

คำบรรยายวิชา

ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองในกลุ่มประเทศอาเซียน

ส่วนที่ ๑ ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

๑. ทฤษฎีสัจนิยม (Realism)

ทฤษฎีสัจนิยม เป็นทฤษฎีดั้งเดิมและพื้นฐานในการมองการเมืองระหว่างรัฐ โดยเน้น รัฐคือตัวกระทำหลักในเวทีการเมืองระหว่างประเทศ ตัวแสดงอื่น ๆ ในการเมืองโลก สถาบันระหว่างประเทศ องค์กรระหว่างประเทศ หรือ NGOs มีความสำคัญน้อยมากหรืออาจไม่มีความสำคัญเลย การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศควรศึกษาแรงจูงใจและรูปแบบการกระทำของรัฐ ซึ่งเปรียบเสมือนมนุษย์ที่อยู่ในสถานะธรรมชาติ (คือมีความหวาดระแวง และความรู้สึกไม่มั่นคง ทำให้มนุษย์กระหายอำนาจเพื่อนำมาซึ่งความมั่นคงของตัวเอง) จะกระทำการเพื่ออำนาจและประโยชน์ของตนเอง และอาจแปรเปลี่ยนตามสถานการณ์และกาลเวลา (Han J. Maugenthau) นั่นคือ การกระทำของรัฐขึ้นอยู่กับผู้กำหนดนโยบายของรัฐหรือรัฐบาลในการมองภาพความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ และขีดความสามารถของรัฐบาลในการนำทรัพยากรมาใช้ในการกำหนดนโยบายและน่านโยบายไปปฏิบัติ “โดยจะคำนวณต้นทุนและผลประโยชน์ที่จะได้รับ (Cost-benefit calculation) ของทางเลือกนโยบายเพราะรัฐเป็นตัวกระทำที่มีเหตุผล” (Keneth Waltz สัจนิยมใหม่)

ทฤษฎีสัจนิยมเห็นว่า รัฐจะดำเนินการโดยไม่คำนึงถึงหลักศีลธรรม หรือหลักกฎหมายใด ๆ แต่รัฐจะกระทำการทุกอย่างเพื่อรักษา ปกป้อง ส่งเสริม เพิ่มพูนอำนาจและผลประโยชน์แห่งชาติของตน โดยเฉพาะความมั่นคงปลอดภัยของรัฐ ความรู้สึกไม่มั่นคงของรัฐจึงเป็นสาเหตุหลักของความขัดแย้งและสงครามระหว่างรัฐ โดยรัฐจะแสวงหาความมั่นคงให้แก่ตนเอง ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐที่ไม่มีอำนาจใดเหนือรัฐ จึงเต็มไปด้วยการต่อสู้เพื่ออำนาจระหว่างรัฐเพื่อผลประโยชน์แห่งชาติ เต็มไปด้วยความกลัว ความหวาดระแวง และความขัดแย้งที่ไม่มีตัวกลางไกล่เกลี่ยหรือกฎหมายใดตัดสิน และรัฐมักแก้ไขข้อพิพาทระหว่างกันด้วยการทำสงคราม รัฐจึงให้ความสำคัญอย่างมากกับการรักษาความมั่นคงและความอยู่รอดของตน (Han J. Maugenthau) ในขณะที่สัจนิยมใหม่พิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในเชิงโครงสร้างของระบบระหว่างประเทศที่มีการกระจายขีดความสามารถหรืออำนาจ (distribution of power) ของ

รัฐในลักษณะสัมพัทธ์ (relative power) นั่นคือ รัฐหนึ่งจะพิจารณาว่ามีอำนาจมากน้อยเพียงใด ด้วยการเปรียบเทียบกับอำนาจของอีกรัฐหนึ่ง “หากอำนาจเชิงสัมพัทธ์มากขึ้น รัฐจะแสวงหาอำนาจและผลประโยชน์ในต่างประเทศ (ในอีกรัฐหนึ่ง) มากขึ้น ในทางตรงกันข้าม หากอำนาจเชิงสัมพัทธ์ลดน้อยลง รัฐจะแสวงหาอำนาจและผลประโยชน์ในอีกรัฐหนึ่งน้อยลง” (Gideon Rose, (1998). “Neoclassical realism and theories of foreign policy.” *World Politics* 51. 1998) การกระจายอำนาจของรัฐอาจเกิดขึ้นใน ๓ ลักษณะได้แก่ หนึ่งขั้วอำนาจ สองขั้วอำนาจ และหลายขั้วอำนาจ ทำให้รัฐแสวงหาอำนาจ ผลประโยชน์ หรือถ่วงดุลอำนาจระหว่างกัน โดยรัฐมุ่งสร้างสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศให้เป็นไปตามความต้องการของตน ซึ่งในสภาวะแวดล้อมระหว่างประเทศที่เป็นอนาธิปไตยโดยไม่มีการตรวจสอบ ควบคุมดูแลโดยกฎหมายหรือองค์กรเหนือรัฐ ความขัดแย้งย่อมเกิดขึ้นง่ายและนำไปสู่สงครามได้ตลอดเวลา (Steven E Lobell, Norrin M Ripsman, and Taliaferro, Jeffrey W. “Introduction.” In *Neoclassical realism, the state, and foreign policy*. 2009)

๒. แนวคิดเกี่ยวกับผลประโยชน์แห่งชาติ (National Interest Concept)

Hans J. Morgenthau ได้ให้คำจำกัดความของผลประโยชน์ของชาติว่า หมายถึง การที่รัฐหนึ่งดำเนินนโยบายใดๆ ก็ตามโดยวัตถุประสงค์ที่จะปกป้องอธิปไตย ระบอบการเมือง เศรษฐกิจ ศาสนา ภาษา เชื้อชาติ ของตนไว้ จากการรุกรานของชาติอื่น รัฐต่างๆ อาจดำเนินนโยบายร่วมมือกันถ่วงดุล หรือเป็นพันธมิตรกัน โดยการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายนี้ รัฐจะดำเนินนโยบายระหว่างประเทศ บนรากฐานของผลประโยชน์ของชาติ และแต่ละรัฐจะทำ ทุกประการเพื่อรักษาผลประโยชน์ของตน ดังนั้น ผลประโยชน์แห่งชาติคือ สิ่งที่มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของรัฐดังนั้น ทุกรัฐ (โดยรัฐบาล) มีหน้าที่ปกป้อง รักษา และส่งเสริม หรือเพิ่มพูนผลประโยชน์แห่งชาติของตน อันได้แก่

๒.๑ อธิปไตย (sovereignty) คือ อำนาจสูงสุดของรัฐเอกราชในการปกครองประชาชนของตน โดยรัฐบาลเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตย ตามหลักการความเสมอภาคของรัฐ รัฐหนึ่งไม่สามารถบงการหรือบังคับรัฐอื่นให้ดำเนินการหรือไม่ดำเนินการตามที่ต้องการได้ จะเห็นได้ว่า จีนและอินเดียแสดงท่าทีชัดเจนที่จะไม่ปฏิบัติตามคำขู่ของสหรัฐฯ ที่ต้องการให้ประเทศทั้งสองเข้าร่วมการลงโทษทางเศรษฐกิจต่อรัสเซียในกรณีรัสเซียรุกรานยูเครน แต่ในทางปฏิบัติ รัฐใหญ่ที่มีอำนาจและอิทธิพลก็มักจะบีบบังคับให้รัฐเล็กดำเนินการตามที่ตนต้องการ แต่ไม่สามารถบังคับรัฐที่มีสถานภาพใกล้เคียงกันได้ โดยทั่วไป รัฐที่มีกำลังอำนาจมากกว่าย่อมได้เปรียบรัฐที่

มีกำลังอำนาจน้อยกว่าในการรักษา ปกป้อง และส่งเสริม เพิ่มพูนผลประโยชน์ของประเทศตน

๒.๒ บูรณภาพแห่งดินแดน (territory integrity) คือ ดินแดนภายในเส้นเขตแดนที่แน่ชัด คือ ความมั่นคง ไม่ถูกรัฐอื่นรุกราน ยึดครอง หรือบ่อนทำลายด้วยขบวนการแบ่งแยกดินแดน หลังสงครามโลก ครั้งที่ ๒ รัฐบาลยอมรับหลักการทั่วไปว่า รัฐหนึ่งไม่สามารถใช้กำลังเข้ารุกราน และยึดครองรัฐอื่นได้ คือ ไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงเส้นเขตแดนโดยการใช้กำลัง รัฐสามารถใช้กำลังได้ในกรณีป้องกันตนเอง หากถูกรัฐอื่นโจมตีก่อน ตามมาตรา ๕๑ กฎบัตรสหประชาชาติ โดยรัฐที่ใช้กำลังป้องกันตนเองจะต้องแจ้งคณะมนตรีความมั่นคงสหประชาชาติทราบในทันที พร้อมมาตรการการใช้กำลัง

๒.๓ ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ หมายถึง ความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ และความมั่งคั่ง หมายถึงการค้าขายระหว่างรัฐ ซึ่งปัจจุบันมีความซับซ้อนมากขึ้น โดยเฉพาะมาตรการทางการค้าทั้งกีดกัน การระงับการนำเข้าสินค้า และส่งเสริมการค้า การทำธุรกรรมการเงินและการธนาคาร รวมทั้งการลงโทษทางเศรษฐกิจที่สามารถทำลายความมั่นคงทางเศรษฐกิจของรัฐ ได้ เช่น กรณีสหรัฐฯ และพันธมิตรสหภาพยุโรปคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจต่อรัสเซียโดยหวังว่า จะสามารถทำลายระบบเศรษฐกิจของรัสเซียได้

๒.๔ ความอยู่ดี มีสุขของประชาชน ประชาชนมีความสุข มีความมั่งคั่งย่อมสนับสนุนรัฐบาลของตน ในทางตรงกันข้าม หากประชาชนได้รับความทุกข์ยากแร้นแค้น เสถียรภาพของรัฐบาลย่อมสั่นคลอน องค์กรประกอบนี้รวมถึงเกียรติภูมิหรือศักดิ์ศรีของประเทศ และการยอมรับจากประชาคมระหว่างประเทศในการเข้ากลุ่มหรือสมาคมด้วย

โดยที่ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในแต่ละช่วงเวลาจะแปรเปลี่ยนไปตามกำลังอำนาจของรัฐต่าง ๆ ดังนั้น รัฐจึงจำเป็นต้องจัดลำดับความสำคัญโดยกำหนดว่า ผลประโยชน์ใดเป็นผลประโยชน์หลัก และผลประโยชน์ใดเป็นผลประโยชน์รอง อะไรเป็นผลประโยชน์ระยะสั้น อะไรเป็นผลประโยชน์ระยะยาว รัฐบาลจะกำหนดนโยบายต่างประเทศ และตัดสินใจเลือกทางเลือกในการดำเนินนโยบายต่างประเทศโดยพิจารณาจากเหตุการณ์และประสบการณ์ในประวัติศาสตร์ ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของประเทศ กำลังทางเศรษฐกิจและทหารของประเทศ อุดมการณ์ ความเชื่อ กฎหมายระหว่างประเทศและระบบการเมืองระหว่างประเทศในขณะนั้นเพื่อรักษา ปกป้อง หรือส่งเสริม เพิ่มพูนผลประโยชน์แห่งชาติของตน ดังนั้น นโยบายต่างประเทศของรัฐหนึ่งอาจสอดคล้องหรือไม่สอดคล้อง อาจสนับสนุนหรือขัดแย้งกับนโยบายต่างประเทศของอีกรัฐหนึ่งได้ เนื่องจากผลประโยชน์แห่งชาติของรัฐหนึ่งอาจกลายเป็นสาเหตุของความขัดแย้งหรือสงครามเพราะขัดกับ

ผลประโยชน์แห่งชาติของอีกรัฐหนึ่งได้ หากรัฐใด รัฐหนึ่งกระทำการเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตนโดยทำให้อีกรัฐหนึ่งเห็นว่าเป็นการคุกคาม อาจกลายเป็นสาเหตุของความขัดแย้งแสงครามได้ เช่น รัสเซียมองว่า ความต้องการเข้าร่วมเป็นสมาชิก NATO ของยูเครนเป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงของตน จึงได้เปิดปฏิบัติการพิเศษทางทหารต่อยูเครน เป็นต้น

๓. ทฤษฎีการถ่วงดุลอำนาจ (Balance of Power Theory)

ทฤษฎีการถ่วงดุลอำนาจอธิบายการแบ่งกำลังอำนาจอย่างเท่าเทียมกันระหว่างรัฐหรือกลุ่มรัฐที่เป็นปรปักษ์ต่อกัน โดยแต่ละรัฐหรือกลุ่มรัฐจะพยายามทุกวิถีทางที่จะรักษาหรือเพิ่มอำนาจชื่อเสียง ความมั่งคั่งสมบูรณ์ ความมั่นคงปลอดภัยของตน เพื่อรักษาผลประโยชน์แห่งชาติ หรือผลประโยชน์ของกลุ่มรัฐตนไว้ ถ้าอำนาจของรัฐหรือกลุ่มรัฐอยู่ในสถานะที่สมดุลกัน จะคานอำนาจกันเอง โลกจะมีสันติภาพและเสถียรภาพ ระบบถ่วงดุลอำนาจจึงเกิดขึ้นใน ๒ กรณีคือ

๓.๑ เพื่อป้องกันไม่ให้รัฐใดหรือกลุ่มรัฐใดกระทำการในลักษณะที่อีกรัฐหรืออีกลุ่มรัฐหนึ่งที่มีกำลังอำนาจใกล้เคียงกัน เสียประโยชน์ เพราะจะหมายถึงการโต้ตอบ และอาจนำไปสู่สงคราม เช่น การแข่งขันระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศสในสมัยล่าอาณานิคมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือการแข่งขันกันระหว่างสหรัฐฯ กับสหภาพโซเวียตในช่วงสงครามเย็น หรือการแข่งขันระหว่างสหรัฐฯ ผู้นำกลุ่มประเทศสมาชิก NATO กับรัสเซียที่มีกลุ่มประเทศ BRICS และประเทศผู้ผลิตน้ำมันในตะวันออกกลางสนับสนุนในปัจจุบัน

๓.๒ รัฐที่อ่อนแอกว่าอาจใช้การถ่วงดุลอำนาจกันระหว่างรัฐที่เข้มแข็งกว่าแต่อยู่ในสภาพแข่งขันกัน เพื่อความอยู่รอดของรัฐที่อ่อนแอกว่า เช่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงพยายามใช้รัสเซียถ่วงดุลอำนาจกับอังกฤษและฝรั่งเศสที่เข้ามาล่าอาณานิคมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ดังนั้น ระบบดุลแห่งอำนาจมีประโยชน์ ๒ ประการคือ สร้างความมั่นคงและสันติภาพในความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างประเทศ และรับประกันความเป็นเอกราชของรัฐเล็กที่อ่อนแอกว่าจากการครอบงำของรัฐที่แข็งแกร่งกว่า

๓. แนวคิดยุทธศาสตร์สามเส้า (Strategic Triangle Concept)

Lowell Dittmer ได้เขียนเรื่อง The Strategic Triangle: An Elementary Game-Theoretical Analysis ในวารสาร World Politics. Volume 33, Issue 4, July 1981 pp. 485-515. อธิบายแนวคิดยุทธศาสตร์สามเส้าว่าเป็นแนวคิดที่อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสหรัฐฯ

สหภาพโซเวียต และจีน ตั้งแต่ปลายคริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๕๐ ต่อมา แนวคิดยุทธศาสตร์สามเส้าได้ถูกนำมาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของ ๓ ประเทศอื่น ๆ อาทิ จีน-อินเดีย-ปากีสถาน หรือ สหรัฐฯ-สหภาพยุโรป-สหภาพโซเวียต (รัสเซีย) หรือ สหภาพโซเวียต-จีน-เวียดนาม

เงื่อนไขพื้นฐานของแนวคิดนี้คือ แต่ละประเทศจะตระหนักถึงความสำคัญทางยุทธศาสตร์ของ ๓ หลักการ และความสัมพันธ์ระหว่าง ๒ ประเทศจะมีผลต่อความสัมพันธ์ของแต่ละประเทศกับประเทศที่ ๓ แนวคิด Strategic Triangle จะอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างรัฐใน ๓ รูปแบบที่แตกต่างกันและเป็นพลวัต ได้แก่

๔.๑ *Ménage à trots* ทั้ง ๓ ประเทศมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันกล่าวคือ รัฐ ก. มีความสัมพันธ์ที่ดีกับรัฐ ข. รัฐ ข. มีความสัมพันธ์ที่ดีกับรัฐ ค. และรัฐ ค. มีความสัมพันธ์ที่ดีกับรัฐ ก. ซึ่งลักษณะความสัมพันธ์เช่นนี้จะส่งเสริมสันติภาพและความร่วมมือระหว่างรัฐทั้งสาม เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างสหรัฐฯ สหภาพโซเวียต และจีน ในช่วงระยะเวลา ค.ศ. ๑๙๘๕ – ๑๙๘๙ ซึ่งสหรัฐฯ กับสหภาพโซเวียตมีความเข้าใจกันและลงนามกันในสนธิสัญญาจำกัดอาวุธนิวเคลียร์พิสัยกลางทั้งหมด และตกลงกันในกรอบการเจรจาลดอาวุธทางยุทธศาสตร์ ความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพโซเวียตและจีนอยู่ในช่วงคืนดีกัน (*Sino-Soviet Rapprochement*) ตั้ง เสี่ยว ผิง ต้องการสร้างบรรยากาศทางการเมืองระหว่างประเทศที่เป็นมิตรเพื่อพัฒนาประเทศจีนให้ทันสมัยใน ๔ ด้าน (*Four-modernizations*) ได้แก่ เกษตร อุตสาหกรรม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และการทหาร และเลิกเรียกสหภาพโซเวียตว่าเป็น “ลัทธิแก่” ในขณะที่ความสัมพันธ์สหรัฐฯ กับจีนยังคงอยู่ในระดับดีต่อเนื่องจากการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกันในปี ค.ศ. ๑๙๗๙

๔.๒ *Stable marriage* หมายถึง ๒ ประเทศมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน และมีความสัมพันธ์ไม่ดีกับประเทศที่ ๓ กล่าวคือ รัฐ ก. และรัฐ ข. จะร่วมมือกันต่อต้านรัฐ ค. เช่น ในปี ค.ศ. ๑๙๔๙ – ๑๙๖๐ สหรัฐฯ เป็นศัตรูกับสหภาพโซเวียต และสหรัฐฯ สนับสนุนรัฐบาลจีนคณะชาติของเจียง ไค เช็กต่อสู้กับพรรคคอมมิวนิสต์ของเหมา เจ๋อตุง ในขณะที่สหภาพโซเวียตเป็นพันธมิตรทางอุดมการณ์กับจีน ดังนั้น สหรัฐฯ จะต้องเผชิญกับภัยคุกคามคอมมิวนิสต์ทั้งจากสหภาพโซเวียตและจีน หรือความสัมพันธ์ระหว่างสหรัฐฯ สหภาพยุโรป และสหภาพโซเวียตในอดีต หรือรัสเซียในปัจจุบัน ที่สหรัฐฯ และสหภาพยุโรปร่วมมือกันต่อต้านสหภาพโซเวียตและรัสเซีย

๔.๓ *Romantic triangle* คือ ๑ ประเทศที่อยู่ในตำแหน่ง (*pivotal position*) ได้ประโยชน์จากความขัดแย้งของอีก ๒ ประเทศ กล่าวคือ ๒ รัฐที่พิพาทกัน ไม่มีความขัดแย้งกับรัฐที่ ๓ เช่น รัฐ ก. มีปัญหาขัดแย้งกับรัฐ ข. แต่รัฐ ก. และ ข. มีความสัมพันธ์ที่ดีกับรัฐ ค. ในลักษณะ

ความสัมพันธ์นี้ รัฐ ค. จะเป็นฝ่ายได้ประโยชน์จากความขัดแย้งระหว่างรัฐ ก. กับรัฐ ข. เรียกว่า รัฐ ค. อยู่ในตำแหน่ง Pivotal position เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างจีน สหภาพโซเวียต และสหรัฐฯ ในคริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๖๙ - ๑๙๗๙ สหภาพโซเวียตแตกแยกกับจีน มีการปะทะกันตามแนวชายแดน บริเวณแม่น้ำอุสซูรีในปี ค.ศ. ๑๙๖๙ โดยสหรัฐฯ ได้ผ่อนคลายความตึงเครียดกับสหภาพโซเวียต และรื้อฟื้นความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีนในปี ค.ศ. ๑๙๗๒ หรือความสัมพันธ์สหภาพโซเวียต จีน และเวียดนามในช่วงปี ค.ศ. ๑๙๖๐ - ๑๙๗๐ ที่เวียดนามได้รับความช่วยเหลือจากทั้งจีนและสหภาพโซเวียต โดยจีนและสหภาพโซเวียตมีปัญหาต่อกัน

๕. ทฤษฎีการพึ่งพาซึ่งกันและกัน (Interdependence theory)

ในคริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๗๐ Robert Keohane และ Joseph Nye ได้เขียนหนังสือชื่อ Power and Interdependence โดยอธิบายการเปลี่ยนแปลงของการเมืองโลกในเชิงเศรษฐกิจ การเมืองว่า รัฐไม่ใช่ตัวกระทำหลักเพียงตัวเดียวในเวทีการเมืองระหว่างประเทศ และรัฐมีบทบาทเพิ่มมากขึ้นในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสวัสดิการ และความสัมพันธ์ระหว่างรัฐมีความลึกซึ้งและซับซ้อนมากขึ้น (increasingly deep and complex) ซึ่งหมายถึง

๕.๑ การใช้ช่องทางการติดต่อระหว่างรัฐทำได้หลายช่องทางทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการระหว่างรัฐ สถาบันหรือองค์การระหว่างประเทศที่ไม่ใช่รัฐ รวมทั้งบริษัทข้ามชาติ

๕.๒ การไม่มีลำดับชั้นของเรื่องหรือประเด็นเพราะเรื่อง/ประเด็นต่าง ๆ มีความเกี่ยวพันกัน จึงเป็นการจัดลำดับความสำคัญของเรื่องหรือประเด็นว่า อะไรต้องมาก่อน อะไรมาภายหลัง

๕.๓ การลดความสำคัญของการใช้กำลังทหารหรืออำนาจในการบีบบังคับในฐานะเป็นเครื่องมือดำเนินตามนโยบาย

๕.๔ การเพิ่มบทบาทของเศรษฐกิจ และการพึ่งพากันในรูปแบบอื่น ๆ ทำให้เพิ่มความเป็นไปได้ของความร่วมมือระหว่างรัฐ หรือองค์การระหว่างประเทศ และสถาบันระหว่างประเทศ

การพึ่งพากันอย่างซับซ้อน (complex interdependence) ในระบบการเมืองเศรษฐกิจโลก (Global political economy) บันทวนการใช้อำนาจของรัฐ เนื่องจากรัฐไม่จำเป็นต้องหวาดกลัวว่าจะถูกรัฐอื่นโจมตี เพราะรัฐต่าง ๆ มีผลประโยชน์เกี่ยวโยงกัน ทำให้รัฐต้องพึ่งพาอาศัยกัน (interconnected) และมีความร่วมมือกัน การพึ่งพาอาศัยกันและความร่วมมือกันของรัฐ

สามารถเป็นเครื่องมือในการเข้าถึงข้อมูลที่มีประโยชน์หรือการปฏิเสธข้อมูลให้ฝ่ายตรงข้าม ในขณะที่การใช้กำลังอาจเป็นเพื่อการป้องปราม (deterrence) เท่านั้น โดยตัวกระทำที่ไม่ใช่รัฐ อาทิ สถาบันหรือองค์การระหว่างประเทศ และองค์การพัฒนาเอกชนเริ่มมีบทบาทมากขึ้น การติดต่อข้ามเขตแดนระหว่างรัฐมีมากขึ้นคือโลกเล็กลง ประเด็นปัญหาของโลก (Global issues) มีมากขึ้น อาทิ การเปลี่ยนแปลงทางภูมิอากาศ การปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ หรือสภาวะโลกร้อน โรคระบาดร้ายแรง ภัยพิบัติธรรมชาติ เป็นต้น จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือกันระหว่างรัฐ และสถาบันหรือองค์การระหว่างประเทศที่ไม่ใช่รัฐ

๖. แนวคิดภูมิภาคนิยม (Regionalism)

แนวคิดภูมิภาคนิยมเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองที่ต้องการเพิ่มอำนาจ อิทธิพลทางการเมือง และเศรษฐกิจของรัฐที่อยู่ร่วมในภูมิภาคเดียวกัน โดยเน้นการพัฒนากระบวนการเมือง และผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของภูมิภาคเพื่อเพิ่มความเข้มแข็งของภูมิภาค โดยมีข้อตกลงทางการเมืองและเศรษฐกิจระหว่างรัฐสมาชิกที่มีวัตถุประสงค์และจุดมุ่งหมายเดียวกัน

ดังนั้น ภูมิภาคนิยม (Regionalism) หมายถึง การรวมกลุ่มของประเทศในภูมิภาคเดียวกัน โดยผ่านกระบวนการจัดตั้งองค์การความร่วมมือระดับภูมิภาคอย่างเป็นทางการ หรือสถาบันที่สามารถ จัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในภูมิภาคในมิติต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจน โดยที่แต่ละประเทศสมัครใจและยินยอมเข้าเป็นส่วนหนึ่งด้วยการจัดทำข้อตกลงอย่างเป็นทางการ หรือการเจรจาหรือร่วมกันอย่างไม่เป็นทางการ อันมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างข้อผูกพันในเชิงพฤติกรรม และนโยบาย ตลอดจนบูรณาการความร่วมมือระหว่างกัน ซึ่งอาจหมายถึงการระดมทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อจัดระบบในเชิงสถาบัน และการจัดทำข้อตกลงร่วมกันเพื่อให้แต่ละประเทศสมาชิกมีหน้าที่ต่อกัน ดังนั้น การบูรณาการความร่วมมือในลักษณะนี้จึงเกิดขึ้นโดยรัฐเป็นผู้ริเริ่ม แล้วจึงกำหนดแนวทางหรือธรรมาภิบาลให้ภาคเอกชนหรือประชาชนปฏิบัติตาม

ทั้งนี้ องค์การระดับภูมิภาคไม่ได้มีรูปแบบที่แน่นอน และไม่จำเป็นว่าทุกองค์การต้องยึดหลักดำเนินการในลักษณะเดียวกัน บางองค์การอาจมีลักษณะความร่วมมือระหว่างรัฐบนพื้นฐานของหลักการพหุอำนาจอธิปไตยของประเทศสมาชิก คือ มีลักษณะเป็นเพียงความร่วมมือระหว่างรัฐบาล หรือบางองค์การได้รับการยกระดับให้มีลักษณะเหนือรัฐ (supranational organisation) ซึ่งเป็นผลมาจากกระบวนการสร้างระเบียบแบบแผนเชิงสถาบันและกฎหมายอย่างเคร่งครัด

เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับกฎเกณฑ์และรูปแบบ การดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ สมาชิก โดยรัฐบาลของแต่ละประเทศต้องยอมถ่ายโอนอำนาจอธิปไตยสู่สถาบันเหนือรัฐ (ออร์นิก รุงธิพานนท์, ภูมิภาคนิยมกับอาเซียน. กรุงเทพฯ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, ๒๕๕๗ หน้า ๔-๕.

<https://library.parliament.go.th/sites/default/files/assets/files/works/academic%20office/books/pdf/NALT-work-aca>

ภูมิภาคนิยมได้รับความสนใจเป็นอย่างมากภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ สิ้นสุดลงเป็นผลมาจากการขยายตัวของความร่วมมือระดับภูมิภาคในยุโรป ซึ่งเริ่มขึ้นในคริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๕๐ ถึง ๑๙๖๐ ถือว่าเป็นการรวมกลุ่มภูมิภาคแบบเก่า (Old regionalism) เพราะเป็นองค์การความร่วมมือที่อาศัยการอธิบายทางภูมิรัฐศาสตร์และแนวคิดของสงครามเย็นเป็นพื้นฐาน โดยมีวัตถุประสงค์ด้านความมั่นคงและเสถียรภาพทางการเมืองเป็นหลัก เนื่องจากยุคสงครามเย็นเป็นการต่อสู้กันระหว่างกลุ่มประเทศ ๒ ฝ่ายที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างกันคือ สหภาพโซเวียตและรัฐบริวารที่ปกครองด้วยระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ และอีกฝ่ายหนึ่งคือ สหรัฐฯ และกลุ่มพันธมิตรซึ่งปกครองด้วยระบอบเสรีประชาธิปไตย ทั้งสองฝ่ายไม่ได้ต่อสู้กันด้วยกำลังทางทหาร หรืออาวุธที่มีอำนาจทำลายล้างสูง แต่ได้ทำสงครามจิตวิทยา แข่งขันกันสะสมกำลังอาวุธ เทคโนโลยีอวกาศ และเศรษฐกิจ และมีการจารกรรมข้อมูลลับของอีกฝ่ายหนึ่งตลอดจน ทำสงครามกันโดยใช้ประเทศบริวารสู้รบกันที่เรียกว่า สงครามตัวแทน (proxy war)

ดังนั้น การรวมกลุ่มระหว่างประเทศในช่วงเวลานี้จึงเกิดจากการริเริ่มหรือผลักดันของมหาอำนาจ โดยทำให้ประเทศในแต่ละภูมิภาครวมตัวกันเพื่อสนับสนุนลัทธิทางการเมืองฝ่ายตน และต่อต้านลัทธิทางการเมืองฝ่ายตรงข้าม เช่น องค์การสนธิสัญญาแอตแลนติกเหนือ (North Atlantic Treaty Organization -NATO), Warsaw Treaty Organization (Warsaw Pact), องค์การสนธิสัญญาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Southeast Asia Treaty Organization -SEATO)

เมื่อสงครามเย็นเริ่มผ่อนคลาย ประชาคมยุโรป (European Community) ซึ่งมีรากฐานมาจาก European Coal and Steel Community, European Atomic Energy Community และ European Economic Community ได้ผ่านกฎหมายตลาดเดียวแห่งยุโรป (Single European Act) ในปี ค.ศ. ๑๙๘๖ ให้มีการเคลื่อนย้ายคน สินค้า ทุน และบริการ และกลายมาเป็นสหภาพยุโรป (European Union -EU) ในปี ค.ศ. ๑๙๙๒ และได้ขยายความร่วมมือระหว่าง

ประเทศสมาชิกในมิติอื่น ๆ รวมทั้งการใช้เงินสกุลยูโรในปี ค.ศ. ๑๙๙๙ ซึ่งเป็นผลให้สหภาพยุโรป มีบทบาทและอำนาจทางเศรษฐกิจในเวทีโลกเพิ่มมากขึ้น

นอกจากนี้ โลกหลังสงครามเย็น และการล่มสลายของสหภาพโซเวียตในสิ้นปี ค.ศ. ๑๙๙๑ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมิติในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และทำให้มีการจัดระเบียบโลก ใหม่ (New World Order) รวมถึงการไม่สามารถหาข้อตกลงการเปิดเสรีการค้าในกรอบโตฮาซึ่งเริ่ม ตั้งแต่ปี ค.ศ. ๒๐๐๑ และควรงบลงภายใน ๓ ปีได้เนื่องจากประเทศสมาชิกไม่สามารถตกลงกันได้ ในเรื่องการเปิดตลาดสินค้าเกษตร การลดการอุดหนุนภายในสำหรับสินค้าเกษตร และการเปิดตลาด สินค้าอุตสาหกรรม ทำให้แนวความคิดภูมิภาคนิยมเติบโตอีกครั้ง

โดยแต่ละประเทศได้ประเมินสถานะของตนเองในระบบการเมืองโลก และสร้างความสัมพันธ์ใหม่ กับประเทศมหาอำนาจและประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อสร้างฐานอำนาจการต่อรองและการพึ่งพาอาศัย ซึ่งกันและกัน โดยผ่านความร่วมมือระหว่างประเทศในรูปแบบต่าง ๆ

องค์การระดับภูมิภาคในรูปแบบใหม่ก่อตั้งขึ้นภายใต้บริบทของโลกที่เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจาก ๑) ระบบขั้วอำนาจของโลกได้เปลี่ยนจากสองขั้วอำนาจไปสู่หลายขั้วอำนาจ ๒) อิทธิพล ของความเป็นเจ้าของสหรัฐฯ (American Hegemony) ลดลง ๓) กระแสโลกาภิวัตน์ (Globalisation) ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของประชากรโลกมากขึ้น ประเทศต่าง ๆ แสวงหา โอกาสจากระบบโลกเสรีและกระแสโลกาภิวัตน์โดยไม่อาจปิดกั้นตนเองจากโลกภายนอกได้ และ ๔) ประเทศกำลังพัฒนามีทัศนคติในแง่ลบต่อแนวคิดเสรีนิยม (Liberalism) ตามฉันทามติ วอชิงตัน (Washington Consensus) ที่เห็นว่า นโยบายสนับสนุนระบบตลาดเสรี (Free market economy) การลดบทบาทของรัฐในการแทรกแซงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การสนับสนุนให้ รัฐวิสาหกิจแปรรูปเป็นของเอกชน (privatization) และการผลักดันให้เกิดการขยายตัวของบริษัท ข้ามชาติ (transnational corporations) ได้ทำให้เศรษฐกิจของประเทศกำลังพัฒนาบกร่องและ ล้มเหลว และยังคงพึ่งพาระบบเศรษฐกิจของมหาอำนาจ ดังนั้น องค์การระหว่างประเทศที่ก่อตั้ง ขึ้นตั้งแต่กลางคริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๘๐ เป็นต้นมา จึงเป็นการรวมกลุ่มในลักษณะภูมิภาคนิยมใหม่ที่ มีความแตกต่างไปจากแนวทางเดิมที่ปรากฏในช่วงคริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๕๐ และ ๑๙๖๐ ทั้ง รูปแบบของการรวมกลุ่มและจุดมุ่งหมาย

ลักษณะสำคัญของ “ภูมิภาคนิยมแบบใหม่” (New regionalism) คือ เป็นการรวมกลุ่ม ระหว่างประเทศที่ริเริ่มโดยประเทศภายในภูมิภาคนั้น ๆ ไม่ได้รวมตัวกันตามลัทธิทางการเมือง และ มหาอำนาจภายนอกภูมิภาคไม่ได้เข้ามามีบทบาทในการขับเคลื่อนการรวมกลุ่มอย่างที่เคยปรากฏ

ในยุคสงครามเย็น ดังนั้น การขับเคลื่อนภูมิภาคนิยมใหม่จึงขึ้นอยู่กับประเทศภายในภูมิภาคเป็นหลัก ประเทศสมาชิกขององค์การระดับภูมิภาคเป็นตัวแสดงหลักในการดำเนินกิจกรรม และเป็นไปด้วยความสมัครใจมากกว่าถูกแรงขับจากตัวแสดงภายนอกภูมิภาค

นอกจากนี้ ภูมิภาคนิยมแบบใหม่ยังให้ความสำคัญกับความร่วมมือด้านเศรษฐกิจ และขยายความร่วมมือในด้านอื่น ๆ เพิ่มมากขึ้นด้วย เช่น ด้านการพัฒนาสังคม ด้านสิทธิมนุษยชน ด้านสตรี และเด็ก รวมทั้งด้านการรักษาสิ่งแวดล้อม ภูมิภาคนิยมแบบใหม่จึงเป็นกระบวนการความร่วมมือที่ประกอบด้วยมิติความร่วมมือที่หลากหลายมากกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับภูมิภาคนิยมแบบเก่า

ภูมิภาคนิยมแบบเก่าและภูมิภาคนิยมแบบใหม่ยังมีแนวคิดเชิงเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ภูมิภาคนิยมแบบเก่าเน้นความยืดหยุ่น (Regional Resilience) ของภูมิภาค ไม่พึ่งพาโลกภายนอก สนับสนุนการเติบโตทางเศรษฐกิจของกลุ่ม และปกป้องผลประโยชน์ของกลุ่มโดยใช้มาตรการกีดกันทางการค้ากับประเทศนอกกลุ่ม แต่ภูมิภาคนิยมแบบใหม่เน้นการสร้างความเข้มแข็งขององค์การระดับภูมิภาคในการปฏิสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจโลก โดยให้ความสำคัญกับการเปิดเสรีทางการค้า การเงิน และการลงทุน เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน (อรนิษฐ์ธิพานนท์, ภูมิภาคนิยมกับอาเซียน. หน้า ๖-๑๐) เช่น สหภาพยุโรป อาเซียน

๗. แนวคิดการรวมตัวกันทางเศรษฐกิจ (Economic integration)

ความล้มเหลวของการเจรจาเปิดการค้าเสรีรอบโตฮาของความตกลงทั่วไปว่าด้วยภาษีศุลกากรและการค้า (General Agreement on Tariffs and Trade - GATT) ซึ่งเริ่มในปี ค.ศ. ๒๐๐๑ เพื่อขยายการเข้าถึงตลาดของสินค้าและสินค้าบริการด้วยการขจัดอุปสรรคทางการค้าโดยการลดหรือยกเว้นภาษีศุลกากรและมาตรการกีดกันทางการค้าที่ไม่ใช่ภาษีศุลกากร รวมทั้งการอำนวยความสะดวกทางการค้า โดยการเจรจาเปิดโตฮาได้หยุดชะงักในปี ค.ศ. ๒๐๐๘ ทำให้เกิดการรวมกลุ่มทางการค้าของประเทศในภูมิภาคต่าง ๆ เนื่องจากประเทศต่าง ๆ ไม่มั่นใจในการเจรจาการค้าพหุภาคีภายใต้องค์การการค้าโลก จึงหันมาเจรจาจัดทำความตกลงการค้าและการลงทุนเพื่อส่งเสริมความร่วมมือทางเศรษฐกิจการค้า และการลงทุนระหว่างกันภายในกลุ่มประเทศสมาชิกในระดับภูมิภาคมากขึ้น เช่น ความตกลงการค้าเสรีอเมริกาเหนือ (North American Free Trade Agreement -NAFTA) ตลาดร่วมในอเมริกาใต้ (Southern Common Market - MERCOSUR) เขตการค้าเสรีอาเซียน (ASEAN Free Trade Area -AFTA) เขตการค้าเสรีระหว่างอาเซียนกับประเทศคู่เจรจาบางประเทศ ASEAN-China Free Trade Area, ASEAN-ROK Free

Trade Area, ASEAN-Japan Free Trade Area, ASEAN-India Free Trade Area และ ASEAN-Australia-New Zealand Free Trade Area และ free trade agreements ระหว่างสหภาพยุโรปกับหลายประเทศ/กลุ่มประเทศ เช่น EU-Australia Free Trade Area, EU-Canada Free Trade Area, EU-China Free Trade Area, EU-India Free Trade Area, EU-Indonesia Free Trade Area EU-Japan Free Trade Area, EU-MERCOSUR Free Trade Area เป็นต้น โดยวัตถุประสงค์คือ การปกป้องรักษาผลประโยชน์ทางการค้า เพิ่มอำนาจการต่อรองในการเจรจา และสร้างความแข็งแกร่งทางเศรษฐกิจแก่กลุ่มประเทศของตน

ความเข้มข้นของการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจแบ่งได้เป็น ๕ ระดับ (เยาวเรศ ทับพันธุ์, เศรษฐศาสตร์การค้าระหว่างประเทศ : ทฤษฎีและนโยบาย (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๑ และทิพรัตน์ บุบผะศิริ, แนวคิดเรื่องการรวมกลุ่ม. <https://www.stou.ac.th/Schoolnew/polsci/UploadedFile/TB-82327-2.pdf> หน้า ๑๖-๑๗) ได้แก่

๑. การให้สิทธิพิเศษทางภาษีศุลกากร (Preferential Trade Arrangements - PTA) เป็นการตกลงระหว่างประเทศสมาชิกที่จะลดอัตราภาษีศุลกากรให้ต่ำลง ซึ่งเป็นรูปแบบของการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจที่หลวมที่สุด

๒. เขตการค้าเสรี (Free Trade Area - FTA) เป็นรูปแบบการรวมกลุ่มที่มีการยกเลิกการเก็บภาษีศุลกากรและข้อจำกัดทางการค้าระหว่างประเทศสมาชิก โดยที่ประเทศสมาชิกแต่ละประเทศยังคงมีมาตรการกีดกันทางการค้ากับประเทศที่ไม่ใช่สมาชิกอยู่เช่นเดิม เช่น เขตการค้าเสรีอาเซียน (ASEAN Free Trade Area -AFTA) ข้อตกลงการค้าเสรีอเมริกาเหนือ (North American Free Trade Agreement - NAFTA) เป็นต้น

๓. สหภาพศุลกากร (Customs Union) ประเทศสมาชิกสหภาพศุลกากรจะไม่มีข้อจำกัดหรือการกีดกันทางการค้าระหว่างกันเช่นเดียวกับเขตการค้าเสรี และจะมีการกำหนดนโยบายการค้า และอัตราภาษีศุลกากรกับประเทศนอกกลุ่มอย่างเดียวกัน เช่น กลุ่มประเทศ Benelux (เบลเยียม เนเธอร์แลนด์ และลักเซมเบิร์ก) ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการก่อตั้งสหภาพยุโรป (European Union)

๔. ตลาดร่วม (Common Market) เป็นการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจที่ก้าวหน้าขึ้นไปกว่าสหภาพศุลกากร กล่าวคือ นอกเหนือจากเป็นเขตการค้าเสรีและสหภาพศุลกากรแล้ว ประเทศ

สมาชิกยังยอมให้มีการเคลื่อนย้ายปัจจัยการผลิต (ทุน แรงงาน และเทคโนโลยี) ระหว่างประเทศสมาชิกได้อย่างเสรี เช่น ประชาคมเศรษฐกิจยุโรป (European Economic Community -EEC) ที่เกิดขึ้นก่อนกลายมาเป็นสหภาพยุโรปในปัจจุบัน

๕. สหภาพเศรษฐกิจ (Economic Union) นอกเหนือจากการรวมกลุ่มเป็นตลาดร่วมแล้วยังมีการปรับนโยบายเศรษฐกิจ นโยบายการเงินและการคลังของประเทศสมาชิกให้สอดคล้องกัน หรือแม้กระทั่งใช้นโยบายเดียวกันด้วย ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความเป็นเอกภาพในการดำเนินนโยบายของกลุ่มประเทศสมาชิก เช่น สหภาพยุโรป ซึ่งมีการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจร่วมกัน มีการจัดตั้งหน่วยงานกลางขึ้นมาเพื่อดำเนินนโยบาย เช่น ธนาคารกลางยุโรป (European Central Bank) มีการใช้เงินตราสกุลเดียวกันคือเงินยูโร มีการเจรจาจัดทำความตกลงระหว่างประเทศในนามของสหภาพยุโรป เช่น การจัดทำ FTA ระหว่างสหภาพยุโรปกับประเทศหรือกลุ่มประเทศ คู่ค้า เป็นต้น

ส่วนที่ ๒ การเมืองโลก หลังสงครามโลก ครั้งที่ ๒ (สงครามเย็น)

สงครามโลก ครั้งที่ ๒ สิ้นสุดลงในเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๙๔๕ เมื่อญี่ปุ่นลงนาม ในเอกสารยอมจำนนอย่างไม่มีเงื่อนไขต่อฝ่ายสัมพันธมิตร ผลของสงครามโลก ครั้งที่ ๒ ทำให้ มีการขีดเส้นเขตแดนระหว่างประเทศใหม่ในหลายภูมิภาคของโลก เยอรมนีถูกแบ่งเป็นเยอรมนีตะวันตก ภายใต้การยึดครองของสหรัฐฯ อังกฤษ และฝรั่งเศส และเยอรมนีตะวันออกภายใต้ การยึดครองของสหภาพโซเวียต ดินแดนเยอรมนีบางส่วนเป็นของโปแลนด์ ดินแดนโปแลนด์บางส่วนตกเป็นของสหภาพโซเวียต ดินแดนภาคตะวันออกของฟินแลนด์เป็นของสหภาพ โซเวียต นอกจากนี้ ประเทศที่กองทัพแดงของสหภาพโซเวียตเดินทัพผ่านเพื่อยึดกรุงเบอร์ลินของเยอรมนีกลายเป็น ประเทศบริวารของสหภาพโซเวียต อันได้แก่ โปแลนด์ โรมาเนีย บัลแกเรีย ฮังการี เช็กโกสโลวะเกีย และแอลเบเนีย นอกจากนี้ สหภาพโซเวียตยังยึดครองหมู่เกาะคูริลทางเหนือของญี่ปุ่น ส่วนสหรัฐฯ ยึดครองญี่ปุ่น สงครามเกาหลีทำให้คาบสมุทรเกาหลีถูกแบ่งเป็นสองส่วนคือ เกาหลีเหนือและ เกาหลีใต้ในปี ค.ศ. ๑๙๕๔ เวียดนามยังคงสู้รบเพื่อเอกราชจากฝรั่งเศส และเมื่อได้รับเอกราชจาก ฝรั่งเศส เวียดนามถูกแบ่งเป็นเวียดนามเหนือและเวียดนามใต้ในปี ค.ศ. ๑๙๕๔ และเกิดสงคราม เวียดนาม ในภูมิภาคตะวันออกเฉียง การรับรองรัฐอิสราเอลของสหประชาชาติในปี ค.ศ. ๑๙๔๗ นำไปสู่ความขัดแย้งและสงครามระหว่างกลุ่มประเทศอาหรับกับอิสราเอล

แม้จะมีการจัดตั้งองค์การสหประชาชาติขึ้นมาในปี ค.ศ. ๑๙๔๕ โดยมีวัตถุประสงค์หลักที่จะรักษาเสถียรภาพและสันติภาพของโลก โดยแก้ไขจุดอ่อนขององค์การสันนิบาตชาติที่ล้มเหลวในการป้องกันไม่ให้เกิดสงครามโลก ครั้งที่ ๒ แต่องค์การสหประชาชาติยังไม่สามารถทำหน้าที่รักษาสันติภาพได้อย่างแท้จริงหากเป็นเรื่องที่มีผลประโยชน์ของประเทศมหาอำนาจ เข้ามาเกี่ยวข้อง สงครามและการสู้รบยังคงมีอยู่ต่อไปในหลายภูมิภาคของโลก

หลังสงครามโลก ครั้งที่ ๒ สหรัฐฯ เป็นประเทศมหาอำนาจชาติเดียวที่ครอบครองอาวุธนิวเคลียร์ และไม่ได้ได้รับความเสียหายจากสงคราม อังกฤษสูญเสียความเป็นจักรวรรดิที่ยิ่งใหญ่ ไม่มีทรัพยากรที่จะรักษากองทัพอันเกรียงไกรอีกต่อไป รัฐบาลใหม่ของอังกฤษหลังสงคราม เป็นพรรคแรงงาน จึงให้ความสำคัญกับการจ้างงานและสวัสดิการของคนอังกฤษ จึงจำเป็นต้องปลดปล่อยอาณานิคมที่มีกลุ่มคนพื้นเมืองรักชาติที่ต่อสู้เพื่อเอกราช โดยอังกฤษได้เสนอความผูกพันระหว่างอดีตอาณานิคมกับอังกฤษด้วยแนวคิดประเทศในเครือจักรภพ (Commonwealth of Nations) ที่กษัตริย์อังกฤษยังคงเป็นประมุขของประเทศในเครือจักรภพ และประชาชนของประเทศในเครือจักรภพจะได้รับประโยชน์จากอังกฤษ ประเทศอดีตอาณานิคมส่วนมากจึงยินยอมเป็นประเทศในเครือจักรภพ ยกเว้นพม่าและเยเมน

ฝรั่งเศสแม้จะเป็นฝ่ายชนะสงครามแต่เป็นชัยชนะบนซากปรักหักพัง ต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากสหรัฐฯ ในการบูรณะฟื้นฟูประเทศ ในขณะที่สหภาพโซเวียตแม้จะบอบช้ำจากสงคราม สูญเสียชีวิตทหารและพลเรือนเป็นจำนวนมากกว่าครึ่งหนึ่งของทหารและพลเรือน ที่เสียชีวิตในสงครามโลก ครั้งที่ ๒ แต่การที่สหภาพโซเวียตปกครองด้วยระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ ซึ่งเป็นการปกครองแบบรวบอำนาจเบ็ดเสร็จ (Totalitarianism) โดยพรรคคอมมิวนิสต์โซเวียต และต้องการส่งออกการปฏิวัติไปทั่วโลก ทำให้สหภาพโซเวียตยืนอยู่ฝั่งตรงข้ามกับสหรัฐฯ ที่ต้องการส่งเสริมการปกครองระบอบประชาธิปไตย เน้นสิทธิและเสรีภาพ โดยประธานาธิบดี Truman ของสหรัฐฯ ได้ประกาศวาทะทรูแมน (Truman Doctrine) หรือนโยบายสกัดกั้น (Policy of Containment) ในปี ค.ศ. ๑๙๔๗ ถือเป็นนโยบายต่างประเทศของสหรัฐฯ ที่จะให้ความช่วยเหลือทางการเงิน การทหาร และเศรษฐกิจแก่ประเทศในระบอบประชาธิปไตยที่ถูกคุกคามโดยลัทธิคอมมิวนิสต์ เพื่อป้องกันการแพร่ขยายของลัทธิคอมมิวนิสต์ โดยขณะนั้นประธานาธิบดี Truman เสนอสภาองเกรสให้ความช่วยเหลือแก่รัฐบาลกรีซเพื่อต่อสู้กับพรรคคอมมิวนิสต์กรีซ และช่วยเหลือตุรกีซึ่งถูกสหภาพโซเวียตคุกคาม

แผนการมาร์แชล (Marshall Plan) ที่สหรัฐฯ ให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศในยุโรป ตะวันตกหลังสงครามโลก ครั้งที่ ๒ ก็เป็นส่วนหนึ่งของนโยบายสกัดกั้น เนื่องจากสหรัฐฯ เกรงว่า ความเสียหายจากสงครามโลก ครั้งที่ ๒ จะเป็นข้ออ้างให้กลุ่มคอมมิวนิสต์ในประเทศยุโรปตะวันตก ใช้ในการเปลี่ยนระบอบการปกครองเป็นระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ รวมทั้งการก่อตั้ง สนธิสัญญาป้องกันแอตแลนติกเหนือ (North Atlantic Treaty Organization – NATO) ก็เป็นส่วนหนึ่งของนโยบายสกัดกั้นของสหรัฐฯ เช่นกัน

ต่อมา สหภาพโซเวียตได้ก่อตั้งองค์การสนธิสัญญาออร์ซอ (Warsaw Treaty Organization – Warsaw Pact) ในวันที่ ๑๔ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๕๕ เพียง ๑ สัปดาห์หลังจากที่องค์การ สนธิสัญญาป้องกันแอตแลนติกเหนือ (NATO) รับเยอรมนีตะวันตกเป็นสมาชิก (๖ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๕๕) หลังจากนั้น สหรัฐฯ และสหภาพโซเวียตได้แข่งขันกันสร้างและสะสมอาวุธนิวเคลียร์ ในปี ค.ศ. ๑๙๕๖ สหภาพโซเวียตได้ยกทัพเข้าแทรกแซงการเมืองในฮังการี และ ในปี ค.ศ. ๑๙๖๘ นำทัพของประเทศสมาชิก Warsaw Pact เข้าล้อมล้างรัฐบาลเช็กโกสโลวะเกีย ที่คิดจะปฏิรูป ระบบการเมืองตามวาทะเบรชเนฟ (Brezhnev doctrine) ที่อ้างสิทธิของสหภาพ โซเวียตในการเข้าแทรกแซงการเมืองในประเทศสมาชิก Warsaw Pact ที่ผลประโยชน์สำคัญ ของประเทศ สังคมนิยมคอมมิวนิสต์อื่นถูกคุกคาม

การเผชิญหน้าระหว่างสองมหาอำนาจเพิ่มมากขึ้นเมื่อสหภาพโซเวียตสามารถสร้างระเบิด นิวเคลียร์ได้ในปี ค.ศ. ๑๙๔๙ ทำให้สหภาพโซเวียตกลายเป็นมหาอำนาจนิวเคลียร์ที่มีสถานะเท่า เทียมกับสหรัฐฯ และในปีเดียวกัน เหมา เจ๋อ ตุง ผู้นำพรรคคอมมิวนิสต์จีนสามารถ ขับไล่ ประธานาธิบดีเจียง ไค เช็ก ที่สหรัฐฯ สนับสนุน ออกจากแผ่นดินใหญ่ไปตั้งถิ่นฐานบนเกาะไต้หวัน

เมื่อกองทัพเกาหลีเหนือรุกข้ามเขตแดนเข้าสู่เกาหลีใต้ในปี ค.ศ. ๑๙๕๐ ภายหลังจากที่รัฐบาล เกาหลีใต้ปราบปรามสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ในเกาหลีใต้ สหรัฐฯ ก็ใช้นโยบายสกัดกั้น (Containment Policy) ในคาบสมุทรเกาหลี ภายใต้เอาณัติของคณะมนตรีความมั่นคงแห่ง สหประชาชาติ โดยสหรัฐฯ ให้ความสนับสนุนรัฐบาลเกาหลีใต้ และอีก ๒๐ ประเทศสมาชิก สหประชาชาติได้ส่งทหารมาช่วยเกาหลีใต้รบ และสามารถผลักดันกองทัพอเกาหลีเหนือกลับไปอยู่ เหนือเส้นขนานที่ ๓๘ องศาเหนือ อย่างไรก็ตาม กองกำลังสหประชาชาติภายใต้การนำของ นายพล แมคอาเธอร์ได้รุกไล่ทหารเกาหลีเหนือข้ามเส้นขนานที่ ๓๘ องศาเหนือ ใกล้แม่น้ำยาลู ซึ่งเป็นเส้น เขตแดนระหว่างจีนกับเกาหลีเหนือ ทำให้จีนส่งทหารเข้าร่วมรบสนับสนุนกองกำลังเกาหลีเหนือ จนนำมาซึ่งข้อตกลงการหยุดยิงในปี ค.ศ. ๑๙๕๓

ในขณะที่ฝรั่งเศสกลับมาในอินโดจีนและต้องต่อสู้กับกองกำลังเวียดมินห์ของโฮจิมินห์ จนพ่ายแพ้ในการรบที่เดียน เบียน ฟู ในปี ค.ศ. ๑๙๕๔ มีการลงนามในสนธิสัญญาเจนีวา ยุติสงครามอินโดจีน (ครั้งที่ ๑) และแบ่งเวียดนามออกเป็น ๒ ประเทศคือ เวียดนามเหนือ และเวียดนามใต้ที่เส้นขนานที่ ๑๗ องศาเหนือ โดยกำหนดให้มีการเลือกตั้งรวมประเทศภายใน ๒ ปี และฝรั่งเศสได้ถอนตัวออกไปจากเวียดนามในปี ค.ศ. ๑๙๕๔ แต่เวียดนามเหนือไม่ทำตามสนธิสัญญาเจนีวา โดยเปิดฉากส่งกองกำลังเวียดมินห์บุกลงใต้

ด้วยความหวั่นเกรงการแผ่ขยายของลัทธิคอมมิวนิสต์ในภูมิภาค สหรัฐฯ ได้เข้ามาสนับสนุนรัฐบาลเวียดนามใต้รบกับเวียดนามเหนือในสงครามเวียดนาม (สงครามอินโดจีน ครั้งที่ ๒) ตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๕๕ โดยเริ่มจากการส่งที่ปรึกษาทางทหารช่วยเหลือรัฐบาลเวียดนามใต้ จนเกิดเหตุการณ์อ่าวตังเกี๋ยที่สหรัฐฯ อ้างว่าเวียดนามยิงเรือรบสหรัฐฯ ทำให้สหรัฐฯ ส่งทหารอเมริกันเข้ารบในเวียดนามอย่างเป็นทางการ และเพิ่มจำนวนมากขึ้นถึง ๕๔๐,๐๐๐ นาย และสหรัฐฯ ยังส่งเครื่องบินไปทิ้งระเบิดในภาคตะวันออกเฉียงของลาวและกัมพูชาเพื่อตัดเส้นทางลำเลียง (เส้นทางสายโฮจิมินห์) และฐานที่มั่นของกองกำลังเวียดมินห์ด้วย

ในปี ค.ศ. ๑๙๕๙ เกิดการปฏิวัติในคิวบาโดยนายพล ฟิเดล คาสโตร สร้างความกังวลให้กับสหรัฐฯ โดย CIA ได้สนับสนุนกองกำลังชาวคิวบาพลัดถิ่นในสหรัฐฯ เข้าไปปฏิบัติการ ที่อ่าวหมู (Bay of Pigs Operation) ในปี ค.ศ. ๑๙๖๑ เพื่อล้มล้างระบอบคาสโตร โดยหวังจะให้คนคิวบาลูกฮือเข้าร่วม แต่ไม่สำเร็จ ส่งผลให้คิวบามีความใกล้ชิดกับสหภาพโซเวียตมากยิ่งขึ้น และสหภาพโซเวียตได้แอบสร้างฐานยิงขีปนาวุธในคิวบาในปี ค.ศ. ๑๙๖๒ โต้ตอบสหรัฐฯ ที่ติดตั้งขีปนาวุธติดหัวรบจูปิเตอร์ในตุรกีและปกป้องคิวบา สหรัฐฯ โต้ตอบด้วยการกักกัน (Quarantine) ทางทะเล ตรวจสอบเรือทุกลำที่จะเข้าคิวบา ในขณะเดียวกัน ก็มีการติดต่อกันระหว่างประธานาธิบดี John F. Kennedy กับนายกรัฐมนตรี Nikita Khrushchev โดย Robert Kennedy อัยการสูงสุด ซึ่งเป็นน้องชายของประธานาธิบดี Kennedy และกระทรวงการต่างประเทศสหรัฐฯ จนทั้งสองฝ่ายยอมรับเงื่อนไขของกันและกัน คือสหรัฐฯ สัญญาจะไม่รุกรานคิวบา และถอนขีปนาวุธจูปิเตอร์ออกจากตุรกี สหภาพโซเวียตสัญญาว่าจะรื้อถอนฐานยิงขีปนาวุธในคิวบา

อย่างไรก็ดี ในวิกฤตการณ์ครั้งนี้ โลกหวาดเกิดสงครามนิวเคลียร์มากที่สุดเนื่องจากเรือดำน้ำสหภาพโซเวียต ๔ ลำ ที่มาอยู่ในทะเลแคริบเบียนไม่สามารถติดต่อสื่อสารกันได้เพราะเรือรบสหรัฐฯ ที่ทิ้งระเบิดปราบเรือดำน้ำ ทำให้ผู้บังคับการเรือดำน้ำคิดว่าเกิดสงครามนิวเคลียร์บนแผ่นดินแล้ว จึงตัดสินใจจะยิงขีปนาวุธติดหัวรบนิวเคลียร์จากเรือดำน้ำ (Submarine-launched Ballistic Missile

-SLBM) แต่ผู้บังคับการกองเรือดำน้ำไม่แน่ใจ จึงไม่สั่งยิง เมื่อเรือดำน้ำลอยตัวขึ้นผิวน้ำก็พบว่า วิกฤตการณ์ได้รับการแก้ไขเรียบร้อยแล้ว

อาจกล่าวได้ว่า วิกฤตการณ์ขีปนาวุธในคิวบา (Cuban Missile Crisis) เกือบทำให้สหรัฐฯ และสหภาพโซเวียตทำสงครามนิวเคลียร์ต่อกัน แต่หลังจากวิกฤตการณ์ครั้งนี้ สหรัฐฯ และสหภาพโซเวียตตระหนักถึงมหันตภัยนิวเคลียร์ ทั้งสองมหาอำนาจได้ติดตั้งโทรศัพท์สายตรงระหว่างผู้นำ (Hot line) และลงนามในสนธิสัญญาห้ามทดลองนิวเคลียร์อย่างจำกัด (The Limited Test Ban Treaty) ในปี ค.ศ. ๑๙๖๓ โดยห้ามการทดลองอาวุธนิวเคลียร์ในชั้นบรรยากาศ อวกาศภายนอก และใต้น้ำ ทำให้การมีอาวุธนิวเคลียร์กลายเป็นการป้องปรามทางนิวเคลียร์ (Nuclear deterrence) มากกว่าการใช้จริง นอกจากนี้ วิกฤตการณ์ขีปนาวุธในคิวบาได้ทำให้เกิดความบาดหมางกันระหว่างสหภาพโซเวียตกับจีนที่มองว่าสหภาพโซเวียตยอมอ่อนข้อให้กับสหรัฐฯ

การเมืองโลกในช่วงเวลานี้ถูกเรียกว่า “สงครามเย็น” (Cold War) เนื่องจากสหรัฐฯ และสหภาพโซเวียตที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างกัน แข่งขันกันมีอิทธิพลในภูมิภาคต่าง ๆ แข่งขันกันสะสมอาวุธร้ายแรงที่มีอำนาจทำลายล้างซึ่งกันและกัน (Mutually Assured Destruction - MAD) โดยมหาอำนาจทั้งสองจะไม่ทำสงครามระหว่างกันโดยตรง แต่ใช้สงครามจิตวิทยา การโฆษณาชวนเชื่อ หรือบางครั้งใช้สงครามตัวแทน (proxy war) เช่น สงครามเกาหลี และสงครามเวียดนาม

สงครามเย็นระหว่างสหรัฐฯ กับสหภาพโซเวียตผ่อนคลายลงตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๖๗ วิกฤตการณ์ขีปนาวุธคิวบาทำให้ผู้นำสหรัฐฯ และสหภาพโซเวียตตระหนักถึงภัยอันตรายจากสงครามนิวเคลียร์ และต้องการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างกันในด้านอื่น เช่น เศรษฐกิจ ต่อมาปี ค.ศ. ๑๙๖๘ คนอเมริกันจำนวนมากเรียกร้องให้สหรัฐฯ ถอนทหารอเมริกันออกจากเวียดนาม Richard M. Nixon จึงรณรงค์การเลือกตั้งประธานาธิบดีในปลายปี ค.ศ. ๑๙๖๘ ว่า หากตนได้รับเลือกตั้งเป็นประธานาธิบดีสหรัฐฯ ตนจะถอนทหารอเมริกันออกจากเวียดนาม เมื่อ Richard M. Nixon ได้เป็นประธานาธิบดีสหรัฐฯ ในต้นปี ค.ศ. ๑๙๖๙ เขาได้ประกาศวาทะนิคสัน (Nixon Doctrine) โดยสหรัฐฯ จะสนับสนุนประเทศพันธมิตรที่เผชิญกับภัยคุกคามทางทหารด้วยความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจและการทหาร ไม่ใช่การส่งกองกำลังทหารสหรัฐฯ เข้าไปพื้นที่การสู้รบ หลังจากนั้น ประธานาธิบดี Nixon ได้ประกาศนโยบาย Vietnamization ลดการมีส่วนร่วมของสหรัฐฯ ในสงครามเวียดนาม ปล่อยให้เวียดนามใต้สู้รบกับเวียดมินห์ โดยสหรัฐฯ ให้ช่วยเหลือด้านอาวุธ และฝึกยุทธวิธีให้แก่ทหารเวียดนามใต้ หลังจากสหรัฐฯ ได้ลงนามในสัญญา

สันติภาพที่กรุงปารีสกับเวียดนามเหนือในปี ค.ศ. ๑๙๗๓ และสหรัฐฯ ได้เริ่มถอนทหารอเมริกันออกจากเวียดนาม และประกาศยกเลิกการเกณฑ์ทหารในปีเดียวกัน

ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๗๒ ประธานาธิบดี Nixon ได้เดินทางเยือนกรุงมอสโก และหารือกับนาย Leonid Brezhnev เลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์สหภาพโซเวียต ผู้นำทั้งสองเห็นว่าควรร่วมมือกันทางเศรษฐกิจและลดอันตรายจากสงครามนิวเคลียร์ และได้ลงนามในความตกลงว่าด้วยการลดอาวุธ และความตกลงว่าด้วยความร่วมมือทางการค้าระหว่างกันหลายฉบับ

อย่างไรก็ดี ประธานาธิบดี Nixon เพิ่งเดินทางไปเยือนกรุงปักกิ่งในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๗๒ นับเป็นครั้งแรกที่ผู้นำสหรัฐฯ และผู้นำจีนได้พบหารือกัน ก่อนที่จะไปเยือนกรุงมอสโก ประธานาธิบดี Nixon พยายามที่จะลดความตึงเครียดกับสหภาพโซเวียต และใช้ประโยชน์จากความขัดแย้งระหว่างสหภาพโซเวียตกับจีนในขณะนั้น ทำให้ช่วงเวลาตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๖๙ เป็นช่วงเวลาที่การเมืองระหว่างประเทศมีความผ่อนคลาย (Détente) จนกระทั่งสหภาพโซเวียตยกทัพบุกอัฟกานิสถานในปี ค.ศ. ๑๙๗๙ การผ่อนคลายความตึงเครียดระหว่างสหรัฐฯ กับสหภาพโซเวียตจึงสิ้นสุดลง

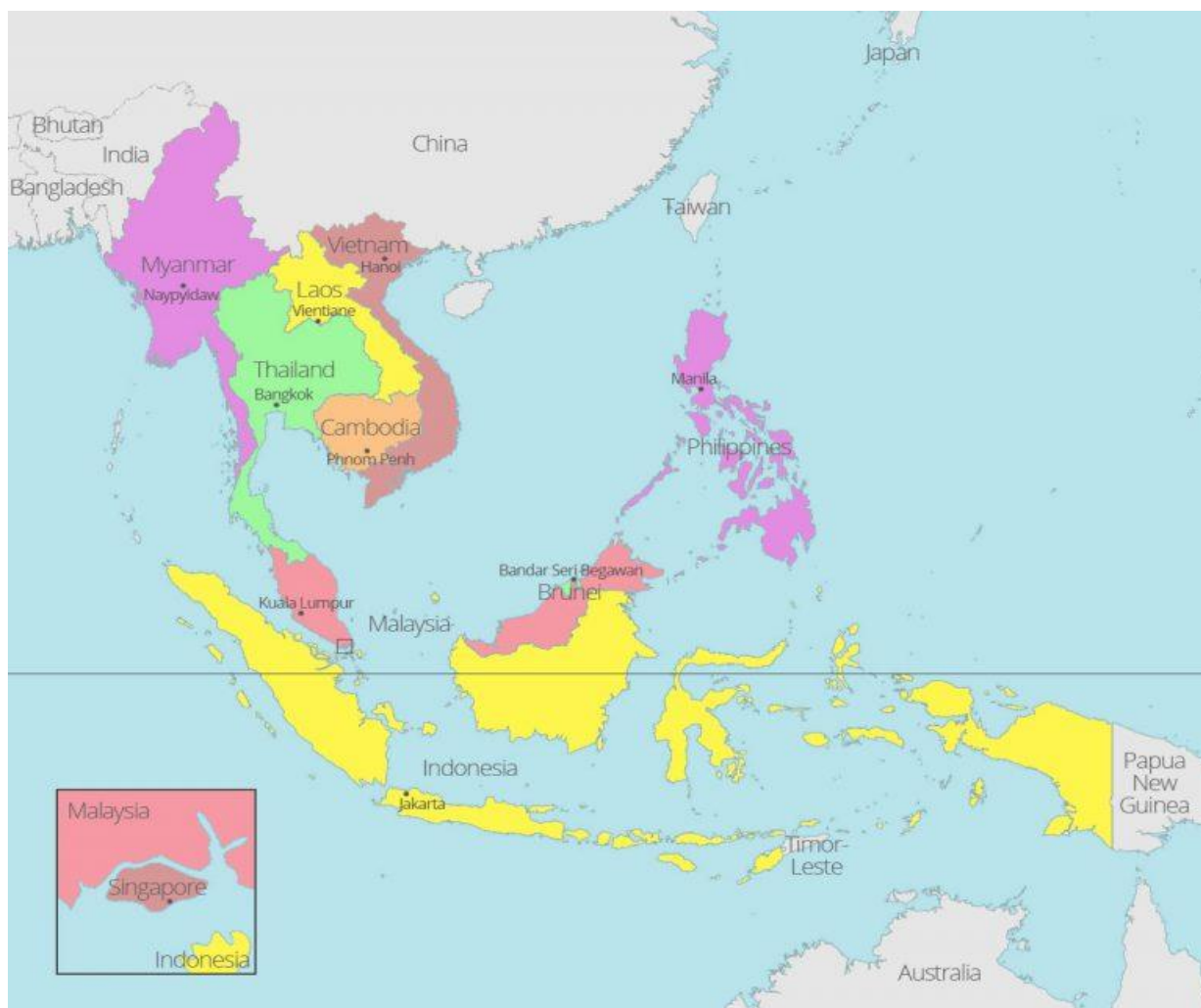
เมื่อนาย Mikhail Gorbachev ก้าวขึ้นมาเป็นประธานาธิบดีของสหภาพโซเวียตในปี ค.ศ. ๑๙๘๕ พร้อมกับสภาพเศรษฐกิจที่ตกต่ำของสหภาพโซเวียตอันเป็นผลมาจากการใช้ระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมที่ประชาชนไม่สามารถมีทรัพย์สินส่วนบุคคล และไม่มีสิ่งจูงใจในการประกอบการ ประกอบกับราคาน้ำมันดิบในตลาดโลกที่ลดลง และการยึดครองอัฟกานิสถานที่สหภาพโซเวียตต้องใช้จ่ายเงินงบประมาณจำนวนมหาศาล ทำให้ประธานาธิบดี Gorbachev เริ่มดำเนินนโยบายเปิดกว้างทางการเมือง (Glasnost) เปิดให้มีการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล และให้เสรีภาพแก่สื่อมวลชน รวมถึงยกเลิกการรวมอำนาจไว้ที่พรรคคอมมิวนิสต์โซเวียต และการปฏิรูปเศรษฐกิจ (Perestroika) รับเอาระบบทุนนิยมเข้ามาใช้ อนุญาตให้ประชาชนมีทรัพย์สินส่วนบุคคล และดำเนินธุรกิจเอกชนได้ แต่รัฐยังเป็นเจ้าของรัฐวิสาหกิจขนาดใหญ่

แม้ว่าในช่วงระยะเวลาการดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีสมัยแรก (ค.ศ. ๑๙๘๑ - ๑๙๘๔) ประธานาธิบดี Ronald Reagan ของสหรัฐฯ มีความคิดต่อต้านระบบคอมมิวนิสต์อย่างหัวชนฝา ยึดมั่นในวาทะเรแกน (Reagan Doctrine) ที่จะไม่ทำให้ประชาชนในทุกทวีปที่เสี่ยงชีวิตทำหายกับการก้าวร้าวของสหภาพโซเวียตและรักษาสีทธิและเสรีภาพที่ได้รับมาตั้งแต่เกิด เสื่อมศรัทธาในสหรัฐฯ โดยสหรัฐฯ ได้ให้ความช่วยเหลือรัฐบาลต่างประเทศที่ต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ และทุ่มเทงบประมาณทางทหารสหรัฐฯ สร้างอาวุธยุทโธปกรณ์เพื่อแข่งขันกับสหภาพโซเวียต โดยเฉพาะ

โครงการ Strategic Defense Initiative (SDI) หรือโครงการ Star Wars ซึ่งเป็นโครงการป้องกันการโจมตีด้วยอาวุธนิวเคลียร์ และเรียกสหภาพโซเวียตว่า จักรวรรดิของความเลวร้าย (Evil Empire) แต่ในช่วงระยะเวลาการดำรงตำแหน่งประธานาธิบดี สมัยที่ ๒ (ค.ศ. ๑๙๘๕ - ๑๙๘๙) เริ่มขึ้นพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงนโยบายของประธานาธิบดี Gorbachev ทำให้ประธานาธิบดี Reagan เชื่อว่าสามารถโน้มน้าวให้สหภาพโซเวียตรับเอาระบอบประชาธิปไตยมากขึ้น และนำไปสู่การปฏิรูปและการสิ้นสุดของระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ได้ ความสัมพันธ์ส่วนตัวที่ดีระหว่างประธานาธิบดี Ronald Reagan กับประธานาธิบดี Gorbachev ทำให้ผู้นำทั้งสองลงนามในสนธิสัญญาจำกัดขีปนาวุธนิวเคลียร์พิสัยกลางทั้งหมด ในปี ค.ศ. ๑๙๘๗ และวางกรอบการเจรจาลดอาวุธทางยุทธศาสตร์ (Strategic Arms Reduction Talks) ประธานาธิบดี Reagan ยังได้ท้าทายให้ประธานาธิบดี Gorbachev ทำลายกำแพงเบอร์ลินในเดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๙๘๗ เพื่อปลดปล่อยคนเยอรมนีตะวันออกและเพื่อสันติภาพ

การเปลี่ยนนโยบายของสหภาพโซเวียตทำให้ประเทศบริวารสหภาพโซเวียตในยุโรปตะวันออกเริ่มปลดแอกตนเองออกจากสหภาพโซเวียต โดยเริ่มจากโปแลนด์ในเดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๙๘๙ กำแพงเบอร์ลินถูกทำลายในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๘๙ ประเทศบริวารของสหภาพโซเวียตทยอยล้มล้างระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ และสาธารณรัฐต่าง ๆ ในสหภาพโซเวียตเริ่มจัดการเลือกตั้งแบบเสรีใน ปี ค.ศ. ๑๙๙๐ - ๑๙๙๑ ในที่สุด เกิดความพยายามทำรัฐประหารในกรุงมอสโกโดยกลุ่มเคร่งครัดในเดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๙๙๑ ในระหว่างที่ประธานาธิบดี Gorbachev พักผ่อนอยู่นอกกรุงมอสโก แต่ความพยายามยึดอำนาจล้มเหลว เพราะประธานาธิบดี Boris Yeltsin ของรัสเซียเข้ามาครอบงำสถานการณ์ ทั้งนี้ ประธานาธิบดี Gorbachev ไม่ได้คาดหมายว่านโยบายเปิดกว้างทางการเมืองและการปฏิรูประบบเศรษฐกิจของเขาจะทำให้สถานการณ์บานปลายเช่นนี้ ประธานาธิบดี Gorbachev ต้องการแก้ไขจุดอ่อนของระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ของสหภาพโซเวียตโดยเฉพาะระบบเศรษฐกิจมากกว่าการล้มล้างระบบ ในที่สุดประธานาธิบดี Gorbachev จึงประกาศยุบสหภาพโซเวียตในวันคริสต์มาสปี ค.ศ. ๑๙๙๑ การล่มสลายของสหภาพโซเวียตจึงเป็นการสิ้นสุดของสงครามเย็น นับเป็นระยะเวลา ๗๐ ปีที่สหภาพโซเวียตแสดงบทบาทมหาอำนาจในการเมืองระหว่างประเทศ

ส่วนที่ ๓ ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

บรูไน ดารุส ซาลาม

ในอดีตก่อนคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ ไม่ค่อยมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับบรูไน โดยที่บรูไนเป็นรัฐเล็ก จึงมักยอมรับอำนาจของรัฐที่ใหญ่กว่าในภูมิภาคเดียวกัน เช่น อาณาจักรศรีวิชัย อาณาจักรมัชปาหิต (อินโดนีเซีย) และอาณาจักรมะละกา หรือรัฐจากภายนอกคือ จีน แต่บรูไนเป็นเสมือนประเทศราชที่ส่งบรรณาการให้ประเทศที่ใหญ่กว่า โดยบรูไนยังมีอำนาจอิสระในการปกครองตนเอง บรูไนเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญบนเกาะบอร์เนียวเพราะอยู่บนเส้นทางการค้าจากประเทศจีนผ่านหมู่เกาะโมลุกกะหรือหมู่เกาะเครื่องเทศไปสู่ประเทศในยุโรป

ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๖ บรูไนภายใต้การปกครองของสุลต่านราชวงศ์ Bolkiah มีความเจริญรุ่งเรือง จนกระทั่งคริสต์ทศวรรษที่ ๑๖ ที่ประเทศยุโรปเริ่มเข้ามาในภูมิภาคนี้ สุลต่าน

บรูไนสามารถนำรัฐนาวาบรูไนให้รอดพ้นจากการยึดครองของโปรตุเกส และสเปน ประกอบกับที่ตั้งของบรูไนเหมาะสมกับการค้าระหว่างประเทศ และบรูไนไม่เข้าไปยุ่งกับความขัดแย้งของรัฐอื่นในภูมิภาค แต่การแย่งชิงราชสมบัติในราชวงศ์บรูไนทำให้สเปนถูกดึงเข้ามาแทรกแซงกิจการภายในบรูไน แต่สเปนไม่ได้ยึดครองบรูไนเพราะเกรงกลัวโปรตุเกสในขณะนั้นที่กำลังแข่งขันกันในภูมิภาคนี้

ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ อังกฤษได้มาทำการค้าเครื่องเทศ และขยายอิทธิพลมายังมาลาเยและบอร์เนียว จนกระทั่งบรูไนได้ยอมเป็นรัฐในอารักขาของอังกฤษ (British protectorate) ในปี ค.ศ. ๑๘๘๘ โดยอังกฤษได้ส่งข้าหลวง (High Commissioner) มาปกครองบรูไน บทบาทของสุลต่านบรูไนลดลงอย่างมาก สุลต่านต้องต้องฟังคำแนะนำของข้าหลวงของอังกฤษในการปกครองประเทศ และอังกฤษยังออกกฎหมาย Modern Law of Islam จำกัดอำนาจศาลของบรูไน

ในช่วงสงครามโลก ครั้งที่ ๒ แม้ญี่ปุ่นจะยึดครองบรูไน ญี่ปุ่นยังรับรองสถานะของสุลต่านเพื่อให้คนบรูไนยอมรับญี่ปุ่น แต่ยึดอำนาจการปกครองทั้งหมดไว้ที่กองทัพญี่ปุ่น สุลต่านมีบทบาทให้คำปรึกษาแก่รัฐบาลทหารญี่ปุ่นที่ยึดครองบรูไน ในช่วงท้ายสงคราม สุลต่านได้หลบหนีไปอาศัยกับชาวบ้านจนสงครามยุติ และเมื่อญี่ปุ่นแพ้สงคราม บรูไนก็กลับเป็นรัฐในอารักขาของอังกฤษ และในปี ค.ศ. ๑๙๕๓ สุลต่านบรูไนได้หารือกับอังกฤษเพื่อเสนอร่างรัฐธรรมนูญ และได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญในปี ค.ศ. ๑๙๕๙ ทำให้บรูไนได้อำนาจในการปกครองตนเองอีกครั้ง แต่อังกฤษยังคงดูแลบรูไนในด้านการต่างประเทศและความมั่นคง บรูไนได้รับเอกราชอย่างสมบูรณ์ในวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๘๔

ราชอาณาจักรกัมพูชา

อาณาจักรขอมเริ่มต้นจากอาณาจักรฟูนานซึ่งเป็นรัฐที่รุ่งเรืองในคริสต์ศตวรรษที่ ๑-๖ ในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของกัมพูชา เวียดนามตอนใต้ ภาคตะวันออก เชียงเหนือของไทยบางตอนของลุ่มน้ำเจ้าพระยา และภาคใต้ของไทยจนถึงแหลมมาลาเย เมื่ออาณาจักรฟูนานเสื่อมอำนาจลงในคริสต์ศตวรรษที่ ๘ อาณาจักรเจนหะได้ขึ้นมามีอำนาจ และเสื่อมลงในคริสต์ศตวรรษที่ ๙ จนมาเป็นเขมรหรือกัมพูชา ซึ่งตกเป็นเมืองขึ้นของสยามในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ต่อมา กัมพูชาตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของเวียดนามและสยาม

การติดต่อระหว่างฝรั่งเศสกับกัมพูชาครั้งแรกในปี ค.ศ. ๑๘๕๖ (พ.ศ. ๒๓๙๙) เมื่อฝรั่งเศสเข้ามาทำสัญญาการค้ากับสยามในลักษณะเดียวกับสัญญาเบาริงของอังกฤษ และเดินทางต่อไปยังกัมพูชาเพื่อจะขอทำสัญญาอย่างเดียวกัน กษัตริย์เขมรตอบฝรั่งเศสว่าขอหารือกับสยามก่อน แต่ใน

ที่สุด กษัตริย์เขมรได้มีหนังสือถึงพระเจ้านโปเลียนขอความคุ้มครองเขมรให้พ้นจากอำนาจของสยามและเวียดนาม

เมื่อฝรั่งเศสได้ยึดครองดินแดนบางส่วนของเวียดนาม กษัตริย์เขมรจึงยอมทำสัญญาเป็นรัฐในอารักขาของฝรั่งเศสในปี ค.ศ. ๑๘๖๓ (พ.ศ. ๒๔๐๖) แต่แจ้งกับสยามว่าถูกฝรั่งเศสบังคับให้ทำสัญญา ทำให้สยามต้องเจรจากับฝรั่งเศสเรื่องสิทธิเหนือกัมพูชา ในที่สุด สยามได้ลงนาม ในสัญญาสยาม-ฝรั่งเศส ปี ค.ศ. ๑๘๖๗ (พ.ศ. ๒๔๑๐) ยอมรับอำนาจฝรั่งเศสเหนือกัมพูชา โดยเสียมรดกและพระตะบองยังเป็นของสยาม

กัมพูชาภายใต้ฝรั่งเศสในช่วงแรกช่วยให้สถานะของกษัตริย์กัมพูชามีความมั่นคง มากขึ้นด้วยการช่วยปราบกบฏ ฝรั่งเศสยังไม่ได้แทรกแซงการบริหารประเทศของกษัตริย์กัมพูชา แต่ฝรั่งเศสดูแลกิจการทหาร การต่างประเทศ และการคลังเท่านั้น หลังจากที่ฝรั่งเศสยึดครองเวียดนามได้สมบูรณ์แล้ว จึงเข้ามาแทรกแซงกิจการภายในของกัมพูชาด้วยการปฏิรูปการบริหารประเทศกัมพูชา โดยเฉพาะการเก็บภาษี แต่กษัตริย์กัมพูชาไม่ให้ความร่วมมือ ฝรั่งเศสจึงใช้เรือปืนมาบีบบังคับ เมื่อฝรั่งเศสจัดตั้งสหภาพอินโดจีนในปี ค.ศ. ๑๘๘๗ (พ.ศ. ๒๔๓๐) กัมพูชาจึงถูกรวมเข้าอยู่ในสหภาพอินโดจีนฝรั่งเศสด้วย และฝรั่งเศสบังคับให้กษัตริย์กัมพูชามอบอำนาจบริหารประเทศให้แก่ฝรั่งเศสในปี ค.ศ. ๑๘๙๗ (๒๔๔๐) และส่งผู้ว่าการมาปกครองกัมพูชา

ฝรั่งเศสไม่ได้ช่วยพัฒนากัมพูชาเท่าใดนักหากเทียบกับเวียดนาม การศึกษาของพระสงฆ์ กัมพูชา และการค้นพบนครวัดโดยชาวฝรั่งเศส กระตุ้นให้ชาวกัมพูชามีความรู้สึกถึงความยิ่งใหญ่ของชาติในอดีต และเป็นจุดเริ่มของขบวนการชาตินิยมกัมพูชา และเริ่มวิจารณ์การยึดครองกัมพูชาของฝรั่งเศส การครอบงำทางเศรษฐกิจกัมพูชาของฝรั่งเศส การฉ้อราษฎร์บังหลวงของเจ้าหน้าที่ ความทุกข์ยากของประชาชนในชนบท

เมื่อเกิดสงครามโลก ครั้งที่ ๒ ญี่ปุ่นได้เข้ามายึดครองเวียดนามและกัมพูชา และโดยที่ฝรั่งเศสภายใต้รัฐบาลวิชี ซึ่งเป็นรัฐบาลหุ่นของเยอรมนี ยินยอมให้ญี่ปุ่นเดินทัพผ่านอินโดจีนฝรั่งเศสในช่วงแรกของสงคราม ญี่ปุ่นจึงไม่ได้เปลี่ยนแปลงการปกครองในกัมพูชาคือ ยังคงให้ฝรั่งเศสปกครองกัมพูชา และฝรั่งเศสได้เลือกเจ้าบรมวงศ์เธอ สihan ขึ้นเป็นกษัตริย์กัมพูชา ต่อมา ในที่สุดท้ายของสงคราม ญี่ปุ่นได้เปลี่ยนนโยบายเป็นสนับสนุนให้กัมพูชาเป็นเอกราช เจ้าบรมวงศ์เธอ สihan ได้ประกาศเอกราชกัมพูชา โดยญี่ปุ่นให้การรับรอง แต่ภายหลังญี่ปุ่นได้สนับสนุนการทำรัฐประหารโค่นล้มรัฐบาลเจ้าบรมวงศ์เธอ สihan และจัดตั้งรัฐบาลหุ่นขึ้นบริหารประเทศจนกระทั่งญี่ปุ่นยอมแพ้สงคราม

หลังสงครามโลก ครั้งที่ ๒ ฝรั่งเศสกลับมาปกครองกัมพูชาอีกครั้ง และได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญ และยินยอมให้มีการเลือกตั้งทั่วไปในกัมพูชา พรรคการเมืองที่ชนะการเลือกตั้งได้พยายามเรียกร้องเอกราชจากฝรั่งเศส ในขณะที่ขบวนการเขมรอิสระที่ได้รับความช่วยเหลือจากเวียดนามและกลุ่มเขมรเสรีก็ดำเนินการต่อต้านฝรั่งเศส ในที่สุด เจ้านโรดม สีหนุสามารถเจรจากับฝรั่งเศสให้ผ่อนคลายนานาจอการปกครองกัมพูชา โดยกัมพูชาสามารถปกครองตนเอง แต่ฝรั่งเศสยังคงควบคุมกิจการด้านต่างประเทศ ระบบศาล การเงิน และยังมีทหารฝรั่งเศสประจำการในกัมพูชา แต่ด้วยความพยายามทางการทูตของเจ้านโรดม สีหนุ ในที่สุด เมื่อสถานะของฝรั่งเศสในอินโดจีนตกต่ำลงและ เปลี้ยพลังในการสู้รบกับเวียดนาม ฝรั่งเศสจึงได้มอบเอกราชให้แก่กัมพูชาในปี ค.ศ. ๑๙๕๓ (๒๔๙๖)

สาธารณรัฐอินโดนีเซีย

อินโดนีเซียเป็นดินแดนแห่งการค้าในภูมิภาคมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๗ เริ่มตั้งแต่อณาจักรศรีวิชัยที่เรืองอำนาจในภาคใต้ของไทย มาเลเซีย เกาะสุมาตราจนถึงเกาะชวา และได้ทำการค้ากับชาวจีนและอินเดีย ส่งผลให้คนท้องถิ่นค่อย ๆ ซึมซับอิทธิพลจากต่างประเทศ รวมทั้งศาสนาฮินดูและพุทธศาสนา ต่อมา พ่อค้ามุสลิมจากตะวันออกกลางได้นำศาสนาอิสลามเข้ามาเผยแพร่ในคริสต์ศตวรรษที่ ๙ โดยเข้ามาที่เกาะสุมาตราก่อน จนกลายเป็นศาสนาประจำชาติมาจนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี บนเกาะชวายังมีอีกหลายราชอาณาจักร

เมื่อนักสำรวจชาวโปรตุเกสและสเปนได้เริ่มเข้ามาในภูมิภาคนี้ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ และได้นำเอาศาสนาคริสต์เข้ามาเผยแพร่ด้วย ต่อมา ดัตช์หรือฮอลันดาได้เข้ามาในภูมิภาคนี้ และต่อสู้กับโปรตุเกสที่มะละกา หลังจากนั้น ดัตช์ได้เข้ามาตั้งบริษัท Dutch East India Company บนเกาะชวา และในปี ค.ศ. ๑๖๒๘ ดัตช์ได้เริ่มเข้าแทรกแซงกิจการภายในของรัฐสุลต่านในชวาที่มีการแย่งชิงอำนาจกัน หรือมีการก่อกบฏ (บนเกาะชวามีหลายรัฐสุลต่าน) โดยรัฐบาลดัตช์ได้ส่งกำลังทหารเข้าช่วยสุลต่านที่มีโอกาสชนะในการแย่งชิงบัลลังก์ หรือช่วยสุลต่านปราบกบฏ แต่เมื่อเหตุการณ์สงบ ดัตช์ยังคงกำลังทหารไว้ในชวา และเพิ่มจำนวนทหารด้วย พร้อมกับ นำทรัพยากรธรรมชาติในชวาที่ดัตช์ต้องการได้แก่ ไม้และเครื่องเทศ กลับไปประเทศตน ขณะเดียวกัน ดัตช์ได้แทรกแซงการปกครองในรัฐสุลต่านด้วยการให้คำปรึกษาแก่สุลต่านที่ดัตช์ช่วยต่อสู้ให้ได้บัลลังก์ ในที่สุด สุลต่านก็สูญเสียอำนาจบริหาร เป็นเพียงหุ่นเชิดของดัตช์ที่คุมอำนาจบริหารอย่างแท้จริง และดัตช์ยังสามารถควบคุมระบบเศรษฐกิจของชวาได้ทั้งหมด ใน ค.ศ. ๑๗๙๙

รัฐบาลฮอลันดาได้เข้าปกครองชาวในรูปแบบอาณานิคม และในปี ค.ศ. ๑๙๑๐ ดัตช์สามารถปกครองดินแดนที่เป็นอินโดนีเซียปัจจุบันได้ทั้งหมด

ดัตช์ปกครองอินโดนีเซียโดยไม่ได้สนใจความแตกต่างทางสังคมและวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น ซึ่งมีความหลากหลายแตกต่างกัน ทำให้คนท้องถิ่นลุกฮือ ก่อจลาจลต่อต้านดัตช์หลายครั้ง ซึ่งดัตช์จะใช้กำลังทหารเข้าปราบ และจบลงด้วยการเสียชีวิตของคนท้องถิ่นในอินโดนีเซียเป็นจำนวนมาก ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ ได้เกิดกลุ่มชาตินิยมอินโดนีเซียซึ่งเป็นคนรุ่นหนุ่มสาวที่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตก ซึ่งไม่ใช่กำลัง แต่จะใช้สื่อสิ่งพิมพ์และใบปลิวเผยแพร่ข้อมูลให้คนอินโดนีเซียเกิดความรักชาติ เห็นความสำคัญของการมีเอกราช สิทธิเสรีภาพ กลุ่มชาตินิยมที่สำคัญคือ พรรคอินโดนีเซียแห่งชาติที่นำโดยซูการ์โนและโมฮัมหมัด ฮัตตะ ในขณะที่พรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียได้เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้เช่นกันเพื่อต่อสู้กับจักรวรรดินิยมตะวันตก และนำประเทศไปสู่การปกครองระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์

ในสงครามโลกครั้งที่ ๒ ญี่ปุ่นบุกอินโดนีเซีย ซูการ์โนและฮัตตะได้ร่วมมือกับญี่ปุ่นในการขับไล่ดัตช์ออกไปจากอินโดนีเซีย แต่ซูการ์โนไม่ได้ไว้วางใจญี่ปุ่นมากนัก เพราะญี่ปุ่นใช้แรงงานคนอินโดนีเซียในการสร้างถนน ขุดเจาะน้ำมัน และเพาะปลูกด้วย เมื่อญี่ปุ่นแพ้สงครามอินโดนีเซียได้ถือโอกาสประกาศเอกราชในเดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๙๔๕ และประกาศใช้รัฐธรรมนูญปี ค.ศ. ๑๙๕๕ ซูการ์โนได้เป็นประธานาธิบดีอินโดนีเซีย แต่ดัตช์ต้องการจะยึดครองอินโดนีเซียอีก จึงไม่ยอมรับการประกาศเอกราชของอินโดนีเซีย และส่งกำลังทหารเข้าปราบปราม แต่ไม่สามารถเอาชนะอินโดนีเซียที่ใช้กลยุทธ์ในการรบแบบสงครามกองโจรได้

อังกฤษซึ่งเป็นพันธมิตรกับเนเธอร์แลนด์เข้ามาช่วยไกล่เกลี่ยเพื่อยุติความขัดแย้งกัน โดยทั้งสองฝ่ายได้ลงนามในข้อตกลงลิงกาจาตี (Linggadjati Agreement) ในปี ค.ศ. ๑๙๔๖ เนเธอร์แลนด์ยอมรับอำนาจอธิปไตยของรัฐบาลอินโดนีเซียเหนือเกาะชวาและสุมาตรา อย่างไรก็ตาม เนเธอร์แลนด์ได้ละเมิดข้อตกลงโดยได้นำทหารเข้าโจมตีอินโดนีเซียอีก ทำให้ประเทศอื่น ๆ เช่น ออสเตรเลีย อินเดีย ยื่นเรื่องให้คณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติพิจารณา สหประชาชาติได้เข้าระงับข้อพิพาทโดยตั้งคณะกรรมการประกอบด้วยออสเตรเลีย เบลเยียม และสหรัฐฯ ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยความขัดแย้งและเรียกร้องให้มีการหยุดยิง สหรัฐฯ ซึ่งขณะนั้นกลายเป็นมหาอำนาจที่ต้องการจัดระเบียบโลกใหม่ และต่อต้านคอมมิวนิสต์ที่มีสหภาพโซเวียตเป็นผู้นำ จึงเข้ามามีบทบาทในอินโดนีเซีย กดดันให้เนเธอร์แลนด์ยินยอมมอบเอกราชให้อินโดนีเซีย ในที่สุด วันที่ ๒๗ ธันวาคม ค.ศ. ๑๙๔๙ อินโดนีเซียได้รับเอกราช

สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ พญาฟ้ารุ่งเป็นกษัตริย์ที่ได้รวบรวมดินแดนลาวเป็นปึกแผ่น และสถาปนาอาณาจักรล้านช้าง โดยมีหลวงพระบางเป็นเมืองหลวง และได้ผูกสัมพันธ์ไมตรีกับสยามในสมัยพระเจ้าอู่ทอง โดยการขอพระราชธิดาของพระเจ้าอู่ทองไปอภิเษกสมรส ในขณะที่ล้านช้างมีความสัมพันธ์ที่ไม่ดีนักกับเวียดนาม มีการสู้รบกันหลายครั้ง ต่อมา ราชอาณาจักรล้านช้าง มีการแย่งชิงราชสมบัติ เจ้าไชยเชษฐาธิราชกษัตริย์แห่งล้านนา จึงเข้าปราบปรามและรวมล้านช้าง-ล้านนา และย้ายเมืองหลวงมาเวียงจันทน์ และได้อัญเชิญพระแก้วมรกต พระพุทธรูปสีหิงค์ และพระแก้วขาวมาประดิษฐานที่เวียงจันทน์ด้วย

ความสัมพันธ์กับสยามใกล้ชิดอีกครั้ง โดยเจ้าไชยเชษฐาธิราชอภิเษกสมรสกับพระเทพกษัตริย์ พระธิดาของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ สมัยนี้ อาณาจักรอยุธยาได้มีความสัมพันธ์ลาวอย่างแน่นแฟ้น ได้ร่วมมือกันเพื่อต่อสู้กับพม่าและได้สร้างเจดีย์ "พระธาตุศรีสองรัก" ในอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งความเป็นพี่เป็นน้องกันของสองอาณาจักร หลังจากนั้น ล้านช้างก็รบกับเขมร เมื่อพระเจ้าบุเรงนองตีกรุงศรีอยุธยาแตกแล้ว ๕-๖ ปี พม่ายึดล้านช้างได้ ล้านช้างเป็นเอกราชจากพม่าเมื่อพม่าทำศึกสงครามกับสมเด็จพระนเรศวร ต่อจากนั้น ล้านช้างและสยามก็มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน จนเกิดการแย่งชิงราชสมบัติในล้านช้างอีก ทำให้ล้านช้างแยกเป็น ๓ ส่วน ได้แก่ หลวงพระบาง เวียงจันทน์ และจำปาศักดิ์ โดยหลวงพระบางมีความใกล้ชิดกับสยามมาแต่เดิมกลายเป็นพันธมิตรกัน ส่วนเวียงจันทน์หันไปคบกับพม่า เมื่อพม่าตี กรุงศรีอยุธยาแตกเป็นครั้งที่ ๒ ในปี ค.ศ. ๑๗๖๗ พม่าได้ยึดครองหลวงพระบาง และเวียงจันทน์ด้วย เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีขับไล่พม่าออกไปจากราชอาณาจักร จึงยกทัพไปตีเวียงจันทน์ หลวงพระบาง และจำปาศักดิ์ ในปี ค.ศ. ๑๗๗๘ ลาวจึงเป็นประเทศราชของสยาม สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงอัญเชิญพระแก้วมรกตมาประดิษฐานในสยามตั้งแต่นั้นมา

จนมาถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าอนุวงศ์พยายามก่อกบฏปลดปล่อยเวียงจันทน์ แต่ไม่สำเร็จ และเจ้าอนุวงศ์จึงหนีไปพึ่งเวียดนาม และทำให้สยามต้องบาดหมางกับเวียดนามจนเกิดทำสงครามกัน เจ้าอนุวงศ์หวังให้เวียดนามมาถ่วงดุลอำนาจไทย จึงได้ส่งเครื่องราชบรรณาการให้เวียดนาม ต่อมา เมื่อฝรั่งเศสเข้ามามีอิทธิพลและยึดครองเวียดนามและกัมพูชา ได้แล้ว ฝรั่งเศสจึงอ้างสิทธิ์ในการยึดครองลาว (พื้นที่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง) เพราะลาวเคยส่งเครื่องบรรณาการให้เวียดนาม เมื่อเวียดนามเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสแล้ว ลาวก็ต้องตกเป็นของฝรั่งเศส

ด้วย นอกจากเกิดการปะทะกันระหว่างทหารสยามและทหารฝรั่งเศสในพื้นที่แล้ว ฝรั่งเศสยังส่งเรือปืนมาจอดหน้าสถานทูตฝรั่งเศสในกรุงเทพฯ กดดันสยาม (เหตุการณ์ ร.ศ. ๑๑๒) และนำเรือรบมาปิดอ่าวไทย สยามยอมรับข้อตกลงสงบศึกกับฝรั่งเศส เสียดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง และต้องจ่ายเงินค่าเสียหายให้ฝรั่งเศส โดยฝรั่งเศสได้ยึดค่ายทหารตากสินในจันทบุรีเป็นประกันจนกว่าสยามจะจ่ายเงินค่าเสียหายให้แก่ฝรั่งเศสครบ เมื่อสยามจ่ายเงินค่าเสียหายครบ ฝรั่งเศสได้ถอนทหารออกจากจันทบุรีไปยึดเมืองตราด สยามต้องยกเสียมราฐ พระตะบอง และศรีโสภณเพื่อแลกกับเมืองตราด และสยามยังเสียดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงในลาวให้แก่ฝรั่งเศส อันเป็นผลของการตีความสนธิสัญญาสงบศึกเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ การเสียดินแดนให้ฝรั่งเศสได้สร้างปัญหาเรื่องเส้นเขตแดนไทย-ลาวในปัจจุบันเนื่องจากเส้นเขตแดนบางแห่ง ไม่ชัดเจน ฝรั่งเศสได้ผนวกดินแดนลาวเป็นส่วนหนึ่งของอินโดจีนฝรั่งเศส โดยฝรั่งเศสรับรองเจ้าศรีสว่างวงศ์เป็นกษัตริย์ในปี ค.ศ. ๑๙๐๔ และใช้หลวงพระบางเป็นเมืองหลวง

ลาวภายใต้อินโดจีนฝรั่งเศสได้เกิดการต่อต้านลุกฮือหลายครั้งอันเนื่องมาจากฝรั่งเศส ไม่เข้าใจในขนบธรรมเนียมประเพณีของลาว และฝรั่งเศสมักถืออำนาจว่าตนเป็นผู้ปกครอง ดูกษัตริย์ลาวว่าไร้การศึกษา ไม่ให้เคารพนับถือพระสงฆ์ ทำลายวัด และยังขูดรีดภาษี เกณฑ์แรงงาน จึงเกิดการรวมกลุ่มของคนลาวต่อต้านฝรั่งเศสหลายกลุ่ม ต้องการปลดปล่อยลาวจากอินโดจีนฝรั่งเศส ฝรั่งเศสมักส่งทหารเข้าปราบ จึงเกิดสู้รบกัน

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ ญี่ปุ่นได้รุกเข้ามาในลาวและดินแดนอินโดจีนฝรั่งเศสขับไล่ฝรั่งเศส พวกเจ้าลาว อาทิ เจ้าเพชรราช เจ้าสุวรรณภูมา และเจ้าสุภานุวงศ์ ได้ก่อตั้งขบวนการลาวอิสระต่อต้านญี่ปุ่น กู้เอกราชลาว แต่ไม่ได้เป็นคอมมิวนิสต์ เมื่อญี่ปุ่นใกล้แพ้สงคราม ขบวนการลาวอิสระจึงได้ประกาศเอกราชในเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๙๔๕ แต่หลังจากญี่ปุ่นแพ้สงคราม ฝรั่งเศสก็พยายามกลับเข้ามามีอำนาจในอินโดจีนอีกครั้ง และจัดตั้ง “สหภาพอินโดจีนฝรั่งเศส” รวมลาว เวียดนาม และกัมพูชา และปราบปรามกลุ่มชาตินิยมกุ่มชาติ ทำให้ขบวนการลาวอิสระต้องหลบหนีและยุบตัวเองไปเพราะความแตกต่างทางความคิดภายในขบวนการลาวอิสระที่ฝ่ายหนึ่งต้องการเข้าร่วมกับเวียดนามของโฮจิมินห์ ได้จัดตั้งขบวนการ ประเทศลาว ซึ่งเป็นคอมมิวนิสต์ โดยมีเจ้าสุภานุวงศ์ และไกสอน พมวิหาน เป็นแกนนำของขบวนการ ใน ค.ศ. ๑๙๔๙ ไกสอนก่อตั้งกองทหารปฏิวัติกองแรกของขบวนการประเทศลาว และไกสอนได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งเลขาธิการใหญ่ของพรรค ส่วนลาวอีกฝ่ายเป็นกลุ่มนิยมกษัตริย์ที่นำโดยเจ้าสุวรรณภูมา

หลังสงครามโลก ครั้งที่ ๒ สถานภาพฝรั่งเศสเปลี่ยนไปเพราะบอมบ์ซ้ำจากสงครามมาก และต้องประสบกับการต่อต้านของเวียดนามทั้งในเวียดนาม จนในที่สุด ฝรั่งเศสแพ้เวียดนามที่เดียนเบียนฟู และถอนตัวออกไปจากภูมิภาคอินโดจีน ก่อนหน้าที่ฝรั่งเศสจะถอนตัวออกไป ฝรั่งเศสได้มอบเอกราชให้ลาวในปี ค.ศ. ๑๙๕๓ ราชอาณาจักรลาวได้กำเนิดขึ้น โดยมีระบอบการปกครองแบบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ โดยสมเด็จพระเจ้าศรีสว่างวงศ์เป็นเจ้ามหาชีวิต (กษัตริย์) ลาวได้เผชิญกับสงครามกลางเมืองระหว่างรัฐบาลที่นำโดยเจ้าสุวรรณภูมา นายกรัฐมนตรี สนับสนุนสถาบันกษัตริย์ และได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐฯ กับขบวนการปะเทดลาว นิยมคอมมิวนิสต์ได้รับการสนับสนุนจากเวียดนาม จีน และสหภาพโซเวียต

มาเลเซีย

ประวัติศาสตร์ของดินแดนที่เป็นมาเลเซียเริ่มจากอารยธรรมอินเดียที่เผยแพร่เข้ามากับการค้าขายระหว่างคนอินเดียกับชาวพื้นเมือง จนเกิดเป็นอาณาจักรและสร้างอารยธรรมของตนเอง ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๒-๑๕ และในช่วงระยะเวลาดังกล่าว พุทธศาสนาได้เข้ามาในดินแดนแถบนี้ จึงผสมผสานกับศาสนาฮินดูของอินเดียโดยเฉพาะอาณาจักรศรีวิชัยที่ครอบครองดินแดนทางใต้ของประเทศไทยและคาบสมุทรมลายูตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ ๗

ในคริสต์ศตวรรษที่ ๙ ศาสนาอิสลามจึงเข้ามาในภูมิภาค โดยเริ่มจากเกาะสุมาตราแล้วแผ่ขยายไปทั่วคาบสมุทรมลายูและชวา โดยผู้ปกครองอาณาจักรต่าง ๆ ในบริเวณนี้เกิดความเลื่อมใส และเปลี่ยนอาณาจักรทั้งหลายเป็นรัฐสุลต่านนับถือศาสนาอิสลาม รัฐสุลต่านรัฐแรกที่เกิดขึ้นบนคาบสมุทรมลายูคือ รัฐสุลต่านเคดาห์ในปี ค.ศ. ๑๑๓๖ จนถูกสุลต่านจากอาเจะห์ บนเกาะสุมาตรายกทัพมาตี สุลต่านเคดาห์ได้ร้องขอความช่วยเหลือจากอยุธยาในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ ทรงขับไล่กองทัพสุลต่านอาเจะห์ได้สำเร็จ หลังจากนั้น รัฐสุลต่านเคดาห์ก็ยอมอยู่ใต้อำนาจรัฐสยาม จนกระทั่งชาติตะวันตกเริ่มจากโปรตุเกส ซึ่งเดินทางมาสำรวจเส้นทางเดินเรือในภูมิภาคนี้ในปี ค.ศ. ๑๕๑๑

ดัตช์เข้าไปในชวา และอังกฤษเข้ามาคาบสมุทรมลายู โดยชาติตะวันตกแข่งแย่งชิงอำนาจและอิทธิพลกันเอง ในมาลายู อังกฤษได้อาสมายช่วยปราบกบฏในรัฐเคดาห์ หลังจากนั้น อังกฤษขอเช่าเกาะปีนังในปี ค.ศ. ๑๗๘๖ และเสนอให้ความคุ้มครองรัฐเคดาห์ สุลต่านเคดาห์ เห็นเป็นโอกาสที่จะปลดปล่อยเคดาห์ออกจากอำนาจของสยาม จึงยอมให้อังกฤษเช่าเกาะปีนัง และไม่ยอม

ส่งทหารไปช่วยไทยรบกับพม่า ไทยจึงส่งทัพมาปราบเคดาห์สำเร็จในปี ค.ศ. ๑๘๒๑ โดยอังกฤษ
ไม่ได้เข้าช่วยเหลือเคดาห์

เมื่ออังกฤษทำสัญญาไม่เป็นธรรมกับสยามในสมัยรัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ ทำให้ไทย
สูญเสียการปกครองรัฐเคดาห์ รวมถึงรัฐกลันตรัง ตรังกานู และปะลิสด้วย เพื่อแลกเปลี่ยนกับ การ
รับรองของอังกฤษต่อรัฐปัตตานีของไทย ส่วนรัฐสุลต่านอื่น ๆ ในมาลาญ อังกฤษเริ่มจากการค้า
แล้วเสนอตัวเป็นที่ปรึกษา และช่วยแก้ไขความขัดแย้งทั้งกบฏและการแย่งชิงราชสมบัติภายในรัฐ
สุลต่าน จนรัฐสุลต่านยอมอยู่ใต้อารักขาอังกฤษ เมื่ออังกฤษสามารถควบคุมรัฐสุลต่านเปรีค ปะหัง
สลังงอร์ และเนรีเซมบิลันได้ จึงจัดตั้งเป็น “สหพันธรัฐมาลาญ” ในปี ค.ศ. ๑๘๙๕ โดยมีสถานะ
เป็นรัฐในอารักขาของอังกฤษ แต่ละรัฐยังคงมีสุลต่านเป็นประมุข แต่ปกครองภายใต้การกำกับดูแล
และการให้คำปรึกษาของอังกฤษ ดินแดนซาราวักเคยอยู่ภายใต้สุลต่านบรูไน และได้ยกให้เจมส์
บรู๊ก ชาวอังกฤษที่เข้ามาบุกเบิกพื้นที่แห่งนี้ หลังจากเจมส์ บรู๊กเสียชีวิต ทายาทของเขาได้มอบซา
ราวัคให้รัฐบาลอังกฤษ ส่วนซาบารห์ (บอร์เนียวเหนือ) อังกฤษได้มาจากสุลต่านบรูไนที่ตอบแทน
อังกฤษในการส่งทหารไปช่วยปราบจลาจล และคุ้มกันจากโจรสลัด

อย่างไรก็ดี สุลต่านบรูไนได้ยกดินแดนด้านตะวันออกของซาบารห์ (ซาบารห์ตะวันออก) ให้แก่สุลต่าน
ซูลูที่ช่วยปราบกบฏ และอังกฤษได้เช่าที่ดินส่วนนี้จากสุลต่านซูลู เมื่อมาเลเซียได้รับเอกราชจาก
อังกฤษ ได้สืบทอดสิทธิ์การเช่าที่ดินในซาบารห์ตะวันออกด้วย ในเวลาต่อมา ซาบารห์ตะวันออกได้
กลายเป็นชนวนความขัดแย้งระหว่างมาเลเซียกับฟิลิปปินส์

เมื่อเกิดสงครามโลก ครั้งที่ ๒ ญี่ปุ่นบุกบอร์เนียวเป็นแห่งแรกในภูมิภาคนี้ ใช้บอร์เนียวเป็น
ฐานที่มั่น และยึดรัฐสุลต่านต่าง ๆ บนคาบสมุทรมมาลาญ และหาเสียงกับคนพื้นเมืองว่า ญี่ปุ่นเข้ามา
ช่วยขับไล่ชาติตะวันตกและชาวจีนออกไป จึงทำให้คนมาลาญเชื้อสายจีนกลุ่มหนึ่งรวมตัวกันตั้งกอง
กำลังอิสระชื่อกองทัพชาวมาลาญต่อต้านญี่ปุ่นต่อสู้กับทหารญี่ปุ่น โดยได้รับความสนับสนุนจาก
พรรคคอมมิวนิสต์มาลาญที่เกิดขึ้นก่อนและต่อต้านอังกฤษ นอกจากนั้น ก็มีกลุ่มรักชาติต่อต้าน
ญี่ปุ่น เกิดขึ้นอีกหลายกลุ่ม

หลังสงครามโลก ครั้งที่ ๒ ยุติ อังกฤษกลับมามาลาญ กลุ่มรักชาติเหล่านี้เปลี่ยนเป้าโจมตี
เป็นการขับไล่อังกฤษเพื่อปลดปล่อยชาวมาลาญให้ได้รับเอกราช ประกอบกับสภาพบ้านเมือง
ภายหลังสงครามที่ประชาชนทุกข์ลำบาก อังกฤษจึงพยายามแก้ปัญหาโดยการจัดตั้ง “สหภาพ
มาลาญ” (Malayan Union) ในปี ค.ศ. ๑๙๔๖ รวมทุกรัฐอยู่ภายใต้รัฐบาลเดียว โดยมีกษัตริย์
อังกฤษเป็นพระประมุข แต่การปกครองลักษณะนี้ได้สร้างความไม่พอใจให้แก่สุลต่านต่าง ๆ เพราะ

เป็นการลิดรอนสถานภาพและอำนาจของสุลต่าน ชาวพื้นเมืองดั้งเดิมคือ ชาวมลายาหรือมาเลย์ก็ไม่พอใจ และต่อต้าน อันนำมาซึ่งความรู้สึกเชื้อชาตินิยม เนื่องจากชาวมาเลย์ถือว่า ตนเป็นบุตรของแผ่นดิน (Bumiputera) จึงไม่ต้องการให้คนเชื้อชาติอื่นหมายถึง จีนและอินเดีย มีสิทธิเท่าเทียมชาวมาเลย์ เพราะชาวจีนและอินเดียมีอำนาจทางเศรษฐกิจมากกว่าชาวมาเลย์จึงเกิดองค์การชาวมาเลย์ต่อต้านสหภาพมาลายัน ชื่อว่า Pan Malayan Congress ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นองค์การรวมชาติมาเลย์ (The United Malay National Organization - UMNO) โดยมีตัวแทนขององค์กรของชาวมลายู ๔๑ องค์กร ทำให้อังกฤษยอมล้มเลิกสหภาพมาลายัน เปลี่ยน เป็นจัดตั้ง “สหพันธรัฐมาลายา” (Federation of Malaya) ในปี ค.ศ. ๑๙๔๘ โดยสุลต่านของแต่ละรัฐยังคงดำรงตำแหน่งประมุขของรัฐตน แต่อยู่ภายใต้การบริหารของรัฐบาลสหพันธรัฐที่อังกฤษดูแล แต่อังกฤษยังประสบกับการเรียกร้องเอกราชของประชาชน โดยเกิดการต่อต้านที่รุนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ

ในปี ค.ศ. ๑๙๕๗ อังกฤษยอมมอบเอกราชให้สหพันธรัฐมาลายา โดยอังกฤษยังทำหน้าที่พี่เลี้ยง ยกร่างรัฐธรรมนูญและจัดรูปแบบการปกครอง จนกระทั่งปี ค.ศ. ๑๙๖๓ อังกฤษจึงได้จัดตั้ง “มาเลเซีย” ที่มีการปกครองในรูปแบบสหพันธรัฐ โดยรวมสิงคโปร์ ซาบฮ์ (บอร์เนียวเหนือ) และซาราวักรวมในสหพันธรัฐมาเลเซียด้วย ทำให้มาเลเซียมี ๑๔ รัฐ ต่อมา สิงคโปร์ถูกขับออกจากสหพันธ์ฯ และจัดตั้งเป็นประเทศเอกราชในปี ค.ศ. ๑๙๖๕ สหพันธรัฐมาเลเซียจึงเหลือ ๑๓ รัฐ

สหภาพเมียนมา

ประวัติศาสตร์เมียนมาร์เริ่มจากนครรัฐปุยู ทางตอนเหนือของประเทศราว ๒๐๐ ปีก่อนคริสตกาล ต่อมา มีการจัดตั้งอาณาจักรต่าง ๆ ได้แก่ อาณาจักรพุกาม อาณาจักรอังวะ ส่วนทางใต้ มอญจัดตั้งอาณาจักรสุธรรมวดีเมื่อ ๔๐๐ ปีก่อนคริสตกาล และจัดตั้งอาณาจักรหงสาวดีในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓ บริเวณอ่าวเมาะตะมะ ต่อมา ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ อาณาจักรตองอูได้ขึ้นมา มีอำนาจ พระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ได้ทรงแผ่ขยายอาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวาง หลังจากปราบมอญได้ พระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ได้ทรงย้ายเมืองหลวงมายังหงสาวดี ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ และอยู่ในทำเลค้าขาย เมื่อสิ้นพระชนม์ พระเจ้าบุเรงนองได้ปราบกบฏต่าง ๆ และขึ้นครองราชย์ ทรงขยายอาณาเขตออกไปจนทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และได้รับการขนานพระนามว่า “ผู้ชนะสิบทิศ” แต่หลังจากรัชสมัยของพระเจ้าบุเรงนองแล้ว อาณาจักรตองอูค่อย ๆ เสื่อมอำนาจ และชาติตะวันตกเริ่มเข้ามาในภูมิภาคนี้

โปรตุเกสเป็นชาติแรกที่บุกเบิกเส้นทางเดินเรือมายังภูมิภาคนี้ หลังจากนั้น พ่อค้าบาทหลวงสอนศาสนา และนักบรรพชิตเดินทางเข้ามาช่วยอาณาจักรในพม่าทำการสู้รบกับฝ่ายตรงข้ามบ้าง ช่วยปราบกบฏบ้าง จนกระทั่งในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ พระเจ้าอลองพญาทรงตั้งราชวงศ์คองบอง หรืออาณาจักรตองอูใหม่ และมีความคิดจะรวมพม่าให้เป็นปึกแผ่นในการรบเพื่อตีอาณาจักรหงสาวดีใหม่ของมอญ พระเจ้าอลองพญาได้อังกฤษช่วยรบ ขณะที่หงสาวดีของมอญมีฝรั่งเศสช่วยเหลือ ในที่สุด พระเจ้าอลองพญาสามารถยึดหงสาวดีได้ และเริ่มโจมตีอาณาจักรอื่นต่อไป

อย่างไรก็ดี ในปี ค.ศ. ๑๗๕๙ พระเจ้าอลองพญาไม่ไว้วางใจชาติตะวันตก จึงได้เข้าตีเมืองนีเกรสที่ทรงอนุญาตให้อังกฤษเข้ามาตั้งสถานีการค้าเพื่อแลกกับความช่วยเหลือของอังกฤษในการตีหงสาวดี และพระเจ้าอลองพญาได้เริ่มทำสงครามกับสยามในสมัยพระเจ้าเอกทัศ แต่พระเจ้าอลองพญาประสบอุบัติเหตุสะเก็ดลูกปืนใหญ่กระเด็นใส่ จึงต้องถอยทัพกลับ ต่อมาปี ค.ศ. ๑๗๖๗ (พ.ศ. ๒๓๑๐) พระเจ้ามังระได้ยกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยาแตก แต่ด้วยพม่าได้ทำศึกกับจีนในเวลาเดียวกัน จึงต้องถอนทหารจากกรุงศรีอยุธยาไปรบกับจีน สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงสามารถกู้ชาติได้ในระยะเวลาอันสั้น และสถาปนารัฐธนบุรีเป็นเมืองหลวง

ภัยคุกคามจากจีนทางเหนือของพม่า ทำให้กษัตริย์พม่าขยายอาณาจักรไปทางตะวันตก ยึดครองยะไข่ มณีปุระ อัสสัม ในปี ค.ศ. ๑๗๙๔ พระเจ้าปดุงของพม่าทำสงครามปราบกบฏที่ยะไข่ ทำให้คนยะไข่จำนวนมากหนีเข้าไปในเขตปกครองของอังกฤษในอินเดีย อังกฤษได้ขอเจรจากับพม่าเพื่อหาข้อยุติในปัญหาคนยะไข่หลบหนีการสู้รบเข้าไปในเขตปกครองของอังกฤษ ส่วนเจ้าผู้ครองนครรัฐมณีปุระและอัสสัมเห็นกรณีพม่าจัดการกับยะไข่แล้ว กังวลกับความมั่นคงปลอดภัยของตน จึงเอนเอียงหาอังกฤษ โดยหวังได้อิทธิพลอังกฤษมาคุ้มครอง อังกฤษจึงได้ประกาศให้ ๒ รัฐนี้อยู่ในอารักขาในปี ค.ศ. ๑๘๒๒ เมื่อพม่าเห็น ๒ รัฐนี้เอาใจออกห่าง จึงส่งกำลังไปปราบในปี ค.ศ. ๑๘๒๔ อังกฤษส่งกองเรือมาโจมตีและยึดอย่างถาวร ทำให้เกิดสงครามพม่า-อังกฤษ ครั้งที่ ๑ และอังกฤษได้โจมตีขึ้นทางเหนือต่อไป ยึดได้อีกหลายเมือง รวมทั้งเมืองแปร ซึ่งใกล้เมืองอังวะ กษัตริย์พม่าจึงขอเจรจาสงบศึกในปี ค.ศ. ๑๘๒๖ ซึ่งพม่าต้องเสียเมืองที่อังกฤษยึดได้ไปแล้วอย่างถาวรได้แก่ มณีปุระ อัสสัม ยะไข่ ตะนาวศรี และชดใช้ค่าเสียหายให้อังกฤษอีกจำนวนมาก

ต่อมา ในปี ค.ศ. ๑๘๕๒ เรือสินค้าอังกฤษถูกเจ้าเมืองพะโคปรับในข้อหาขนของเถื่อนกับตันเรือสินค้าอังกฤษกลับไปเล่าเรื่องโกหกให้ข้าหลวงอังกฤษที่เบงกอล จึงส่งผู้บังคับการทหารมาเรียกร้องให้พม่าปลดเจ้าเมืองพะโคและจ่ายค่าเสียหาย ซึ่งพม่าก็ยอมทำตาม ทำให้อังกฤษคิดว่า

พม่าเกรงกลัว อังกฤษจึงกระทำการยั่วยุพม่า จนพม่าอดทนไม่ไหวยิงเรืออังกฤษ เรือรบอังกฤษที่จอดลอยลำอยู่ในบริเวณดังกล่าวจึงเข้าร่วมต่อสู้กับพม่า เป็นสงครามพม่า-อังกฤษ ครั้งที่ ๒ อังกฤษยึดย่างกุ้ง พะโคไค และยื่นข้อเสนอให้พมามอบดินแดนพม่าตอนล่างให้อังกฤษ พม่ายินยอม แต่กษัตริย์พม่าองค์ต่อมาต้องการได้ดินแดนคืน จึงขอให้ฝรั่งเศสซึ่งได้จัดตั้งอินโดจีนฝรั่งเศสแล้วเข้ามาช่วย ในขณะที่อังกฤษยึดอินเดียเป็นอาณานิคมสมบูรณ์แล้ว และอยาก ได้พม่าเป็นอาณานิคมด้วย ทำให้เกิดการสู้รบระหว่างพม่ากับอังกฤษเป็นครั้งที่ ๓ จนอังกฤษสามารถยึดพม่าได้ และรวมพม่าเข้าในเขตการปกครองของอังกฤษที่อินเดียในปี ค.ศ. ๑๘๘๕

อังกฤษปกครองพม่าโดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างทางเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรมและใช้นโยบายแบ่งแยกและปกครอง (Divide and Rule Policy) แต่งตั้งชาวกระเหรี่ยงที่พูดภาษาอังกฤษได้มาทำหน้าที่บริหาร ก่อให้เกิดความขัดแย้งภายในพม่า และเกิดกลุ่มชาวพม่าที่มีความรักชาติต่อต้านอังกฤษ นอกจากนี้ อังกฤษยังปล่อยให้คนอินเดียเข้ามาในพม่ามากขึ้น และแย่งงานคนพม่า ทำให้เกิดการประท้วงครั้งใหญ่ และกลายเป็นการจลาจล ซึ่งอังกฤษได้ใช้กำลังเข้าปราบปรามทำให้ชาวบ้านจำนวนมากเสียชีวิต ต่อมา นักศึกษานำขบวนการต่อต้านอังกฤษ โดยมี ออง ซานและอู๋เป็นผู้นำ ทำให้อังกฤษแยกพม่าออกจากอินเดีย เป็นอาณานิคมของอังกฤษอีกแห่งหนึ่งในปี ค.ศ. ๑๙๓๗

เมื่อเกิดสงครามโลก ครั้งที่ ๒ กลุ่มชาตินิยมพม่าซึ่งเป็นนักศึกษาจึงจัดตั้งสมาคมทะซิน คิดจะปลดแอกพม่าจากอังกฤษ และมีนักศึกษาส่วนหนึ่งจัดตั้งพรรคคอมมิวนิสต์พม่าในปี ค.ศ. ๑๙๓๙ โดยออง ซานเป็นเลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์พม่า เมื่อญี่ปุ่นส่งกองทัพบุกภูมิภาคนี้ในสงครามมหาเอเซียบูรพาในปีปลาย ค.ศ. ๑๙๔๑ ญี่ปุ่นได้เจรจากับออง ซาน ชักชวนกลุ่มชาตินิยมต่อต้านอังกฤษให้เข้าร่วมกับญี่ปุ่น โดยญี่ปุ่นสัญญาว่าจะช่วยกอบกู้เอกราช ออง ซานจึงรวบรวมพรรคพวกจัดตั้งเป็นกองกำลังปลดปล่อยพม่าต่อต้านอังกฤษ แต่ญี่ปุ่นไม่รักษาสัญญาและยังทารุณกรรมชาวพม่าอีก ออง ซานจึงหันไปติดต่อและร่วมมือกับอังกฤษที่อินเดีย

หลังจากสงครามโลก ครั้งที่ ๒ ยุติ พรรคแรงงานได้เป็นรัฐบาลอังกฤษ มุ่งเน้นการฟื้นฟูประเทศ การจ้างงานและการให้สวัสดิการแก่คนอังกฤษมากกว่าธารงไว้ซึ่งจักรวรรดิอังกฤษ จึงได้เจรจากับออง ซาน เพื่อมอบเอกราชให้พม่า โดยเงื่อนไขว่า คนพม่าและกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ จะรวมตัวกัน เพื่อจัดการเลือกตั้งทั่วไป และจัดตั้งสภาร่างรัฐธรรมนูญต่อไป โดยหลังการเลือกตั้งทั่วไปพม่าจะเป็นส่วนหนึ่งของเครือจักรภพอังกฤษ (British Commonwealth) ออง ซานจึงได้จัดการประชุมร่วมกับผู้นำชนกลุ่มน้อยที่เมืองปางหลวงในรัฐฉาน แต่มีเพียงผู้นำรัฐฉาน ฉิ่น และคะฉิ่นเข้า

ร่วมประชุม กระทั่งผู้สังเกตการณ์เข้าร่วม ส่วนมอญ ยะไข่ ไม่รวมประชุม การประชุมปางหลวงตกลงว่ารัฐฉาน คะฉิ่น และฉินจะได้รับเสรีภาพเร็วขึ้นด้วยความร่วมมือของรัฐบาลพม่า และมีการจัดตั้งสภาสูงสุดของชนเผ่าที่มาจากตัวแทนของชนเผ่าต่าง ๆ และชนเผ่าที่อาศัยตามชายแดน จะได้รับสิทธิขั้นพื้นฐานตามระบอบประชาธิปไตย

อังกฤษให้มีการจัดการเลือกตั้งทั่วไปในพม่าในเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๙๔๗ ออง ซาน ซึ่งได้ก่อตั้งพรรคสันนิบาตเสรีภาพประชาชนต่อต้านฟาสซิสต์ตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๔๔ ได้รับคะแนนเสียงสนับสนุนท่วมท้น ออง ซานได้เป็นนายกรัฐมนตรีคนแรก หลังจากนั้น ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๙๔๗ ออง ซาน ถูกกลุ่มชาวยุโรปสังหารเข้ายังเสียชีวิตในขณะที่เขากำลังประชุมกับรัฐมนตรี ทำให้ผู้นุ่ ผู้ร่วมก่อตั้งสมาชิกพรรคสันนิบาตเสรีภาพประชาชนต่อต้านฟาสซิสต์ได้เป็นนายกรัฐมนตรี และอังกฤษได้มอบเอกราชให้พม่าในวันที่ ๔ มกราคม ค.ศ. ๑๙๔๘

ฟิลิปปินส์

ฟิลิปปินส์เป็นหมู่เกาะที่อยู่ในเส้นทางการค้า ทำให้คนพื้นเมืองได้รับอิทธิพลของศาสนาฮินดูจากอินเดียในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๐ ซึ่งน่าจะผ่านมาทางอาณาจักรมัชปาหิตในชวา จึงเกิดอาณาจักรที่เรียกว่า รัฐราชา (Raja state) ที่มีราชาเป็นประมุข ต่อมา ศาสนาพุทธและอิสลาม เข้ามาในฟิลิปปินส์ รัฐราชาจึงกลายเป็นรัฐสุลต่าน จนกระทั่ง ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ สเปน ได้มาถึงฟิลิปปินส์ และต่อสู้กับชนเผ่าพื้นเมืองตามเกาะต่าง ๆ ได้ชัยชนะเพราะสเปนมีอาวุธที่ทันสมัย และตั้งสถานีการค้า ทำให้คนพื้นเมืองเปลี่ยนศาสนามานับถือศาสนาคริสต์ สเปนยึดครองฟิลิปปินส์เป็นอาณานิคมตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๕๖๕ เป็นระยะเวลายาวนานถึง ๓๓๓ ปี แม้จะมีการต่อต้านจากชนพื้นเมืองเป็นระยะ ๆ เนื่องจากไม่พอใจที่ถูกสเปนปกครองอย่างกดขี่ ถูกคนพื้นเมือง และไม่คำนึงถึงศาสนา ความเชื่อ และวัฒนธรรมของคนพื้นเมือง และยังขูดรีดภาษีจากคนพื้นเมือง จนกระทั่งสเปนทำสงครามกับสหรัฐฯ ในคิวบาปี ค.ศ. ๑๘๙๘ เนื่องจากสหรัฐฯ สนับสนุนกลุ่มชาวคิวบาที่ต้องการเอกราชจากสเปน และทั้งสองประเทศยังรบกันในฟิลิปปินส์ด้วย สเปนแพ้ และเสียฟิลิปปินส์ให้แก่สหรัฐฯ แต่สหรัฐฯ ต้องสู้รบกับฟิลิปปินส์ที่ได้ประกาศเอกราชหลังจากสหรัฐฯ ชนะสเปน ทำให้เกิดสงครามอเมริกา-ฟิลิปปินส์ในปี ค.ศ. ๑๘๙๙ แม้สหรัฐฯ จะชนะสงคราม แต่ต้องสู้รบกับชนเผ่ามุสลิมโมโร และกลุ่มศาสนาบนเกาะทางตอนใต้ฟิลิปปินส์

ต่อมา สหรัฐฯ ได้ผ่อนปรนให้ฟิลิปปินส์มีการปกครองของตนเอง และในปี ค.ศ. ๑๙๓๕ มานูเอล กีซอน (Manuel Quizon) ได้เป็นประธานาธิบดีคนแรกของฟิลิปปินส์ ซึ่งเป็นประเทศ

ในอาณัติปกครองของสหรัฐฯ นอกจากนี้ สหรัฐฯ ได้เตรียมจะให้เอกราชแก่ฟิลิปปินส์ในปี ค.ศ. ๑๙๔๔ แต่เกิดสงครามโลก ครั้งที่ ๒ ญี่ปุ่นบุกฟิลิปปินส์ สหรัฐฯ สู้รบกับญี่ปุ่น จนญี่ปุ่นยอมแพ้ สหรัฐฯ จึงได้มอบเอกราชให้ฟิลิปปินส์ในปี ค.ศ. ๑๙๔๖ โดยมีเงื่อนไขว่า ฟิลิปปินส์จะยอมให้ สหรัฐฯ คงฐานทัพและทรัพย์สินที่เกี่ยวข้องไว้ในฟิลิปปินส์ต่อไปเนื่องจากสงครามเย็นระหว่าง สหรัฐฯ กับสหภาพโซเวียตที่แพร่กระจายไปทั่วโลก และในฟิลิปปินส์ก็มีพรรคคอมมิวนิสต์ ฟิลิปปินส์ที่ได้รับความสนับสนุนจากสหภาพโซเวียตและจีน จึงต่อต้านการยึดครองฟิลิปปินส์ของ สหรัฐฯ และสู้รบกับญี่ปุ่นในสงครามโลก ครั้งที่ ๒ หลังสงครามยุติ พรรคคอมมิวนิสต์ฟิลิปปินส์ก็หันมาต่อสู้กับรัฐบาลฟิลิปปินส์และสหรัฐฯ ต่อ

สิงคโปร์

ในอดีต สิงคโปร์เคยอยู่ภายใต้อาณาจักรศรีวิชัย และเมื่อดัตช์และอังกฤษเข้ามาทำการค้า ในบริเวณนี้ อังกฤษได้เช่าเกาะสิงคโปร์จากสุลต่านรัฐยะโฮร์ในปี ค.ศ. ๑๘๑๙ หลังจากนั้น อังกฤษได้แลกเปลี่ยนผลประโยชน์กับดัตช์ โดยอังกฤษมีอิทธิพลและดูแลผลประโยชน์เหนือคาบสมุทรมลายู ส่วนดัตช์มีอิทธิพลและดูแลผลประโยชน์เหนือเกาะสุมาตราและเกาะชวา ต่อมา อังกฤษได้ตั้งสถานีการค้า และสิงคโปร์เป็นหน่วยการปกครองที่เรียกว่า Strait settlement ของอังกฤษ และกลายเป็นอาณานิคมของอังกฤษในปี ค.ศ. ๑๘๖๗ เมื่อญี่ปุ่นยึดครองสิงคโปร์ในช่วงสงครามโลก ครั้งที่ ๒ ญี่ปุ่นปฏิบัติกับชาวจีนในสิงคโปร์อย่างโหดร้ายเพราะญี่ปุ่นเครียดแค้นจีนในประเทศจีน เมื่อญี่ปุ่นแพ้สงคราม ชาวจีนในสิงคโปร์จึงลงมือแก้แค้นทหารญี่ปุ่น

เมื่ออังกฤษกลับมาดูแลสิงคโปร์ แต่สภาพบ้านเมืองหลังสงคราม ประชาชนทุกข์ยาก จึงเกิดการต่อต้านอังกฤษ อังกฤษแก้ไขสถานการณ์ด้วยการจัดตั้งสหภาพมาลายาในปี ค.ศ. ๑๙๔๖ ที่มีสมเด็จพระราชินีอังกฤษเป็นประมุข แต่สุลต่านในมาเลเซียไม่พอใจกับรูปแบบการปกครองนี้เพราะสุลต่านมีอำนาจน้อยลง อังกฤษจึงเสนอจัดตั้งสหพันธรัฐมาลายาแทนในปี ค.ศ. ๑๙๔๘ โดยให้สุลต่านยังคงเป็นประมุขของรัฐที่ร่วมในสหพันธ์ แต่อยู่ภายใต้รัฐบาลสหพันธ์ที่อังกฤษดูแล

สิงคโปร์เป็นดินแดนเล็กและมีผู้นำอย่างลี กวน ยู สามารถจัดการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจได้อย่างรวดเร็ว จึงอยากจะได้รับเอกราช อย่างไรก็ตาม สถานภาพของอังกฤษภายหลังสงครามโลก ครั้งที่ ๒ เปลี่ยนแปลงไป อังกฤษไม่ได้เป็นมหาอำนาจดังเช่นก่อน รัฐบาลอังกฤษเปลี่ยนนโยบายเน้นการแก้ไขปัญหาภายในประเทศมากกว่าการคงอยู่ของจักรวรรดิ และประสบกับการเรียกร้องเอกราชของชาวมาลายู โดยเกิดการต่อต้านที่รุนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ ตั้งแต่คริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๕๐

พรรคการเมืองมาลาญก็ออกมาเรียกร้องด้วย ทำให้ลดบทบาทในการบริหารรัฐบาลสหพันธรัฐมาลาญา

ในปี ค.ศ. ๑๙๕๗ อังกฤษได้ช่วยยกร่างรัฐธรรมนูญให้มาลาญ และได้มอบเอกราชให้แก่ ๑๑ รัฐมาลาญ ภายใต้ชื่อสหพันธรัฐมาลาญา แต่การจัดตั้งสหพันธรัฐมาเลเซียที่รวมรัฐซาราวัก รัฐซาบะห์ และสิงคโปร์ใช้เวลาอีก ๖ ปี คือ ๑๖ กันยายน ค.ศ. ๑๙๖๓ และได้แก้ไขรัฐธรรมนูญ ปี ค.ศ. ๑๙๕๗ เป็นรัฐธรรมนูญปี ค.ศ. ๑๙๖๓

เนื่องจากสิงคโปร์มีความแตกต่างกับ ๑๓ รัฐมาเลเซียทางด้านเชื้อชาติที่สิงคโปร์มีคนจีนนับถือศาสนาพุทธเป็นจำนวนมาก ในขณะที่รัฐมาเลเซียเป็นคนมาเลย์มุสลิม และยังมีการให้สิทธิสำคัญกับคนมาเลย์ และคนพื้นเมืองดั้งเดิม (ภูมิบุตร) ประกอบกับเศรษฐกิจของสิงคโปร์อยู่ในสถานะที่ดีกว่า แต่ต้องแบกรับภาระในการร่วมในสหพันธรัฐ และที่สำคัญคือ นโยบายหรือร่างกฎหมายที่สิงคโปร์เสนอ แต่ขัดกับหลักศาสนาอิสลามก็ถูกตีตก ลี กวน ยูจึงเริ่มวิพากษ์วิจารณ์ ภูมิบุตร ทำให้สมาชิกพรรค UMNO ของมาเลเซียไม่พอใจ จนกระทั่งเกิดเหตุปะทะกันระหว่างชาวจีนกับชาวมุสลิมในเทศกาลวันเกิดพระศาสดามุฮัมมัดของศาสนาอิสลาม ลูกหลานกลายเป็นการจลาจล สมาชิกพรรค UMNO อภิปรายเรื่องนี้ในสภา และนำไปสู่การขับสิงคโปร์ออกจากสหพันธรัฐมาเลเซีย ดังนั้น สิงคโปร์จึงเป็นรัฐอิสระในวันที่ ๙ สิงหาคม ค.ศ. ๑๙๖๕

ราชอาณาจักรไทย

ประวัติศาสตร์ไทยเริ่มมีการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรด้วยศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงไทยมีการปกครองในระบอบกษัตริย์ ที่ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพุทธ (ธรรมราชา) ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา รับอิทธิพลศาสนาฮินดูหรือพราหมณ์ ทำให้แนวคิดเกี่ยวกับกษัตริย์เปลี่ยนจาก “ธรรมราชา” เป็น “เทวราชา” หรือสมมุติเทพ

โปรตุเกสเป็นชาติตะวันตกชาติแรกที่เข้ามาในสยามรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่เมื่อสมเด็จพระเพทราชาได้ขึ้นครองราชย์ต่อจากสมเด็จพระนารายณ์ ได้ทรงขับไล่คนชาติตะวันตกออกไปจากสยาม คงเหลือเพียงคนจีน หลังสมัยพระเพทราชา อิทธิพลของชาติตะวันตกในสยามได้หมดสิ้น สมัยอยุธยาตอนปลายและรัตนโกสินทร์ตอนต้นแทบไม่มีการติดต่อกับชาติตะวันตก การค้ากับต่างประเทศมีเพียงกับจีนเท่านั้น พ่อค้าชาวจีนจึงได้สิทธิพิเศษมากมาย จนกระทั่งอังกฤษโดยบริษัทอีสต์ อินเดีย เริ่มเข้ามาในสยามอีกครั้งในสมัยรัชกาลที่ ๒ และพยายามขอเจรจากับสยามเพื่อเปิดการค้าเสรี เพราะพ่อค้าต่างชาติไม่สามารถขายสินค้าให้เอกชนและ

ข้าราชการสยามที่มีอำนาจเรียกเก็บภาษีสินค้านำเข้าสูงมาก และเปลี่ยนแปลงโดยไม่แจ้งล่วงหน้า เมื่ออังกฤษรบชนะพม่า ครั้งที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงยอมทำสนธิสัญญาเบอร์นี (Burney treaty) ในปี ค.ศ. ๑๘๒๖ (พ.ศ. ๒๓๖๙) ซึ่งสยามไม่ได้เสียเปรียบอังกฤษ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ขึ้นครองราชย์ อังกฤษได้ส่งเซอร์ จอห์น เบาริง เข้ามาเจรจาขอแก้ไขสัญญาการค้า (สนธิสัญญาเบอร์นี) แม้การเปิดการค้าเสรีจะทำให้ราษฎรไทยมีรายได้และความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น แต่ข้อบทในสนธิสัญญาเบาริงทำให้ไทยต้องเสียเปรียบในหลายเรื่อง ในช่วงเวลาดังกล่าว อังกฤษรบชนะจีนในสงครามฝิ่น และพม่าได้ตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงต้องยอมลงนามในสัญญาเบาริง (Bowring treaty) ในปี ค.ศ. ๑๘๕๕ (พ.ศ. ๒๓๙๘) สารสำคัญของสนธิสัญญาเบาริงได้แก่คนในบังคับอังกฤษกระทำผิดในสยาม กงสุลอังกฤษจะพิจารณาตามกฎหมายอังกฤษคือ สยามเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต (ข้อ ๒) ภาษีปากเรือ (สินค้านำเข้า) ร้อยชักสาม และหากขายสินค้าที่เสียภาษีแล้วขายไม่ได้ ต้องคืนภาษีที่เก็บ และการอนุญาตให้อังกฤษค้าขายฝิ่นให้เจ้าภาษีในประเทศไทยได้โดยไม่เสียภาษี (ข้อ ๘) และหากสยามให้สิ่งใด ๆ (สิทธิประโยชน์) แก่ชาติอื่น ต้องให้สิ่งนั้นกับอังกฤษด้วย (ข้อ ๑๐)

หลังจากนั้น ชาติตะวันตกอีกหลายชาติ อาทิ ฝรั่งเศส เนเธอร์แลนด์ สหรัฐฯ ได้เข้ามาทำสัญญาการค้ากับสยามในลักษณะเดียวกับสัญญาเบาริง และประเด็นเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกลายเป็นเรื่องใหญ่ในเวลาต่อมาที่สยามใช้เวลาอีกนานจนกระทั่งหลังสงครามโลก ครั้งที่ ๒ จึงสามารถแก้ไขสัญญาที่ไม่เป็นธรรมนี้กับชาติตะวันตกได้หมด และหลังจากที่สยามทำสัญญาเบาริงกับอังกฤษแล้ว สยามก็ไม่ได้ส่งเครื่องราชบรรณาการไปจีนและทำการค้ากับจีนอีกต่อไป

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองราชย์ ทรงตระหนักถึงภัยอันตรายจากลัทธิล่าอาณานิคมของชาติตะวันตกที่กำลังคุกคามสยามและประเทศในภูมิภาคในช่วงเวลานั้น จึงทรงมีพระราชประสงค์พัฒนาประเทศไทยให้ทันสมัยได้ทรงส่งพระราชโอรสไปศึกษาในประเทศยุโรปตั้งแต่ปี ๒๔๒๘ เพื่อนำความรู้มาพัฒนาประเทศ และพระองค์ได้เสด็จประพาสยุโรปอย่างเป็นทางการในปี ๒๔๔๐ เพื่อส่งเสริมสัมพันธไมตรีกับประเทศสำคัญในยุโรปเพื่อให้ประเทศเหล่านั้นเห็นว่าสยามไม่ได้ล่าหลัง รวมทั้งเสด็จเยือนรัสเซียเป็นการตอบแทนซาร์นิโคลัสที่ ๒ ที่ได้เสด็จเยือนประเทศไทยเมื่อครั้งทรงดำรงตำแหน่งมกุฎราชกุมารแห่งจักรวรรดิรัสเซีย ซึ่งความเป็นพระสหายระหว่างพระองค์กับพระเจ้าซาร์ นิโคลัสที่ ๒ ทำให้อังกฤษและฝรั่งเศสต้องพิจารณา หากคิดจะรุกรานอธิปไตยของไทย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงปฏิรูปการปกครองประเทศโดยตั้ง ๑๒ กรม (กระทรวง) และได้ทรงตั้งระบบมณฑลเทศาภิบาลในปี ๒๔๓๗ เพื่อความเป็นเอกภาพในการบริหารหัวเมือง การปฏิรูปการปกครองในรัชกาลที่ ๕ ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการเป็นรัฐชาติ (Nation-State) ไทยอย่างแท้จริง กล่าวคือ ๑) สยามมีเขตแดนที่ชัดเจน ความสัมพันธ์กับชาติตะวันตก ทำให้สยามสามารถกำหนดเส้นเขตแดนได้ชัดเจน ๒) ประชากรสยามมีความรู้สึกร่วมชาติเดียวกัน ทรงตั้งโรงเรียนให้ประชาชนได้เรียนหนังสือ เรียนรู้ความเป็นมาและประวัติศาสตร์ชาติไทย ขนบธรรมเนียมประเพณีไทย ใช้ภาษาไทยในการติดต่อสื่อสาร ๓) อำนาจอธิปไตย คือ อำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ แม้จะอยู่ในยุคล่าอาณานิคม แต่ไทยยังรักษาเอกราชไว้ได้ และ ๔) รัฐบาลคือ กลุ่มคนที่บริหารประเทศตามนโยบายที่ทรงกำหนดไว้ นอกจากนี้ รัชกาลที่ ๕ ยังได้ทรงปฏิรูปด้านสังคมและเศรษฐกิจอีกมากมาย

อย่างไรก็ดี แม้สยามจะไม่ตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกดังเช่นประเทศเพื่อนบ้าน แต่สยามถูกฝรั่งเศสและอังกฤษใช้อำนาจทางทหารที่เหนือกว่ากดดันและบีบบังคับให้สยามต้องยอมยกดินแดนในส่วนที่เป็นประเทศราชให้กับประเทศเจ้าอาณานิคมทั้งสองประเทศหลายครั้ง (ในสมัยรัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ สยามเสียดินแดนให้ฝรั่งเศส ๕ ครั้ง เสียให้อังกฤษ ๑ ครั้ง)

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองราชย์ ทวีโลกได้ประสบกับปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำอย่างรุนแรง สยามก็ได้รับผลกระทบเช่นกัน ประกอบกับสถานะทางการเงินของสยามที่ไม่สู้จะดีนัก เมื่อรัชกาลที่ ๗ ทรงขึ้นครองราชย์ ได้ทรงพยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการจัดเก็บภาษีรายได้ทั่วไปและภาษีอสังหาริมทรัพย์ แต่การเก็บภาษีเหล่านั้นกระทบเชื้อพระวงศ์และขุนนาง จึงคัดค้าน และเสนอให้ลดค่าตอบแทนข้าราชการ ลดงบประมาณทางทหารลง และดุน (ปลด) ข้าราชการออกจำนวนมาก สร้างความไม่พอใจให้เหล่านายทหาร ในขณะเดียวกัน รัชกาลที่ ๗ ได้ทรงพยายามผลักดันการร่างรัฐธรรมนูญเพื่อจะประกาศใช้ และทำให้สยามเป็นประชาธิปไตยในงานเฉลิมฉลองครบรอบ ๑๕๐ ปีของราชวงศ์จักรีในปี ๒๔๗๕ แต่ร่างรัฐธรรมนูญของพระองค์ถูกเหล่าขุนนางและเชื้อพระวงศ์ปฏิเสธอีกเช่นกันโดยอ้างความไม่พร้อมของประชาชน

ในวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ คณะราษฎรจึงได้ทำการยึดอำนาจเพื่อเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภาที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และอยู่ภายใต้กฎหมาย (รัฐธรรมนูญ) แต่หลังจากนั้นการเมืองไทยเป็นความขัดแย้งและการต่อสู้แย่งชิงอำนาจกันระหว่างกลุ่มอำนาจใหม่ (คณะราษฎร) กับกลุ่มอำนาจเก่า (กลุ่มขุนนางอนุรักษ์นิยม) โดยประชาชนไม่ได้มีส่วนรู้เห็นด้วย และคณะราษฎร

แตกแยกกันเองตั้งแต่นายปรีดี พนมยงค์ เสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ เมื่อเกิด สงครามมหาเอเซียบูรพา พ.ศ. ๒๔๘๔ จอมพล ป. ซึ่งเข้าข้างญี่ปุ่นก็ขัดแย้งกับปรีดีฯ ที่ก่อตั้ง ขบวนการเสรีไทย และร่วมมือกับเสรีไทยในสหรัฐฯ และอังกฤษ ช่วยฝ่ายสัมพันธมิตรต่อต้านญี่ปุ่น ในประเทศไทย หลังสงครามโลก ครั้งที่ ๒ จอมพล ป. ถูกดำเนินคดี ในข้อหาอาชญากรรมสงคราม ส่วนปรีดีฯ ได้เป็นนายกรัฐมนตรี

สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม

ในอดีตก่อนคริสต์กาล ชาวเวียดนามตั้งถิ่นฐานเป็นอาณาจักรบริเวณลุ่มแม่น้ำแดงทางตอนเหนือของประเทศ ในช่วง ๑๑๑ ปีก่อนคริสต์ศักราช จีนในสมัยราชวงศ์ได้เข้ายึดครองอาณาจักรของเวียดนาม แม้มีการต่อต้านจีนเพื่อปลดปล่อยตนเองเป็นระยะ ๆ ก็ตาม เวียดนาม ตกอยู่ภายใต้การปกครองของจีนอย่างยาวนานหลายราชวงศ์จีน จนกระทั่งราชวงศ์หลีสามารถปลดปล่อยเวียดนามได้ในปี ค.ศ. ๕๔๔ และตั้งอาณาจักรหวน ซวน แต่ก็ถูกจีนยึดครองอีกใน ปี ค.ศ. ๖๐๒ จนถึงปี ค.ศ. ๙๓๙ ราชวงศ์โง ได้ขับไล่จีนออกไปได้สำเร็จ จนถึง ค.ศ. ๙๖๘ เกิดความวุ่นวายภายในเวียดนาม มีการแย่งชิงอำนาจระหว่างขุนศึกครองเมืองต่าง ๆ จนกระทั่งราชวงศ์หลี ยุคหลังในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๐ ได้สานสัมพันธ์อันดีกับจีนเพราะเริ่มเผชิญศึกกับอาณาจักรจามปาทางใต้ แต่ในปี ๑๔๐๗ ราชวงศ์หมิงของจีนก็ยึดเวียดนามได้อีกเป็นครั้งที่ ๔ ต่อจากนั้นไม่นาน ราชวงศ์เลทองเวียดนามก็ขับไล่จีนออกไปได้

เวียดนามเป็นอิสระตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๔๒๗ จนถึง ๑๗๘๙ และเวียดนามยังสามารถยึดอาณาจักรจามปา แต่ก็เกิดสงครามกลางเมืองในเวียดนาม จนกระทั่งเจ้านายเวียดนามบางองค์หนีมาขอความช่วยเหลือจากไทยและจีน ทำให้เวียดนามแยกเป็นเวียดนามเหนือ เวียดนามกลาง และเวียดนามใต้ เมื่อฝรั่งเศสเข้ามาในภูมิภาคแถบนี้ เจ้านายเวียดนามก็ไปขอความช่วยเหลือจากฝรั่งเศสจนสามารถรวบรวมอาณาจักรเป็นหนึ่งเดียวคือเวียดนามใต้ ตั้งราชวงศ์เหวียนในปี ค.ศ. ๑๘๐๒ และพัฒนาประเทศ ซึ่งเปิดโอกาสให้ฝรั่งเศสซึ่งเคยช่วยรบขยายอิทธิพลเข้ามาโดยพระเจ้าชา ล็อง ต้องยอมรับที่ปรึกษาและเจ้าหน้าที่ฝรั่งเศสเข้ามาช่วยดูแลการบริหารงานด้านต่าง ๆ ส่งเสริมวัฒนธรรมและการศึกษาฝรั่งเศสในเวียดนาม จนถึงสมัยพระเจ้ามิน หม่าง ปี ค.ศ. ๑๘๒๐ คิดจะกำจัดฝรั่งเศสออกไปจากเวียดนาม โดยรื้อฟื้นวัฒนธรรมเวียดนาม และปฏิเสธรวัฒนธรรมตะวันตก รวมทั้งห้ามชาวเวียดนามนับถือศาสนาคริสต์ ห้ามบาทหลวงสอนศาสนาคริสต์เดินทางเข้าเวียดนาม ทำให้เกิดความขัดแย้งกับผู้แทนฝรั่งเศสที่เขตปกครองพิเศษบริเวณปากแม่น้ำโขงที่

เรียกว่า “โคชินจีน” โดยที่การดำเนินการของพระเจ้ามิน หม่างสร้างข้อขุ่นข้องหมองใจให้ฝรั่งเศส จึงพยายามหาประเทศที่เข้มแข็งมาคานอำนาจฝรั่งเศส และอังกฤษซึ่งได้ทำสงครามฝิ่นกับจีน จึงเปิดโอกาสให้สหรัฐฯ เข้ามาทำสัญญาการค้ากับเวียดนาม แต่ในที่สุด เกิดการแย่งชิงราชสมบัติกันในราชวงศ์เหงียน และดึงเอาบาทหลวงสอนศาสนาฝรั่งเศสเข้ามาช่วย ความวุ่นวายภายในราชสำนักของเวียดนามทำให้ฝรั่งเศสส่งเรือรบมายึดเมืองดานังและไซ่ง่อนในปี ค.ศ. ๑๘๕๙ และฝรั่งเศสได้รวมดินแดนที่ยึดได้ทางใต้เข้ากับโคชินจีน และก่อตั้งเป็นอินโดจีนฝรั่งเศสคือ รวมกัมพูชา และลาวเข้ากับเวียดนามในปี ค.ศ. ๑๘๖๒ และฝรั่งเศสได้รุกคืบขึ้นเหนือ ยึดเมืองเว้ จนเวียดนามยอมลงนามในสัญญาเป็นรัฐในอารักขาของฝรั่งเศสในปี ค.ศ. ๑๘๘๓

ฝรั่งเศสใช้กษัตริย์เวียดนามเป็นเพียงหุ่นเชิด และให้กษัตริย์ได้ใช้ชีวิตอย่างสุขสบายจะไม่ได้ไม่ต้องมายุ่งเกี่ยวกับการเมือง อย่างไรก็ตาม การศึกษาของคนเวียดนามรุ่นใหม่เริ่มต้องการอิสรภาพทำให้เกิดกลุ่มชาตินิยมวิพากษ์วิจารณ์กษัตริย์ ในขณะที่ประชาชนยังอยู่อย่างแร้นแค้น อดอยาก ทำให้ประชาชนเริ่มให้ความสำคัญกับเรื่องที่เกิดขึ้น และเข้าร่วมกับการเคลื่อนไหวของกลุ่มชาตินิยมเหล่านี้มากขึ้น โดยกลุ่มชาตินิยมที่เข้มแข็งที่สุดคือ กลุ่มของโฮจิมินห์ ที่ต้องการปลดปล่อยเวียดนามออกจากฝรั่งเศส และเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองของเวียดนามให้เป็นระบอบคอมมิวนิสต์ จึงได้ก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนในปี ค.ศ. ๑๙๓๐ โฮจิมินห์ มีความรู้ในลัทธิมาร์กซ์-เลนิน และมีประสบการณ์ทำงานกับพรรคคอมมิวนิสต์ในหลายประเทศ โดยมีองค์การคอมมิวนิสต์สากล (Comintern) ให้คำแนะนำ

เมื่อญี่ปุ่นบุกประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โฮจิมินห์ได้เดินทางกลับมาเวียดนามในปี ค.ศ. ๑๙๔๑ และจัดตั้งกองทัพปลดแอกเวียดนามหรือเวียดมินห์ โดยได้รับความช่วยเหลือจากสหภาพโซเวียต เพื่อต่อต้านญี่ปุ่นโดยใช้การรบแบบจรรยา เมื่อญี่ปุ่นแพ้สงคราม โฮจิมินห์ได้ประกาศเอกราชฝ่ายเดียว จัดตั้งสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนามในปี ค.ศ. ๑๙๔๕ โดยมีเมืองหลวงอยู่ที่ฮานอย และโฮจิมินห์ได้รับเลือกเป็นประธานาธิบดี ฝรั่งเศสกลับมาอินโดจีนเพื่อพยายามยึดครองเวียดนามต่อ โฮจิมินห์จึงนำกองกำลังเวียดมินห์สู้รบกับฝรั่งเศส ในขณะที่ฝรั่งเศสประกาศตั้งรัฐเวียดนาม มีไซ่ง่อนเป็นเมืองหลวง เวียดมินห์สามารถยึดครองพื้นที่ได้มากขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงปี ค.ศ. ๑๙๕๔ ฝรั่งเศสพ่ายแพ้ที่เมืองเดียนเบียนฟู และลงนามในข้อตกลงสันติภาพนครเจนีวา ฝรั่งเศสถอนตัวออกจากอินโดจีน มีการแบ่งเวียดนามเป็นสองส่วนที่เส้นขนานที่ ๑๗ องศาเหนือ โดยเวียดนามเหนือหรือสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนามปกครองด้วยระบอบคอมมิวนิสต์ และเวียดนามใต้คือสาธารณรัฐเวียดนาม ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย โดยให้มี

การเลือกตั้งรวมประเทศภายใน ๒ ปี แต่เวียดนามเหนือไม่รักษาสัญญา ส่งกองกำลัง เวียดนามนักรุก ลงใต้โดยร่วมมือกับแนวร่วมแห่งชาติเวียดนามใต้ (เวียดกง) ต่อสู้กับรัฐบาลเวียดนามใต้

ส่วนที่ ๓ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลังสงครามโลก ครั้งที่ ๒

เมื่อญี่ปุ่นพ่ายแพ้ในสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประเทศเจ้าอาณานิคมในภูมิภาคได้หวนกลับมาปกครองอาณานิคมของตนอีก แม้ประเทศเจ้าอาณานิคม เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส และ เนเธอร์แลนด์ จะเป็นฝ่ายชนะในสงครามโลก ครั้งที่ ๒ แต่ประเทศเหล่านี้ล้มละลายทางเศรษฐกิจ ประชาชนประสบความลำบากทุกซีก จำเป็นต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากสหรัฐฯ ภายใต้ แผนการมาร์แชล (Marshall Plan) รัฐบาลพรรคแรงงานของอังกฤษเน้นการสร้างงาน และการให้ สวัสดิการแก่คนอังกฤษ จึงให้เอกราชแก่อินเดีย (ค.ศ. ๑๙๔๗) ปากีสถาน (ค.ศ. ๑๙๔๗) และพม่า ในปี ค.ศ. ๑๙๔๘ ต่อมา อังกฤษได้มอบอำนาจในการปกครอง จนกระทั่งให้เอกราชแก่มลายูเซียในปี ค.ศ. ๑๙๖๓ สิงคโปร์แยกตัวออกจากมาเลเซียในปี ค.ศ. ๑๙๖๕ และบรูไนได้รับเอกราชจาก อังกฤษในปี ค.ศ. ๑๙๘๔ สหรัฐฯ เคยเป็นอาณานิคมของอังกฤษมาก่อน จึงได้มอบเอกราชให้แก่ ฟิลิปปินส์ในปี ค.ศ. ๑๙๔๖ และผลักดันให้เนเธอร์แลนด์ปลดปล่อยอินโดนีเซียเป็นเอกราชในปี ค.ศ. ๑๙๔๙

ส่วนในอินโดจีน พรรคคอมมิวนิสต์เวียดนามใต้ต่อสู้กับฝรั่งเศสตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๔๕ - ๑๙๕๔ จนนำไปสู่ข้อตกลงสันติภาพที่นครเจนีวาในปี ค.ศ. ๑๙๕๔ ทำให้เวียดนามเป็นเอกราช แต่ถูกแบ่งเป็น ๒ ประเทศ ในขณะที่ฝรั่งเศสต่อสู้กับพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนามจนอ่อนแรง จึงได้ มอบเอกราชให้แก่กัมพูชาและลาวในปี ค.ศ. ๑๙๕๓ อย่างไรก็ตาม ชัยชนะของพรรคคอมมิวนิสต์ เวียดนามต่อฝรั่งเศสทำให้สหรัฐฯ ต้องเข้ามายุ่งเกี่ยวกับ ๓ ประเทศอินโดจีนตามนโยบายสกัดกั้น คอมมิวนิสต์ (Containment policy) นำไปสู่สงครามเวียดนาม สงครามลับในลาว และการทิ้ง ระเบิดปรมาณูในกัมพูชาตะวันออก

หลังจากประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับเอกราชก็เริ่มสร้างรัฐใหม่ ทั้งทาง การเมือง เศรษฐกิจ และสังคม แต่ต้องเผชิญกับการแข่งขันกันมีอิทธิพลของประเทศมหาอำนาจที่มี อุดมการณ์ทางการเมืองคนละขั้ว กล่าวคือ สหรัฐฯ ผู้นำค่ายเสรีประชาธิปไตยกับสหภาพโซเวียต ผู้นำค่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ โดยทั้งสองฝ่ายต่างพยายามเผยแพร่อุดมการณ์ทางการเมืองของ ตนไปยังประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก รวมทั้งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และยังมีจีนซึ่งได้เปลี่ยน

ระบอบการปกครองเป็นระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ในปี ค.ศ. ๑๙๔๙ ให้ความสนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์ในประเทศเหล่านี้ด้วย

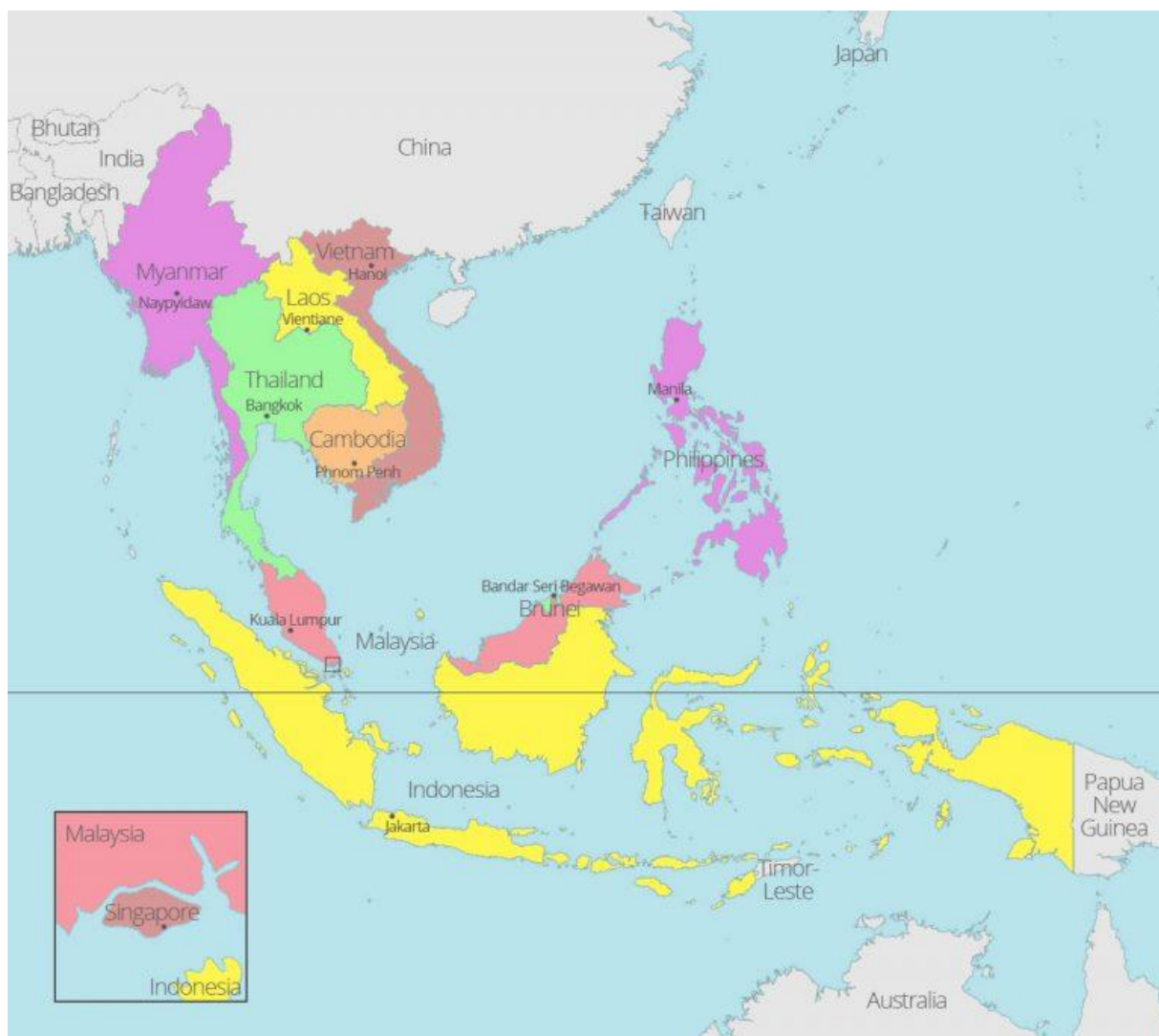
ในคริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๖๐ เป็นช่วงเวลาที่การเมืองระหว่างประเทศอยู่ในสงครามเย็น ขบวนการกู้ชาติหรือขบวนการปลดแอกจากระบอบอาณานิคมในหลายประเทศอินโดจีนได้รับเอาลัทธิสังคมนิยมคอมมิวนิสต์เป็นอุดมการณ์ชี้แนะทางการเมือง ทำให้สหรัฐฯ ซึ่งได้ดำเนินนโยบายสกัดกั้นคอมมิวนิสต์มาตั้งแต่สงครามโลก ครั้งที่ ๒ ยุติ ต้องเข้ามาสนับสนุนรัฐบาลฝ่ายขวาในประเทศอินโดจีน โดยสนับสนุนรัฐบาลของเจ้าสุวรรณหงษ์ในลาวสู้รบกับขบวนการปะเทดลาว สนับสนุนรัฐบาลนายพลลอนนอลในกัมพูชาต่อสู้กับกลุ่มเขมรแดง สนับสนุนรัฐบาลเหงียนวัน เทียวของเวียดนามใต้ต่อสู้กับกองกำลังเวียดมินห์และเวียดกง (แนวร่วมปลดปล่อยแห่งชาติเวียดนามใต้) สหรัฐฯ ยังเข้ามาตั้งฐานทัพในบางประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะประเทศไทย และส่งเครื่องบินไปทิ้งระเบิดในลาว กัมพูชา และเวียดนาม พร้อมทั้งขอให้ชาติพันธมิตรองค์การสนธิสัญญาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือ SEATO ให้ส่งทหารเข้าร่วมรบในเวียดนามด้วย

อย่างไรก็ดี ในปลายคริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๖๐ เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างสหรัฐฯ และสหภาพโซเวียตที่พยายามลดความตึงเครียดและความเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน ด้วยการหันมาสร้างความสัมพันธ์ฉันมิตรต่อกันและร่วมมือกันในด้านเศรษฐกิจ สังคม การค้า และวัฒนธรรม และเริ่มการเจรจาลดอาวุธนิวเคลียร์ (<https://www.britannica.com/topic/detente>) ส่งผลให้บรรยากาศความตึงเครียดของสงครามเย็นในยุโรปและภูมิภาคอื่นในโลกผ่อนคลายลง (detente)

นอกจากนี้ การที่สหรัฐฯ เข้ามายุ่งเกี่ยวในสงครามเวียดนามทำให้รัฐบาลสหรัฐฯ ต้องเผชิญกับการประท้วงของประชาชนอเมริกันที่ต่อต้านสงครามเวียดนาม และเรียกร้องให้สหรัฐฯ ถอนทหารอเมริกันออกจากเวียดนาม ทำให้บางประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะประเทศไทยเริ่มเห็นค่ากลางการถอนตัวของสหรัฐฯ ออกจากภูมิภาค รัฐมนตรีถนัด คอมันตร์ ได้เล็งเห็นตั้งแต่ก่อนปี ค.ศ. ๑๙๖๗ (๒๕๑๐)แล้วว่า เราไม่อาจพึ่งพาสหรัฐฯ หรือประเทศมหาอำนาจใดได้หนทางเดียวที่ประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคจะสามารถอยู่รอดได้คือ ต้องสามารถกำหนดชะตาชีวิตของตนเองให้ได้ อานันท์ ปันยารชุน อดีตนายกรัฐมนตรีและอดีตนายกรัฐมนตรีต่างประเทศกล่าวว่า มีหลายเหตุการณ์ที่ทำให้เห็นได้ว่าสหรัฐฯ ไม่มีขีดความสามารถและความตั้งใจจริงในการป้องกันภูมิภาคจากภัยคอมมิวนิสต์ และหลาย ๆ กลไกการป้องกันร่วมที่สหรัฐฯ ร่วมลงนามกับ

ประเทศต่าง ๆ ไม่น่าจะสามารถปฏิบัติได้จริง แม้แต่ลาว ซึ่งสหรัฐฯ ร่วมลงนามรับรองความเป็นกลางในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๙๖๒ แต่อีกไม่กี่ปีต่อมา สหรัฐฯ ส่งเครื่องบินไปทิ้งระเบิดแบบปูพรมอย่างต่อเนื่องในลาวเป็นเวลาหลายปี (ค.ศ. ๑๙๖๔ – ๑๙๗๓ โดยสหรัฐฯ เปิดสงครามลับในลาว และทิ้งระเบิดในลาวมากกว่า ๒ ล้านตัน คิดเป็นจำนวนระเบิดมากกว่าระเบิดที่ฝ่ายสัมพันธมิตรทิ้งใส่เยอรมนีและญี่ปุ่นในสงครามโลก ครั้งที่ ๒) ในขณะที่สุจิต บุญบงการ อดีตอาจารย์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกล่าวว่า ภายหลังจากลงนามในปฏิญญากรุงเทพฯ (ก่อตั้งสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรืออาเซียน) ได้เพียง ๖ เดือน กองกำลังเวียดนามห์และพวกเวียดกงได้โจมตีกรุงไซ่ง่อน เมืองหลวงของเวียดนามใต้ และเมืองอื่น ๆ ทั่วประเทศในช่วงเทศกาลวันตรุษญวน (Tet offensive) วันที่ ๓๑ มกราคม ๒๕๑๑ (ค.ศ. ๑๙๖๘) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงขีดความสามารถที่แท้จริงของเวียดนามเหนือและเวียดกง และความไม่พร้อมของกองทัพเวียดนามใต้ ทำให้ประธานาธิบดี Lyndon B. Johnson ของสหรัฐฯ ยอมตัดสิ้นใจให้สหรัฐฯ เข้าสู่กระบวนการเจรจาสันติภาพกับเวียดนามเหนือและเวียดนามใต้ในอีก ๒ เดือนต่อมา (ตามพ์ สุคนธทรัพย์ ธนศักดิ์ วหาศาล และสมเกียรติ อริยปรัชญา บรรณาธิการ. 50 ปีของไทยในอาเซียน. กรุงเทพฯ : ธรรมชาติการพิมพ์, ๒๕๖๑ หน้า)

การก่อตั้งสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรืออาเซียน

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นับเป็นภูมิภาคที่มีความแตกต่างทางเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และ วัฒนธรรมมากที่สุดแห่งหนึ่งในโลก C.A. Fisher นักประวัติศาสตร์อังกฤษเรียกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ว่า บอลข่านแห่งเอเชีย (Balkan of the Orient?) ประเทศในภูมิภาคได้สู้รบแย่งชิง ดินแดนกันในประวัติศาสตร์อันยาวนาน จนกระทั่งชาติตะวันตกเข้ามา และใช้กำลังยึดครองหลาย ประเทศเป็นอาณานิคม หลังสงครามโลก ครั้งที่ ๒ เมื่อชาติตะวันตกเจ้าอาณานิคมไปจากภูมิภาคนี้ แต่ได้ทิ้งมรดกที่สร้างความขัดแย้งให้แก่ประเทศในภูมิภาคอีกนั่นคือ แผนที่กำหนดเขตแดน ทำให้ ประเทศในภูมิภาคเกิดความบาดหมาง และทะเลาะเบาะแว้งกัน ไม่สามารถรวมตัวกันได้

ก่อนหน้าการจัดตั้งอาเซียนในปี ค.ศ. ๑๙๖๗ ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รวมตัวกันจัดตั้งองค์การร่วมมือระดับภูมิภาค ๓ องค์การ ได้แก่

๑) สนธิสัญญาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Southeast Asia Treaty Organization -SEATO) ก่อตั้งขึ้นในปี ค.ศ. ๑๙๕๔ หลังจากจีนเป็นสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ในปี ค.ศ. ๑๙๔๙ โฮจิมินห์ ประกาศเอกราชฝ่ายเดียวของเวียดนามเหนือและต่อสู้กับฝรั่งเศสในปี ค.ศ. ๑๙๔๕ โดยสหรัฐฯ เข้ามายุ่งเกี่ยวในเวียดนามด้วยการช่วยเหลือฝรั่งเศสในปี ค.ศ. ๑๙๕๐ เมื่อฝรั่งเศสพ่ายแพ้สงครามครั้งสุดท้ายแก่กองทัพเวียดนามที่เดียนเบียนฟู ต้องลงนามในสนธิสัญญาสันติภาพที่นครเจนีวาและถอนตัวออกไปจากอินโดจีน ตามสนธิสัญญาสันติภาพนครเจนีวา เวียดนามถูกแบ่งเป็น ๒ ประเทศคือ เวียดนามเหนือและเวียดนามใต้ สหรัฐฯ ห่วงกังวลเกี่ยวกับการขยายตัวของคอมมิวนิสต์ในอินโดจีน จึงเข้ามาเป็นผู้สนับสนุนเวียดนามใต้โดยตรงในปี ค.ศ. ๑๙๕๔ เพื่อสกัดกั้นการแพร่ขยายของลัทธิคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และได้ริเริ่มก่อตั้งสนธิสัญญาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือ SEATO เพื่อทำหน้าที่เสมือนพันธมิตรทางความมั่นคงให้แก่ประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคเหมือนกับ NATO ในยุโรปตะวันตก แต่ประเทศสมาชิก SEATO มีเพียง ๒ ประเทศที่อยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ ฟิลิปปินส์และไทยที่เป็นพันธมิตรใกล้ชิดของสหรัฐฯ ส่วนประเทศสมาชิกที่เหลืออยู่นอกภูมิภาคได้แก่ ออสเตรเลีย ฝรั่งเศส นิวซีแลนด์ ปากีสถาน ฟิลิปปินส์ ไทย อังกฤษ และสหรัฐฯ และ SEATO ไม่มีกลไกที่มีประสิทธิภาพในการรวบรวมข้อมูลข่าวกรอง ไม่มีกองกำลังติดอาวุธของตนเอง และไม่ได้ใช้ระบบความมั่นคงร่วมกัน (Collective security system) เหมือน NATO เมื่อสหรัฐฯ ถอนตัวออกไปจากภูมิภาคแล้ว SEATO ก็จบลงโดยปริยาย

๒) สมาคมแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Association of Southeast Asia -ASA) ก่อตั้งในปี ค.ศ. ๑๙๖๑ ประกอบ ด้วยมาเลเซีย ฟิลิปปินส์ และไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อร่วมมือกันทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม แต่ไม่มีผลงานใด ๆ และASA ต้องล้มเลิกไปเพราะความขัดแย้งระหว่างฟิลิปปินส์กับมาเลเซียในเรื่องที่มาเลเซียอ้างสิทธิ์เหนือดินแดนซาบฮาร์ตะวันออกบนเกาะบอร์เนียว (บอร์เนียวเหนือ) เพราะอังกฤษได้เช่าที่ดินส่วนนี้จากสุลต่านซูลู (ซาบฮาร์ส่วนที่เหลือเป็นของบรูไน และสุลต่านบรูไนได้ยกให้อังกฤษ ที่ช่วยปราบกบฏ) และเมื่ออังกฤษมอบเอกราชให้มาเลเซีย รัฐบาลมาเลเซียได้สืบทอดสิทธิ์การเช่าดินแดนซาบฮาร์ตะวันออกต่อจากอังกฤษ และได้รวมซาบฮาร์เข้าในสหพันธรัฐมาเลเซีย เมื่อทายาทสุลต่านซูลูรวบรวมกำลังบุกซาบฮาร์ตะวันออกในปี ค.ศ. ๒๐๑๓ รัฐบาลมาเลเซียจึงระงับการจ่ายเงินค่าเช่า และตีความว่าอังกฤษและมาเลเซียไม่ได้จ่ายค่าเช่า แต่เป็นเงินที่ให้แลกเปลี่ยน(cession money) กับการใช้ประโยชน์ในดินแดนซาบฮาร์ตะวันออก

ในขณะที่ฟิลิปปินส์อ้างว่า มาเลเซียเข้าดินแดนซาบฮาร์ตะวันออกจากสุลต่านซูลูที่มีความเกี่ยวข้องกับหมู่เกาะซูลูของฟิลิปปินส์ ไม่ใช่เป็นการมอบอำนาจอธิปไตย ส่วนทายาทสุลต่าน ซูลู ได้ฟ้องอนุญาโตตุลาการในสเปน รัฐบาลมาเลเซียไม่เข้าร่วมในอนุญาโตตุลาการ ทำให้ อนุญาโตตุลาการมีคำตัดสินให้มาเลเซียชดใช้ทายาทสุลต่านซูลูเป็นเงิน ๑๔.๙๒ ล้านดอลลาร์สหรัฐ และทายาทสุลต่านซูลูได้นำคำตัดสินของอนุญาโตตุลาการไปฟ้องศาลในประเทศที่มีทรัพย์สินของ มาเลเซียเพื่อยึดทรัพย์สินนั้น เช่น ลักแซมเบอร์ก เนเธอร์แลนด์

๓) Malaya-Philippines-Indonesia and The Greater Malaya Federation (MAPHILINDO) ก่อตั้งในปี ค.ศ. ๑๙๖๓ เพื่อรวมคนเชื้อชาติมาเลย์ประกอบด้วย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ และอินโดนีเซีย MAPHILINDO ต้องยุติเพราะความขัดแย้งระหว่างฟิลิปปินส์กับมาเลเซีย กรณีกรรมสิทธิ์เหนือซาบฮาร์ตะวันออก และความขัดแย้งระหว่างอินโดนีเซียกับมาเลเซีย อินโดนีเซียคัดค้านการรวมซาบฮาร์และซาราวักเข้ากับสหพันธรัฐมาเลเซีย เนื่องจากเกรงว่าสุมาตรา จะแยกตัวออกจากอินโดนีเซียไปรวมกับมาเลเซีย และประธานาธิบดีซูการ์โนมีความเกลียดชัง ระบบอาณานิคมจึงมองว่า มาเลเซียเป็นหุ่นเชิดของอังกฤษ เพื่อที่อังกฤษจะคงอยู่ในอาณานิคม แห่งนี้ อินโดนีเซีย จึงได้ประกาศนโยบายเผชิญหน้า (Confrontation policy -Konfrontasi) กับ มาเลเซีย

ความผิดพลาดของ ๓ องค์การภูมิภาคดังกล่าว ประกอบกับสถานการณ์การเมืองระหว่าง ประเทศในขณะนั้นคือ สงครามอินโดจีน ครั้งที่ ๒ (สงครามเวียดนาม) ที่มีแนวโน้มว่าสหรัฐฯ จะ ถอนตัวออกไปจากภูมิภาค ในขณะที่ประเทศอื่น ๆ ในภูมิภาคเผชิญกับภัยคุกคามคอมมิวนิสต์ ภายในประเทศไม่ว่าจะเป็นมาเลเซีย อินโดนีเซีย และไทย โดยพรรคคอมมิวนิสต์ในประเทศเหล่านี้ ได้รับความสนับสนุนจากจีนซึ่งกำลังอยู่ระหว่างการปฏิวัติทางวัฒนธรรมที่เคร่งครัดอุดมการณ์ ทำ ให้อาเซียนถือกำเนิดขึ้น (ดามพ์ สุคนธทรัพย์ ธนศักดิ์ วหาศาล และสมเกียรติ อริยปรัชญา บรรณาธิการ. 50 ปีของไทยในอาเซียน. กรุงเทพฯ : ธรรมชาติการพิมพ์, ๒๕๖๑ หน้า ๑๗.)

แม้ไทยจะใกล้ชิดกับสหรัฐฯ ตั้งแต่รัฐบาลจอมพล ป. สมัยที่ ๒ ปี ค.ศ. ๑๙๕๐ โดยสหรัฐฯ ให้ความช่วยเหลือทางทหารแก่ไทยตามนโยบายสกัดกั้น และทฤษฎีโดมิโน รัฐบาลไทยอนุญาตให้ สหรัฐฯ เข้ามาใช้ฐานทัพอากาศในประเทศเพื่อส่งเครื่องบินไปทิ้งระเบิดในเวียดนาม ลาว และ กัมพูชา แต่สถานการณ์การเมืองระหว่างประเทศและในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในครั้งหลัง คริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๖๐ ทำให้ประเทศไทยเริ่มเห็นเค้าลางว่าสหรัฐฯ จะถอนตัวออกจากภูมิภาคนี้ โดยรัฐมนตรีถนัด คอมันตร์ มีความเห็นว่า ประเทศในภูมิภาคไม่อาจพึ่งพาสหรัฐฯ หรือประเทศ

มหาอำนาจใดได้ หนทางเดียวที่ประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคจะสามารถอยู่รอดได้คือ ต้องสามารถกำหนดชะตาชีวิตของตนเองให้ได้

แต่บางประเทศในภูมิภาคยังมีความขัดแย้งต่อกันดังกล่าวข้างต้น ประเทศไทยได้ทำหน้าที่เป็นกาวใจ เชื่อมประสานความสัมพันธ์ระหว่างอินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ กับมาเลเซีย โดยรัฐมนตรีถนัด คอมันตร์ได้เดินทางเยือนมาเลเซีย สิงคโปร์ อินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์ เพื่ออธิบายให้ผู้นำของประเทศทั้ง ๔ เห็นถึงความจำเป็นที่ประเทศ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต้องร่วมมือกันจัดตั้งองค์การระดับภูมิภาคขึ้นมาเพื่อรับมือกับสถานการณ์การเมืองระหว่างประเทศในขณะนั้นที่มีความขัดแย้งระหว่างมหาอำนาจ และไม่อาจพึ่งพาสหรัฐฯ ได้ โดยเป็นองค์การร่วมมือระดับภูมิภาคที่สามารถกำหนดทิศทางการดำเนินนโยบายและอนาคตของตนเองได้ รัฐมนตรีถนัดฯ ได้เน้นความผูกพันกันในประวัติศาสตร์ ศาสนา ภาษา วัฒนธรรมของประชาชนในภูมิภาคที่มีร่วมกันมาเป็นเวลานานซึ่งผู้นำของทั้ง ๔ ประเทศเห็นพ้องด้วย จึงได้ส่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของตนเดินทางมาเจรจากันในประเทศไทย ได้แก่ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของอินโดนีเซีย (Adam Malik of Indonesia) มาเลเซีย (Tun Abdul Razak of Malaysia) ฟิลิปปินส์ (Narciso R. Ramos of the Philippines) สิงคโปร์ (S. Rajaratnam of Singapore) และได้หารือกันที่บ้านพัก ตากอากาศแหลมแท่น บางแสน จนสามารถตกลงกันได้ว่าจะก่อตั้งสมาคมแห่งประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Association of Southeast Asian Nations) หรือเรียกสั้น ๆ ว่า ASEAN แล้ว จึงเดินทางกลับมากรุงเทพฯ และลงนามในปฏิญญากรุงเทพฯ (Bangkok Declaration หรือ ASEAN Declaration) ก่อตั้งอาเซียน ณ วังสราญรมย์ ซึ่งเป็นที่ทำการของกระทรวงการต่างประเทศเมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม ค.ศ. ๑๙๖๗ โดยมีวัตถุประสงค์ลำดับแรกที่จะเร่งความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ สังคม และการพัฒนาวัฒนธรรมในภูมิภาคเพื่อกระชับพื้นฐานสำหรับประชาคมประชาชาติ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่สงบสุขและเจริญรุ่งเรือง เพื่อลดความสำคัญของการเมืองและความมั่นคงที่เคยเป็นความขัดแย้งระหว่างประเทศสมาชิกดังที่เคยเกิดขึ้นกับ ASA และ MAPHILINDO โดยความต้องการที่จะส่งเสริมสันติภาพและเสถียรภาพของภูมิภาคโดยยึดมั่นในความยุติธรรม หลักของกฎหมาย และกฎบัตรของสหประชาชาติเป็นวัตถุประสงค์ประการที่ ๒ ในปฏิญญากรุงเทพฯ

อาสา สารสิน อดีตปลัดกระทรวงการต่างประเทศกล่าวว่า รัฐมนตรีถนัด คอมันตร์ เป็น บุคคลที่มีวิสัยทัศน์ล้ำยุค มองว่าอาเซียนมีความจำเป็นเพราะผลประโยชน์ของภูมิภาคเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของประเทศมหาอำนาจทั้งในภูมิภาคและนอกภูมิภาค ดังนั้น ย่อมหมายความว่า ผลประโยชน์ของประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคกว้างไกลไปกว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะ เมื่อเราต้องการให้เศรษฐกิจสามารถเติบโตได้อย่างก้าวกระโดด (ตามพ์ สุคนธทรัพย์ ชนศักดิ์ วหา ศาล และสมเกียรติ อริยปรัชญา บรรณาธิการ. เรื่องเดิม. หน้า ๑๕ ๑๘ และ ๒๙)

สหรัฐฯ ในปลายคริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๖๐ เริ่มให้ความสำคัญกับการเมืองโลกในภาพรวมคือ การปรับความสัมพันธ์กับสหภาพโซเวียตในลักษณะผ่อนคลายความตึงเครียด (Détente) และรื้อฟื้นความสัมพันธ์กับจีน (Normalization of relations) และใช้ประโยชน์จากความขัดแย้งระหว่าง สหภาพโซเวียตกับจีน รวมถึงต้องการใช้สหภาพโซเวียตและจีนช่วยบีบเวียดนามเหนือให้ยุติ สงครามเวียดนามมากกว่าการช่วยรัฐบาลเวียดนามใต้ทำสงครามสู้รบกับกองกำลังเวียดมินห์ใน สงครามเวียดนาม โดยไม่คำนึงถึงนโยบายสกัดกั้นคอมมิวนิสต์ (Containment policy) ที่สหรัฐฯ ได้ดำเนินมาตั้งแต่หลังสงครามโลก ครั้งที่ ๒

สงครามเวียดนามถือว่าเป็นสงครามตัวแทนของสหรัฐฯ กับสหภาพโซเวียต สหรัฐฯ ได้ส่ง กำลังทหารประมาณ ๕๔๐,๐๐๐ คน เข้าช่วยรัฐบาลเวียดนามใต้ในกลางคริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๖๐

ถึงต้นคริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๗๐ โดยทหารอเมริกันต้องต่อสู้ในสงครามกองโจรกับทั้ง กองกำลังเวียดมินห์ของพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนามเหนือและพวกเวียดกง (แนวร่วมปลดปล่อยแห่งชาติเวียดนามใต้) ทำให้ทหารสหรัฐฯ เสียชีวิตราว ๕๘,๐๐๐ คน และบาดเจ็บอีกมากกว่า ๓๐๐,๐๐๐ คน ดังนั้นในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๖๘ คนอเมริกันจำนวนหลายแสนคนจึงรวมตัวกันประท้วงรัฐบาลสหรัฐฯ ที่กรุงวอชิงตัน ดีซี คัดค้านการส่งทหารอเมริกันไปรบในสงครามเวียดนาม Richard Nixon จึงได้รณรงค์หาเสียงในการตำแหน่งประธานาธิบดีสหรัฐฯ ในปีนั้นว่าจะถอนทหารอเมริกันออกจากเวียดนามหากได้รับเลือกตั้งเป็นประธานาธิบดีสหรัฐฯ

เมื่อ Richard Nixon เข้ารับตำแหน่งประธานาธิบดีสหรัฐฯ ในเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๙๖๙ เขาต้องการจะหาทางยุติสงครามเวียดนาม “อย่างมีเกียรติ” (Peace with honour) ซึ่งเรื่องนี้เกี่ยวข้องกับเกียรติภูมิและความน่าเชื่อถือของสหรัฐฯ ในแง่ของการรักษาพันธกรณีหรือคำมั่นสัญญาต่างๆ กับมิตรประเทศ และจะอย่างไรเพื่อให้การถอนตัวจากสงครามเวียดนามของสหรัฐฯ ไม่แสดงให้เห็นว่าสหรัฐฯ เป็นฝ่ายพ่ายแพ้สงคราม นโยบายของประธานาธิบดี Nixon จึงมี ๒ ลักษณะ ได้แก่ ๑. การให้เวียดนามได้รับภาระในการทำสงครามแทน และ ๒. การตกลงยุติสงครามด้วยการเจรจากับเวียดนามเหนือ (ธีระ นุชเปียม, พัฒนาของอาเซียนในช่วง ๔ ทศวรรษแรก. มปท, มปป. หน้า ๑๙.)

ดังนั้น ในปี ค.ศ. ๑๙๖๙ ประธานาธิบดี Richard Nixon จึงได้ประกาศนโยบาย Vietnamization ให้ความช่วยเหลือทางอาวุธยุทโธปกรณ์และฝึกองรบทหารเวียดนามใต้ให้สู้รบกับกองกำลังเวียดมินห์และเวียดกง เพื่อถอนทหารสหรัฐฯ ออกจากเวียดนามใต้ จึงทำให้ประเทศสมาชิกอาเซียนเริ่มตระหนักว่า สหรัฐฯ กำลังจะถอนตัวออกจากภูมิภาคนี้

แม้บางประเทศสมาชิกอาเซียนส่งทหารเข้าร่วมรบกับสหรัฐฯ ในสงครามเวียดนามตามพันธกรณีขององค์การ SEATO แต่ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๗๑ อาเซียนได้ออกแถลงการณ์ประกาศให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเขตสันติภาพ เสรีภาพ และเป็นกลาง (Zone of Peace, Freedom and Neutrality – ZOPFAN) โดยปรารถนาที่จะลดความตึงเครียดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และให้มีสันติภาพ ประเทศสมาชิกอาเซียนจึงแสวงหาวิธีดำเนินการเพื่อให้จุดมุ่งหมายนี้เป็นจริง โดยพยายามให้ประเทศภายนอกยอมรับและเคารพในความปรารถนาของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ต้องการเป็นเขตสันติภาพ เสรีภาพ และเป็นกลาง ไม่ต้องการให้ประเทศมหาอำนาจภายนอกเข้ามาแทรกแซงในภูมิภาคเนื่องจากภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตกอยู่ภายใต้ความขัดแย้งและสงครามที่ยืดเยื้อมายาวนานจากการแทรกแซงของมหาอำนาจ

การเดินทางเยือนกรุงปักกิ่งของประธานาธิบดี Richard Nixon ในปี ค.ศ. ๑๙๗๒ ทำให้ประเทศสมาชิกอาเซียนต้องทบทวนและปรับนโยบายที่มีต่อจีน ซึ่งให้ความสนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์ในหลายประเทศสมาชิกอาเซียน โดยเฉพาะประเทศไทยที่พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ได้ก่อตั้งขึ้นในปี ค.ศ. ๑๙๔๒ โดยได้รับความสนับสนุนจากเวียดนาม ต่อมาจีนได้ให้ความสนับสนุนแก่ พคท. ทำให้ไทยสมัยรัฐบาลจอมพล ป. ต้องเลือกข้างที่จะอยู่กับสหรัฐฯ ได้รับความช่วยเหลือจากสหรัฐฯ ในการต่อต้านการแพร่ขยายของลัทธิคอมมิวนิสต์ในภูมิภาค โดยรัฐบาลไทยอนุญาตให้สหรัฐฯ เข้ามาใช้ฐานทัพอากาศในประเทศเพื่อส่งเครื่องบินไปทิ้งระเบิดในเวียดนาม ลาว และกัมพูชา เมื่อสหรัฐฯ ได้ลงนามในข้อตกลงสันติภาพที่กรุงปารีสกับเวียดนามเหนือในต้นปี ค.ศ. ๑๙๗๓ และเริ่มถอนทหารอเมริกันออกจากเวียดนามในกลางปี ค.ศ. ๑๙๗๓ ในขณะที่รัฐบาลของนายพลลอนนอลที่สหรัฐฯ ให้ความสนับสนุนเสียพื้นที่ในการสู้รบกับเขมรแดง ที่มีเจ้าสีหนุเป็นพันธมิตรด้วยการชักนำของจีน ในที่สุด เขมรแดงสามารถบุกเข้ายึดกรุงพนมเปญได้ในวันที่ ๑๗ เมษายน ค.ศ. ๑๙๗๕ (พ.ศ. ๒๕๑๘) เวียดนามเหนือและเวียดกงสามารถยึดกรุงไซ่ง่อน รวมเวียดนามเป็นประเทศเดียวได้ในวันที่ ๓๐ เมษายน ค.ศ. ๑๙๗๕ หลังจากนั้น อีกไม่กี่เดือน ขบวนการปะเทดลาวก็สามารถยึดเวียงจันทน์ และเปลี่ยนระบอบการปกครองเป็นสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ในวันที่ ๒ ธันวาคม ค.ศ. ๑๙๗๕

พัฒนาการทางการเมืองในภูมิภาคทำให้ประเทศสมาชิกอาเซียนทั้ง ๕ ประเทศที่ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย และมีภัยจากพรรคคอมมิวนิสต์ภายในประเทศด้วย ตระหนักถึงภัยคุกคามคอมมิวนิสต์ภายนอกที่มายืนอยู่ตรงหน้าประตูบ้านโดยเฉพาะประเทศไทย แม้ก่อนหน้านั้นสหรัฐฯ จะได้จัดตั้งองค์การสนธิสัญญาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Southeast Asia Treaty Organization - SEATO) เพื่อเป็นกลไกสกัดกั้นคอมมิวนิสต์ในภูมิภาค แต่ SEATO ไม่ได้มีความเข้มแข็งเช่นองค์การสนธิสัญญาแอตแลนติกเหนือ (North Atlantic Treaty Organization - NATO) และถูกมองว่าเป็น “เสือกระดาษ” ประเทศสมาชิกส่วนมากของ SEATO ไม่ได้อยู่ในภูมิภาค และไม่มีระบบการป้องกันร่วมกัน และไม่มีกองกำลังของตนเอง

เมื่อสงครามในอินโดจีนยุติลงในปี ค.ศ. ๑๙๗๕ ประเทศสมาชิกอาเซียนได้ปรับเปลี่ยนนโยบายต่อประเทศสังคมนิยมคอมมิวนิสต์เกิดใหม่ในอินโดจีน ไทยได้เฝ้าติดตามสถานการณ์ในอินโดจีนอย่างใกล้ชิด รวมทั้งบทบาทของสหรัฐฯ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาตลอด จึงสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีนในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๙๗๕ และได้สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับเวียดนามในปี ค.ศ. ๑๙๗๖ ส่วนลาวและกัมพูชา ไทยมีความสัมพันธ์

ทางการทูตแล้วตั้งแต่ทั้งสองประเทศได้รับเอกราชในปี ค.ศ. ๑๙๕๓ จึงรับรองรัฐบาลใหม่ที่เป็นคอมมิวนิสต์ของประเทศทั้งสอง ส่วนประเทศสมาชิกอื่น ๆ ของอาเซียนได้ทยอยสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีนและประเทศอินโดจีนทั้งสาม ทำให้คลายความกังวลในเรื่องความมั่นคงลงได้ในระดับหนึ่ง

ในการประชุมสุดยอดอาเซียนครั้งแรกที่บาหลี อินโดนีเซียปี ค.ศ. ๑๙๗๖ อาเซียนได้ลงนามในสนธิสัญญาไมตรีและความร่วมมือในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia -TAC) โดยระบุว่า ประเทศสมาชิกจะเคารพในเอกราช อธิปไตย บูรณภาพแห่งดินแดน ความเท่าเทียมกัน การไม่แทรกแซงในกิจการภายในของกันและกัน และแก้ไขข้อพิพาทระหว่างกันโดยสันติวิธี ตลอดจนมีความร่วมมือกันเพื่อให้เกิดสันติภาพและเสถียรภาพในภูมิภาค รวมทั้งร่วมมือกันทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมอย่างกระตือรือร้นและมีประสิทธิภาพ ปัจจุบันอาเซียนเปิดให้ประเทศนอกภูมิภาคภาคยานุวัติเป็นสมาชิกสนธิสัญญา TAC ได้ โดยเฉพาะประเทศคู่เจรจาของอาเซียนทุกประเทศต้องภาคยานุวัติสนธิสัญญาฉบับนี้

อย่างไรก็ดี วัตถุประสงค์ข้อแรกของอาเซียนที่ต้องการส่งเสริมความร่วมมือและความช่วยเหลือกันทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม เทคโนโลยี วิทยาศาสตร์ และการบริหาร (ปฏิญญากรุงเทพฯ ค.ศ. ๑๙๖๗) ระหว่างประเทศสมาชิก ยังไม่มีผลในทางปฏิบัติมากนักเนื่องจากความแตกต่าง และหลากหลายทั้งด้านเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา วัฒนธรรม และการมองเห็นผลประโยชน์แห่งชาติของประเทศสมาชิกเป็นที่ตั้ง ความล้มเหลวขององค์กรระหว่างประเทศในภูมิภาค ๒ องค์กร คือ ASA (มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ และไทย ค.ศ. ๑๙๖๑) และ MAPHILINDO (มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ และอินโดนีเซีย ค.ศ. ๑๙๖๓) ก่อนหน้านี้ แสดงให้เห็นว่าแนวคิดภูมิภาคนิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังไม่เข้มแข็ง

ความร่วมมือด้านเศรษฐกิจของประเทศสมาชิกอาเซียนเกิดขึ้นในกลางคริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๗๐ สภาวะเศรษฐกิจโลกที่ถดถอยจากการที่สหรัฐฯ ยกเลิกการผูกค่าเงินดอลลาร์สหรัฐกับทองคำในเดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๙๗๑ (Nixon Shock) คือไม่รับการแลกเงินดอลลาร์สหรัฐ และพันธบัตรรัฐบาลสหรัฐฯ เป็นทองคำตามคำขอของฝรั่งเศสและเยอรมนี เนื่องจากสหรัฐฯ ขาดดุลการชำระเงินและมีหนี้เป็นจำนวนมหาศาล และการใช้เงินจำนวนมากในสงครามเวียดนาม และวิกฤตการณ์น้ำมันในปี ค.ศ. ๑๙๗๓ ที่กลุ่มประเทศผู้ผลิตน้ำมันลดปริมาณการผลิตน้ำมันเนื่องจากสงครามอาหรับ-อิสราเอล ที่สหรัฐฯ ให้ความช่วยเหลืออิสราเอล ทำให้น้ำมันมีราคาสูงขึ้นมากกว่า ๒ ดอลลาร์สหรัฐต่อ ๑ บาเรล เป็น ๑๐ ดอลลาร์สหรัฐต่อ ๑ บาเรล ส่งผลให้อัตราการ

ว่างงานและอัตราเงินเฟ้อสูงขึ้น แม้บางประเทศสมาชิกอาเซียนจะสามารถผลิตน้ำมันได้ แต่ก็ได้รับผลกระทบโดยทั่วไปจากวิกฤตเศรษฐกิจครั้งนี้ ทำให้ประเทศสมาชิกอาเซียนเริ่มกระชับความร่วมมือด้านเศรษฐกิจระหว่างกัน ซึ่งก่อนจะมีการก่อตั้งอาเซียน ประเทศสมาชิกอาเซียนมีมูลค่าการค้าระหว่างกันน้อยมาก ประมาณร้อยละ ๑๒ - ๑๕ เท่านั้น เพราะเป็นประเทศสมาชิกมีผลผลิตการเกษตรคล้ายคลึงกัน ยกเว้นสิงคโปร์ และบางประเทศที่เคยเป็นอาณานิคมประเทศตะวันตกยังผูกพันทางเศรษฐกิจกับอดีตประเทศเจ้าอาณานิคม

วิกฤตเศรษฐกิจดังกล่าวข้างต้นทำให้อาเซียนต้องปรับเปลี่ยนนโยบายโดยนำข้อเสนอ ในรายงานของสหประชาชาติในปี ค.ศ. ๑๙๗๔ เรื่อง Economic Cooperation among Member Countries of the Association of Southeast Asian Nations มาปฏิบัติในเรื่องการเปิดเสรีในสินค้าบางรายการ การดำเนินโครงการขนาดใหญ่ที่สนับสนุนการเปิดเสรีสินค้าบางรายการ และการดำเนินโครงการตามความชำนาญหรือการมีวัตถุประสงค์ในการผลิตของประเทศสมาชิก หลังจากนั้น ประเทศสมาชิกอาเซียนได้เริ่มพัฒนาอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าสำหรับอุตสาหกรรมเคมีและอุตสาหกรรมหนัก ซึ่งต้องการตลาดที่ใหญ่ขึ้น และอาศัยวัตถุประสงค์ในประเทศสมาชิกที่สามารถเสริมกันได้ รวมถึงเงินลงทุนจากต่างประเทศโดยตรง จึงทำให้ประเทศสมาชิกอาเซียนเริ่มมีความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการค้าระหว่างกัน

อาเซียนยังได้จัดตั้งกลไกความร่วมมือขึ้นมาคือ การประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนในปี ค.ศ. ๑๙๗๕ ซึ่งได้เรียกร้องให้มีการกำหนดความสำคัญเร่งด่วนเรื่อง “การเปิดเสรีทางการค้าในบางเรื่องและการแบ่งกันทำการผลิตด้านอุตสาหกรรม (selective trade liberalization and industrial complementation) เพื่อพัฒนาตลาดภายในประเทศสมาชิกอาเซียนให้พึ่งพากัน และที่ประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ ๑ ที่บาหลี ปี ค.ศ. ๑๙๗๖ ได้รับรองการจัดทำความตกลงว่าด้วยสิทธิพิเศษทางการค้า (Preferential Trading Arrangements –PTA) และโครงการอุตสาหกรรมอาเซียน (ASEAN Industrial Project -AIP) ที่จัดสรรโครงการอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ให้แต่ละประเทศสมาชิกต้องมีส่วนร่วมลงทุนในแต่ละโครงการ โดยผลผลิตจากโครงการจะได้รับการคุ้มครองจากการแข่งขันและหลักประกันการผูกขาด ตลาดของภูมิภาค ได้แก่

๑. โครงการผลิตปุ๋ยยูเรีย (Urea Fertilizer) จัดสรรให้อินโดนีเซียและมาเลเซีย
๒. โครงการผลิตซูเปอร์ฟอสเฟต (Superphosphates) จัดสรรให้ฟิลิปปินส์
๓. โครงการผลิตเครื่องยนต์ดีเซล (Diesel Engine) จัดสรรให้สิงคโปร์
๔. โครงการผลิตโซดาแอส (Soda Ash) จัดสรรให้ประเทศไทย

อย่างไรก็ดี โครงการ AIP ไม่มีความคืบหน้าเพราะไม่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงสำคัญในภูมิภาคคือ การเปลี่ยนจากการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้ามาเป็นการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก ดังนั้น เพื่อให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ใหม่ด้านการพัฒนาอาเซียนจึงเริ่มการเปิดเสรีด้านการค้าภายในภูมิภาคด้วยความตกลง PTA ใน ค.ศ. ๑๙๗๗ PTA กำหนดการให้สิทธิพิเศษทางการค้าโดยสมัครใจ และการแลกเปลี่ยนสินค้ากับสินค้า สิทธิพิเศษส่วนใหญ่เป็นการลดภาษีศุลกากรแต่ละรายการซึ่งต้องอาศัยการเจรจาที่มักยืดเยื้อ สินค้าภายใต้โครงการ PTA ได้แก่ อาหาร และพลังงาน ผลผลิตจากโครงการอุตสาหกรรมอาเซียน และสินค้าอื่นๆ ที่ขึ้นบัญชีไว้ตามที่ตกลงกัน แต่โครงการนี้ก็ไม่ได้มีผลต่อการขยายปริมาณการค้าภายในอาเซียนมากนัก แม้ความร่วมมือทางเศรษฐกิจในช่วงแรกนี้จะไม่มีความคืบหน้า แต่ความสำคัญของความร่วมมือในช่วงนี้คือ การจัดตั้งกลไกความร่วมมือ และวางรากฐานสำหรับความร่วมมือที่มากขึ้นในเวลาต่อมา โดยเฉพาะการจัดให้มีการประชุมรัฐมนตรีเศรษฐกิจ (ASEAN Economic Ministers - AEM) ในปี ค.ศ. ๑๙๘๐ ก่อนหน้านี้ อาเซียนมีเพียงการประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศ (ธีระ นุชเปี่ยม , เรื่องเดิม. หน้า ๓๐ - ๓๕ และ Kazushi SHIMIZU, Intra-ASEAN Economic Cooperation, 1976-1987. Econ. J. of Hokkaido Univ., Vol. 27 (1998), pp. 83-84.)

โดยสรุป อาเซียนใน ๑๐ ปีแรกของการก่อตั้ง แทบจะไม่มีความสำเร็จในความร่วมมือที่เป็นรูปธรรมมากนักเนื่องจากภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีการสู้รบกันในอินโดจีน ประเทศสมาชิกอาเซียนห่วงกังวลเรื่องความมั่นคงปลอดภัยของตนมากกว่าโดยเฉพาะกัมพูชา ฟิลิปปินส์ รัฐบาลประเทศสมาชิกอาเซียนต้องต่อสู้กับพรรคคอมมิวนิสต์ในประเทศ จึงให้ความร่วมมือกับสหรัฐฯ ในการต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ในภูมิภาค และเมื่อสหรัฐฯ ถอนตัวออกจากภูมิภาค ประเทศสมาชิกจึงตระหนักมากขึ้นว่าต้องพึ่งพาความร่วมมือระหว่างกัน และประกาศให้ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเขตสันติภาพ เสรีภาพ และเป็นกลาง แม้ประเทศสมาชิกอาเซียนจะมีความห่วงกังวลมากขึ้นเกี่ยวกับความมั่นคงปลอดภัยของตนหลังจากที่เวียดนาม ลาว และกัมพูชา กลายเป็นคอมมิวนิสต์ แต่ประเทศสมาชิกอาเซียนได้ปรับเปลี่ยนนโยบายให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีน และกับ ๓ ประเทศในอินโดจีน

ในด้านเศรษฐกิจ แม้เหตุการณ์ Nixon Shock (ค.ศ. ๑๙๗๑) และวิกฤตการณ์น้ำมัน (ค.ศ. ๑๙๗๓) จะกระตุ้นให้ประเทศสมาชิกอาเซียนเริ่มกระชับความร่วมมือกัน แต่ความแตกต่างทางเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา วัฒนธรรม และภูมิหลังของประเทศสมาชิกอาเซียนส่วนมากที่เคยเป็นอาณา

นิคม ผลิตผลการเกษตรที่คล้ายคลึงกัน ทำให้โครงการความร่วมมือทางเศรษฐกิจของอาเซียนเป็นเพียงการจัดตั้งกลไกความร่วมมือ และวางกรอบความร่วมมือทางเศรษฐกิจที่ยังไม่ได้เริ่มดำเนินการเท่านั้น

ความขัดแย้งกัมพูชาประชาธิปไตยกับเวียดนาม

หลังจากสงครามในอินโดจีนสิ้นสุดลงในปี ค.ศ. ๑๙๗๕ ปัญหาความไม่ไว้วางใจระหว่างพล พต ผู้นำเขมรแดง กับเวียดนาม และนำไปสู่การใช้กำลังทหารต่อกัน เมื่อคูมิเวิน อาจเป็นเรื่องดีที่ประเทศสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ในอินโดจีนต่อสู้กันเอง จะได้ไม่มุ่งขยายอิทธิพลและอาณาเขตตามทฤษฎีโดมิโนที่สหรัฐฯ ปลุกฝังไว้กับประเทศที่ไม่ใช่สังคมนิยมคอมมิวนิสต์ในภูมิภาค แต่ความจริงแล้ว ความขัดแย้งระหว่างกัมพูชาภายใต้การปกครองของเขมรแดงกับเวียดนามได้บานปลายกลายเป็นสงครามเวียดนามยึดครองกัมพูชาและสงครามต่อต้านเวียดนามเป็นเวลายาวนานถึง ๑ ทศวรรษ และเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างประเทศสมาชิกอาเซียน จีน และสหรัฐฯ เพื่อต่อต้านอิทธิพลของสหภาพโซเวียตในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผ่านเวียดนามที่กำลังฮึกเหิมหลังจากที่สหรัฐฯ ได้ถอนตัวออกไปจากภูมิภาค

ในช่วงเวลาที่เจ้านโรตม สีหนุจัดตั้งรัฐบาลหลังจากกัมพูชาได้รับเอกราชในปี ค.ศ. ๑๙๕๔ พล พต เลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชา (ค.ศ. ๑๙๖๓-๑๙๘๑) ได้เดินทางไปเวียดนามในปี ค.ศ. ๑๙๖๕ เพื่อขอให้เวียดนามช่วยเหลือในการสู้รบกับรัฐบาลเจ้าสีหนุ แต่เวียดนามเหนือขอให้พล พต ช่วยเหลือในการต่อสู้กับสหรัฐฯ ก่อน และโดยที่เจ้าสีหนุมีความสัมพันธ์อันดีกับจีนและเวียดนามเหนือ เจ้าสีหนุจึงอนุญาตให้เวียดนามเหนือเข้ามาใช้ดินแดนกัมพูชาภาคตะวันออกเฉียงในการสู้รบกับสหรัฐฯ และเวียดนามใต้ โดยเฉพาะเส้นทางสาย โฮจิมินห์ ทำให้พล พตหันไปขอความช่วยเหลือจากจีน การเยื้องเงินของพล พตได้รับการตอบรับอย่างอบอุ่นจากผู้นำจีน พล พตได้ซึมซับแนวคิด Maoism ของจีนที่เน้นชาวนาเป็นชนชั้นกรรมาชีพ ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับสังคมนิยมกัมพูชา ต่อมา เจ้าสีหนุถูกนายพลลอนนอลด้วยความสนับสนุนจากสหรัฐฯ โค่นอำนาจในปี ค.ศ. ๑๙๗๐ เขมรแดงจึงต่อสู้กับรัฐบาลนายพลลอนนอล โดยจีนขอให้เจ้าสีหนุร่วมมือกับเขมรแดงในการสู้รบกับรัฐบาลนายพลลอนนอล ทั้งๆ ที่เจ้าสีหนุไม่ทรงโปรดเขมรแดงนัก แต่จำเป็นต้องทำเพราะเขมรแดงเป็นกองกำลังสำคัญในการสู้รบ ส่วนเขมรแดงได้ประโยชน์จากความจงรักภักดีของคนเขมรที่มีต่อเจ้าสีหนุ ในขณะที่รัฐบาลนายพลลอนนอลฉ้อราษฎร์บังหลวง และอนุญาตให้สหรัฐฯ ส่งเครื่องบินมาทิ้งระเบิดในภาคตะวันออกเฉียงของกัมพูชาซึ่งเป็นพื้นที่ที่กองกำลังเวียดมินห์เข้าไป

ปฏิบัติการ ทำให้คนเขมรโกรธแค้นรัฐบาลนายพลลอนนอล และทำให้เขมรแดงสามารถยึดครองพื้นที่ได้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

เมื่อเขมรแดงยึดกรุงพนมเปญได้ และก้าวขึ้นมาใช้อำนาจในกลางเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๙๗๕ พล พต ซึ่งเป็นเลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชา ได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และกราบบังคมทูลเชิญเจ้าสีหนุมาเป็นกษัตริย์ พล พตได้เปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศของกัมพูชาเป็นระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ตามลัทธิมาร์กซ์-เลนิน และลัทธิ Maoism อย่างเคร่งครัด เนื่องจากพล พต เยือนจีนในช่วงการปฏิวัติวัฒนธรรมในจีน และมีความคิดชาตินิยมอย่างรุนแรง ภายใต้อิทธิพลของจีนว่า “กัมพูชาประชาธิปไตย” (Democratic Kampuchea)

พล พต บริหารประเทศแบบเผด็จการเบ็ดเสร็จโดยได้รับความสนับสนุนจากจีน เขมรแดงสั่งปิดประเทศ ยกเลิกเงินตรา บังคับให้ชาวเขมรใส่เสื้อผ้าสีดำแบบเดียวกัน และบังคับให้ประชาชนอพยพออกจากกรุงพนมเปญ และเมืองอื่น ๆ ไปอยู่และทำงานในนารวมในชนบทที่เรียกว่า คอมมูน (Commune) สร้างสังคมนิยมเกษตรเนื่องจากพล พตรับเอาลัทธิ Maoism ของจีนที่เน้นชาวนาคือชนชั้นกรรมาชีพ (ในขณะที่สหภาพโซเวียตเน้นกรรมกรในโรงงานเป็นชนชั้นกรรมาชีพ) ในสมัยพล พตปกครอง มีชาวเขมรเสียชีวิตราว ๑.๕ - ๒ ล้านคน จากการขาดอาหาร โรคระบาด สภาพแวดล้อมการทำงานที่ทุรกันดาร และถูกประหาร รวมทั้งสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชาสายเวียดนาม และปัญญาชน ซึ่งพล พต มองว่าเป็นพวกทรยศ ทำให้เกิดความแตกแยกในพรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชา

เมื่อเจ้าสีหนุทรงทราบถึงความโหดร้ายของเขมรแดง จึงทรงลาออกจากการเป็นกษัตริย์ในเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๙๗๖ แต่ทรงถูกกักบริเวณในพระบรมมหาราชวัง หลังจากนั้น ตำแหน่งประมุขของประเทศของกัมพูชาคือ ประธานสภาเปรซิเดียม คือ นายเขี้ยว สัมพันธ์

พล พต ไม่เคยไว้ใจกองกำลังทหารเขมรแดงภาคตะวันออกที่นำโดยเฮง สัมพันธ์เพราะมีความใกล้ชิดกับเวียดนาม คอมมิวนิสต์สายโซเวียตที่เป็นศัตรูทางอุดมการณ์ กับระบอบเขมรแดงคอมมิวนิสต์สายจีน (นสพ. ผู้จัดการ, เปิดบันทึก "เฮง สัมพันธ์" เปิดปมความขัดแย้งภายในเขมรแดง ถึงขั้นปะทะกันในอดีต วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑ <https://mgronline.com/indochina/detail/9610000118699> สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๖๕) พล พตมีความหวาดระแวงและไม่ไว้ใจเวียดนามเพราะพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนามประกาศสถาปนาความสัมพันธ์พิเศษระหว่างเวียดนาม ลาว และกัมพูชา (การสร้างสหพันธรัฐอินโดจีน) พล พตมองว่า เวียดนามต้องการเป็นผู้นำประเทศในอินโดจีน เมื่อเขมรแดงได้อำนาจ จึงกวาดล้าง (purge) สมาชิกเขมรแดงที่เอนเอียง

ฝ่ายเวียดนาม รวมทั้งสมาชิกเขมรแดงที่ได้รับการศึกษาหรือฝึกอบรมในเวียดนามด้วย ซึ่งในมุมมองของเวียดนามเห็นว่าเวียดนามเป็นผู้สนับสนุนลัทธิมาร์กซ์-เลนินในอินโดจีน และเวียดนามเหนือได้ช่วยเหลือเขมรแดงต่อสู้กับรัฐบาลนายพลลอนนอล เขมรแดงจึงควรรับแนวทางของเวียดนาม เช่นเดียวกับขบวนการปะเทดลาว

ตลอดปี ค.ศ. ๑๙๗๗-๑๙๗๘ กองกำลังเขมรแดงโจมตีหมู่บ้านเวียดนามทางตะวันตกเฉียงใต้ และสังหารชาวเวียดนาม โดยอ้างกรรมสิทธิ์ในดินแดนบางส่วนตามแนวชายแดนกัมพูชา-เวียดนาม เวียดนามได้เสนอการเจรจาเพื่อยุติความขัดแย้งระหว่างกัน แต่เขมรแดงปฏิเสธ แม้จีนได้พยายามไกล่เกลี่ยความขัดแย้งระหว่างกัมพูชากับเวียดนาม แต่ไม่เป็นผล ในขณะที่มีทหารเขมรแดงบางกลุ่มหลบหนีการกวาดล้างของกลุ่มพล พต เข้ามาในเวียดนาม โดยเฉพาะ เอง สัมรินได้จัดตั้งแนวร่วมเพื่อการกู้ชาติกัมพูชา (United Front for the National Salvation of Kampuchea) ต่อสู้กับเขมรแดง

ในที่สุด เวียดนามจึงตัดสินใจล้มล้างระบอบเขมรแดง เมื่อพิจารณาแล้วว่าเขมรแดงทำตัวเป็นศัตรู และเป็นตัวแทนของจีนซึ่งมองเวียดนามเป็นศัตรูเพราะเห็นว่าเวียดนามรับใช้สหภาพโซเวียตในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก่อนที่เวียดนามจะบุกกัมพูชา เวียดนามได้ลงนามในสนธิสัญญามิตรภาพและความร่วมมือกับสหภาพโซเวียตในต้นเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๗๘ โดยสหภาพโซเวียตได้ส่งอาวุธยุทโธปกรณ์มาให้เวียดนาม ในวันที่ ๒๕ ธันวาคม ค.ศ. ๑๙๗๘ เวียดนามจึงส่งกองกำลัง ๑๕๐,๐๐๐ คน พร้อมอาวุธหนักบุกเข้ากัมพูชา โดยมีกองกำลังของแนวร่วมเพื่อการกู้ชาติกัมพูชาของเอง สัมริน เข้าร่วมด้วย ทำให้สงครามเวียดนาม-กัมพูชาถูกมองว่าเป็นสงครามตัวแทนระหว่างสหภาพโซเวียตกับจีนด้วย เวียดนามสามารถยึดกรุงพนมเปญได้ในต้นเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๙๗๙ และได้จัดตั้งสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชา (People's Republic of Kampuchea) แต่งตั้งเอง สัมริน ให้ดำรงตำแหน่งประธานสภาแห่งรัฐสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชา (President of the State Council) ซึ่งก็คือ ตำแหน่งประธานาธิบดี พร้อมกับตำแหน่งเลขาธิการใหญ่ของพรรคปฏิวัติประชาชนเขมร (Khmer People's Revolutionary Party) ซึ่งเป็นพรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชาสายโซเวียต (เรื่องเดิม.)

จีนได้ทำสงครามสั่งสอนเวียดนามที่ยึดครองกัมพูชาในเดือนกุมภาพันธ์ - มีนาคม ค.ศ. ๑๙๗๙ โดยส่งทหารจำนวน ๒๐๐,๐๐๐ คน เข้าโจมตีและยึดครองเมืองทางเหนือของเวียดนามเป็นระยะเวลา ๑ เดือน ก่อนถอนกำลังกลับไป สงครามสั่งสอนเวียดนามครั้งนี้แสดงให้เห็นถึงความแตกแยกของจีนและสหภาพโซเวียตที่มีมายาวนาน ส่วนเขมรแดงได้หนีมาซ่อน

กำลังตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา โดยไทยให้ความสนับสนุนเขมรแดงอย่างลับ ๆ และมีเงื่อนไขกับจีนว่า จีนต้องยุติความช่วยเหลือทางอาวุธแก่พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.)

การยึดครองกัมพูชาของเวียดนาม (ปัญหากัมพูชา)

หลังจากเจ้าสีหนุได้ทรงลาออกจากการเป็นกษัตริย์ของกัมพูชาประชาธิปไตย เจ้าสีหนุถูกกักตัวไว้ในพระบรมมหาราชวัง แต่ก่อนที่เวียดนามจะเข้ายึดกรุงพนมเปญ เขมรแดงได้กราบบังคมทูลเจ้าสีหนุว่าเวียดนามส่งกองกำลังมายึดพนมเปญ และขอให้เจ้าสีหนุเสด็จหนีออกนอกประเทศ และไปร้องเรียนองค์การสหประชาชาติเพื่อช่วยเหลือกัมพูชาที่ถูกเวียดนามรุกราน ซึ่งเจ้าสีหนุได้เดินทางไปนครนิวยอร์กเพื่อร้องเรียนต่อคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ แต่คณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติไม่สามารถมีมติใด ๆ ในเรื่องเวียดนามรุกรานและยึดครองกัมพูชาเนื่องจากสหภาพโซเวียต พันธมิตรของเวียดนามออกเสียงยับยั้ง (veto)

ในขณะที่เขมรแดงได้หารือกับจีนเพื่อเชิญเจ้าสีหนุมาร่วมมือกับเขมรแดงต่อต้านเวียดนามซึ่งจีนเห็นด้วย แต่ได้รับการปฏิเสธจากเจ้าสีหนุ เพราะไม่ต้องการร่วมมือกับเขมรแดงที่เป็นอาชญากรฆ่าล้างเผ่าพันธุ์คนเขมร อย่างไรก็ตาม เจ้าสีหนุไม่สามารถหาแหล่งพึ่งพิงเพื่อลี้ภัยทางการเมืองได้ ไม่ว่าจะไปสหรัฐอเมริกา หรือฝรั่งเศส ต่างปฏิเสธรับการลี้ภัยของเจ้าสีหนุ และสนับสนุนแนวทางของจีนคือ ให้เจ้าสีหนุร่วมมือกับเขมรแดงต่อต้านเวียดนามเนื่องจากการเมืองระหว่างประเทศขณะนั้น สหรัฐฯ สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีนแล้ว และจีนมีความขัดแย้งกับสหภาพโซเวียต สหรัฐฯ จึงอาศัยจีนถ่วงดุลสหภาพโซเวียตในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ในที่สุด เจ้าสีหนุจึงจำยอมเสด็จลี้ภัยในกรุงปักกิ่ง แต่ก็เสด็จไปประทับ ณ กรุงเปียงยางในเกาหลีเหนือด้วยเป็นครั้งคราวด้วยเพื่อหลบหนีการกดดันจากจีนในเรื่องเขมรแดง และเจ้าสีหนุพยายามดำเนินการทางการเมืองในเวทีระหว่างประเทศ ไม่ว่าจะในสหประชาชาติ และขบวนการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด เพื่อชูปบาทของพระองค์ และรณรงค์ให้มีการปล่อยที่นั่งของกัมพูชาในสหประชาชาติว่างไว้ แม้ไทย จีน และประเทศสมาชิกอาเซียน รวมทั้งสหรัฐฯ ต่างต้องการสกัดกั้นการแพร่ขยายอิทธิพลของเวียดนาม พันธมิตรที่ใกล้ชิดของสหภาพโซเวียตในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่อาเซียนไม่สามารถผลักดันร่างข้อมติว่าด้วยสถานการณ์ในกัมพูชาในคณะมนตรีความมั่นคงสหประชาชาติได้ ไทยจึงเสนอให้อาเซียนร่วมกันรณรงค์ขับไล่เวียดนามออกจากกัมพูชาในสมัชชาใหญ่สหประชาชาติ และให้คงที่นั่งของเขมรแดง (กัมพูชาประชาธิปไตย) ในสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติไว้ และร่วมมือกับจีนในการส่งอาวุธให้กับเขมรแดงผ่านประเทศไทย เพื่อต่อสู้กับกองกำลังเวียดนามด้วย

บทบาทอาเซียนในปัญหากัมพูชา

เมื่อจีนไม่สามารถร้องขอให้เจ้าสีหนุเป็นผู้นำเขมรฝ่ายต่อต้านได้ ไทยซึ่งเป็นประเทศ ด้านหน้าที่ต้องเผชิญกับกองทัพเวียดนามราว ๑๕๐,๐๐๐ คนในกัมพูชา และกองกำลังเวียดนามบางส่วนรุกไล่เขมรแดงที่ปักกิ่งตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา ไทยจึงชักจูงอาเซียนให้ร่วมมือกับไทยเพื่อไม่ให้ไทยล้มตามทฤษฎีโดมิโน อย่างไรก็ตาม ไทยและอาเซียนเห็นว่า การโน้มน้าวให้ประชาคมระหว่างประเทศ (องค์การสหประชาชาติ) รับรองรัฐบาลกัมพูชาประชาธิปไตย (เขมรแดง) คือ คบที่นั่งของกัมพูชาประชาธิปไตยหรือเขมรแดงในสมัชชาสหประชาชาติอย่างต่อเนื่องนั้น น่าจะเป็นไปได้ยากเพราะเขมรแดงที่มีประวัติการเข่นฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ประชาชนของตนเอง ดังนั้น ไทยจึงโน้มน้าวอาเซียนให้ร่วมกันเจรจากับเจ้าสีหนุ จนในที่สุด เจ้าสีหนุทรงยอมรับการเป็นผู้นำเขมรฝ่ายต่อต้านเวียดนาม หลังจากนั้น ไทยและอาเซียนได้เจรจาและขู่เพื่อให้เขมรทั้ง ๓ กลุ่ม อันได้แก่ แนวร่วมแห่งชาติเพื่อเอกราช ความเป็นกลาง สันติภาพ และความร่วมมือในกัมพูชา (FUNCINPEC) ของเจ้าสีหนุ แนวร่วมปลดปล่อยแห่งชาติประชาชนเขมร (Khmer People's National Liberation Front) ภายใต้การนำของนายซอน ซาน อดีตนายกรัฐมนตรีสัมัย เจ้าสีหนุ และกลุ่มเขมรแดง (Khmer Rouge) ของพล พต ที่กำลังต่อสู้กับเวียดนามและรัฐบาลหุ่นเชิด สัมริน ในกัมพูชาในลักษณะต่างคนต่างทำ ให้ร่วมมือกันต่อต้านเวียดนามทั้งในสนามรบโดยเงินส่งอาวุธผ่านไทยให้เขมรแดงที่เป็นกำลังหลักในการต่อสู้กับเวียดนาม

ในเวทีการเมืองระหว่างประเทศ เนื่องจากสหภาพโซเวียตใช้สิทธิยับยั้ง (veto) ร่างข้อมติ UNSC อาเซียนจึงได้รณรงค์หาเสียงสนับสนุนในสมัชชาใหญ่สหประชาชาติ UNGA ภายใต้การสนับสนุนอย่างลับ ๆ จากจีนและสหรัฐฯ จนมีมติประณามเวียดนามที่ยึดครองกัมพูชา เรียกร้องให้เวียดนามถอนทหารออกไปจากกัมพูชา รับรองรัฐบาลผสมของกัมพูชาประชาธิปไตย (Coalition Government of Democratic Cambodia -CGDK) หรือรัฐบาลผสมเขมร ๓ ฝ่าย เป็นผู้แทนอันชอบธรรมของกัมพูชาตั้งแต่วันที่ ๑ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๘๒ และคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจต่อเวียดนาม ซึ่งข้อมติได้รับความสนับสนุนจากประเทศสมาชิกมากขึ้นเรื่อย ๆ ทุกปี

นอกจากนั้น ในปี ค.ศ. ๑๙๘๓ อาเซียนยังพยายามเสนอให้มีการตรวจสอบระหว่างประเทศ สำหรับการถอนทหารเวียดนามออกจากกัมพูชา แต่เวียดนามและรัฐบาลพนมเปญปฏิเสธ เมื่อเวียดนามประกาศถอนทหารออกจากกัมพูชาในปี ค.ศ. ๑๙๘๖ หลังจากสหภาพโซเวียตตัดทอนความช่วยเหลือแก่ประเทศบริวาร รวมทั้งเวียดนามด้วย อาเซียนเรียกร้องให้มีการจัดตั้งกลุ่มผู้สังเกตการณ์สหประชาชาติที่จะตรวจสอบการถอนทหารเวียดนามออกจากกัมพูชา การควบคุมการ

หยุดยั้ง และการจัดการเลือกตั้งทั่วไปในกัมพูชา อย่างไรก็ตาม หลังจากสหภาพโซเวียตคืนดีกับจีนในปี ค.ศ. ๑๙๘๗ ข้อเสนอการส่งคณะผู้สังเกตการณ์สหประชาชาติ ได้เปลี่ยนเป็นการรักษาสันติภาพ โดยองค์การสหประชาชาติในกัมพูชาได้รับการตอบรับจากรัฐบาลพนมเปญ โดยมีวัตถุประสงค์ นอกจากป้องกันการแทรกแซงจากต่างชาติแล้ว ยังป้องกันไม่ให้เกิดสงครามกลางเมืองกัมพูชาอีกด้วย

ในขณะเดียวกัน ฮุน เซน ซึ่งก้าวขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชาในปี ค.ศ. ๑๙๘๕ และได้เปลี่ยนชื่อพรรคปฏิวัติประชาชนเขมรเป็นพรรคประชาชนกัมพูชา (Cambodia's People Party – CPP) ได้เห็นแนวโน้มของสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป เวียดนามได้ปรับเปลี่ยนนโยบายเศรษฐกิจของประเทศ (Doi Moi) ในปี ค.ศ. ๑๙๘๕ และประกาศถอนทหารเวียดนามออกจากกัมพูชาในปี ค.ศ. ๑๙๘๖ ฮุน เซนจึงเริ่มเจรจากับเจ้าสีหนุตั้งแต่นั้นปี ค.ศ. ๑๙๘๗ และในปี ค.ศ. ๑๙๘๘ อินโดนีเซียซึ่งได้รับมอบหมายจากอาเซียนให้เป็นประเทศผู้ประสานงาน ได้จัดการประชุมอย่างไม่เป็นทางการ (Jakarta Informal meeting) ระหว่างเขมร ๔ ฝ่าย จนสามารถบรรลุข้อตกลงแบ่งปันอำนาจกันหลังการประชุมที่กรุงจาการ์ตา ครั้งที่ ๓ ในปี ค.ศ. ๑๙๙๐ โดยได้จัดตั้งรัฐบาลผสมเรียกว่า Supreme National Council ในสัดส่วน ๒ : ๒ : ๒ : ๒ เป็นผู้แทนอันชอบธรรมของกัมพูชาในสหประชาชาติตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๙๑

การต่อสู้อันระหว่างรัฐบาลผสมเขมร ๓ ฝ่ายของกัมพูชาประชาธิปไตยที่ได้รับความสนับสนุนจากอาเซียน จีน และสหรัฐฯ กับเวียดนามที่สหภาพโซเวียตหนุนหลังดำเนินไปเป็นระยะเวลา ๑๐ ปี เวียดนามไม่ได้คาดคิดว่าประชาคมระหว่างประเทศจะต่อต้านการยึดครองกัมพูชาในตอนแรก ยิ่งนานวันในการยึดครองกัมพูชา เวียดนามก็ถูกโดดเดี่ยวในประชาคมโลกมากขึ้น และส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจของเวียดนาม สหรัฐฯ ได้ลงโทษทางเศรษฐกิจ (economic sanction) ต่อเวียดนาม ญีปุ่นประกาศตัดความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจทั้งหมดต่อเวียดนาม ในขณะที่การคงกำลังทหาร ๑,๒๖๐,๐๐๐ ล้านคน และอีก ๑๘๐,๐๐๐ คนในกัมพูชา เวียดนามต้องจ่ายเงินมากถึง ๑ ใน ๓ ของงบประมาณรายจ่ายประจำปี สหภาพโซเวียตได้ให้ ความช่วยเหลือทางทหารแก่เวียดนาม ปีละ ๑.๔ - ๑.๗ ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ และความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจอีกปีละ ๑.๘ ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ กล่าวได้ว่าความช่วยเหลือจากสหภาพโซเวียตเป็นแหล่งรายได้เพียงแหล่งเดียวของเวียดนาม และตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๗๙ สาธารณรัฐประชาชนกัมพูชา ซึ่งไม่ได้รับการยอมรับจากประชาคมระหว่างประเทศ ยกเว้นกลุ่มของสหภาพโซเวียตไม่สามารถขอรับเงินช่วยเหลือจากธนาคารโลก กองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) หรือธนาคารพัฒนาเอเชียได้ (Cambodian-Vietnamese

war, en.wikipedia.org/wiki/cambodian-vietnamese_war สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๖๕)

เมื่อสหภาพโซเวียตได้มีการเปลี่ยนแปลงผู้นำในปี ค.ศ. ๑๙๘๕ Mikhail Gorbachev ขึ้นมาเป็นเลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์สหภาพโซเวียต ประธานาธิบดี Gorbachev ได้ดำเนินนโยบาย Glasnost เปิดกว้างและโปร่งใสทางการเมือง และ Perestroika ปฏิรูปเศรษฐกิจของสหภาพโซเวียตซึ่งกำลังอยู่ในสภาพตกต่ำตั้งแต่ต้นคริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๘๐ โดยประธานาธิบดี Gorbachev ยอมรับระบบเศรษฐกิจการตลาดมาใช้ในการปฏิรูปเศรษฐกิจ (The Gorbachev era: perestroika and glasnost <https://www.britannica.com/place/Russia/The-Gorbachev-era-perestroika-and-glasnost> สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๖๕) สำหรับนโยบายต่อประเทศบริวารของสหภาพโซเวียตในสมัยประธานาธิบดี Gorbachev ได้เปลี่ยนไปเช่นกัน และโดยที่ความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพโซเวียตกับสหรัฐฯ ได้พัฒนาในทางดีขึ้น สหภาพโซเวียตได้ตัดทอนความช่วยเหลือแก่ประเทศบริวาร รวมทั้งเวียดนามที่ถูกตัดลดความช่วยเหลือทางทหาร ลง ๑ ใน ๓ และร้อยละ ๒๐ ของความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ ทำให้ผู้นำเวียดนามต้องปฏิรูประบบเศรษฐกิจครั้งใหญ่ตามนโยบาย Doi Moi

ในขณะที่การรณรงค์ทางการทูตของอาเซียนในสมัชชาใหญ่สหประชาชาติ สามารถทำให้สมัชชาใหญ่สหประชาชาติมีข้อมติประณามเวียดนาม และเรียกร้องให้เวียดนามถอนทหารออกจากกัมพูชาโดยมีประเทศสมาชิกให้การสนับสนุนข้อมติเพิ่มมากขึ้นทุกปี และอาเซียนยัง ชักนำให้สหประชาชาติเข้ามามีส่วนร่วมในการรักษาสันติภาพในกัมพูชา รวมทั้งการจัดการประชุมอย่างไม่เป็นทางการระหว่างเขมร ๔ ฝ่ายตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๘๘ และสามารถหาจุดร่วม ของทุกฝ่ายที่ขัดแย้งกันได้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนสามารถจัดตั้งสภาสูงสุดแห่งชาติ (Supreme National Council) ได้ในปี ค.ศ. ๑๙๙๐ และในปี ค.ศ. ๑๙๘๙ ได้มีการประชุมระหว่างประเทศที่กรุงปารีสเพื่อยุติปัญหา กัมพูชา เวียดนามได้ลงนามในความตกลงสันติภาพกรุงปารีสยุติปัญหากัมพูชากับ Supreme National Council ของกัมพูชา และอีก ๑๒ ประเทศที่เกี่ยวข้องในเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๙๙๑ แผนสันติภาพกัมพูชาถูกกำหนดโดยสมาชิกถาวรทั้ง ๕ ของคณะมนตรี ความมั่นคงสหประชาชาติ ซึ่งเสนอให้จัดตั้ง UN Transitional Authority in Cambodia –UNTAC) และส่งเจ้าหน้าที่ พร้อมกองกำลังรักษาสันติภาพ จำนวนรวม ๒๒,๐๐๐ นาย จาก ๒๒ ประเทศ เข้ามาประจำการในกัมพูชาเพื่อบริหารประเทศกัมพูชาชั่วคราว และได้จัดการเลือกตั้งทั่วไปในปี ค.ศ. ๑๙๙๓ หลังจากนั้น ได้เชิญตัวแทนกลุ่มการเมืองในกัมพูชามาร่วมร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ เปลี่ยนระบอบการ

ปกครองของกัมพูชาเป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และมีระบบหลายพรรคการเมือง

ส่วนเขมรแดงไม่ได้รับการยอมรับจากประชาชนเขมรที่ยังจดจำความโหดร้ายของเขมรแดง และประกาศไม่ยอมเข้าร่วมการเลือกตั้งทั่วไป และไม่ยอมปลดอาวุธตามข้อตกลงสันติภาพที่กรุงปารีส อีกทั้ง ยังคงสังหารชาวเวียดนามในกัมพูชา และเกิดการปะทะกับกองกำลังรักษาสันติภาพของสหประชาชาติที่เข้าไปในเขตควบคุมของเขมรแดง ต่อมา เกิดความขัดแย้งกันเองในกลุ่มผู้นำเขมรแดง จนกระทั่งปี ค.ศ. ๑๙๙๙ นายพลตา ม็อก ได้ยึดอำนาจจากพล พต และประกาศยอมแพ้ต่อรัฐบาลกัมพูชา ปิดฉากเขมรแดง ผู้นำเขมรแดงหลายคนถูกจับเข้าคุก และถูกดำเนินคดีอาชญากรรมต่อมวลมนุษยชาติ แต่การดำเนินคดีเป็นไปอย่างเชื่องช้า ผู้นำเขมรแดงหลายคนเสียชีวิตด้วยโรค และชราภาพ ส่วนพล พต ป่วยและเสียชีวิตในกระท่อมที่เขาถูกควบคุมตัว ปัจจุบัน ผู้นำเขมรแดงคนสุดท้ายที่ยังมีชีวิตอยู่ในคุกคือ นายเชียว สัมพันธ์

โดยสรุป อาเซียนในทศวรรษที่ ๒ มีผลงานที่เป็นรูปธรรมชัดเจนคือ ความร่วมมือทางการเมืองและความมั่นคงของประเทศสมาชิกในการต่อต้านการยึดครองกัมพูชาของเวียดนาม บทบาทของผู้นำประเทศสมาชิกอาเซียนที่แข็งขันและเป็นเอกภาพ ทำให้อาเซียนสามารถดำเนินการทางการทูตในการต่อต้านเวียดนามได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความสำเร็จทางการทูตของอาเซียนในการแก้ไขปัญหา กัมพูชาทำให้ประเทศสมาชิกอาเซียนตระหนักถึงการรวมพลังกัน และทำให้ประชาคมระหว่างประเทศยอมรับในพลังร่วมกันของอาเซียนตั้งแต่นั้นมา อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างสหรัฐฯ สหภาพโซเวียต และจีนที่เปลี่ยนแปลงไปโดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงนโยบายของสหภาพโซเวียต และตัดทอนความช่วยเหลือแก่ประเทศบริวาร ทำให้เวียดนามต้องปรับเปลี่ยนนโยบายการบริหารประเทศของตน รวมทั้งยอมถอนทหารออกจากกัมพูชา ทำให้ปัญหา กัมพูชาได้รับการแก้ไขและบรรลุข้อตกลงสันติภาพได้อย่างถาวร

ในทศวรรษที่ ๒ นี้ อาเซียนทุ่มเทสรรพกำลังและทรัพยากรไปกับการแก้ไขปัญหา กัมพูชา โดยเฉพาะการผลักดันให้เวียดนามถอนทหารออกจากกัมพูชา จึงไม่ได้มีความร่วมมือทางด้านเศรษฐกิจ และสังคม วัฒนธรรม

ASEAN ๑๐ และสถาปัตยกรรมใหม่ในภูมิภาค (New Regional Architecture)

ภายหลังจากการสิ้นสุดของปัญหา กัมพูชา ประเทศสมาชิกของอาเซียนได้ทบทวนบทบาทของอาเซียนในภาพใหญ่อีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากในช่วงเวลาของปัญหา กัมพูชานั้น อาเซียนทำทุก

อย่างเพื่อมุ่งแก้ไขปัญหากัมพูชาและความเกี่ยวข้องของประเทศมหาอำนาจในภูมิภาค โดยความร่วมมือทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของอาเซียนดำเนินไปในกรอบจำกัด ไม่ค่อยมีผลงานเป็นรูปธรรม และไม่ค่อยได้รับความสนใจเท่าใดนัก นอกจากนี้ เรื่องสำคัญเร่งด่วนอีกเรื่องคือ การวางระเบียบให้กับสถาปัตยกรรมด้านความมั่นคง (Security Architecture) ของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพราะตั้งแต่สงครามโลก ครั้งที่ ๒ ยุติ ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตกอยู่ในสภาวะความขัดแย้งมาโดยตลอด ตั้งแต่สงครามอินโดจีนระหว่างฝรั่งเศสกับเวียดนาม ขบวนการปลดแอกหรือขบวนการกู้ชาติในประเทศที่เคยเป็น อดีตอาณานิคม สงครามอินโดจีน ครั้งที่ ๒ (สงครามเวียดนาม) และสงครามอินโดจีน ครั้งที่ ๓ หรือสงครามเวียดนาม-กัมพูชา และเมื่อสหภาพโซเวียตล่มสลาย พร้อมกับการสิ้นสุดของสงครามเย็นในปลายปี ค.ศ. ๑๙๙๑ ทำให้อาเซียน (ขณะนั้นมีสมาชิก ๖ ประเทศ) เห็นว่าสันติภาพได้กลับคืนมาสู่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้วอาเซียนจะก้าวไปในทิศทางใดต่อไป อาเซียนควรมีบทบาทอย่างไรในโลก และที่สำคัญที่สุดคือ จะทำอย่างไรกับช่องว่างด้านความมั่นคง (security vacuum) ที่เกิดขึ้น เมื่อสหรัฐฯ ถอนตัวออกจากภูมิภาคไปตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๗๕ สหภาพโซเวียตล่มสลายในปี ค.ศ. ๑๙๙๑ รัสเซียซึ่งเป็นประเทศสืบทอดจากสหภาพโซเวียตก็อ่อนแอ จนไม่สามารถมีบทบาทในต่างประเทศได้เลย ในขณะที่จีนกลายเป็นประเทศมหาอำนาจเดียว ในภูมิภาค สภาพการเมืองระหว่างประเทศในขณะนั้นทำให้อาเซียนเล็งเห็นถึงความสำคัญใน การสร้างความแข็งแกร่งให้กับความร่วมมือภายในภูมิภาคทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และการจัดระเบียบความสัมพันธ์ด้านความมั่นคงภายในภูมิภาค รวมทั้งความสัมพันธ์ ที่มีกับประเทศภายนอกภูมิภาคเสียใหม่ ประเทศสมาชิกอาเซียนจึงเริ่มรื้อฟื้นความสัมพันธ์กับประเทศในอินโดจีน และเมียนมาร์ เพื่อรวมอาเซียนเป็น ๑๐ ประเทศ (ASEAN 10)

ในที่สุด เมียนมาและประเทศอินโดจีนทั้งสามอันได้แก่ เวียดนาม ลาว และกัมพูชาได้สมัครเข้าเป็นสมาชิกอาเซียน ทำให้อาเซียนมีสมาชิก ๑๐ ประเทศในปี ค.ศ. ๑๙๙๙ (พ.ศ. ๒๕๔๒) การรับเวียดนามและลาวเป็นสมาชิกเป็นความปรารถนาของอาเซียนที่จะธำรงรักษาสันติภาพในภูมิภาค และเพิ่มอำนาจการต่อรองของกลุ่มในความสัมพันธ์กับประเทศมหาอำนาจภายนอก โดยเฉพาะจีน อินเดีย และญี่ปุ่น ในช่วงแรก เวียดนามยังไม่แน่ใจว่าอาเซียนเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายสกัดกั้นของสหรัฐฯ หรือไม่ เช่นเดียวกันกับลาวที่มองว่าบางประเทศสมาชิกอาเซียน (ไทย) เป็นศัตรูเพราะร่วมมือกับสหรัฐฯ ส่งเครื่องบินมาทิ้งระเบิดในลาว เมื่ออาเซียนแสดงความเต็มใจที่

จะรับประเทศต่างอุดมการณ์ที่เป็นอดีตศัตรู และเวียดนามและลาวเห็นพ้องกับหลักการไม่แทรกแซงในกิจการภายในและเคารพในอธิปไตยของกันและกัน จึงสมัครเป็นสมาชิกอาเซียน

การรับเมียนมาเป็นสมาชิกอาเซียนมีการโต้แย้งกันระหว่างประเทศสมาชิกอาเซียนเดิมว่า ควรรับเมียนมาเป็นสมาชิกหรือไม่เนื่องจากเมียนมาอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาลทหาร การรับเมียนมาเป็นสมาชิกจะเป็นการรับรองรัฐบาลทหารพม่าคือ สภาฟื้นฟูกฎหมายและระเบียบแห่งรัฐ (State Law and Order Restoration Council - SLORC) ซึ่งถูกคว่ำบาตรจากประชาคมระหว่างประเทศ ซึ่งความจริงแล้ว อาเซียนไม่ได้ให้ความสำคัญกับการยึดอำนาจของ SLORC ในเดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๙๘๘ เลยเพราะมัวแต่ยุ่งกับการแก้ไขปัญหาแก้มพูชา แต่บางประเทศสมาชิกอาเซียนเห็นว่าการโดดเดี่ยวเมียนมาจะเป็นการผลักดันให้เมียนมาใกล้ชิดจีนมากขึ้น ดังนั้น ในที่สุดประเทศสมาชิกอาเซียนจึงตกลงรับเมียนมาเป็นสมาชิก

ส่วนแก้มพูชา แม้จะมีการเลือกตั้งทั่วไปภายใต้การอุปถัมภ์ของสหประชาชาติในปี ค.ศ. ๑๙๙๓ แต่การเมืองภายในแก้มพูชาที่มีการแข่งขันกันระหว่างเจ้ารณฤทธิ์ ราชโอรสของเจ้าสีหนุ หัวหน้าพรรค FUNCINPEC กับนายฮุน เซน หัวหน้าพรรคประชาชนแก้มพูชา ทำให้แก้มพูชามีนายกรัฐมนตรี ๒ คน จนกระทั่งปี ค.ศ. ๑๙๙๗ นายฮุน เซน ได้กล่าวหาเจ้ารณฤทธิ์ว่า ร่วมมือกับเขมรแดงเพื่อยึดอำนาจ ฮุน เซนจึงใช้กำลังยึดอำนาจ เจ้ารณฤทธิ์เสด็จหนีไปฝรั่งเศส การเลือกตั้งทั่วไปครั้งต่อมาในปี ค.ศ. ๑๙๙๘ พรรคประชาชนแก้มพูชาของนายฮุน เซนได้รับคะแนนเสียงข้างมาก การเมืองแก้มพูชาจึงสงบ แก้มพูชาจึงเข้าเป็นสมาชิกอาเซียน

อย่างไรก็ดี การที่เมียนมาปกครองด้วยรัฐบาลทหารและมีการละเมิดสิทธิมนุษยชนทำให้การประชุมและความร่วมมือระหว่างอาเซียนกับประเทศคู่เจรจาที่เป็นประเทศประชาธิปไตยอันได้แก่ สหรัฐฯ สหภาพยุโรป ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ และแคนาดา หยุดชะงักเนื่องจากประเทศคู่เจรจาเหล่านั้นไม่ยอมเป็นประธานการประชุมร่วมกับผู้แทนของเมียนมาในคราวที่เมียนมาเป็นประเทศผู้ประสานงานของอาเซียนกับประเทศเหล่านั้น และเมื่อถึงวาระที่เมียนมาดำรงตำแหน่งประธานอาเซียน (ค.ศ. ๒๐๐๖ และ ๒๐๑๖) ประเทศสมาชิกอาเซียนต้องกดดันเมียนมาให้สละสิทธิการเป็นประธานอาเซียน

อาเซียนพยายามเน้นบทบาทนำ (driver's seat) ในการดำเนินความสัมพันธ์กับประเทศภายนอก (Kishore Mahbubami and Jeffery Sng, The ASEAN Miracle : A Catalyst for Peace) เพราะคิดว่าอาเซียนเป็นมิตรกับทุกประเทศ และได้รับความไว้วางใจจากมิตรประเทศ ต่อมา อาเซียนจึงประกาศหลักการ ASEAN centrality ในการเกี่ยวพันกับประเทศภายนอก

โดยวางหลักการพื้นฐานว่า ประเทศภายนอกที่จะมีความสัมพันธ์กับอาเซียนในฐานะประเทศคู่เจรจา (Dialogue Partner) จะต้องภาคยานุวัติสนธิสัญญาไมตรีและความร่วมมือปี ค.ศ. ๑๙๗๖ ของอาเซียน นอกจากนี้ การประชุมว่าด้วยการเมืองและความมั่นคงในภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก (ASEAN Regional Forum -ARF) ยังเป็นเวทีที่อาเซียนมีบทบาทนำในการจัดระเบียบอำนาจในภูมิภาค แม้ในระยะแรกของการก่อตั้ง ARF จะเป็นเวทีการโต้ตอบกันระหว่างจีนกับสหรัฐฯ ในปัญหาข้อพิพาทเหนือหมู่เกาะในทะเลจีนใต้ หรือการทำให้คาบสมุทรเกาหลีปลอดจากนิวเคลียร์ แต่อาเซียนสามารถควบคุมการประชุมได้ นักวิชาการบางคนบอกว่า การให้อาเซียน มีบทบาทนำในการจัดระเบียบอำนาจในภูมิภาคเป็นทางเลือกที่ดีที่สุดเพราะอาเซียนไม่ได้เป็นภัยคุกคามทางการเมืองและเศรษฐกิจต่อประเทศใด และวิธีการเสริมสร้างความมั่นใจของอาเซียน ยังลดความหวาดระแวงแคลงใจของประเทศมหาอำนาจด้วย (Min-hyung Kim, “Why Does A Small Power Lead? ASEAN Leadership in Asia–Pacific Regionalism,” Pacific Focus 27, No. 1 (2012) p. 121.)

ในด้านการเมืองและความมั่นคง นอกจากอาเซียนได้แสดงเจตนาที่จะทำให้ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเขตสันติภาพ อิสรภาพ และความเป็นกลาง (Zone of Peace, Freedom and Neutrality - ZOPFAN) ในปี ค.ศ. ๑๙๗๑ (๒๕๑๔) แล้ว อาเซียนยังได้เชิญชวนให้ประเทศต่างๆ โดยเฉพาะประเทศมหาอำนาจภาคยานุวัติสนธิสัญญาไมตรีภาพและความร่วมมือในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia) ปี ค.ศ. ๑๙๗๖ (๒๕๑๙) นอกจากนี้ ประเทศสมาชิกอาเซียนได้ลงนามในสนธิสัญญาเขตปลอดอาวุธนิวเคลียร์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Southeast Asia Nuclear Weapon Free Zone Treaty -SEANWFZ) ในปี ๒๕๓๘ (ค.ศ. ๑๙๙๕)

ในการประชุมสุดยอดอาเซียน เดือนมกราคม ค.ศ. ๑๙๙๒ ผู้นำอาเซียนได้ร่วมกันแถลงเจตจำนงที่จะยกระดับความสัมพันธ์และความร่วมมือด้านการเมืองและความมั่นคงกับประเทศต่างๆ ในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกเพื่อสันติภาพและความมั่นคงร่วมกันทุกฝ่าย ถ้อยแถลงดังกล่าว นำไปสู่แนวคิดที่จะสร้างเวทีการหารือทางการเมืองและความมั่นคงของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยรวมประเทศสมาชิกอาเซียน ประเทศมหาอำนาจระดับโลก และประเทศอื่น ๆ ที่มีผลประโยชน์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยยึดถือผลประโยชน์ของภูมิภาคเป็นที่ตั้ง และอาเซียนจะต้องเป็นแกนหลัก (ASEAN Centrality) ในการกำหนดทิศทางของประชุมหารือดังกล่าว จึงเกิดการประชุมที่เรียกว่า การประชุมอาเซียนว่าด้วยความร่วมมือด้านการเมืองและความมั่นคงในภูมิภาค

เอเชีย-แปซิฟิก (ASEAN Regional Forum -ARF) ในเดือนกรกฎาคม ๒๕๓๗ (ค.ศ. ๑๙๙๔) ในประเทศไทย เพราะไทยเป็นประธานอาเซียนในปีนั้น

ในฐานะประธานอาเซียน ประเทศไทยต้องนำเสนอแนวคิดในการจัดตั้งและดำเนินการของ ASEAN Regional Forum ในทุกด้าน ครอบคลุมทุกขั้นตอน โดยมีเนื้อหาและรูปแบบที่มองไปในอนาคต เพื่อให้ ASEAN Regional Forum มีคุณค่าและความสำคัญและได้รับการยอมรับ ประเทศที่ได้รับเชิญเข้าร่วมการประชุม ประกอบด้วยประเทศสมาชิกอาเซียนในขณะนั้น ๖ ประเทศ ประเทศคู่เจรจาของอาเซียน (ASEAN Dialogue Partners) ๖ ประเทศ ประเทศคู่หารือของอาเซียน (ASEAN's Consultative Partners) ๔ ประเทศ และประเทศ ผู้สังเกตการณ์อาเซียน (ASEAN's Observers) อีก ๒ ประเทศ รวมทั้งสิ้น ๑๘ ประเทศ

ASEAN Regional Forum เป็นการประชุมระดับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศ ระเบียบวาระการประชุม ASEAN Regional Forum ครั้งแรกนี้ เปิดกว้าง เพื่อให้ประเทศต่างๆ ได้หารือเกี่ยวกับบริบทความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิกที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากได้อย่างอิสระ โดยการประชุมจะดำเนินไปอย่างไม่เป็นทางการ เพื่อส่งเสริมให้การหารือเป็นไปอย่างเปิดกว้าง ไม่มีการจัดทำรายงานการประชุม จะมีเพียงถ้อยแถลงของประธานการประชุม (Chairman's statement) ภายหลังจากการประชุมเท่านั้น โดยประเทศผู้เข้าร่วมต่างๆ จะรักษามารยาท และจะไม่ให้สัมภาษณ์ใด ๆ กับสื่อมวลชนในเนื้อหาสาระของการประชุม แต่จะมอบให้เป็นหน้าที่ของประธานการประชุมเพียงผู้เดียว

ดังนั้น ตอนที่มีการจัดตั้งและจัดการประชุม ASEAN Regional Forum ครั้งแรกที่กรุงเทพฯ วัตถุประสงค์ของ ASEAN Regional Forum ชัดเจนมากคือ เป็นเวทีเพื่อพัฒนารูปแบบความสัมพันธ์เชิงสร้างสรรค์ระหว่างประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก และเพื่อส่งเสริมความร่วมมือด้านการเมืองและความมั่นคงระหว่างประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาค เพื่อเป็นกลไกที่สำคัญในการสร้างสันติภาพ เสถียรภาพ และความมั่นคงสำหรับภูมิภาค.....นอกจาก ASEAN Regional Forum จะสามารถเริ่มต้นด้วยดีแล้ว กฎกติกาต่าง ๆ ที่กำหนดขึ้นมาตั้งแต่แรก ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ ASEAN Regional Forum สามารถพัฒนาและเติบโต มีความแข็งแกร่ง และเป็นที่ยอมรับของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกมาจนทุกวันนี้ ซึ่งเป็นเวลานานกว่า ๒๐ ปีแล้ว (ตอน ปรมัตถ์วินัย, 50 ปี ของไทยในอาเซียน. หน้า ๑๕๔-๑๕๕)

ปัจจุบัน ASEAN Regional Forum มีประเทศที่เข้าร่วมประชุม ๒๖ ประเทศกับ ๑ กลุ่มประเทศ ประกอบด้วยประเทศสมาชิกอาเซียน ๑๐ ประเทศ ประเทศคู่เจรจาของอาเซียน

(Dialogue Partners) ๙ ประเทศกับอีก ๑ กลุ่มประเทศ ได้แก่ สหรัฐฯ แคนาดา ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ จีน ญี่ปุ่น สาธารณรัฐเกาหลี รัสเซีย อินเดีย และสหภาพยุโรป ผู้สังเกตการณ์พิเศษของอาเซียน (Special Observer) ๒ ประเทศ คือ ปาปัวนิวกินี และติมอร์ เลสเต และประเทศอื่นในภูมิภาค ๖ ประเทศ ได้แก่ มองโกเลีย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนเกาหลี ปากีสถาน บังกลาเทศ และศรีลังกา

ที่ประชุม ASEAN Regional Forum ครั้งที่ ๓ เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๙๖ ณ กรุงจาการ์ตา มีการกำหนดหลักเกณฑ์ ๔ ประการเพื่อพิจารณาในการรับผู้เข้าร่วมใหม่เข้า ASEAN Regional Forum ซึ่งประกอบด้วย

๑. ต้องเป็นรัฐอธิปไตย ที่แสดงความพร้อมที่จะร่วมมือในการบรรลุเป้าหมายของ ASEAN Regional Forum และยินยอมที่จะปฏิบัติตามและเคารพการตัดสินใจและถ้อยแถลง ทุกฉบับที่ออกโดย ASEAN Regional Forum ในอดีต

๒. ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์จะได้รับการยอมรับต่อเมื่อแสดงให้เห็นว่าประเทศนั้น ๆ มีผลกระทบ/อิทธิพลต่อสันติภาพและความมั่นคงในขอบเขตทางภูมิศาสตร์ของกิจกรรมหลัก ของ ASEAN Regional Forum กล่าวคือ เอเชียตะวันออกเฉียงเหนือ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และโอเชียเนีย

๓. การขยายตัวอย่างค่อยเป็นค่อยไป อาเซียนตกลงใช้การระงับรับสมาชิกชั่วคราว (moratorium) เพื่อจำกัดจำนวนผู้เข้าร่วม ASEAN Regional Forum โดยให้เหตุผลเรื่องการบริหารจัดการภายใน เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด โดยหากมีผู้สมัครเข้าเป็นผู้เข้าร่วมเพิ่ม จะต้องมีการพิจารณาเป็นรายกรณีและได้รับฉันทามติจากผู้เข้าร่วม ASEAN Regional Forum ทั้งหมด

๔. การปรึกษาหารือคำขอสมัครเข้าเป็นผู้เข้าร่วม ASEAN Regional Forum ทั้งหมด จะต้องส่งให้แก่ประธาน ASEAN Regional Forum เพื่อหารือกับประเทศสมาชิกอาเซียนอื่น ๆ ในระดับเจ้าหน้าที่อาวุโสอาเซียนเพื่อหาฉันทามติของอาเซียน ก่อนที่จะนำไปหารืออีกครั้งในที่ประชุม ARF SOM ทั้งนี้ รัฐมนตรีต่างประเทศ ARF จะเป็นผู้รับรองและอนุมัติในที่ประชุม ARF ระดับรัฐมนตรีว่าจะรับผู้เข้าร่วมใหม่หรือไม่

กลไกสำคัญในการดำเนินงานของ ARF ได้แก่ ๑. การประชุมระดับรัฐมนตรีต่างประเทศ ต่อเนื่องกับการประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนและการประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนกับประเทศคู่เจรจา และ ๒. การประชุมระดับเจ้าหน้าที่อาวุโส เพื่อหารือถึงทิศทางการพัฒนาความ

ร่วมมือใน ARF ตามสาขาที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งพิจารณาและให้ความเห็นชอบข้อเสนอกิจกรรมต่าง ๆ ของการประชุมรายสาขา

ต่อมา ARF มีการประสานงานกับฝ่ายทหารมากขึ้น เพื่อส่งเสริมความไว้วางใจและความโปร่งใสระหว่างฝ่ายพลเรือนกับฝ่ายทหาร ฝ่ายทหารจึงได้รับเชิญให้ร่วมในกรอบการประชุมของ ARF ในปัจจุบันได้แก่ ๑. ARF Security Policy Conference (ASPC) ในระดับรัฐมนตรีช่วยว่าการ หรือระดับเทียบเท่าปลัดกระทรวง และ ๒. ARF Defence Officials' Dialogue (ARF DOD) ในระดับเจ้าหน้าที่

ASEAN Regional Forum มีการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการส่งเสริมสันติภาพและเสถียรภาพในภูมิภาค ๓ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) มาตรการสร้างความไว้วางใจ (Confidence Building Measures- CBMs) ๒) การทูตเชิงป้องกัน (Preventive Diplomacy- PD) ๓) แนวทางหาข้อยุติในปัญหาความขัดแย้ง (Approaches to Conflict Resolution) โดยในแต่ละขั้นตอนจะมีกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศที่เข้าร่วมประชุม โดยมีแผนปฏิบัติการของ ARF เป็นแนวทางดำเนินงาน ขณะนี้อยู่ใน ARF Ha Noi Plan of Action II (2020-2025)

มาตรการสร้างความไว้วางใจ มี ๕ สาขาหลัก ได้แก่ การบรรเทาสาธารณภัย การต่อต้านการก่อการร้ายและอาชญากรรมข้ามชาติ ความมั่นคงทางทะเล การลดและไม่แพร่ขยายอาวุธ และความมั่นคงในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร โดยเป็นการจัดการสัมมนาและการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความเชี่ยวชาญระหว่างกัน ASEAN Regional Forum ในระยะหลัง มีการประสานงานกับฝ่ายกลาโหม และเชิญผู้แทนฝ่ายกลาโหมเข้าร่วมในกิจกรรมมากขึ้น

ปัจจุบัน ASEAN Regional Forum อยู่ระหว่างการดำเนินการเข้าสู่ขั้นตอนที่สองคือการทูตเชิงป้องกัน ภายหลังจากที่แผนงานการทูตเชิงป้องกันได้รับความเห็นชอบในการประชุม ASEAN Regional Forum ครั้งที่ ๑๘ เมื่อเดือนกรกฎาคม ๒๕๕๔ (ค.ศ. ๒๐๑๑) ซึ่งจะยังคงดำเนินการควบคู่กับขั้นตอน CBMs นอกจากนี้ อาเซียนได้จัดทำรายงาน ASEAN Regional Forum Annual Security Outlook (ARF ASO) ประจำปี ซึ่งเป็นรายงานที่รวบรวมมุมมองและข้อคิดเห็นของสมาชิก ASEAN Regional Forum เกี่ยวกับประเด็นด้านความมั่นคงในภูมิภาค ตลอดจนนโยบายด้านความมั่นคงของแต่ละประเทศ อันเป็นเครื่องมือสำคัญในการเสริมสร้างความ

ไว้เนื้อเชื่อใจทั้งระหว่างประเทศสมาชิกอาเซียนด้วยกันเองและกับประเทศที่เข้าร่วมใน ASEAN Regional Forum

การประชุม ASEAN Regional Forum ได้สร้างบรรทัดฐานใหม่ให้การหารือเรื่องการเมืองความมั่นคงในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก กฎเกณฑ์ของการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างเปิดเผยและตรงไปตรงมา อย่างเป็นกันเอง โดยไม่มีการนำไปอ้างอิงในภายนอก ยังคงได้รับการยอมรับและยึดถืออย่างเคร่งครัด ในเวลาเดียวกัน ประเทศสมาชิก ASEAN Regional Forum ก็ยังเห็นพ้องร่วมกันในการสร้างกลไกย่อย ๆ ขึ้นมา ทั้งในช่องทางแบบเป็นทางการ (Track 1) และช่องทางวิชาการและสาธารณะ (Track 2) เพื่อดำเนินกิจกรรมของที่ประชุมฯ อย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี (inter-sessional activities) พร้อมทั้งส่งเสริมการศึกษาวิจัย และจัดทำข้อเสนอแนะต่าง ๆ เพื่อให้ภูมิภาคนี้มีความมั่นคง และมีเสถียรภาพอย่างแท้จริง เพื่อที่จะสามารถแสดงบทบาทที่สำคัญในการส่งเสริมความมั่นคง และเสถียรภาพในเวทีโลกได้ ปัจจุบัน บทบาท ความสำคัญ และความน่าเชื่อถือของ ASEAN Regional Forum ได้เพิ่มมากขึ้นตามกาลเวลาที่ผ่านไป นอกจากเป็นเวทีการหารือเรื่องการเมืองและความมั่นคงระหว่างประเทศที่ใหญ่ที่สุดและครอบคลุมที่สุดในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิกแล้ว

ในระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมา การประชุม ASEAN Regional Forum ยังได้ขยายหัวข้อการหารือให้ครอบคลุมทั้งเรื่องความมั่นคงแบบดั้งเดิม (Traditional Security Issues) ความมั่นคงแบบไม่ดั้งเดิม (Non-Traditional Security Issues) และปัญหาความมั่นคงในรูปแบบใหม่ (New Security Threats) ซึ่งทำให้การหารือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในที่ประชุม ASEAN Regional Forum ครอบคลุมหัวข้อต่างๆ อาทิ สถานการณ์ในทะเลจีนใต้และการจัดทำแนวปฏิบัติในทะเลจีนใต้ (Code of Conduct – CoC) สถานการณ์บนคาบสมุทรเกาหลี (การทดลองยิงขีปนาวุธติดหัวรบนิวเคลียร์ของเกาหลีเหนือ) การควบคุมและการลดอาวุธ การไม่แพร่ขยายอาวุธนิวเคลียร์ สถานการณ์ในเมียนมาร์ การปฏิบัติตาม Five-Point Consensus ของอาเซียน สงครามในยูเครน การสู้รบระหว่างอิหร่านกับอิสราเอล การแก้ไขปัญหาอาชญากรรมข้ามชาติ การก่อการร้าย การค้ายาเสพติด การค้าอาวุธ การลักลอบขนสินค้าข้ามแดน และการค้ามนุษย์ การจัดการภัยพิบัติและการช่วยเหลือกักกัน การให้ความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรม ความมั่นคงทางทะเล โจรสลัด ขยะและมลพิษในทะเล การต่อต้านการแพร่ขยายของอาวุธนิวเคลียร์และอาวุธที่มีอานุภาพในการทำลายล้างสูง (WMD) การลดอาวุธ การแก้ไขปัญหาการประมงผิดกฎหมาย การย้ายถิ่นฐานของประชากร

อย่างผิดปกติ ความร่วมมือในการลดสภาวะโลกร้อน การเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศของโลก และความมั่นคงด้านไซเบอร์ (Cyber Security)

ASEAN Regional Forum เป็นกลไกรักษาสันติภาพและเสถียรภาพในภูมิภาคมานาน ๓ ทศวรรษแล้ว ประเทศสมาชิกจึงเห็นความจำเป็นต้องมีการทบทวนบทบาทของ ASEAN Regional Forum โดยเฉพาะบทบาทนำของอาเซียน (ASEAN centrality) แถลงการณ์ ARF ว่าด้วยการฉลองวาระครบรอบ ๓๐ ปีของการประชุม ARF (ASEAN Regional Forum Statement on the Commemoration of 30 Years of the ARF) ซึ่งเป็นเอกสารผลลัพธ์การประชุม ARF ครั้งที่ ๓๐ เมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๖๖ ได้แสดงเจตนารมณ์ร่วมกันรักษาและเสริมสร้างบทบาทที่สำคัญของ ARF ในฐานะเวทีระหว่างประเทศเพื่อการหารือและความร่วมมือด้านความมั่นคงอย่างสร้างสรรค์ โดยอาเซียนมีบทบาทนำที่สำคัญ (primary driving force)

ในด้านเศรษฐกิจ ในการประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ ๓ ในปี ค.ศ. ๑๙๘๗ ได้เริ่มยุทธศาสตร์ใหม่ของความร่วมมือด้านเศรษฐกิจระหว่างประเทศสมาชิก โดยอาศัยประสบการณ์ในปี ค.ศ. ๑๙๗๖-๑๙๘๗ เป็นพื้นฐานด้วยการริเริ่มของประเทศไทย สมัยนายกรัฐมนตรี นายอานันท์ ปันยารชุน ประเทศอาเซียนได้ลงนามในความตกลงว่าด้วยการจัดตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียน (ASEAN Free Trade Area -AFTA) ในปี ค.ศ. ๑๙๙๒ เพื่อลดกำแพงภาษีระหว่างประเทศสมาชิกภายใน ๑๐ ปี ต่อมา ในปี ค.ศ. ๑๙๙๕ ประเทศสมาชิกอาเซียนได้ลงนามในกรอบความตกลงอาเซียนว่าด้วยการค้าสินค้าบริการ (ASEAN Framework Agreement on Services) เพื่อส่งเสริมความร่วมมือในเรื่องการค้าสินค้าบริการ ด้วยการขจัดข้อจำกัดทางการค้า และส่งเสริมการเปิดเสรีการค้าสินค้าบริการระหว่างประเทศสมาชิก

หลังยุคสงครามเย็น ระบบเศรษฐกิจโลกมีการพึ่งพากันมากขึ้น และซับซ้อนมากขึ้น ตามกระแสโลกาภิวัตน์ จนกระทั่งปี ค.ศ. ๑๙๙๗ อาเซียนประสบกับวิกฤตเศรษฐกิจที่เริ่มจากประเทศไทย อันเป็นผลจากการกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนค่าเงินบาทกับเงินสกุลดอลลาร์สหรัฐแบบคงที่ จนถูกโจมตีค่าเงินบาท การยอมรับมาตรา ๘ ของกองทุนการเงินระหว่างประเทศที่เปิดให้มีการเคลื่อนย้ายเงินทุนโดยเสรี และการขาดวินัยทางการเงิน วิกฤตเศรษฐกิจลุกลามไปมาเลเซีย ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ อินโดนีเซีย ฮองกง และเกาหลีใต้ วิกฤตเศรษฐกิจครั้งนี้ส่งผลให้ประธานาธิบดีซูฮาร์โตของอินโดนีเซียลาออกจากตำแหน่งในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๙๘ หลังจากการประท้วงของประชาชนและนักศึกษาอินโดนีเซีย และนายกรัฐมนตรีมหาเธร์โมฮัมหมัดของมาเลเซีย ซึ่งไม่นิยมตะวันตกสั่งปลดนายอันวาร์ อิบราฮิม รองนายกรัฐมนตรี และทายาททางการเมืองของเขา

เนื่องจากเสนอให้รัฐบาลมาเลเซียกู้เงินจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ นายลี กวน ยิว รัฐมนตรีอาวุโสของสิงคโปร์มองว่า วิกฤตเศรษฐกิจเอเชียเป็นการถอยหลังอย่างมากต่อแนวโน้มที่เห็นได้ชัดของความเจริญเติบโตและเสถียรภาพทางเศรษฐกิจที่ดีกว่า ความร่วมมือที่มากขึ้น และการค้าเสรีที่มากขึ้น ในขณะที่นายโก๊ะ จ๊ก ตง นายกรัฐมนตรีสิงคโปร์กล่าวว่า วิกฤตเศรษฐกิจเอเชียได้เปลี่ยน “เสือเอเชีย” (หมายถึง สิงคโปร์ ฮองกง เกาหลีใต้ และไต้หวัน) เป็น “แมวเอเชีย”

ในปี ค.ศ. ๑๙๙๘ ประเทศสมาชิกอาเซียนได้ลงนามในกรอบความตกลงว่าด้วยเขตการลงทุนอาเซียน (Framework Agreement on the ASEAN Investment Area) เพื่อส่งเสริมการลงทุนในอาเซียนด้วยการลดหรือกำจัดการกีดกัน และเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคต่อการลงทุน ให้หลักประกันแก่นักลงทุนว่าจะได้รับความคุ้มครองอย่างยุติธรรม รวมทั้งอำนวยความสะดวกด้านการลงทุน โดยประเทศสมาชิกอาเซียนให้การปฏิบัติเยี่ยงคนชาติ (national treatment) ภายใน ปี ค.ศ. ๒๐๑๐ และส่งเสริมการลงทุนอย่างเสรี (free flow of investments) ภายในปี ค.ศ. ๒๐๒๐ และให้มีการเคลื่อนย้ายเงินทุน แรงงานฝีมือ นักวิชาชีพ และเทคโนโลยีระหว่างประเทศสมาชิกอย่างเสรีมากขึ้นด้วย

ต่อมา ในปี ค.ศ. ๒๐๐๙ รัฐมนตรีเศรษฐกิจของประเทศสมาชิกอาเซียนได้ลงนามในความตกลงว่าด้วยการค้าสินค้าในอาเซียน (ASEAN Trade in Goods Agreement) เพื่อทำให้วัตถุประสงค์ของอาเซียนในการจัดตั้งฐานการผลิตและตลาดเดียว (single market and production base) เป็นจริง โดยให้มีการเคลื่อนย้ายสินค้าอย่างเสรีในอาเซียน ด้วยการลดกำแพงภาษี และกำจัดการกีดกันการค้าที่เป็นอุปสรรคการค้า อันจะทำให้การรวมตัวทางเศรษฐกิจในภูมิภาคแน่นแฟ้นขึ้น และนำไปสู่การจัดตั้งประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนในปี ค.ศ. ๒๐๑๕ และในโอกาสเดียวกัน (ค.ศ. ๒๐๐๙) รัฐมนตรีเศรษฐกิจของประเทศสมาชิกอาเซียนได้ลงนามในความตกลงว่าด้วยการลงทุนอย่างรอบด้านในอาเซียน (ASEAN Comprehensive Investment Agreement) เพื่อสนับสนุนการลงทุนที่เสรี เปิดกว้าง โปร่งใสและคาดการณ์ได้เกี่ยวกับระเบียบข้อบังคับ และขั้นตอนการลงทุน รวมทั้งความร่วมมือในการสร้างบรรยากาศการลงทุนในภูมิภาคอาเซียน และเพื่อบรรลุความเป็นประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนในปี ค.ศ. ๒๐๑๕ เช่นกัน

ต่อมา ในปี ค.ศ. ๒๐๒๐ ประเทศสมาชิกได้ลงนามในความตกลงว่าด้วยการค้าบริการในอาเซียน (ASEAN Trade in Services Agreement) เพื่อกระชับความเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจ เพิ่มการค้าและการลงทุนในธุรกิจภาคบริการและขยายตลาดให้ใหญ่ขึ้น ลดอุปสรรคการค้าและการลงทุนในภาคบริการ และสร้างบรรยากาศที่เอื้ออำนวยต่อธุรกิจ

ในด้านวัฒนธรรมและสังคม แม้ประเทศสมาชิกอาเซียนมีความแตกต่างทางเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา วัฒนธรรม และระบบการเมืองการปกครอง แต่อาเซียนตระหนักว่า ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวในภูมิภาคต้องอยู่บนพื้นฐานความเชื่อมั่นและเชื่อใจกัน ตลอดจนถึงศักยภาพของประชาชนในภูมิภาค จึงให้ความสำคัญกับการสร้างประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน โดยพยายามส่งเสริมให้เกิดสังคมที่ประชาชนมีคุณภาพชีวิต มีโอกาสอย่างเท่าเทียมกัน ส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน เป็นสังคมที่มีการพัฒนาสังคม การปกป้องคุ้มครองสิ่งแวดล้อม สร้างสังคมที่พึ่งพาตนเองได้และเป็นสังคมที่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่มีพลวัต ภูมิใจในเอกลักษณ์ วัฒนธรรม และมรดกของตน ซึ่งหมายความว่า เอกลักษณ์ของอาเซียนคือ การยอมรับเอกลักษณ์ของแต่ละประเทศสมาชิกอาเซียน โดยอาเซียนจะสร้างเอกลักษณ์ของภูมิภาค (regional identity) และไม่ทำลายเอกลักษณ์ของประเทศสมาชิก ทั้งนี้ นักวิชาการทั่วไปเห็นว่า ประชาคมเกิดจากการหลวมรวมของกลุ่มคนที่มีเอกลักษณ์ที่แตกต่างจนได้คุณค่าร่วม (shared values) ที่ผูกพันคนในประชาคม และทำให้คนรู้สึกเป็นเจ้าของประชาคมร่วมกัน

คำว่า “ประชาคม” เพิ่งปรากฏในเอกสารของอาเซียนหลังจากการก่อตั้งอาเซียนแล้วถึง ๓๐ ปี คือปรากฏในเอกสาร ASEAN Vision 2020 ในการประชุมสุดยอดอาเซียนอย่างไม่เป็นทางการ ครั้งที่ ๒ ที่กรุงกัวลาลัมเปอร์ ปี ค.ศ. ๑๙๙๗ และคำว่า “เอกลักษณ์” เพิ่งปรากฏในเอกสาร Bali Concord II ในปี ค.ศ. ๒๐๐๓ โดยเรียกร้องให้ประเทศสมาชิกอาเซียนส่งเสริมเอกลักษณ์ร่วมกันของภูมิภาค (promote a common regional identity) เพราะการสร้างประชาคมจำเป็นต้องมีเอกลักษณ์ร่วมเพื่อส่งเสริมความรู้สึกความเป็นประชาคมร่วมกัน (sense of community) ซึ่งประเทศสมาชิกหลายประเทศมีกิจกรรมส่งเสริมความตระหนักรู้และเอกลักษณ์ของอาเซียนให้แก่เยาวชน เช่น กรมอาเซียน กระทรวงการต่างประเทศไทยมีโครงการอาเซียนสัญจรในต่างจังหวัด การจัดเทศกาลภาพยนตร์อาเซียน เทศกาลอาหารอาเซียน หรือการจัดสัมมนาอาเซียน เป็นต้น นอกจากนี้ มูลนิธิอาเซียน (ASEAN Foundation) ยังทำหน้าที่เผยแพร่ความตระหนักรู้เกี่ยวกับอาเซียนด้วย ในการสำรวจความเห็นของประชาชนประเทศสมาชิกอาเซียนในปี ค.ศ. ๒๐๐๗ ปรากฏว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนมากมีความตระหนักรู้เกี่ยวกับอาเซียน และเอกลักษณ์ของอาเซียน

ในเวลาต่อมา ที่ประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ ๓๗ ที่กรุงฮานอย เวียดนามในปี ค.ศ. ๒๐๒๐ ได้รับรองเอกสารเรื่อง The Narrative of ASEAN Identity ซึ่งระบุว่า เอกลักษณ์ของอาเซียนเป็น

กระบวนการทางสังคมที่ผสมผสานอย่างสมดุลระหว่างคุณค่าที่ถูกสร้างขึ้น (constructed values) กับคุณค่าที่เป็นมรดกสืบทอดมา (inherited values)

คุณค่าที่ถูกสร้างขึ้นเป็นแนวคิดและค่านิยมที่เกิดขึ้นและพัฒนาขึ้นหลังยุคอาณานิคม อาทิ ความมั่นคงปลอดภัย เสรีภาพส่วนบุคคล สวัสดิการสังคม แนวคิดใหม่เรื่องความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ความเท่าเทียมกัน และการแข่งขัน คุณค่าที่ถูกสร้างขึ้นได้สะท้อนให้เห็นในกฎบัตรอาเซียน ข้อ ๒ โดยคำนึงถึงหลักการต่าง ๆ ความเคารพ สันติภาพและความมั่นคง ความเจริญไพบูลย์ การไม่แทรกแซงกัน การปรึกษาหารือกัน ยึดมั่นในกฎหมายระหว่างประเทศ และกฎหมายการค้า หลักประชาธิปไตย เสรีภาพ การส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน เอกภาพ ในความแตกต่าง รวมถึงการมีบทบาทนำของอาเซียนในความสัมพันธ์กับประเทศภายนอก

คุณค่าที่เป็นมรดกสืบทอดมาหมายถึงคุณค่าร่วมกันของประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีมาก่อนการก่อตั้งอาเซียน นั่นคือ ธรรมเนียมปฏิบัติ วัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อในอดีตสมัยอาณาจักรโบราณที่ผสมกลมกลืนกันมาจนกลายเป็นวัฒนธรรมและอารยธรรมของประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ปัจจุบัน คุณค่าที่เป็นมรดกสืบทอดมาได้แก่ ความเป็นพี่น้อง ความเป็นชุมชนเดียวกัน ความอดทน ความอดกลั้น ความสามัคคีของสังคม ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และความเป็นมนุษย์

ทั้งนี้ สิ่งที่วัดความสำเร็จของเอกลักษณ์อาเซียนได้แก่ ความตระหนักรู้เกี่ยวกับอาเซียน ความเข้าใจของประชาชนว่าอาเซียนมีประโยชน์อย่างไร และระดับความซาบซึ้งของประชาชนที่เป็นส่วนหนึ่งของอาเซียนและความรับรู้ของประเทศภายนอกที่มีต่อเอกภาพและการมีบทบาทนำของประชาคมอาเซียน

โดยสรุป ทศวรรษที่ ๓ ของอาเซียนคือ การปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศใหม่หลังสงครามอินโดจีน ครั้งที่ ๓ (สงครามเวียดนาม-กัมพูชา) จบลง อาเซียนรับสมาชิกใหม่ที่เคยเป็นศัตรูกันในทศวรรษก่อน เป็นช่วงเวลาที่อาเซียนกระชับความร่วมมือด้านการเมืองความมั่นคงระหว่างประเทศสมาชิก และระหว่างอาเซียนกับประเทศภายนอกที่เข้ามามีส่วนร่วมในภูมิภาคโดยอาเซียนพยายามมีบทบาทนำ (driver's seat) ในการเมืองและความมั่นคงระดับภูมิภาคโดยอาศัยสถานภาพของอาเซียนที่เป็นมิตรกับนานาประเทศผ่านกรอบการประชุม ASEAN Regional Forum

อาเซียนยังได้กระชับความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างกันโดยเล็งเห็นผลที่เป็นรูปธรรมในระยะเวลาที่กำหนดด้วยการลงนามในความตกลงเปิดเสรีทางการค้าและความตกลงส่งเสริมการ

ลงทุนระหว่างกัน แม้จะเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในเอเชียในปี ค.ศ. ๑๙๙๗ อาเซียนได้ประสานความร่วมมือกันเผชิญกับวิกฤตเศรษฐกิจ และแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจจนลุล่วงไปได้ นอกจากนี้ อาเซียนยังใช้ประโยชน์จากความแตกต่างและหลากหลายทางด้านเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และวัฒนธรรม สร้างเอกลักษณ์ของอาเซียนขึ้นมาเพื่อผูกพันคนในประชาคมโดยยอมรับความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรมของประเทศสมาชิก

อย่างไรก็ดี นับแต่ก่อตั้งมา อาเซียนได้พัฒนาบรรทัดฐานของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสมาชิกจนอาจกล่าวได้ว่าเป็นแนวปฏิบัติที่เป็นเอกลักษณ์ของอาเซียน ได้แก่ ๑) การไม่ใช้กำลังในการแก้ไขข้อพิพาท ๒) การปรับตัว ๓) การไม่แทรกแซงในกิจการภายในของประเทศสมาชิก และ ๔) วิถีทางของอาเซียน (ASEAN Way) อันได้แก่ ความไม่เป็นทางการ ฉันทามติ และการต่อรองที่ไม่เผชิญหน้า (การทูตเงียบ) (Gita Murti, ASEAN's "One Identity and One Community" : A Slogan or a Reality? Yale Journal of International Affairs. 14 March 2016.)

อาเซียนได้กลายเป็นสมาคมระหว่างประเทศที่มีประสบการณ์หลากหลายในรูปแบบต่าง ๆ ท่ามกลางสถานการณ์ที่ผันผวนของการเมืองระหว่างประเทศ อาเซียนได้ปรับตัวเองอย่างต่อเนื่องจากการเรียนรู้การดำเนินงานในอดีต และได้แสดงบทบาทในด้านต่าง ๆ ตลอดจนรับสมาชิกใหม่เพิ่มขึ้นจนครบ ๑๐ ประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยกัมพูชาเป็นประเทศสุดท้ายที่เป็นสมาชิกอาเซียนในปี ค.ศ. ๑๙๙๙ จนกระทั่งการประชุมสุดยอดอาเซียนและการประชุมสุดยอดอาเซียนที่เกี่ยวข้อง ครั้งที่ ๔๐ และครั้งที่ ๔๑ ที่กรุงพนมเปญ วันที่ ๑๑-๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๕ อาเซียนได้ตกลงในหลักการรับติมอร์ เลสเต เป็นสมาชิกลำดับที่ ๑๑ โดยให้สถานภาพประเทศผู้สังเกตการณ์ สามารถเข้าร่วมในทุกการประชุมของอาเซียน และให้จัดทำแผนงานไปสู่ความเป็นสมาชิกเต็มรูปแบบ (Roadmap for full membership) ของติมอร์ เลสเต เสนอที่ประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ ๔๒ (ASEAN Leaders' Statement on the Application of Timor Leste for ASEAN membership)

กฎบัตรอาเซียน

อาเซียนได้พัฒนาเป็นองค์การระดับภูมิภาคที่ยึดหลักการทางกฎหมาย ไม่ว่าจะเป็นสนธิสัญญามิตรภาพและความร่วมมือในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Treaty of Amity and Cooperation -TAC) ในปี ๒๕๑๙ สนธิสัญญาปลอดอาวุธนิวเคลียร์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Treaty on the Southeast Asia Nuclear Weapon-Free Zone -SEANWFZ) ในปี ๒๕๓๘

อย่างไรก็ดี ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา แม้ประเทศสมาชิกอาเซียนจะมีความแตกต่าง หลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และวัฒนธรรม แต่อาเซียนได้ดำเนินงานโดยใช้หลักความสมัครใจ การปรึกษาหารือ และฉันทามติระหว่างประเทศสมาชิก โดยยึดถือหลักการแก้ไขข้อขัดแย้งโดยสันติวิธี และหลักการไม่แทรกแซงในกิจการภายในของกันและกัน จึงไม่มีความขัดแย้งระหว่างประเทศสมาชิก และเรียกวิธีการดำเนินงานดังกล่าวของอาเซียนว่า “วิถีทางของอาเซียน” (ASEAN Way) แต่ก็มีคำวิพากษ์วิจารณ์ว่า วิถีทางของอาเซียนทำให้การดำเนินงานของอาเซียนเป็นไปด้วยความเชื่องช้า หรือบางครั้งอาเซียนไม่สามารถตัดสินใจดำเนินการได้เนื่องจากไม่สามารถหาฉันทามติหรือความเห็นพ้องต้องกันของประเทศสมาชิกทุกประเทศได้ ดังนั้น ในการประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ ๑๐ ค.ศ. ๒๐๐๔ ที่เวียงจันทน์ ผู้นำของประเทศสมาชิกอาเซียนได้สนับสนุนให้มีการจัดทำกฎบัตรอาเซียน (ASEAN Charter) เพื่อให้อาเซียนเป็นองค์การระดับภูมิภาคที่มีความเข้มแข็งมากขึ้น และรองรับการจัดตั้งประชาคมอาเซียน โดยข้อเสนอการจัดทำกฎบัตรอาเซียนปรากฏอยู่ในอารัมภบท ข้อ ๕ ของแผนปฏิบัติการเวียงจันทน์ (Vientiane Action Programme)

ต่อมา ในการที่ประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ ๑๑ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๒๐๐๕ ที่กรุงกัวลาลัมเปอร์ มาเลเซีย ที่ประชุมได้ตกลงให้มีการจัดทำกฎบัตรอาเซียน โดยแต่งตั้งคณะผู้ทรงคุณวุฒิ (Eminent Persons Group) ซึ่งประกอบไปด้วยผู้ทรงคุณวุฒิในด้านการต่างประเทศจากประเทศสมาชิกประเทศละ ๑ คน เป็นผู้จัดการรายงานข้อเสนอแนะสำหรับการร่างกฎบัตรอาเซียน และในการประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ ๑๒ ในเดือนมกราคม ค.ศ. ๒๐๐๗ ที่เมืองเซบู ประเทศฟิลิปปินส์ ผู้นำอาเซียนได้รับรองรายงานดังกล่าว และได้แต่งตั้งคณะทำงานระดับสูง (High Level Task Force) จัดทำร่างกฎบัตรอาเซียน โดยใช้ระยะเวลา ๑ ปีในการร่างกฎบัตรอาเซียน และผู้นำอาเซียนได้ลงนามในกฎบัตรอาเซียนในการประชุมสุดยอดอาเซียนครั้งที่ ๑๓ ที่สิงคโปร์ ในวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ค.ศ. ๒๐๐๗ ซึ่งเป็นปีครบรอบปีที่ ๔๐ ของการก่อตั้งอาเซียน หลังจาก ๓๐ วันที่ประเทศสมาชิกประเทศสุดท้ายได้ให้สัตยาบันกฎบัตรอาเซียน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศของประเทศสมาชิกอาเซียนจึงได้ประกาศ ณ สำนักงานเลขาธิการอาเซียน กรุงจาการ์ตา ประเทศอินโดนีเซีย ให้กฎบัตรอาเซียนมีผลบังคับใช้อย่าง เป็นทางการเมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม ค.ศ. ๒๐๐๘ (ASEAN Charter -Wikipedia https://en.wikipedia.org/wiki/ASEAN_Charter)

กฎบัตรอาเซียนคือ ธรรมนูญหรือข้อตกลงระหว่างประเทศสมาชิกที่ระบุวัตถุประสงค์ สมาชิกภาพ โครงสร้าง อำนาจหน้าที่ของกลไกของอาเซียน วิธีการดำเนินงาน การแก้ไขข้อพิพาท

ระหว่างประเทศสมาชิก ตลอดจนการปฏิสัมพันธ์กับประเทศภายนอกหรือประเทศคู่เจรจาของอาเซียน กฎบัตรอาเซียนมีผลผูกพันทางกฎหมายต่อประเทศสมาชิกให้ต้องปฏิบัติตามกฎบัตร และทำให้อาเซียนเป็นองค์การระหว่างประเทศระดับภูมิภาคโดยสมบูรณ์ มีสถานะเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย และเป็นที่ยึดถืออย่างกว้างขวางของประชาคมระหว่างประเทศเพราะนอกจากอาเซียนสามารถทำให้เกิดความสามัคคี สร้างความร่วมมือ และลดความขัดแย้งในกลุ่มประเทศสมาชิกแล้วอาเซียนยังสร้างพลังต่อรองให้กับประเทศสมาชิก ทำให้สามารถดำเนินความสัมพันธ์กับประเทศต่าง ๆ นอกภูมิภาค รวมทั้งประเทศมหาอำนาจทั้งทางการเมืองและความมั่นคง เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพอีกด้วย

การรับสมาชิกใหม่ของอาเซียน

กระบวนการในการสมัครและการรับสมาชิกของอาเซียนให้กำหนดโดยคณะมนตรีประสานงานอาเซียน โดยการรับสมาชิกมีหลักเกณฑ์ต่อไปนี้

- (ก) ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์อันเป็นที่ยอมรับว่าอยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
- (ข) การยอมรับโดยรัฐสมาชิกอาเซียนทั้งปวง
- (ค) การตกลงที่จะผูกพันและเคารพกฎบัตรนี้ และ
- (ง) ความสามารถและความเต็มใจที่จะปฏิบัติตามพันธกรณีของสมาชิกภาพ

การรับสมาชิกใหม่ให้ตัดสินโดยฉันทามติของที่ประชุมสุดยอดอาเซียน ตามข้อเสนอแนะของคณะมนตรีประสานงานอาเซียน ทั้งนี้ รัฐผู้สมัครจะได้รับเข้าเป็นสมาชิกอาเซียนเมื่อได้ลงนามภาคยานุวัติสารกฎบัตรอาเซียน

การจัดองค์กรของอาเซียน

ก ก บ ั ต ร อ า เ ช ย ี ย น (<https://www.asean.org/wp-content/uploads/images/archive/AC-Thai.pdf>) นอกจากระบุถึงวัตถุประสงค์และหลักการของอาเซียน สิทธิและความรับผิดชอบของประเทศสมาชิกอาเซียนแล้ว กฎบัตรอาเซียนได้ระบุถึงโครงสร้างของอาเซียนดังนี้

๑. ที่ประชุมสุดยอดอาเซียน (ASEAN Summit) เป็นการประชุมของประมุขของรัฐ หรือหัวหน้ารัฐบาลของประเทศสมาชิก เป็นองค์กรสูงสุดในการกำหนดนโยบายของอาเซียน มีอำนาจหน้าที่ในการกำหนดนโยบาย และตัดสินใจในประเด็นหลักที่เกี่ยวข้องกับการบรรลุวัตถุประสงค์ของอาเซียนในเรื่องที่เป็นผลประโยชน์ของรัฐสมาชิก สนองตอบสถานการณ์ฉุกเฉินที่กระทบต่ออาเซียน แต่งตั้งเลขาธิการอาเซียนตามข้อเสนอแนะของที่ประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศ

อาเซียน โดยให้ประเทศสมาชิกซึ่งเป็นประธานอาเซียนเป็นเจ้าภาพจัดการประชุม ปีละ ๒ ครั้ง หรือเรียกประชุมพิเศษหรือเฉพาะกิจเมื่อมีความจำเป็น ก่อนหน้าที่จะมีกฎบัตรอาเซียน อาเซียนมีการประชุมสุดยอดเป็นประจำทุกปีตั้งแต่การประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ ๗ ในปี ค.ศ. ๒๐๐๑ แต่การประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ ๑-๖ ไม่มีกำหนดระยะเวลาการประชุมที่แน่นอน และยังมีการประชุมสุดยอดอาเซียนอย่างไม่เป็นทางการ ๔ ครั้ง ระหว่างปี ค.ศ. ๑๙๙๖-๒๐๐๐ ด้วย

ประธานอาเซียน ให้หมุนเวียนตำแหน่งประธานอาเซียนทุกปี ตามลำดับอักษรตัวแรกของชื่อภาษาอังกฤษของรัฐสมาชิก โดยเริ่มปฏิบัติหน้าที่วันที่ ๑ มกราคม สิ้นสุดวันที่ ๓๑ ธันวาคม โดยรัฐสมาชิกที่เป็นประธานอาเซียนจะทำหน้าที่เป็นประธานของการประชุมสุดยอดอาเซียนและการประชุมสุดยอดอื่นที่เกี่ยวข้อง ประธานคณะมนตรีประสานงานอาเซียน ประธานคณะมนตรีประชาคมอาเซียนทั้ง ๓ คณะ ประธานการประชุมระดับรัฐมนตรีเฉพาะสาขา ประธานการประชุมเจ้าหน้าที่ระดับอาวุโส และประธานคณะกรรมการผู้แทนถาวรประจำอาเซียน

๒. คณะมนตรีประสานงานอาเซียน (ASEAN Coordinating Council -ACC) ประกอบด้วยรัฐมนตรีต่างประเทศของประเทศสมาชิกอาเซียน ทำหน้าที่เตรียมการประชุมสุดยอดอาเซียน ประสานงานการอนุวัติความตกลงและข้อตัดสินใจของที่ประชุมสุดยอดอาเซียน ประสานงานระหว่าง ๓ เสาหลักของประชาคมอาเซียน ได้แก่ ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน และประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน เพื่อเพิ่มความสะดวกคล่องของนโยบายและความร่วมมือระหว่างกัน พิจารณารายงานประจำปีของเลขาธิการอาเซียนเกี่ยวกับงานของอาเซียน คณะมนตรีประสานงานอาเซียนจะมีการประชุมกันอย่างน้อย ๒ ครั้งต่อปี

๓. คณะมนตรีประชาคมอาเซียน (ASEAN Community Councils) ประกอบด้วยคณะมนตรีประชาคม ๓ เสาหลัก อันได้แก่ คณะมนตรีประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน คณะมนตรีประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน และคณะมนตรีประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน ซึ่งเป็นผู้แทนที่ประเทศสมาชิกแต่งตั้งให้เป็นผู้รับผิดชอบแต่ละเสาหลัก มีอำนาจหน้าที่ในการประสานงาน และติดตามการทำงานตามนโยบายและข้อตัดสินใจของที่ประชุมสุดยอดอาเซียนที่เกี่ยวข้องเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของแต่ละเสาหลัก เสนอรายงานและข้อเสนอแนะต่อที่ประชุมสุดยอด คณะมนตรีประชาคมอาเซียนทั้ง ๓ คณะมีการประชุมอย่างน้อยปีละ ๒ ครั้ง ประธานการประชุมเป็นรัฐมนตรีที่เหมาะสมจากประเทศสมาชิกที่เป็นประธานอาเซียน

๔. องค์การระดับรัฐมนตรีอาเซียนเฉพาะสาขา (ASEAN Sectoral Ministerial Bodies) ประกอบด้วยรัฐมนตรีเฉพาะสาขา เช่น ด้านสาธารณสุข ด้านกลาโหม ด้านการศึกษา ด้านพลังงาน คมนาคมขนส่ง ฯลฯ มีหน้าที่ปฏิบัติตามข้อตกลงและข้อตัดสินใจของที่ประชุมสุดยอดอาเซียนที่อยู่ในขอบข่ายการดำเนินงานของตน และเสริมสร้างความร่วมมือในสาขาของแต่ละองค์กรให้เข้มแข็งขึ้นเพื่อสนับสนุนการรวมตัวของอาเซียนและการสร้างประชาคมอาเซียน องค์การระดับรัฐมนตรีอาเซียนเฉพาะสาขาเสนอรายงานและข้อเสนอแนะต่อคณะมนตรีประชาคมอาเซียน คณะที่ เกี่ยวข้องกับองค์กร

๕. เลขาธิการอาเซียนและสำนักเลขาธิการอาเซียน (Secretary-General of ASEAN and ASEAN Secretariat) สำนักเลขาธิการอาเซียนได้จัดตั้งขึ้นตามข้อตกลงที่ลงนามโดย รัฐมนตรี ต่างประเทศอาเซียนในระหว่างการประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ ๑ ในปี ๒๕๑๙ เพื่อทำหน้าที่ ประสานงานและดำเนินงานตามโครงการและกิจกรรมต่างๆ ของอาเซียน และเป็นศูนย์กลางในการ ติดต่อกันระหว่างอาเซียน คณะกรรมการ ตลอดจนสถาบันต่าง ๆ และรัฐบาลของประเทศสมาชิก สำนักเลขาธิการอาเซียนตั้งอยู่ที่กรุงจาการ์ตา ประเทศอินโดนีเซีย โดยมีหัวหน้าสำนักงาน เรียกว่า “เลขาธิการอาเซียน” (ASEAN Secretary-General) ซึ่งได้รับการแต่งตั้ง โดยที่ประชุมสุดยอด อาเซียน ตามคำแนะนำของที่ประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียน เลขาธิการอาเซียนมีวาระการ ดำรงตำแหน่ง ๕ ปี ไม่สามารถต่ออายุได้และต้องได้รับเลือกจากคนชาติของรัฐสมาชิก โดยหมุนเวียนตามลำดับตัวอักษรภาษาอังกฤษตัวแรกของชื่อประเทศ

เลขาธิการอาเซียนมีหน้าที่เข้าร่วมในการประชุมต่างๆ ของที่ประชุมสุดยอดอาเซียน คณะมนตรีประชาคมอาเซียน คณะมนตรีประสานงานอาเซียน และองค์การระดับรัฐมนตรีอาเซียน เฉพาะสาขา และการประชุมอาเซียนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ปฏิบัติหน้าที่ความรับผิดชอบตามกฎหมายบัตร อาเซียนและแนวปฏิบัติที่มีอยู่ของอาเซียน อำนวยความสะดวกในการปฏิบัติตามความ ตกลง และ ข้อตัดสินใจของอาเซียน และเสนอรายงานประจำปีเกี่ยวกับงานของอาเซียน เลขาธิการอาเซียนมี รองเลขาธิการ ๔ คนเป็นผู้ช่วยในการปฏิบัติหน้าที่ โดยรองเลขาธิการอาเซียนรับผิดชอบการปฏิบัติ หน้าที่ต่อเลขาธิการอาเซียน

เลขาธิการอาเซียนคนปัจจุบันคือ Mr. Kao Kim Hourn อดีตปลัดกระทรวงการต่างประเทศ กัมพูชา เข้ารับหน้าที่ในวันที่ ๑ มกราคม ๒๕๖๖

๖. คณะกรรมการผู้แทนถาวรประจำอาเซียน (Committee of Permanent Representatives to ASEAN) เป็นผู้แทนระดับเอกอัครราชทูตที่แต่งตั้งจากประเทศสมาชิกให้

ประจำที่สำนักเลขาธิการอาเซียน กรุงจาการ์ตา ประเทศอินโดนีเซีย ประกอบกันเป็น คณะกรรมการผู้แทนถาวร มีหน้าที่สนับสนุนการทำงานของคณะมนตรีประชาคมอาเซียน และ องค์การระดับรัฐมนตรีเฉพาะสาขา ประสานงานกับเลขาธิการสำนักงานอาเซียน สำนักงาน เลขาธิการอาเซียนแห่งชาติ และองค์การระดับรัฐมนตรีอาเซียนเฉพาะสาขา

๗. สำนักงานอาเซียนแห่งชาติ (ASEAN National Secretariat) เป็นหน่วยงานระดับกรม ในกระทรวงการต่างประเทศของประเทศสมาชิกอาเซียน ซึ่งแต่ละประเทศได้จัดตั้งขึ้น เพื่อทำ หน้าที่รับผิดชอบประสานงาน สนับสนุนภารกิจและความร่วมมือต่าง ๆ เกี่ยวกับอาเซียนในประเทศ นั้น ๆ ประสานงานระดับชาติเพื่อปฏิบัติตามข้อตัดสินใจของอาเซียน และส่งเสริมอัตลักษณ์และ ความสำนึกเกี่ยวกับอาเซียนในระดับชาติ สำหรับประเทศไทยหน่วยงานที่รับผิดชอบคือ กรมอาเซียน กระทรวงการต่างประเทศ

๘. องค์การสิทธิมนุษยชนอาเซียน (ASEAN Human Rights Body) เป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้น โดยความประสงค์และหลักการของกฎบัตรอาเซียนเกี่ยวกับการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน และเสรีภาพขั้นพื้นฐาน ซึ่งองค์การสิทธิมนุษยชนอาเซียนมีอำนาจหน้าที่ซึ่งจะกำหนดโดยที่ประชุม รัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียน

๙. มูลนิธิอาเซียน (ASEAN Foundation) ทำหน้าที่สนับสนุนงานของเลขาธิการอาเซียน และดำเนินการร่วมกับองค์กรของอาเซียนที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุนการสร้างประชาคมอาเซียน โดยการส่งเสริมความสำนึกที่เพิ่มขึ้นเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของอาเซียน การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่าง ประชาชน การดำเนินงานร่วมกันที่ใกล้ชิดระหว่างภาคธุรกิจ ภาคประชาสังคม นักวิชาการ และ ผู้มีส่วนได้เสียอื่น ๆ ในอาเซียน มูลนิธิอาเซียนรับผิดชอบต่อเลขาธิการอาเซียน

ทั้งนี้ กฎบัตร ข้อ ๒๐.๑ ระบุว่า โดยหลักการพื้นฐาน การตัดสินใจของอาเซียนอยู่บน พื้นฐานของการปรึกษาหารือและฉันทามติ คือ ไม่มีประเทศสมาชิกใดคัดค้าน ข้อ ๒๐.๒ หากไม่ สามารถหาฉันทามติได้ ที่ประชุมสุดยอดอาเซียนอาจตัดสินใจว่าจะตัดสินใจเฉพาะเรื่องนั้นๆ อย่างไร และข้อ ๒๐.๔ ในกรณีที่มีการละเมิดกฎบัตรอาเซียนอย่างร้ายแรง หรือการไม่ปฏิบัติตามกฎบัตร อาเซียน ให้เสนอเรื่องดังกล่าวไปยังที่ประชุมสุดยอดอาเซียนเพื่อการตัดสินใจ

ส่วนกลไกของอาเซียนที่เคยมีอยู่มาตั้งแต่การก่อตั้งอาเซียน อันได้แก่ การประชุมรัฐมนตรี ต่างประเทศอาเซียน (ASEAN Ministerial Meeting -AMM) การประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศ อาเซียนกับประเทศคู่เจรจา (Post Ministerial Meetings -PMC) และการประชุมว่าด้วยการเมือง

และความมั่นคงในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก (ASEAN Regional Forum -ARF) และการประชุมเจ้าหน้าที่ระดับอาวุโส (Senior Officials' Meeting -SOM) ยังคงปฏิบัติหน้าที่ต่อไป

ประชาคมอาเซียน (ASEAN Community)

ในการประชุมสุดยอดอาเซียนอย่างไม่เป็นทางการ (ASEAN Informal Summit) ครั้งที่ ๒ ที่กรุงกัวลาลัมเปอร์ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๙๙๗ แม้ภูมิภาคกำลังประสบภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ แต่ที่ประชุมได้พิจารณาเห็นว่า อาเซียนมีความพร้อมทั้งด้านศักยภาพทางเศรษฐกิจ เสถียรภาพทางการเมืองภายในประเทศ ความมั่นคงทางการเมืองระหว่างประเทศ และความเติบโตก้าวหน้าทางสังคม ด้วยความมั่นใจในความแข็งแกร่งและศักยภาพของอาเซียน ผู้นำอาเซียนจึงได้กำหนดวิสัยทัศน์ของอาเซียน ๒๐๒๐ (ASEAN Vision 2020) ในการเข้าสู่ศตวรรษที่ ๒๑ ในโอกาสครบรอบ ๓๐ ปีของการก่อตั้งอาเซียน เพื่อให้อาเซียนบรรลุเป้าหมายหลัก ๔ ประการ อันได้แก่

๑. วังสมานฉันท์แห่งประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (A concert of Southeast Asian Nations) มุ่งสร้างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่สันติภาพและมีเสถียรภาพ ประเทศในภูมิภาคแก้ไขข้อขัดแย้งระหว่างกันโดยสันติวิธี เคารพความยุติธรรม ยึดหลักการปกครองโดยกฎหมาย และเสริมสร้างความเข้มแข็งของการพึ่งพาตนเอง (resilience) ในระดับชาติและระดับภูมิภาค โดย ASEAN Regional Forum จะเป็นกลไกหนึ่งในการสร้างความไว้วางใจกัน การทูตเชิงป้องกัน และการหาข้อยุติความขัดแย้ง

๒. การเป็นหุ้นส่วนเพื่อการพัฒนาอย่างมีพลวัต (A partnership in dynamic Development) เร่งรัดความร่วมมือและการรวมตัวทางเศรษฐกิจของอาเซียน โดยจะทำให้ภูมิภาคอาเซียนเป็นภูมิภาคที่มีขีดความสามารถในการแข่งขันสูง มีความเจริญรุ่งเรือง และมีเสถียรภาพ โดยให้มีการเคลื่อนย้ายสินค้า บริการ เงินทุน และการลงทุนอย่างเสรี ให้มีการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเสมอภาคกัน ลดความยากจนและความไม่เท่าเทียมกันในระบบเศรษฐกิจและสังคม

๓. มุ่งปฏิสัมพันธ์กับประเทศภายนอก (An outward-looking ASEAN) โดยเพิ่มพูนความสัมพันธ์และความร่วมมือกับประเทศคู่เจรจาและองค์การระหว่างประเทศบนพื้นฐานความเป็นหุ้นส่วนที่เท่าเทียมกันและความเคารพซึ่งกันและกัน

๔. การมีชุมชนที่มีสังคมเอื้ออาทรต่อกัน (A community of caring societies) ประชาชนอาเซียนมีโอกาสเท่าเทียมกันโดยไม่คำนึงถึงเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา วัฒนธรรม และสถานภาพทางสังคม สร้างสังคมที่เอื้ออาทรกัน ลดปัญหาความอดอยาก ความยากจน โดยครอบครัว

เป็นหน่วยพื้นฐานที่สำคัญ และให้ความสำคัญแก่คนด้อยโอกาสและทุพพลภาพ และเป็นสังคมที่มีการพัฒนาอย่างยั่งยืนเพื่อปกป้องคุ้มครองสิ่งแวดล้อม ตลอดจนเป็นสังคมที่มีการพัฒนาเทคโนโลยี

โดยวิสัยทัศน์อาเซียน ๒๐๒๐ จะตอบสนองวัตถุประสงค์ของการก่อตั้งอาเซียนที่ต้องการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้บนพื้นฐานความเท่าเทียมกันและความเป็นหุ้นส่วนกัน อันจะส่งผลต่อสันติภาพ เสถียรภาพ ความก้าวหน้า และความเจริญไพบูลย์ในภูมิภาค โดยมีคำขวัญของอาเซียน คือ “วิสัยทัศน์เดียว อัตลักษณ์เดียว ประชาคมเดียว” (One Vision, One Identity, One Community)

ความท้าทายต่อวิสัยทัศน์อาเซียน ๒๐๒๐

แม้ว่าผู้นำอาเซียนได้ยอมรับวิสัยทัศน์อาเซียน ๒๐๒๐ ซึ่งได้วาดภาพอาเซียนที่เป็นประชาคมสมานฉันท์ที่มีพลวัตต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก ในความเป็นจริงนั้น อาเซียนยังต้องเผชิญกับความท้าทายอีกมากกว่าที่จะสร้างสิ่งที่แสดงวิสัยทัศน์ไว้ได้

ก. ความท้าทายด้านสังคมและวัฒนธรรม

อาเซียนต้องอาศัยความร่วมมือร่วมของประชาชนเป็นอย่างมาก ปัจจุบันพลเมืองอาเซียนยังขาดความตระหนักรู้เกี่ยวกับอาเซียน และความรู้สึกการเป็นเจ้าของร่วมกันของประชาชนอาเซียน อีกทั้งยังไม่มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของอาเซียนมากนัก โดยปกติผู้ที่มี ส่วนร่วมส่วนใหญ่คือ ผู้นำ รัฐมนตรี และเจ้าหน้าที่ภาครัฐ

ข. ความท้าทายด้านการเมืองและความมั่นคงของอาเซียน

๑. อาเซียนยังขาดการสร้างค่านิยมร่วมกัน เนื่องจากความหลากหลายของสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งค่านิยมทางการเมืองของประเทศสมาชิกอาเซียน และการที่แต่ละประเทศยังไม่ได้มุ่งไปสู่การสร้างผลประโยชน์ร่วมกันของประชาคมอาเซียนอย่างชัดเจน ส่วนหนึ่งของปัญหาเกิดจากสถาบันของอาเซียนที่มีหน้าที่ส่งเสริมค่านิยมของอาเซียนยังอ่อนแอ โดยเฉพาะสำนักเลขาธิการอาเซียน

๒. การที่สมาชิกยังไม่มีใจกันเนื่องจากประเทศสมาชิกยังแก่งแย่งชิงผลประโยชน์กัน เช่น ปัญหาข้อพิพาทเกี่ยวกับบรูไนแดน การแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรทะเล ซึ่งมีส่วนทำให้เกิดความตึงเครียดในทะเลจีนใต้

๓. มีประเด็นความอ่อนไหวสูงในแต่ละประเทศสมาชิก หรือระหว่างประเทศสมาชิกอาเซียนซึ่งสร้างข้อจำกัด ทำให้กลไกที่กำหนดไว้ทำงานไม่มีประสิทธิภาพ เช่น ปัญหาการละเมิด

สิทธิมนุษยชนและการทำรัฐประหารในประเทศเมียนมาร์ หรือการพัฒนาเสถียรภาพทางการเมืองในไทย เป็นต้น

ค. ความท้าทายด้านเศรษฐกิจ

๑. วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ ปี ค.ศ. ๑๙๙๗ ได้ส่งผลกระทบต่อขยายตัวทางเศรษฐกิจและอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก ซึ่งจุดนี้ได้บั่นทอน เป้าหมายของวิสัยทัศน์อาเซียน ๒๐๒๐ จะเห็นได้ว่า กลไกใหม่ ๆ เช่น ความร่วมมือทางการเงินระหว่างสมาชิกอาเซียน นอกจากเชิงข้อจำกัดแล้ว ยังไม่มีผลในการปฏิรูปเศรษฐกิจของประเทศนั้น ๆ ทั้งนี้ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในเวลาต่อมา ยิ่งทำให้อาเซียนเป็นสังคมที่เอื้ออาทรกันน้อยลงด้วย เพราะวิกฤตการณ์เศรษฐกิจได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อคนยากจน และคนที่ด้อยโอกาส โจทย์ที่ท้าทายสำหรับการพัฒนาทางเศรษฐกิจ คือ จะทำอย่างไรให้อาเซียนมีพัฒนาการทางเศรษฐกิจที่มั่นคงและยั่งยืน เป็นธรรมต่อประชาชนทุกภาคส่วน

๒. ประเทศสมาชิกยังคงปกป้องผลประโยชน์แห่งชาติของตนเป็นหลัก และการหารายได้เข้าของประเทศสมาชิกมีลักษณะเหมือนกัน คือ รายได้หลักของประเทศมาจากการเก็บภาษีศุลกากร ซึ่งการรวมกลุ่มเป็นประชาคมอาเซียนให้ยกเลิกการเก็บภาษีระหว่างกันหรือเก็บภาษีให้น้อยลง แต่ประเทศสมาชิกไม่สามารถสละรายได้ส่วนนี้ได้เนื่องจากเป็นเงินที่ต้องนำมาพัฒนาประเทศ การรวมกลุ่มเพื่อให้เกิดการค้าเสรีระหว่างประเทศในภาคีจึงทำได้ยาก นอกจากนั้น ประเทศสมาชิกยังผลิตสินค้าเหมือน ๆ กัน ทำให้ต้องแข่งขันแย่งตลาดกันเอง อีกทั้งไม่ก่อให้เกิดการซื้อขายระหว่างกันเองในหมู่สมาชิก

๓. ประเทศสมาชิกอาเซียนพยายามพัฒนาอุตสาหกรรมภายในประเทศ เพื่อทดแทนการนำเข้า แต่ละประเทศพยายามส่งเสริม พัฒนาและคุ้มครองอุตสาหกรรมในประเทศตนโดยการใช้กำแพงภาษีหรือโควต้า ซึ่งสวนทางกับหลักการในการรวมกลุ่มและการเปิดการค้าเสรี ดังนั้น ข้อตกลงใน AFTA ของอาเซียนหลายข้อ จึงยังไม่ได้รับการปฏิบัติ

อย่างไรก็ดี ในการประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ ๙ ปี ค.ศ. ๒๐๐๓ ที่บาหลี ผู้นำอาเซียนได้ลงนามในปฏิญญาว่าด้วยความร่วมมืออาเซียน (Declaration of ASEAN Concord II หรือ Bali Concord II) เห็นชอบให้มีการจัดตั้งประชาคมอาเซียน (ASEAN Community) ภายใน ปี ค.ศ. ๒๐๒๐ (๒๕๖๓) เพื่อสะท้อนวิสัยทัศน์อาเซียน ๒๐๒๐ (ASEAN Vision 2020) โดยประชาคมอาเซียนจะประกอบด้วย ๓ เสาหลัก (pillars) ได้แก่ ประชาคมความมั่นคงอาเซียน (ASEAN Security Community-ASC) ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community-

AEC) และประชาคมสังคม-วัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio-Cultural Community-ASCC) โดยประชาคมทั้ง ๓ เสาหลักมีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิดเพื่อวัตถุประสงค์ในการสร้างสันติภาพ เสถียรภาพ และความเจริญไพบูลย์ที่ยั่งยืนในภูมิภาค

ต่อมา ในการประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ ๑๒ ปี ค.ศ. ๒๐๐๗ ผู้นำอาเซียนได้ ตกลงให้ร่นระยะเวลาการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนเป็นปี ค.ศ. ๒๐๑๕ ตามปฏิญญาเซบูว่าด้วยการเร่งรัดการจัดตั้งประชาคมอาเซียน (Cebu Declaration on the Acceleration of the Establishment of an ASEAN Community by 2015) เพื่อให้อาเซียนสามารถปรับตัวและจัดการกับประเด็นท้าทายของสถานการณ์โลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว หลังจากนั้น อาเซียนจึงได้จัดทำแผนงานการจัดตั้งประชาคมอาเซียน (Roadmap for ASEAN Community 2015) ขึ้น ซึ่งได้รับรองโดยผู้นำอาเซียนในการประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ ๑๔ ที่ประเทศไทย ในเดือนมีนาคม ค.ศ. ๒๐๐๙

ประชาคมอาเซียนประกอบด้วยเสาหลัก ๓ เสา (ประชาคม) (Our Communities – ASEAN Main Portal <http://asean.org>) ได้แก่

๑. ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน (ASEAN Political Security Community -APSC)

ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียนให้ความสำคัญกับการส่งเสริมสันติภาพและความมั่นคงในภูมิภาค เน้นการสร้างบรรทัดฐานและค่านิยมร่วมกัน เช่น หลักธรรมาภิบาล การเคารพกฎหมาย และยึดหลักการสำคัญต่าง ๆ อาทิ การไม่แทรกแซงกิจการภายใน การแก้ไขข้อพิพาทโดยสันติวิธี การสร้างความไว้วางใจ และการส่งเสริมความร่วมมือเพื่อให้อาเซียนมีความแข็งแกร่งในการต่อสู้กับภัยคุกคามต่าง ๆ ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียนมุ่งให้ประเทศสมาชิกอยู่ร่วมกันอย่างสันติกับประเทศอื่น ๆ ในภูมิภาคและในโลกภายใต้สภาพแวดล้อมที่กลมกลืนและเป็นประชาธิปไตย มีการป้องกันความขัดแย้ง การหาข้อยุติความขัดแย้งโดยสันติ และการสร้างสันติภาพหลังความขัดแย้ง รวมทั้งมีกรอบความร่วมมือเพื่อรับมือกับ ภัยคุกคามทั้ง

ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียนมีแผนงาน (ASEAN Political Security

Community Blueprint) ตั้งแต่ปี ค.ศ. ๒๐๐๙ เพื่อให้อาเซียนเป็นประชาคมที่มีกติกาและพัฒนาค่านิยมและบรรทัดฐานร่วมกัน อันได้แก่ การยึดหลักกฎหมาย หลักธรรมาภิบาล สิทธิมนุษยชน เสรีภาพขั้นพื้นฐาน ความยุติธรรมทางสังคม ความอดกลั้น การประนีประนอม ความรู้สึกอยู่ร่วมกัน และการยึดประชาชนเป็นหลัก (people-oriented) เพื่อให้ภูมิภาคมีความเป็นเอกภาพ สงบสุข และแข็งแกร่ง พร้อมรับมือขอปร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาความมั่นคงในทุกมิติ และทำให้ภูมิภาคมีพลวัต และมีปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอกที่มีความพึ่งพาอาศัยกันมากขึ้นเรื่อย ๆ

กลไกรับผิดชอบความร่วมมือด้านการเมืองและความมั่นคงเพื่อบรรลุการเป็นประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน รวมทั้งการปฏิสัมพันธ์กับประเทศภายนอกภูมิภาค ได้แก่ คณะมนตรีประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน การประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียน (ASEAN Ministerial Meeting -AMM) ซึ่งจัดตั้งมาตั้งแต่ก่อตั้งอาเซียน การประชุมอาเซียนว่าด้วยความร่วมมือด้านการเมืองและความมั่นคงในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก (ASEAN Regional Forum - ARF) การประชุมรัฐมนตรีกลาโหมอาเซียน (ASEAN Defence Ministers' Meeting - ADMM) การประชุมรัฐมนตรีอาเซียนด้านอาชญากรรมข้ามชาติ (ASEAN Ministerial Meeting on Transnational Crime - AMMTC) การประชุมรัฐมนตรีอาเซียนด้านยาเสพติด (ASEAN Ministerial Meeting on Drug Matters: AMMD) และมีการประชุมระดับเจ้าหน้าที่อาวุโส (Senior Officials' Meeting -SOM) ช่วยดำเนินงานตามแผนงานสู่ความเป็นประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน

ปัจจุบัน อาเซียนได้รับรองแผนงาน ASEAN Political Security Community Blueprint ๒๐๒๕ ภายใต้วิสัยทัศน์ประชาคมอาเซียน ค.ศ. ๒๐๒๕ และโดยที่วิสัยทัศน์ประชาคมอาเซียน ค.ศ. ๒๐๒๕ จะหมดอายุในปี ค.ศ. ๒๐๒๕ อาเซียนจึงได้ยกร่างวิสัยทัศน์ประชาคมอาเซียนฉบับใหม่ ชื่อว่า ASEAN Community Vision 2045 “Resilient, Innovative, Dynamic, and People Centred ASEAN” มีระยะเวลา ๒๐ ปี (ระหว่างปี ๒๐๒๕-๒๐๔๕)

หลักการและตรรกะของประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน

หลักการ อาเซียนยึดมั่นและส่งเสริมหลักการไม่แทรกแซงกิจการภายใน (non-interference) การแก้ไขข้อพิพาทโดยสันติวิธี การสร้างความไว้วางใจ และความเป็นแกนกลางของอาเซียน (ASEAN Centrality) ผ่านการหารือและฉันทมติ (consultation and consensus) เพื่อรักษาความเป็นเอกภาพและอันหนึ่งอันเดียวกันในการมีปฏิสัมพันธ์กับภาคีภายนอกและสร้างความเข้มแข็งให้แก่กลไกที่อาเซียนมีบทบาทนำเพื่อให้อาเซียนสามารถ

กำหนดทิศทางการดำเนินความสัมพันธ์กับภาคีภายนอกให้สอดคล้องกับผลประโยชน์ของอาเซียน ตามที่ระบุไว้ในปฏิญญาอาเซียน โดยที่ผ่านมา อาเซียนยึดมั่นในหลักการเหล่านี้ และสามารถดำรงรักษาสันติภาพและเสถียรภาพในภูมิภาค ซึ่งเอื้ออำนวยต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการสร้างประชาคมอาเซียน

ตราสาร (instrument) สำคัญภายใต้ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน

๑. สนธิสัญญาไมตรีและความร่วมมือในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia -TAC) กำหนดหลักการในการดำเนินความสัมพันธ์ในภูมิภาค ได้แก่ (ก) การเคารพในอำนาจอธิปไตย ความเสมอภาค และบูรณภาพแห่งดินแดน (ข) การไม่แทรกแซงกิจการภายใน (ค) การแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี (ง) การไม่ใช้หรือขู่ว่าจะใช้กำลัง และ (จ) การส่งเสริมความร่วมมือระหว่างกันอย่างแข็งขัน โดยนอกจากประเทศสมาชิกอาเซียนแล้ว ยังเปิดให้ประเทศนอกภูมิภาคเข้าเป็นอัครภาคี (High Contracting Party) ของ TAC ได้เช่นกัน เพื่อช่วยเสริมสร้างความไว้วางใจและพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างอาเซียนกับประเทศนั้น ๆ ปัจจุบัน TAC มีอัครภาคีทั้งสิ้น ๕๔ ประเทศ

๒. สนธิสัญญาว่าด้วยเขตปลอดอาวุธนิวเคลียร์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Southeast Asia Nuclear Weapon-Free Zone: SEANWFZ Treaty) หรือ Bangkok Treaty มีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดประเทศในภูมิภาคหรือประเทศนอกภูมิภาคพัฒนาอาวุธนิวเคลียร์หรือการแพร่ขยายอาวุธนิวเคลียร์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประเทศสมาชิกอาเซียนทั้งหมดได้ภาคยานุวัติสนธิสัญญานี้แล้ว ปัจจุบันอยู่ระหว่างการพิจารณาการภาคยานุวัติของติมอร์-เลสเต และการหารือกับประเทศที่ครอบครองอาวุธนิวเคลียร์ (Nuclear Weapon States: NWS) ได้แก่ จีน รัสเซีย ฝรั่งเศส สหราชอาณาจักร และสหรัฐฯ เพื่อลงนามในพิธีสารแนบท้ายสนธิสัญญา (Protocol)

๒. ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community -AEC)

ความคิดเรื่องประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนเริ่มต้นเมื่อผู้นำอาเซียนเห็นพ้องกันให้จัดตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียน ASEAN Free Trade Area (AFTA) ในปี ค.ศ. ๑๙๙๒ และเมื่อผู้นำอาเซียนได้รับรองเอกสารวิสัยทัศน์อาเซียน ๒๐๒๐ ในปี ค.ศ. ๑๙๙๗ ได้เล็งเห็นว่า อาเซียนสามารถเป็นภูมิภาคที่มีขีดความสามารถในการแข่งขันสูงโดยการเคลื่อนย้ายสินค้า บริการ การลงทุน และเงินทุนระหว่างกันที่เสรีมากขึ้น การพัฒนาเศรษฐกิจที่เท่าเทียมกัน และการลดความยากจนและความเหลื่อมล้ำทางสังคมและเศรษฐกิจ

ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนต้องการให้เกิดการรวมตัวกันทางเศรษฐกิจ และการอำนวยความสะดวกในการติดต่อทำธุรกิจค้าขายระหว่างกัน อันจะทำให้ภูมิภาคมีความเจริญ มั่งคั่ง และมีขีดความสามารถแข่งขันกับภูมิภาคอื่น ๆ ได้เพื่อความอยู่ดีกินดีของประชาชนในประเทศสมาชิกอาเซียน โดยประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนมีวัตถุประสงค์ ๔ ประการได้แก่

๒.๑ มุ่งสร้างอาเซียนให้เป็นตลาดและฐานการผลิตเดียว (single market and production base) โดย

(ก) ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายของสินค้าอย่างเสรี ด้วยการยกเลิกอุปสรรคทางการค้า ทั้งที่เป็นภาษีและไม่ใช่อภาษี รวมทั้งการปรับ ปรุ่สานกฎระเบียบและมาตรการทางการค้าเพื่ออำนวยความสะดวกทางการค้า

(ข) ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายสินค้าบริการ (services) อย่างเสรี เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศสมาชิก โดยลดอุปสรรคการค้าสินค้า บริการ ด้วยการปรับปรุงกฎระเบียบต่าง ๆ และเปิดตลาดการค้าสินค้าบริการในลักษณะการเพิ่ม สัดส่วนการถือหุ้นของบุคคลหรือนิติบุคคลสัญชาติอาเซียน และรูปแบบ (mode) ในการให้บริการ

การให้บริการ รูปแบบของบริการมี ๔ ลักษณะ

รูปแบบที่ ๑ การให้บริการข้ามเขตแดน (Cross-border supply) ผู้ให้บริการส่งบริการ ข้ามแดนไปขาย โดยผู้ขายและผู้บริโภคอยู่ในประเทศของตน เช่น การให้คำปรึกษาผ่าน อินเทอร์เน็ต หรือการซื้อเกมคอมพิวเตอร์ โดยผู้ขายในต่างประเทศรับเงินแล้วให้ผู้ซื้อในอีกประเทศ หนึ่งดาวน์โหลดโปรแกรมลงในคอมพิวเตอร์ของผู้ซื้อ

รูปแบบที่ ๒ การบริโภคบริการในต่างประเทศ (Consumption abroad) ผู้บริโภคเดินทางไป ใช้บริการในต่างประเทศ เช่น นักท่องเที่ยวเดินทางไปใช้บริการในต่างประเทศ

รูปแบบที่ ๓ การถือครองหุ้นของต่างชาติ (Commercial presence) ผู้ให้บริการไปตั้ง บริษัทในต่างประเทศเพื่อให้บริการ หมายถึงสัดส่วนการถือครองหุ้นโดยคนต่างชาติ

รูปแบบที่ ๔ การเคลื่อนย้ายบุคคล (Presence of natural persons) บุคคลเดินทางไป ทำงานในต่างประเทศเพื่อให้บริการ เช่น ที่ปรึกษาวิศวกรเดินทางไปให้คำปรึกษาการก่อสร้าง อาคารในต่างประเทศ หรือช่างคอมพิวเตอร์ ซอฟต์แวร์เดินทางไปทำงานในบริษัทคอมพิวเตอร์ใน ต่างประเทศ

(ค) ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานฝีมืออย่างเสรีผ่านการทำข้อตกลงยอมรับร่วม (Mutual Recognition Arrangement -MRA) เพื่ออำนวยความสะดวกในด้านการรับรองหรือ

เทียบวุฒิ คุณสมบัติ และประสบการณ์ด้านวิชาชีพใน ๘ สาขา ได้แก่ แพทย์ ทันตแพทย์ พยาบาล วิศวกร สถาปนิก นักสำรวจ นักบัญชี และบุคลากรด้านวิชาชีพการท่องเที่ยว

อย่างไรก็ตาม การให้บริการวิชาชีพในประเทศสมาชิกอาเซียนยังคงต้องสอดคล้องกับกฎระเบียบและเงื่อนไขต่าง ๆ ภายในประเทศตามที่แต่ละสาขาวิชาชีพเป็นผู้ประกาศ กำหนด และตรวจสอบดูแล

(ง) ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายการลงทุนอย่างเสรี เพื่อให้อาเซียนเป็นฐานการลงทุน โดยปรับปรุงนโยบายส่งเสริมการลงทุนให้เสรีและเปิดกว้างมากขึ้น ครอบคลุมสาขาการผลิต การเกษตร ประมง ป่าไม้ เหมืองแร่ และบริการที่เกี่ยวข้องกับ ๕ สาขาการผลิตดังกล่าว

(จ) ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายเงินทุนที่เสรีมากขึ้น เพื่ออำนวยความสะดวกทางการค้า และการลงทุน โดยการเปิดเสรีทางการเงิน การเคลื่อนย้ายบัญชีทุน การพัฒนาตลาดทุน การเชื่อมโยงระบบการชำระเงิน การส่งเสริมการเข้าถึงบริการทางการเงิน สร้างความมีเสถียรภาพ และการรวมตัวทางการเงินเพื่อให้ความช่วยเหลือประเทศสมาชิกที่ประสบปัญหา ขาดสภาพคล่อง ระยะสั้น และเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบเฝ้าระวังภัยทางเศรษฐกิจ

๒.๒ ทำให้อาเซียนเป็นภูมิภาคที่มีขีดความสามารถในการแข่งขัน โดยจัดทำแนวปฏิบัติ ด้านนโยบายการแข่งขันของอาเซียน จัดทำคู่มือกฎหมายการคุ้มครองผู้บริโภค ทรัพย์สินทางปัญญา (การเข้าเป็นภาคีพิธีสารมาตรฐานการจดทะเบียนเครื่องหมายการค้า) พาณิชยอิเล็กทรอนิกส์ และศึกษาระบบบริหารจัดการกฎระเบียบของอาเซียน

๒.๓ ทำให้อาเซียนเป็นภูมิภาคที่มีการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเท่าเทียมกัน ลดช่องว่างของระดับการพัฒนาระหว่างสมาชิกเก่าและใหม่ของอาเซียน ด้วยการส่งเสริมการเชื่อมโยงและความร่วมมือรายสาขา และส่งเสริมธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม เสริมสร้างความแข็งแกร่งให้ภาคเอกชน และความเป็นหุ้นส่วนระหว่างภาครัฐกับภาคเอกชน

๒.๔ สามารถบูรณาการเข้ากับเศรษฐกิจโลก ด้วยการจัดทำความตกลงการค้าเสรีกับประเทศคู่เจรจาของอาเซียน

คณะมนตรีประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนจะรับผิดชอบการดำเนินงานสู่ความเป็นประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน โดยมีการประชุมรัฐมนตรีเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Ministerial Meeting -AEM) และการประชุมระดับเจ้าหน้าที่อาวุโสด้านเศรษฐกิจของอาเซียน (Senior Economic Officials' Meeting -SEOM) ช่วยดำเนินงานตามแผนงานสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community Blueprint 2007) ปัจจุบันแผนงานสู่ประชาคม

เศรษฐกิจอาเซียนฉบับใหม่มีแผนดำเนินงานถึงปี ค.ศ. ๒๐๒๕ (ASEAN Economic Community Blueprint 2016-2025) ซึ่งมีวัตถุประสงค์ที่จะให้มีการรวมตัวทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศสมาชิกซึ่งมากขึ้น โดยมุ่งให้เป็นระบบเศรษฐกิจที่รวมตัวกันและมีความเหนียวแน่นอย่างสูง (highly integrated and cohesive economy) เป็นระบบเศรษฐกิจที่มีขีดความสามารถนวัตกรรม และมีพลวัต เพิ่มพูนการเชื่อมโยงและความร่วมมือกัน เป็นอาเซียนที่มีความยืดหยุ่น โดยมุ่งเน้น การพัฒนาธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) เพื่อลดช่องว่างการพัฒนาของประเทศสมาชิก และสามารถรวมเข้ากับระบบเศรษฐกิจโลกได้โดยอาศัยความตกลงว่าด้วยการค้าเสรี หรือความตกลงว่าด้วยความเป็นหุ้นส่วนอย่างใกล้ชิด และมีส่วนร่วมมากขึ้นในเครือข่ายซัพพลายของโลกร (Global supply networks)

การรวมตัวทางเศรษฐกิจในภูมิภาคภายใต้ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนผ่านความตกลงสำคัญ ๕ ฉบับ ได้แก่

๑. ความตกลงการค้าเสรีอาเซียน (ASEAN Free Trade Agreement)

๒. ความตกลงว่าด้วยการค้าสินค้าของอาเซียน (ASEAN Trade in Goods Agreement - ATIGA)

๓. ความตกลงว่าด้วยการค้าสินค้าบริการของอาเซียน (ASEAN Trade in Services Agreement - ATISA)

๔. ความตกลงว่าด้วยการลงทุนของอาเซียน (ASEAN Comprehensive Investment Agreement - ACIA)

๕. ความตกลงยอมรับร่วมคุณสมบัติวิชาชีพ (Mutual Recognition Agreement - MRA)

นอกจากนี้ อาเซียนยังส่งเสริมความร่วมมือด้านการค้าและการลงทุนกับประเทศคู่เจรจา ผ่านการจัดทำความตกลงการค้าเสรี (Free Trade Agreement - FTA) ซึ่งปัจจุบัน มี ๗ ฉบับ และอยู่ระหว่างการเจรจาเพื่อจัดทำความตกลงการค้าเสรีอาเซียน-แคนาดา

๓. ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio-Cultural Community -ASCC)

ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนมีจุดมุ่งหมายในการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนอาเซียนผ่านกิจกรรมความร่วมมือที่ให้ความสำคัญกับประชาชน ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง (people-centred) สร้างสังคมที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และมุ่งไปสู่การส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน ส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน ส่งเสริมอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของอาเซียน

โดยมีความร่วมมือกันในหลายสาขา ได้แก่ ความร่วมมือด้านปราบปรามยาเสพติด การพัฒนาชนบท การลดความยากจน การคุ้มครองสิ่งแวดล้อม การป้องกันภัยพิบัติ การศึกษา แรงงาน วัฒนธรรม สตรี เยาวชน สาธารณสุข และการรับมือกับโรคระบาด เป็นต้น ซึ่งประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนเน้นการสร้างประชาคมแห่งสังคมที่เอื้ออาทรเพื่อให้ประชาชนแต่ละประเทศอาเซียนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข แก้ไขผลกระทบทางสังคมอันเนื่องมาจากการรวมตัวทางเศรษฐกิจ โดยการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ที่มีความสามารถในการแข่งขัน และสร้างระบบการป้องกันทางสังคมเพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงของมนุษย์ โดยให้ความสำคัญกับการศึกษาและฝึกอบรม การพัฒนาฝีมือแรงงาน ส่งเสริมความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อมและมีการบริหารจัดการดูแลสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม และเสริมสร้างรากฐานที่จะนำไปสู่ประชาคมอาเซียน การให้การศึกษาแก่ประชาชน ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม และปฏิสัมพันธ์ในหมู่ประชาชน เพื่อให้ประชาชนอาเซียนตระหนักว่าท่ามกลางความหลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และวัฒนธรรม ประชาชนอาเซียนยังมีความเชื่อมโยงกันทางประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนตระหนักถึงการทำให้ประชาชนอาเซียนมีความใกล้ชิดกับการดำเนินงานของอาเซียนเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ว่าอาเซียนคำนึงถึงประชาชนเป็นหลัก (people-centered)

คณะมนตรีประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนรับผิดชอบการดำเนินงานสู่ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน โดยมีการประชุมคณะกรรมการเจ้าหน้าที่อาวุโสด้านประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (Senior Officials Committee for ASCC Council -SOCA) และ การประชุมรายสาขา (sectoral bodies) ขับเคลื่อนการดำเนินการตามแผนงานประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน โดยมีการจัดการประชุมระดับรัฐมนตรี และ/หรือระดับ เจ้าหน้าที่อาวุโสรายสาขาอย่างสม่ำเสมอ ปัจจุบัน อาเซียนกำลังดำเนินงานสู่ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนตามแผนงานปี ค.ศ. ๒๐๒๕ (ASCC Blueprint 2025)

การประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ ๒๗ ที่กรุงกัวลาลัมเปอร์ ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๒๐๑๕ ผู้นำอาเซียนได้รับรองเอกสารวิสัยทัศน์อาเซียน ๒๐๒๕ โดยรับทราบความคืบหน้า ของการดำเนินงานตามแผนงานสู่ประชาคมอาเซียนปี ค.ศ. ๒๐๐๙ (Roadmap for an ASEAN Community 2009) และกำหนดวิสัยทัศน์ของแต่ละประชาคมอาเซียนในปี ค.ศ. ๒๐๒๕ (ASEAN Community Vision 2025. <https://www.asean.org/wp-content/uploads/images/2015/November/aec-page/ASEAN-Community-Vision-2025.pdf>) กล่าวคือ

๑. ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียนจะเป็นประชาคมที่มีเอกภาพ เปิดกว้าง และสามารถพึ่งพาตนเองได้ ประชาชนอยู่อาศัยในสภาพแวดล้อมที่มีความมั่นคงปลอดภัย และกลมกลืนกัน เคารพในสิทธิมนุษยชนและความยุติธรรมในสังคม ประชาชนประเทศอาเซียนมีเสรีภาพขั้นพื้นฐาน เป็นประชาคมที่มีความอดทนอดกลั้น ประนีประนอม ยอมรับในความแตกต่างทางศาสนา ภาษา วัฒนธรรมของประเทศสมาชิก แก้ไขปัญหาข้อพิพาทโดยสันติวิธี และยึดมั่นในหลักการพื้นฐานของอาเซียน ค่านิยมร่วมและบรรทัดฐานร่วมกัน และจะมีปฏิสัมพันธ์ที่มากขึ้นกับประเทศภายนอกโดยยึดหลักอาเซียนมีบทบาทนำ (ASEAN centrality) เพื่อสันติภาพ เสถียรภาพ และความมั่นคงของโลก

๒. ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนจะเป็นระบบเศรษฐกิจที่รวมตัวและเหนียวแน่นมากขึ้น เป็นประชาคมที่มีขีดความสามารถในการแข่งขัน มีนวัตกรรม และพลวัตที่สามารถสร้างความเจริญเติบโตด้านการผลิตผ่านความคิดสร้างสรรค์และการประยุกต์ใช้ความรู้และเทคโนโลยี เพิ่มความเชื่อมโยงและความร่วมมือในสาขาต่างๆ ส่งเสริมธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม เพื่อลดช่องว่างการพัฒนา ลดความยากจน และรวมตัวเข้ากับเศรษฐกิจภายนอกโดยผลักดัน การรวมตัวทางเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเศรษฐกิจโลก

๓. ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนจะเป็นประชาคมที่ประชาชนได้รับประโยชน์บนพื้นฐานของหลักธรรมาภิบาล การส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดี มีความเท่าเทียมกันทางโอกาส ส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน สิทธิสตรี เด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ และคนพิการ มีการพัฒนาทางสังคม ปกป้องสิ่งแวดล้อม และเป็นสังคมที่มีพลวัต กลมกลืนกัน

โดยที่วิสัยทัศน์ประชาคมอาเซียน ค.ศ. ๒๐๒๕ ได้หมดวาระลงแล้ว อาเซียนจึงได้ยก ร่างวิสัยทัศน์ประชาคมอาเซียนฉบับใหม่ชื่อว่า ASEAN Community Vision 2045 “Resilient, Innovative, Dynamic, and People Centred ASEAN” มีระยะเวลา ๒๐ ปี (ระหว่างปี ค.ศ. ๒๐๒๕-๒๐๔๕) และที่ประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ ๔๖ ที่กรุงกัวลาลัมเปอร์ เมื่อวันที่ ๒๖ พฤษภาคม ค.ศ. ๒๐๒๕ ได้รับรองวิสัยทัศน์ประชาคมอาเซียน ๒๐๔๕ แล้ว โดยมีแผนงาน (Plans) ของแต่ละประชาคมย่อยทั้งสาม และแผนงานของ ASEAN Connectivity ในการดำเนินงานใน บรรลุวิสัยทัศน์ดังกล่าว

ASEAN Community Vision 2045 มีความมุ่งมั่นให้ความสำคัญในเรื่องต่อไปนี้

๑. ให้ความสำคัญของประชาชนของประเทศสมาชิกอาเซียน โดยรับประกันการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องในกระบวนการสร้างประชาคมอาเซียน

๒. ยึดหลักการของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย การปกครองโดยกฎหมาย
 ธรรมนูญการปกครองและเสรีภาพขั้นพื้นฐาน
๓. ทำให้อาเซียนเป็นตลาดเดียวที่มีแรงงานฝีมือ ผลการผลิตสูง และขับเคลื่อนด้วย
 นวัตกรรม
๔. ให้ความสำคัญกับความจำเป็นสำหรับอาเซียนที่ยังคงเป็นตัวขับเคลื่อนสันติภาพ
 เสถียรภาพ และความเจริญพหุขั้วในภูมิภาค
๕. มองเห็นอาเซียนมีความเกี่ยวพันกับประชาคมระหว่างประเทศอย่างลึกซึ้งและแน่นแฟ้น
 โดยทำให้การมีบทบาทนำของอาเซียน (ASEAN Centrality) เข้มแข็งมากขึ้นใน
 ความสัมพันธ์กับภายนอก
๖. พยายามทำให้สถาบันของอาเซียนมีความเข้มแข็งทำให้กระบวนการของอาเซียนมี
 ความยืดหยุ่น คิดสิ่งใหม่ ปรับตัว และเด็ดขาดในการรับมือกับประเด็นปัญหาที่ซับซ้อน
 มากขึ้น

โดยสั่งการให้ประชาคมอาเซียนทั้ง ๓ เสาหลัก และคณะกรรมการประสานงาน
 การเชื่อมโยงกันของอาเซียน (ASEAN Connectivity Coordinating Committee) ดำเนินงานให้
 บรรลุเป้าหมายดังกล่าวตามแผน (plans) ปี ค.ศ. ๒๐๒๖-๒๐๓๐

ในทศวรรษที่ ๕ ของการก่อตั้งอาเซียนได้นำวิสัยทัศน์อาเซียน ๒๐๒๐ มาสู่การปฏิบัติด้วย
 การจัดตั้งประชาคมอาเซียนบน ๓ เสาหลักได้แก่ ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน
 ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน และประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน โดยมีแผนงานดำเนินงาน
 เพื่อบรรลุความเป็นประชาคมในแต่ละด้าน โดย ๓ ประชาคมของอาเซียนมีความสำคัญเท่าเทียม
 กัน การเข้าสู่ประชาคมอาเซียนต้องเข้าพร้อมกันทั้ง ๓ ประชาคมเพราะ มีความเกี่ยวโยงกันและกัน

พัฒนาการของอาเซียนมากกว่าครึ่งศตวรรษที่ผ่านมาทำให้ปฏิเสธไม่ได้ว่า “อาเซียนเป็นสิ่ง
 มหัศจรรย์” (Kishore Makbubani and Jeffrey Sng, The ASEAN Miracle : A Catalyst for
 Peace, p. 7.) อาเซียนสามารถนำสันติภาพที่ยั่งยืนมาสู่ภูมิภาค แม้ประเทศสมาชิกจะมีความ
 แตกต่างกันทางเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา วัฒนธรรม และระบบการปกครอง อีกทั้งมีขนาดใหญ่หรือ
 เล็กไม่เท่ากัน แต่ไม่มีความพยายามครอบงำอาเซียนโดยประเทศสมาชิกประเทศ โดยอาเซียน
 จะเพิ่มขีดความสามารถทางสถาบันของกระบวนการและการประสานงานของอาเซียน
 เพิ่มประสิทธิภาพการทำงานของหน่วยงานต่าง ๆ ของอาเซียน รวมทั้งสำนักงานเลขาธิการอาเซียน
 โดยให้คณะมนตรีของแต่ละประชาคมดำเนินงานตามวิสัยทัศน์อาเซียน ๒๐๒๕ ที่มุ่งเน้นการรวมตัว

กันและการพัฒนาร่วมกันของประเทศสมาชิก (Integrating Countries, Integrating Development)

ข้อริเริ่มเพื่อการรวมตัวกันของอาเซียน (Initiative for ASEAN Integration -IAI)

ในปี ค.ศ. ๑๙๙๙ เมื่ออาเซียนได้รับสมาชิกใหม่จากอินโดจีนและพม่า ทำให้อาเซียนมีสมาชิกครบ ๑๐ ประเทศ อาเซียนได้มองเห็นถึงปัญหาความไม่เท่าเทียมกันในการพัฒนาของประเทศสมาชิกไม่ว่าจะเป็นรายได้ประชาชาติ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ชีตความสามารถด้านสถาบัน และระดับชิตความสามารถในการแข่งขัน โดยประเทศสมาชิกใหม่ (CMLV) ยังมีระดับการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมที่น้อยกว่าประเทศสมาชิกเดิม (ASEAN-6) ดังนั้น ในการประชุมสุดยอดอาเซียน อย่างไม่เป็นทางการ ครั้งที่ ๔ (4th ASEAN Informal Summit) เดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๒๐๐๐ ณ สิงคโปร์ ผู้นำอาเซียนจึงได้รับรองข้อริเริ่มเพื่อการรวมตัวกันของอาเซียน (Initiative for ASEAN Integration -IAI) ซึ่งเป็นกรอบการดำเนินงานโครงการความร่วมมือที่ประเทศสมาชิกเก่า (ASEAN 6) จะช่วยเหลือประเทศสมาชิกใหม่ (CLMV) เพื่อลดช่องว่างการพัฒนาและเพิ่มชิตความสามารถในการแข่งขันของอาเซียน ตามหลักการพัฒนาเพื่อนบ้านของท่านคือการพัฒนาอาเซียน (“prosper thy neighbour” and, by so doing, to “prosper ASEAN”) ทั้งนี้ IAI จะเน้นการศึกษา การพัฒนาฝีมือแรงงาน และการฝึกงาน ซึ่งจะเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการเพิ่มชิตความสามารถให้กับระบบเศรษฐกิจใหม่ และจีน ญี่ปุ่น และเกาหลีใต้ยังประกาศให้ความสนับสนุน IAI ด้วย (Press Statement by Chairman, 4th ASEAN Informal Summit, Singapore, 25 November 2000)

ต่อมา ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๒๐๐๑ ที่ประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนได้รับรองแผนปฏิบัติการฮานอยว่าด้วยการลดช่องว่างการพัฒนาสำหรับการรวมตัวกันที่ใกล้ชิดมากขึ้นของอาเซียน และเริ่มดำเนินงานตามแผนงาน IAI Work Plan ตั้งแต่ปี ค.ศ. ๒๐๐๒ ปัจจุบันอาเซียนกำลังดำเนินงานตามแผนงาน IAI Work Plan ฉบับที่ ๔ ค.ศ. ๒๐๒๑-๒๐๒๕ โดยเน้นสาขาอาหารและการเกษตร การอำนวยความสะดวกทางการค้า ธุรกิจขนาดกลาง ขนาดเล็ก และขนาดจิ๋ว การศึกษา และการสาธารณสุขและความเป็นอยู่ที่ดี

ตั้งแต่ปี ค.ศ. ๒๐๐๐-๒๐๑๗ การดำเนินงานตามแผนงาน IAI Work Plan ประสบความสำเร็จอย่างเห็นได้ชัด รายได้ประชาชาติของประเทศสมาชิกใหม่ (CLMV) เพิ่มขึ้นร้อยละ ๕-๙

และการลงทุนต่างประเทศในประเทศสมาชิกใหม่ (CLMV) ก็เพิ่มมากขึ้นเมื่อเทียบกับประเทศสมาชิกเดิม (ASEAN 6) นอกจากนี้ ดัชนีการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ของประเทศสมาชิกใหม่เพิ่มมากขึ้นร้อยละ ๓๐.๔ (Initiative for ASEAN Integration (IAI) and Narrowing the Development Gap (NDG), ASEAN Secretariat at IAI@asean.org)

การดำเนินความสัมพันธ์ภายนอกของอาเซียน

กฎบัตรอาเซียนระบุให้อาเซียนต้องพัฒนาความสัมพันธ์และความร่วมมือกับประเทศภายนอก รวมทั้งองค์การระดับภูมิภาคและองค์การระหว่างประเทศอื่น ๆ โดยยึดมั่นในวัตถุประสงค์และหลักการที่วางไว้ในกฎบัตร โดยอาเซียนจะเป็นพลังขับเคลื่อนหลักในการจัดการภูมิภาคที่อาเซียนได้ริเริ่มขึ้น และรักษาไว้ซึ่งความเป็นศูนย์กลางของอาเซียนหรือการเป็นแกนนำของอาเซียน (ASEAN centrality) ในความร่วมมือระดับภูมิภาค โดยที่ประชุมสุดยอดอาเซียนกำหนดแนวนโยบาย และยุทธศาสตร์ในการดำเนินความสัมพันธ์กับภายนอกของอาเซียน

ความเป็นศูนย์กลางของอาเซียนหรือการเป็นแกนนำของอาเซียน (ASEAN centrality) หมายถึง อาเซียนใช้กลไกของตนชักชวนให้ประเทศคู่เจรจาเข้าร่วมประชุม โดยไม่เลือกปฏิบัติ และพยายามรักษาสมดุลในความสัมพันธ์กับมหาอำนาจ อาเซียนกำหนดวาระการประชุม และเป็นประธานการประชุมเสนอความคิดเพื่อขับเคลื่อนทิศทางของการประชุม

ที่ประชุมระดับรัฐมนตรีต่างประเทศของอาเซียนจะเป็นองค์กรที่พิจารณาอบสถานภาพประเทศคู่เจรจาของอาเซียนให้กับประเทศที่สนใจและมีขีดความสามารถเหมาะสม ในการดำเนินความสัมพันธ์กับประเทศภายนอก โดยเฉพาะ ประเทศคู่เจรจา (Dialogue Partners) จะต้องมีความสัมพันธ์และความร่วมมือกับอาเซียน ครอบคลุมทั้งทางด้านการเมือง ความมั่นคง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และการพัฒนา ต่อมา อาเซียนได้เรียกร้องให้ประเทศคู่เจรจา ภาควิชาการ สนธิสัญญาไมตรีและความร่วมมือ ปี ค.ศ. ๑๙๗๖ ซึ่งเป็นเอกสารพื้นฐานที่ยอมรับหลักการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และมีความร่วมมือกันฉันมิตรด้วย

อาเซียนจะมอบหมายให้รัฐสมาชิกผลักดันรับผิดชอบเป็นประเทศผู้ประสานงาน (ASEAN Country Coordinator) กับประเทศคู่เจรจาของอาเซียน โดยทำหน้าที่เป็นตัวแทนอาเซียนเพื่อเพิ่มพูนความสัมพันธ์และความร่วมมือกับประเทศคู่เจรจาให้สอดคล้องกับหลักการของอาเซียน โดยอาเซียนจะมีบทบาทในการขับเคลื่อนความสัมพันธ์และความร่วมมือกับประเทศคู่เจรจา ปัจจุบัน อาเซียนมีประเทศคู่เจรจา ๑๐ ประเทศ และ ๑ กลุ่มประเทศ ได้แก่ ออสเตรเลีย แคนาดา

จีน อินเดีย ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ นิวซีแลนด์ รัสเซีย สหรัฐฯ อังกฤษ และสหภาพยุโรป และมีหุ้นส่วน การเจรจาเฉพาะด้าน (Sectoral Dialogue Partners) ๔ ประเทศ ได้แก่ ปากีสถาน นอร์เวย์ สวิตเซอร์แลนด์ และตุรกี และหุ้นส่วนการพัฒนา (Development Partners) อีก ๔ ประเทศ คือ ซิลี ฝรั่งเศส เยอรมนี และอิตาลี

ประเทศคู่เจรจาของอาเซียน (External Relations – ASEAN Main Portal <https://asean.org/our-communities/asean-political-security-community/outward-looking-community/external-relations/>)

๑. **ออสเตรเลีย** ประเทศคู่เจรจาประเทศแรกของอาเซียนในปี ค.ศ. ๑๙๗๔ ความร่วมมือ อาเซียน-ออสเตรเลียได้พัฒนาครอบคลุม ๓ เสาหลักของอาเซียน ในปี ค.ศ. ๒๐๑๔ อาเซียนและ ออสเตรเลียได้ยกระดับความสัมพันธ์ระหว่างกันเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ (Strategic Partnership) อาเซียนและออสเตรเลียมีแผนปฏิบัติการอาเซียน-ออสเตรเลีย เพื่อบรรลุความเป็น หุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ และแผนปฏิบัติการความเป็นหุ้นส่วนอย่างครอบคลุมระหว่างอาเซียนกับ ออสเตรเลีย มีปฏิญญาว่าด้วยการต่อต้านการก่อการร้าย ความตกลงจัดตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียน- ออสเตรเลียและนิวซีแลนด์

ในด้านการเมืองและความมั่นคง ออสเตรเลียภาคยานุวัติสนธิสัญญาว่าด้วยไมตรีและความ ร่วมมือในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia - TAC) ในเดือนธันวาคม ค.ศ. ๒๐๐๕ และลงนามในปฏิญญาว่าด้วยการต่อต้านการก่อการร้าย ออสเตรเลียเข้าร่วมการประชุมสุดยอดเอเชียตะวันออก การประชุมว่าด้วยการเมืองและความมั่นคง ในภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก (ASEAN Regional Forum - ARF) การประชุมรัฐมนตรีกลาโหม อาเซียนกับประเทศคู่เจรจา (ASEAN Defence Ministers Meeting Plus - ADMM-Plus) การ ประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนกับประเทศคู่เจรจา (Post Ministerial Conferences - PMC)

ในด้านเศรษฐกิจ ออสเตรเลียเป็นประเทศคู่ค้าที่สำคัญของอาเซียน มีมูลค่าการค้ารวมในปี ค.ศ. ๒๐๒๑ เป็นเงิน ๙๕.๕๑ พันล้านดอลลาร์สหรัฐฯ และออสเตรเลียลงทุนในกลุ่มประเทศอาเซียน คิดเป็นมูลค่า ๒๐.๕๗ พันล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ในปี ค.ศ. ๒๐๒๑ อาเซียนและออสเตรเลียและ นิวซีแลนด์ได้ลงนามในความตกลงจัดตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียน-ออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ในปี ค.ศ. ๒๐๐๙ โดยมีการหารือ AEM-CER Consultations เป็นกลไกขับเคลื่อนความร่วมมือทาง เศรษฐกิจ และออสเตรเลียยังเป็นภาคีของความเป็นหุ้นส่วนทางเศรษฐกิจ อย่างครอบคลุมใน ภูมิภาค (Regional Comprehensive Economic Partnership - RCEP) ด้วย

ทางด้านสังคมและวัฒนธรรม อาเซียนและออสเตรเลียได้ร่วมมือกันในการป้องกันการแพร่ระบาดของ COVID-19 มีการแลกเปลี่ยนนักศึกษาและเยาวชน ช่วยเหลือทางด้านเทคนิคเกี่ยวกับการจัดการภัยพิบัติ ส่วนความร่วมมือเพื่อการพัฒนาเน้นความร่วมมือเรื่องการใช้เทคโนโลยีจัดการน้ำ และการทำรูปแบบน้ำท่วมเขตเมือง (Urban flood modelling) การพัฒนาทรัพยากรทางทะเล การเตรียมความพร้อมสำหรับการปฏิวัติอุตสาหกรรม ครั้งที่ ๔ (4th Industrial Revolution หมายถึงการเชื่อมต่อระบบการผลิตเข้ากับเครือข่ายอินเทอร์เน็ตในรูปแบบ Internet of Things เป็นระบบอัตโนมัติ ที่ไม่ต้องใช้แรงงานคน) และการพัฒนานวัตกรรมระบบนิเวศวิทยา

๒. แคนาดา เป็นประเทศคู่เจรจาของอาเซียนในปี ค.ศ. ๑๙๗๗ เริ่มต้นความร่วมมือในด้านการพัฒนาและพัฒนาครอบคลุมสามเสาหลักของอาเซียน โดยอาเซียนและแคนาดาได้รับรองแถลงการณ์ร่วมว่าด้วยความสัมพันธ์ที่เพิ่มพูน (Joint Declaration on the ASEAN-Canada Enhanced Partnership) ในปี ค.ศ. ๒๐๐๙ และมีแผนงานดำเนินการตามความสัมพันธ์ที่เพิ่มพูน

ในด้านการเมืองและความมั่นคง แคนาดาภาคยานุวัติสนธิสัญญาไมตรีและความร่วมมือในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในปี ค.ศ. ๒๐๑๐ และเข้าร่วมการประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนกับประเทศคู่เจรจา และการประชุม ASEAN Regional Forum ทางด้านเศรษฐกิจ แถลงการณ์ร่วมอาเซียน-แคนาดาว่าด้วยการค้าและการลงทุนเป็นกรอบแนวทางการร่วมมือ โดยมูลค่าการค้าระหว่างอาเซียนกับแคนาดาในปี ค.ศ. ๒๐๒๑ คิดเป็นเงิน ๑๘.๙ พันล้านดอลลาร์สหรัฐ และแคนาดาลงทุนในอาเซียน ๓.๖๓ พันล้านดอลลาร์สหรัฐ โดยมีการหารือระหว่างรัฐมนตรีเศรษฐกิจอาเซียนกับแคนาดาเป็นกลไกขับเคลื่อนความร่วมมือทางเศรษฐกิจ ปัจจุบันอาเซียนและแคนาดากำลังจะเริ่มการเจรจาเพื่อจัดทำความตกลงว่าด้วยการค้าเสรีระหว่างกัน ในด้านสังคมและวัฒนธรรม แคนาดาสนับสนุนอาเซียนในเรื่องการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิสตรีและเด็ก การช่วยเหลือแรงงานอพยพโดยเฉพาะสตรี การให้ทุนการศึกษาและสนับสนุนโครงการแลกเปลี่ยนทางการศึกษาเพื่อการพัฒนา สนับสนุนกองทุนจัดการความเสี่ยงภัยพิบัติ

๓. จีน เป็นประเทศคู่เจรจาของอาเซียนในปี ค.ศ. ๑๙๙๖ ความสัมพันธ์อาเซียน-จีนได้พัฒนาอย่างรวดเร็วไปสู่ความสัมพันธ์หุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ในปี ค.ศ. ๒๐๐๓ โดยทั้งสองฝ่ายได้ลงนามใน Joint Declaration of the Heads of State/Government on Strategic Partnership for Peace and Prosperity โดยมีแผนปฏิบัติการเพื่อบรรลุความสัมพันธ์หุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ และ

ยังมี Strategic Partnership Vision 2030 ที่จะพัฒนาความร่วมมือและความเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ระหว่างกันให้ใกล้ชิดยิ่งขึ้น

ในด้านการเมืองและความมั่นคง อาเซียนและจีนมีกลไกพัฒนาความร่วมมือระหว่างกัน ได้แก่ การประชุมสุดยอดอาเซียน-จีน การประชุมสุดยอดเอเชียตะวันออก การประชุมสุดยอดอาเซียนบวกสาม การประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนกับจีน การประชุม ASEAN Regional Forum และการประชุมรัฐมนตรีกลาโหมอาเซียนกับจีน จีนเป็นประเทศคู่เจรจาประเทศแรกที่ภาคยานุวัติสนธิสัญญาไมตรีและความร่วมมือในปี ค.ศ. ๒๐๐๓ และยังแสดงความประสงค์ จะภาคยานุวัติพิธีสารว่าด้วยความเป็นกลาง และเขตปลอดอาวุธนิวเคลียร์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Southeast Asia Neutrality and Nuclear Weapon Free Zone – SEANWFZ) นอกจากนี้ อาเซียนและจีนยังได้ลงนามในแถลงการณ์ร่วมว่าด้วยการปฏิบัติของภาคีในทะเลจีนใต้ (Declaration on the Conducts of Parties in the South China Sea - DOC) ในปี ค.ศ. ๒๐๐๒ และกำลังอยู่ระหว่างการเจรจาเพื่อจัดทำแนวปฏิบัติในทะเลจีนใต้ (Code of Conduct -COC)

ส่วนด้านเศรษฐกิจ อาเซียนและจีนได้ลงนามในความตกลงว่าด้วยการค้าเสรีระหว่างกันในปี ค.ศ. ๒๐๐๒ โดยจีนเป็นประเทศคู่ค้าอันดับ ๑ ของประเทศสมาชิกอาเซียนติดต่อกันเป็นเวลา ๑๓ ปี มูลค่าการค้าระหว่างกันในปี ค.ศ. ๒๐๒๑ คิดเป็นเงิน ๖๖๙ พันล้านดอลลาร์สหรัฐ และจีนยังลงทุนในอาเซียนคิดเป็นเงิน ๑๓.๖ พันล้านดอลลาร์สหรัฐในปี ค.ศ. ๒๐๒๑ และจีน ยังเป็นภาคีของความเป็นหุ้นส่วนทางเศรษฐกิจอย่างครอบคลุมในภูมิภาค (Regional Comprehensive Economic Partnership - RCEP) ด้วย นอกจากนี้ จีนยังร่วมมือกับอาเซียนใน เรื่องการเชื่อมโยง (ASEAN Connectivity) การท่องเที่ยว ความร่วมมือด้านขีดความสามารถ ในการผลิต ความร่วมมือสำหรับการปฏิวัติอุตสาหกรรม ครั้งที่ ๔ (The Fourth Industrial Revolution หมายถึง การเชื่อมต่อระบบการผลิตเข้ากับเครือข่ายอินเทอร์เน็ตในรูปแบบ Internet of Things เป็นระบบอัตโนมัติ ที่ไม่ต้องใช้แรงงานคน) การเกษตร เทคโนโลยีสารสนเทศ เศรษฐกิจดิจิทัล Smart cities การขนส่ง วิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และนวัตกรรม

ในภาพกว้าง จีนได้เสนอยุทธศาสตร์ Silk Road Economic Belt and 21st Century Maritime Silk Road Development Strategy ซึ่งประธานาธิบดี Xi Jinping ของจีนได้ริเริ่มขึ้นในปี ค.ศ. ๒๐๑๓ โดยมีวัตถุประสงค์จะเชื่อมโยงเส้นทางยุทธศาสตร์ของจีนทั้งทางบก ทะเล และอากาศ กับประเทศในทวีปเอเชีย แอฟริกา และยุโรป ด้วยการสร้างและลงทุนในโครงสร้างพื้นฐาน

อาทิ ถนน ทางรถไฟ ท่าเรือ สนามบิน สะพาน เขื่อน และโรงงานผลิตกระแสไฟฟ้า เป็นต้น ต่อมา ประเทศตะวันตกเรียกยุทธศาสตร์นี้ของจีนว่า Belt and Road Initiative (BRI) ทั้งนี้ จีนได้ก่อตั้งธนาคาร Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB) และกองทุน Silk Road Fund เพื่อให้เงินกู้ยืมในการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานตามเส้นทางแก่ประเทศร่วมโครงการฯ ด้วย และประเทศสมาชิกอาเซียนมีท่าทีตอบรับโครงการ BRI ของจีน

ในด้านสังคมและวัฒนธรรม จีนร่วมมือกับอาเซียนในเรื่องสาธารณสุข การป้องกันและควบคุมการแพร่ระบาดของ COVID-19 การแลกเปลี่ยนระดับประชาชน อาทิ เยาวชน นักศึกษา สื่อมวลชน ความร่วมมือด้านการศึกษา การพัฒนาอย่างยั่งยืน การพัฒนาชนบทและการลดความยากจน การคุ้มครองสิ่งแวดล้อม การจัดการภัยพิบัติ โดยโครงการความร่วมมือได้รับเงินสนับสนุนจากกองทุนความร่วมมืออาเซียน-จีน (ASEAN-China Cooperation Fund)

๔. อินเดีย เป็นประเทศคู่เจรจาของอาเซียนในปี ค.ศ. ๑๙๙๕ ความสัมพันธ์อาเซียน-อินเดียได้พัฒนาไปสู่ความเป็นหุ้นส่วนเพื่อสันติภาพ ความก้าวหน้า และความเจริญไพบูลย์ร่วมกันในปี ค.ศ. ๒๐๐๔ โดยทั้งสองฝ่ายได้ลงนามเอกสาร ASEAN-India Partnership for Peace, Progress and Shared Prosperity โดยมีแผนปฏิบัติการเพื่อบรรลุความเป็นหุ้นส่วน

ในด้านการเมืองและความมั่นคง กลไกในการส่งเสริมความสัมพันธ์อาเซียน-อินเดียได้แก่ การประชุมสุดยอดอาเซียน-อินเดีย การประชุมสุดยอดเอเชียตะวันออก การประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนกับอินเดีย การประชุม ASEAN Regional Forum และการประชุมรัฐมนตรีกลาโหมอาเซียนกับอินเดีย อินเดียภาคยานุวัติสนธิสัญญาไมตรีและความร่วมมือในปี ค.ศ. ๒๐๐๓ และลงนามในปฏิญญาต่อต้านการก่อการร้ายกับอาเซียนในปีเดียวกัน

ส่วนด้านเศรษฐกิจ มูลค่าการค้าอาเซียน-อินเดียในปี ค.ศ. ๒๐๒๐ คิดเป็นเงิน ๖๕.๕๙ พันล้านดอลลาร์สหรัฐ แต่การลงทุนของอินเดียในอาเซียนมีเพียง ๒.๐๖ พันล้านดอลลาร์สหรัฐในปีเดียวกัน อินเดียสนับสนุนการเชื่อมโยงของอาเซียน ในปี ค.ศ. ๒๐๐๓ ผู้นำอาเซียนและอินเดียได้ลงนามในกรอบความตกลงว่าด้วยความร่วมมือทางเศรษฐกิจอย่างรอบด้าน และนำไปสู่การจัดทำความตกลงการค้าสินค้าอาเซียน-อินเดียในปี ค.ศ. ๒๐๐๙ และยังมีสภาธุรกิจอาเซียน-อินเดียช่วยในการส่งเสริมการค้าระหว่างกันด้วย นอกจากนี้ นักท่องเที่ยวอินเดียนิยมเดินทางมาท่องเที่ยวในประเทศไทย โดยในปี ค.ศ. ๒๐๑๙ มีนักท่องเที่ยวอินเดียมาท่องเที่ยวในประเทศไทย ๕.๓๒ ล้านคน

ด้านสังคมและวัฒนธรรม อาเซียนและอินเดียมีความร่วมมือกันในเรื่องการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การติดต่อระดับประชาชน การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม การศึกษา การแลกเปลี่ยนนักศึกษา และสื่อมวลชน การฝึกอบรมนักการทูตอาเซียน สาธารณสุข การเปลี่ยนแปลงของสภาวะอากาศ และการจัดการภัยพิบัติ โดยโครงการความร่วมมือได้รับความสนับสนุนทางการเงินจากกองทุนอาเซียน-อินเดีย (ASEAN-India Fund)

๕. ญี่ปุ่น เป็นประเทศคู่เจรจาของอาเซียนในปี ค.ศ. ๑๙๗๗ ความสัมพันธ์อาเซียน-ญี่ปุ่น ได้รับการยกระดับเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ในปี ค.ศ. ๒๐๑๑ เมื่อผู้นำได้รับรองเอกสาร Joint Declaration for Enhancing ASEAN-Japan Strategic Partnership for Prospering Together โดยมีแผนปฏิบัติการเพื่อบรรลุความเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์

ในด้านการเมืองและความมั่นคง ญี่ปุ่นภาคยานุวัติสนธิสัญญาไมตรีและความร่วมมือในปี ค.ศ. ๒๐๐๔ และรับรองแถลงการณ์ร่วมว่าด้วยความร่วมมือในการต่อต้านการก่อการร้ายและอาชญากรรมข้ามชาติ ในปี ค.ศ. ๒๐๑๔ กลไกส่งเสริมความร่วมมือได้แก่ การประชุมสุดยอดอาเซียน-ญี่ปุ่น การประชุมสุดยอดเอเชียตะวันออก การประชุมอาเซียนบวกสาม การประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนกับญี่ปุ่น การประชุม ASEAN Regional Forum และการประชุมรัฐมนตรีกลาโหมอาเซียนกับญี่ปุ่น

ด้านเศรษฐกิจ ญี่ปุ่นเป็นประเทศคู่ค้าและประเทศลงทุนที่สำคัญของประเทศไทย มูลค่าการค้าอาเซียน-ญี่ปุ่นในปี ค.ศ. ๒๐๒๑ เท่ากับ ๒๔๐.๒ พันล้านดอลลาร์สหรัฐ และญี่ปุ่นลงทุนในประเทศไทยปี ค.ศ. ๒๐๒๑ เป็นเงิน ๑๒ พันล้านดอลลาร์สหรัฐ ความตกลงว่าด้วยความร่วมมือด้านเศรษฐกิจอย่างรอบด้านระหว่างอาเซียน-ญี่ปุ่น ปี ค.ศ. ๒๐๐๘ เป็นพื้นฐานความร่วมมือด้านเศรษฐกิจ และนำไปสู่การจัดทำความตกลงว่าด้วยการค้าบริการอาเซียน-ญี่ปุ่น การเคลื่อนย้ายบุคคล (Natural Persons) และการลงทุนในปี ค.ศ. ๒๐๑๖ โดยมีการหารือระหว่างรัฐมนตรีเศรษฐกิจอาเซียนกับรัฐมนตรีการค้าและอุตสาหกรรมญี่ปุ่น (ASEAN Economic Ministers (AEM) – Minister for Economy, Trade, and Industry (METI) of Japan (AEM-METI) Consultations) เป็นกลไกขับเคลื่อนความร่วมมือ นอกจากนี้ ยังมีความร่วมมือด้านการขนส่ง ญี่ปุ่นสนับสนุนการเชื่อมโยงอาเซียน การท่องเที่ยว และเทคโนโลยีสารสนเทศ

ด้านสังคมและวัฒนธรรม ญี่ปุ่นเน้นความร่วมมือกับอาเซียนในด้านการติดต่อระดับประชาชน การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะเยาวชนและปัญญาชนเพื่อส่งเสริมความเข้าใจซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ ยังมีความร่วมมือด้านสาธารณสุข สิ่งแวดล้อม วิทยาศาสตร์และ

เทคโนโลยี การจัดการภัยพิบัติ และการลดช่องว่างการพัฒนาของอาเซียนโดยจัดตั้งกองทุน ASEAN-Japan Integration Fund

๖. **นิวซีแลนด์** เป็นประเทศคู่เจรจาของอาเซียนในปี ค.ศ. ๑๙๗๕ ความสัมพันธ์อาเซียน นิวซีแลนด์ได้รับการยกระดับเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ในปี ค.ศ. ๒๐๑๕ เมื่อผู้นำได้ออกแถลงการณ์ร่วม Joint ASEAN-New Zealand Leaders' Statement on the 40th Anniversary of ASEAN-New Zealand Dialogue Relations: Advancing our Strategic Partnership towards Greater mutual Benefit and Prosperity โดยมีแผนปฏิบัติการเพื่อบรรลุความเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ และยังมี Joint ASEAN-New Zealand Leaders' Vision Statement on the 45th Anniversary of ASEAN-New Zealand Dialogue Relations: A Legacy of Partnership, A Future Together ในปี ค.ศ. ๒๐๒๐

ด้านการเมืองและความมั่นคง นิวซีแลนด์ภาคยานุวัติสนธิสัญญาไมตรีและความร่วมมือในปี ค.ศ. ๒๐๐๕ อาเซียนและนิวซีแลนด์ได้รับรองแถลงการณ์ร่วมว่าด้วยการต่อต้านการก่อ การร้ายสากลในปี ค.ศ. ๒๐๐๕ กลไกส่งเสริมความร่วมมือด้านการเมืองความมั่นคงได้แก่ การประชุมสุดยอดเอเชียตะวันออก การประชุมสุดยอดครบรอบปีความสัมพันธ์ (Commemorative summit) การประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนกับนิวซีแลนด์ การประชุม ASEAN Regional Forum และการประชุมรัฐมนตรีกลาโหมอาเซียนกับนิวซีแลนด์

ด้านเศรษฐกิจ มูลค่าการค้าระหว่างอาเซียนกับนิวซีแลนด์ยังไม่มากนัก ในปี ค.ศ. ๒๐๒๑ คิดเป็นเงิน ๑๒.๐๕ พันล้านดอลลาร์สหรัฐ โดยนิวซีแลนด์ลงทุนในอาเซียนเพียง ๓๔๐.๒๖ ล้านดอลลาร์สหรัฐ อาเซียนและนิวซีแลนด์มีความตกลงว่าด้วยเขตการค้าเสรีอาเซียน-ออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ ปี ค.ศ. ๒๐๐๙ เป็นกรอบความร่วมมือทางเศรษฐกิจ โดยมีการหารือ AEM-CER Consultations เป็นกลไกขับเคลื่อนความร่วมมือทางเศรษฐกิจ และนิวซีแลนด์เป็นภาคีของ Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP) ด้วย

ด้านสังคมและวัฒนธรรม นิวซีแลนด์ร่วมมือกับอาเซียนในเรื่องการจัดการภัยพิบัติ การให้ทุนการศึกษา การฝึกอบรมนักการทูตอาเซียน

๗. **เกาหลีใต้** เป็นประเทศคู่เจรจาของอาเซียนในปี ค.ศ. ๑๙๙๑ และยกระดับเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ในปี ค.ศ. ๒๐๑๕ เมื่อผู้นำรับรองแถลงการณ์ร่วม Joint Declaration on ASEAN-ROK Strategic Partnership for Peace and Prosperity โดยมีแผนปฏิบัติการเพื่อบรรลุความเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ และในปี ค.ศ. ๒๐๑๙ ผู้นำได้รับรองเอกสาร ASEAN-ROK Joint

Vision Statement for Peace, Prosperity and Partnership เพื่อกำหนดกรอบยุทธศาสตร์ที่จะผลักดันความสัมพันธ์อาเซียน-เกาหลีให้ก้าวหน้า

ด้านการเมืองและความมั่นคง เกาหลีใต้ภาคยานุวัติสนธิสัญญาไมตรีและความร่วมมือในปี ค.ศ. ๒๐๐๔ และลงนามในแถลงการณ์ร่วมว่าด้วยการต่อต้านการก่อการร้ายระหว่างประเทศในปี ค.ศ. ๒๐๐๕ กลไกส่งเสริมความสัมพันธ์อาเซียน-เกาหลีใต้ได้แก่ การประชุมสุดยอดอาเซียน-เกาหลีใต้ การประชุมสุดยอดเอเชียตะวันออก การประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนกับเกาหลีใต้ การประชุม ASEAN Regional Forum และการประชุมรัฐมนตรีกลาโหมอาเซียนกับเกาหลีใต้

ในความร่วมมือทางเศรษฐกิจ เกาหลีใต้เป็นประเทศคู่ค้าสำคัญของอาเซียน โดยมูลค่าการค้าอาเซียน-เกาหลีใต้คิดเป็นเงิน ๑๘๙.๕ พันล้านดอลลาร์สหรัฐ ในปี ค.ศ. ๒๐๒๑ เกาหลีใต้ลงทุนในอาเซียนปี ค.ศ. ๒๐๒๑ เป็นเงิน ๗.๑ พันล้านดอลลาร์สหรัฐ อาเซียนและเกาหลีใต้มีกรอบความตกลงว่าด้วยความร่วมมือทางเศรษฐกิจอย่างรอบด้านในปี ค.ศ. ๒๐๐๕ ความตกลง ว่าด้วยการค้าสินค้าในปี ค.ศ. ๒๐๐๖ ความตกลงว่าด้วยการค้าบริการในปี ค.ศ. ๒๐๐๗ ความตกลงว่าด้วยการลงทุนในปี ค.ศ. ๒๐๐๙ และความตกลงว่าด้วยเขตการค้าเสรีอาเซียน-เกาหลีใต้ในปี ค.ศ. ๒๐๑๐ และยังมีความร่วมมือในด้านการขนส่ง เกาหลีใต้สนับสนุนการเชื่อมโยงของอาเซียน (ASEAN Connectivity) เทคโนโลยีสารสนเทศ ในปี ค.ศ. ๒๐๐๙ มีการจัดตั้งศูนย์อาเซียน-เกาหลี เพื่อส่งเสริมการค้าและการลงทุน การท่องเที่ยว และการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างกัน

ด้านสังคมและวัฒนธรรม เกาหลีใต้เน้นการติดต่อดังระดับประชาชน เพื่อกระชับมิตรภาพและความเข้าใจกัน ไม่ว่าจะเป็นการแลกเปลี่ยนสื่อมวลชน คนสร้างภาพยนตร์ เยาวชน การให้ทุนการศึกษา และการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม ความร่วมมือด้านสาธารณสุข ป่าไม้ สิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงของสภาวะอากาศ และการจัดการภัยพิบัติ โดยเกาหลีใต้ได้จัดตั้ง ASEAN-ROK Special Cooperation Fund เพื่อใช้ดำเนินโครงการพัฒนากับอาเซียน

๘. **รัสเซีย** เป็นประเทศคู่เจรจาของอาเซียนในปี ค.ศ. ๑๙๙๖ ความสัมพันธ์อาเซียน-รัสเซียได้รับการพัฒนาเป็นหุ้นส่วนอย่างรอบด้านในปี ค.ศ. ๒๐๐๕ โดยผู้นำได้ลงนามใน Joint Declaration of the Heads of State/Government of the Member Countries of ASEAN and the Russian Federation on Progressive and Comprehensive Partnership โดยมีแผนปฏิบัติการเพื่อบรรลุความเป็นหุ้นส่วนอย่างรอบด้าน และได้ยกระดับเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ในปี ค.ศ. ๒๐๑๘ โดยมีแผนปฏิบัติการให้บรรลุความเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์

ความร่วมมือด้านการเมืองและความมั่นคง รัสเซียได้ภาคยานุวัติสนธิสัญญาไมตรีและความร่วมมือในปี ค.ศ. ๒๐๐๔ กลไกพัฒนาความร่วมมืออาเซียน-รัสเซียได้แก่ การประชุม สูดยอดอาเซียน-รัสเซีย การประชุมสุดยอดเอเชียตะวันออก PMC การประชุม ASEAN Regional Forum และการประชุมรัฐมนตรีกลาโหมอาเซียนกับรัสเซีย ความร่วมมือจะเน้นในเรื่องความมั่นคง การต่อต้านการก่อการร้ายและอาชญากรรมระหว่างประเทศ ส่วนทางด้านเศรษฐกิจ อาเซียนและรัสเซียมีมูลค่าการค้าในปี ค.ศ. ๒๐๒๐ คิดเป็นเงิน ๑๔.๐๗ พันล้านดอลลาร์สหรัฐ และรัสเซียลงทุนในอาเซียน ๖๓.๑๘ พันล้านดอลลาร์สหรัฐ ในปี ค.ศ. ๒๐๒๐ โดยเน้นความร่วมมือด้านพลังงาน การขนส่ง การท่องเที่ยว และมีการจัดตั้งสภาธุรกิจอาเซียน-รัสเซีย เพื่อส่งเสริมการค้าและการลงทุนระหว่างกัน และมีการหารือระหว่างรัฐมนตรีเศรษฐกิจอาเซียนกับรัสเซียเป็นกลไกขับเคลื่อนความร่วมมือ (AEM-Russia Consultations) สำหรับด้านสังคมและวัฒนธรรม อาเซียนและรัสเซียมีความร่วมมือด้านวัฒนธรรมส่งเสริมการแลกเปลี่ยนทางดนตรี ภาพยนตร์ พิพิธภัณฑสถาน หอสมุด ศิลปะการแสดง หัตถกรรมพื้นบ้าน และมรดกทางวัฒนธรรม ความร่วมมือด้านการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยในวิชาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี คณิตศาสตร์ วิศวกรรม ความร่วมมือด้านสาธารณสุขเพื่อควบคุมและป้องกันโรคระบาด ตลอดจนการส่งเสริมการติดต่อระดับประชาชน มีการจัดตั้งศูนย์อาเซียนขึ้นในกรุงมอสโกในปี ค.ศ. ๒๐๐๙ เพื่อส่งเสริมการติดต่อระดับประชาชน กิจกรรมเยาวชน และการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม นอกจากนี้ รัสเซียยังมีความร่วมมือกับอาเซียนในเรื่องการจัดการภัยพิบัติ และใช้เงินจากกองทุน ASEAN-Russian Federation Dialogue Partnership Financial Fund ที่รัสเซียจัดตั้งขึ้นดำเนินการ

๕. สหรัฐฯ เป็นประเทศคู่เจรจาของอาเซียนในปี ค.ศ. ๑๙๗๗ ความสัมพันธ์อาเซียน-สหรัฐฯ พัฒนาเป็นหุ้นส่วนอย่างเพิ่มพูน (Enhanced partnership) ในปี ค.ศ. ๒๐๐๕ ได้รับการยกระดับเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ (Strategic partnership) ในปี ค.ศ. ๒๐๑๕ โดยมีแผนปฏิบัติการเพื่อบรรลุความเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ และได้กระชับความเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์อย่างรอบด้าน (Comprehensive strategic partnership) ในปี ค.ศ. ๒๐๒๒ โดยปัจจุบันมีแผนปฏิบัติการเพื่อดำเนินให้บรรลุความเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์อาเซียน-สหรัฐฯ ๒๐๒๑-๒๐๒๕

ความร่วมมือด้านการเมืองและความมั่นคง สหรัฐฯ ได้ภาคยานุวัติสนธิสัญญาไมตรีและความร่วมมือในปี ค.ศ. ๒๐๐๙ กลไกพัฒนาความร่วมมืออาเซียน-สหรัฐฯ ได้แก่ การประชุมสุดยอดอาเซียน-สหรัฐฯ (เริ่มในปี ค.ศ. ๒๐๑๓) การประชุมสุดยอดเอเชียตะวันออก การประชุม

รัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนกับสหรัฐฯ การประชุม ASEAN Regional Forum และการประชุม รัฐมนตรีกลาโหมอาเซียนกับสหรัฐฯ และยังมีความร่วมมือด้านการต่อต้านการก่อการร้ายระหว่าง ประเทศ อาชญากรรมข้ามชาติ รวมทั้งประเด็นความมั่นคงแบบใหม่

ปัจจุบัน สหรัฐฯ พยายามใช้ยุทธศาสตร์ Free and Open Indo-Pacific Strategy และการสร้างกลุ่ม Quad Plus อันเป็นผลพวงของการหารือด้านความมั่นคง ๔ ฝ่าย (Quadrilateral Security Dialogue – Quad) ประกอบด้วยสหรัฐฯ ออสเตรเลีย ญี่ปุ่น และอินเดีย ที่มีมาตั้งแต่ปี ค.ศ. ๒๐๑๐ ในการดำเนินความสัมพันธ์กับอาเซียนเพื่อดึงอาเซียนออกจากจีนที่กำลังมีอิทธิพล อย่างมากในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภายใต้ Silk Road Economic Belt and 21st Century Maritime Silk Road Development Strategy ซึ่งประธานาธิบดี Xi Jinping ของจีน ได้ริเริ่มขึ้นใน ปี ค.ศ. ๒๐๑๓ โดยมีวัตถุประสงค์จะเชื่อมโยงเส้นทางยุทธศาสตร์ของจีนทั้งทางบก ทะเล และอากาศ ด้วยการสร้างและลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ อาทิ ถนน ทางรถไฟ ท่าเรือ สนามบิน สะพาน เขื่อน และโรงงานผลิตกระแสไฟฟ้า เป็นต้น และจีนได้ก่อตั้งธนาคาร Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB) และกองทุน Silk Road Fund เพื่อให้เงินกู้ยืมแก่ ประเทศร่วมโครงการฯ ในการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานตามเส้นทางโครงการฯ เพื่อการพัฒนาและการรวมตัวทางเศรษฐกิจ และการเข้าถึงบริการสังคม ต่อมา ชาติตะวันตกเรียกนโยบายนี้ว่า ข้อริเริ่มหนึ่งแถบ หนึ่งเส้นทาง (Belt and Road Initiative – BRI) ปัจจุบันมี ๑๕๑ ประเทศได้แสดง เจตจำนงเข้าร่วม BRI

นอกจากนี้ กลุ่ม G7 โดยสหรัฐฯ เป็นผู้นำยังได้เสนอแนวคิด Build Back a Better World (B3W) เพื่อให้เงินกู้ยืมแก่ประเทศกำลังพัฒนาที่มีรายได้ปานกลางและรายได้ต่ำในการก่อสร้าง โครงสร้างพื้นฐานที่เน้นเรื่องสภาพภูมิอากาศ สาธารณสุข เทคโนโลยีดิจิทัล และความเท่าเทียมทาง เพศ โดยจะเป็นโครงการที่มีความโปร่งใส ยั่งยืน มีหลักธรรมาภิบาล มีมาตรฐานสูง เป็นมิตรกับ สภาพภูมิอากาศ และเป็นโครงการที่เป็นหุ้นส่วนระหว่างประเทศสมาชิก G7 กับประเทศกำลัง พัฒนา โดยประเทศสมาชิก G7 จะประสานงานเพื่อใช้เงินจากภาคเอกชนดำเนินโครงการ แต่ B3W ไม่มีรายละเอียดว่า ข้อกำหนดการเข้าร่วมโครงการฯ เป็นอย่างไร G7 สามารถระดมเงินได้มากน้อย เพียงใด ภาคเอกชนใดบ้างที่สนใจโครงการ ดังนั้น B3W จึงเป็นเพียงนโยบายที่ G7 ประกาศโดย อ้างหลักการต่าง ๆ เท่านั้น แต่มีจุดมุ่งหมายคือ แข่งขันกับ BRI ของจีน

ด้านเศรษฐกิจ มูลค่าการค้าระหว่างประเทศสมาชิกอาเซียนกับสหรัฐฯ ในปี ค.ศ. ๒๐๒๑ สูงถึง ๓๖๔.๔ พันล้านดอลลาร์สหรัฐฯ (มากเป็นอันดับสอง รองจากจีน) โดยสหรัฐฯ เป็นประเทศผู้

ลงทุนรายใหญ่ที่สุดในอาเซียนด้วยเงินลงทุน ๔๐ พันล้านดอลลาร์สหรัฐในปี ค.ศ. ๒๐๒๑ โดยมีกรอบการทำงานด้านการค้าและการลงทุนอาเซียน-สหรัฐฯ (ASEAN-U.S. Trade and Investment Framework Arrangement - TIFA) โดยมีการหารือระหว่างรัฐมนตรีเศรษฐกิจอาเซียนกับผู้แทนการค้าสหรัฐฯ (ASEAN Economic Ministers-U.S. Trade Representative (AEM-USTR) Consultations) เป็นกลไกขับเคลื่อนความร่วมมือและแผนดำเนินงาน เป็นกลไกที่จะอำนวยความสะดวกทางการค้า การพัฒนาธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม และการประสานกลมกลืนของมาตรฐานสินค้า และยังมีความร่วมมือด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ (ความร่วมมือพัฒนาเมืองอัจฉริยะหรือ smart city) และความร่วมมือด้านการเงินการธนาคาร การพัฒนาพลังงานสะอาด และความมั่นคงทางอาหาร

ในด้านสังคมและวัฒนธรรม สหรัฐฯ ร่วมมือกับอาเซียนในเรื่องการจัดการภัยพิบัติ การเชื่อมโยงระดับประชาชน (people-to-people connectivity) ด้วยการส่งเสริมและคุ้มครอง สิทธิสตรีและเด็ก ความร่วมมือด้านการศึกษา และเยาวชน (โครงการ Young Southeast Asian Leaders Initiative) เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนของสหประชาชาติ (UN Sustainable Development Goals) โดยเฉพาะการจัดความยากจน การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การพัฒนาพลังงานสะอาด ความมั่นคงทางสาธารณสุข (ข้อริเริ่ม ASEAN-US Health Future) ความมั่นคงทางอาหาร และยังให้ความช่วยเหลือประเทศอาเซียนที่ตั้งอยู่ตอนล่างของแม่น้ำโขงภายใต้ ข้อริเริ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง (Lower Mekong Initiative) อันได้แก่ การเกษตรและความมั่นคง ทางอาหาร การเชื่อมโยง การศึกษา สิ่งแวดล้อมและน้ำ และสาธารณสุข

๑๐. สหราชอาณาจักร เป็นประเทศคู่เจรจาของอาเซียนในปี ค.ศ. ๒๐๒๑ และอังกฤษได้ภาคยานุวัติสนธิสัญญาไมตรีและความร่วมมือในปี ค.ศ. ๒๐๑๒ และกลไกส่งเสริมความสัมพันธ์ คือ การประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนกับสหราชอาณาจักร คณะกรรมการ ความร่วมมืออาเซียน-สหราชอาณาจักร (ASEAN-UK Joint Cooperation Committee) และ การหารือระหว่างรัฐมนตรีเศรษฐกิจอาเซียนกับสหราชอาณาจักร (AEM-UK Consultation) สหราชอาณาจักรคาดว่า ความร่วมมือระหว่างสหราชอาณาจักรกับอาเซียนจะครอบคลุมเรื่องการค้า การลงทุน ความมั่นคงทางทะเล อาชญากรรมข้ามชาติ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ สิ่งแวดล้อม การพัฒนาอย่างยั่งยืน วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และการศึกษา ปัจจุบัน สหราชอาณาจักรได้ให้ทุนนักศึกษาอาเซียนไปศึกษาในสหราชอาณาจักร และฝึกอบรมภาษาอังกฤษให้แก่ครูของประเทศสมาชิกอาเซียน

ในไตรมาสแรกของปี ค.ศ. ๒๐๒๑ มูลค่าการค้ารวมระหว่างอาเซียนกับสหราชอาณาจักร คือ ๓๒.๓ พันล้านปอนด์

๑๑. สหภาพยุโรป เป็นคู่เจรจาของอาเซียนในปี ค.ศ. ๑๙๗๗ บนพื้นฐานของความตกลงว่าด้วยความร่วมมือระหว่างอาเซียนกับประชาคมเศรษฐกิจยุโรป (ASEAN-EEC Cooperation Agreement) สหภาพยุโรปถือเป็น ‘หุ้นส่วนโดยธรรมชาติ’ ของอาเซียน ทั้งสององค์กรมีค่านิยมร่วมกันคือ เชื่อมมั่นในการรวมกลุ่มระดับภูมิภาค พหุภาคีนิยม และระเบียบระหว่างประเทศซึ่งตั้งอยู่บนฐานของกฎกติกาที่ทุกฝ่ายยอมรับ สหภาพยุโรปเป็นแรงบันดาลใจของอาเซียนในการรวมตัวกันทางเศรษฐกิจ

ความสัมพันธ์อาเซียน-สหภาพยุโรปได้พัฒนาเป็นหุ้นส่วนที่เพิ่มพูน (Enhanced Partnership) ในปี ค.ศ. ๒๐๐๗ โดยมีแผนปฏิบัติการให้บรรลุความเป็นหุ้นส่วนที่เพิ่มพูน และความสัมพันธ์ระหว่างอาเซียนกับสหภาพยุโรปได้ยกระดับไปสู่การเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ในปี ค.ศ. ๒๐๒๐

ความสัมพันธ์ด้านการเมืองและความมั่นคง สหภาพยุโรปได้ภาคยานุวัติสนธิสัญญาไมตรีและความร่วมมือในปี ค.ศ. ๒๐๑๒ กลไกพัฒนาความร่วมมืออาเซียน-สหภาพยุโรปได้แก่ การประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนกับสหภาพยุโรป (ASEAN-EU Ministerial Meeting -AEMM) การประชุมรัฐมนตรีอาเซียนกับสหภาพยุโรป (Post Ministerial Conference + EU) และ การประชุม ASEAN Regional Forum

ส่วนความร่วมมือด้านเศรษฐกิจ สหภาพยุโรปมีมูลค่าการค้ากับอาเซียนในปี ค.ศ. ๒๐๒๐ คิดเป็นเงิน ๒๖๘.๙ พันล้านดอลลาร์สหรัฐ และสหภาพยุโรปลงทุนในอาเซียน ๒๖.๕ พันล้านดอลลาร์สหรัฐในปี ค.ศ. ๒๐๒๑ การประชุมหารือระหว่างรัฐมนตรีเศรษฐกิจอาเซียนกับกรรมาธิการการค้าของสหภาพยุโรป (ASEAN Economic Ministers (AEM) and the EU Trade Commissioner Consultations) เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาและส่งเสริมความร่วมมือ โดยสหภาพยุโรปส่งเสริมการรวมตัวกันทางเศรษฐกิจของอาเซียน และการลดความยากจน

ในขณะที่ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม สหภาพยุโรปมีโครงการให้ความช่วยเหลือแก่อาเซียนในด้านการพัฒนาครอบคลุมทั้ง ๓ เสาหลักของประชาคมอาเซียนกล่าวคือ ความช่วยเหลือด้านสิทธิมนุษยชน ธรรมชาติ เศรษฐกิจ ธุรกิจการค้า เกษตร ประมง ป่าไม้ วิทยาศาสตร์เทคโนโลยี วิจัยและนวัตกรรม ความเท่าเทียมกันทางเพศ สิทธิสตรี คนชรา และเด็ก การพัฒนาอย่างยั่งยืน ผ่านกรอบงบประมาณที่ชื่อว่า Enhanced Regional EU-ASEAN Dialogue

Instrument (E-READI) ตั้งแต่ปี ค.ศ. ๒๐๑๖ - ๒๐๒๔ ที่มีวัตถุประสงค์สนับสนุนการรวมตัวกันของอาเซียน เพื่อลดความยากจนด้วย

แม้สหภาพยุโรปจะมีความร่วมมือกับอาเซียนครอบคลุม ๓ เสาหลักของอาเซียน และมียุทธศาสตร์เพื่อความร่วมมือในอินโด-แปซิฟิกของสหภาพยุโรปในปี ค.ศ. ๒๐๒๑ แต่การดำเนินนโยบายของสหภาพยุโรปที่ใช้บรรทัดฐานทางกฎหมายเคร่งครัด รวมทั้งการส่งเสริมค่านิยมประชาธิปไตย สิทธิมนุษยชน และสิ่งแวดล้อม ส่งผลให้เกิดความเข้าใจไม่ตรงกันกับบางประเทศสมาชิกอาเซียน แม้ว่าความเชี่ยวชาญของสหภาพยุโรปในการยกระดับมาตรฐานทางการค้า ไม่ว่าจะเป็มาตรฐานด้านแรงงาน อุตสาหกรรม หรือสิ่งแวดล้อมจะช่วยเพิ่มศักยภาพและขีดความสามารถให้อาเซียนสามารถยกระดับมาตรฐานการค้าไปสู่ระดับสากลและยังทำให้ความพยายามของสหภาพยุโรปที่จะขอเข้าร่วมการประชุมสุดยอดเอเชียตะวันออก (East Asia Summit) ยังไม่เป็นผล

ความท้าทายของอาเซียน

ตั้งแต่ได้รับก่อตั้งในวันที่ ๘ สิงหาคม ค.ศ. ๑๙๖๗ อาเซียนกลายเป็นองค์การระหว่างประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีประสบการณ์หลากหลายในรูปแบบต่าง ๆ ท่ามกลางสถานการณ์ที่ผันผวนของการเมืองระหว่างประเทศ อาเซียนได้ปรับตัวเองอย่างต่อเนื่องจากการเรียนรู้การดำเนินงานในอดีต และได้แสดงบทบาทในด้านต่าง ๆ ตลอดจนรับสมาชิกใหม่เพิ่มขึ้นจนครบ ๑๐ ประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยกัมพูชาเป็นประเทศสุดท้ายที่เป็นสมาชิกอาเซียนในปี ค.ศ. ๑๙๙๙ ต่อมา การประชุมสุดยอดอาเซียนและการประชุมสุดยอดอาเซียนที่เกี่ยวข้อง ครั้งที่ ๔๐ และครั้งที่ ๔๑ ที่กรุงเทพมหานคร วันที่ ๑๑-๑๒ พฤศจิกายน ค.ศ. ๒๐๒๒ อาเซียนได้ตกลงในหลักการรับติมอร์ เลสเต เป็นสมาชิกลำดับที่ ๑๑ นอกจากนี้ อาเซียนยังได้พัฒนาความเป็นสถาบันด้วยการเริ่มใช้บังคับกฎบัตรอาเซียนไปหลายปี ค.ศ. ๒๐๐๘ และการจัดตั้งประชาคมอาเซียนอันประกอบด้วยประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน และประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนในสิ้นปี ค.ศ. ๒๐๑๕

อาเซียนได้พัฒนาผ่านช่วงเวลาของความยุ่งยากจนสามารถเชื่อมโยงประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีความหลากหลายทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมเข้าด้วยกันได้อย่างดี อาเซียนสามารถสร้างเอกภาพในความแตกต่างได้ (unity in diversity) อาเซียนสามารถจัดการกับความตึงเครียดระหว่างรัฐสมาชิก ลดการเผชิญหน้า เสริมสร้างความเชื่อมั่นและความไว้วางใจระหว่างรัฐสมาชิก และกับประเทศภายนอก สร้างสภาวะแวดล้อม

ระหว่างประเทศที่สงบสุข และช่วยธำรงรักษาสันติภาพและเสถียรภาพในภูมิภาคได้ยาวนานหลายทศวรรษด้วย “วิถีทางของอาเซียน” (ASEAN way)

วิถีทางอาเซียนหมายถึง แนวปฏิบัติของอาเซียนที่ใช้กันมาตั้งแต่การก่อตั้งอาเซียนอันประกอบด้วยบรรทัดฐานทางกฎหมายและบรรทัดจากความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรมของประเทศสมาชิก โดยบรรทัดฐานทางกฎหมายได้แก่ การไม่ใช้กำลัง และการแก้ไขปัญหาด้วยสันติวิธี หลักการไม่แทรกแซงในกิจการภายในของกันและกัน (non-interference) ส่วนบรรทัดฐานจากความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรมของประเทศอาเซียนได้แก่ ความไม่เป็นทางการ การปรึกษาหารือ และฉันทามติ (Acharya, 2003) โดยกฎบัตรอาเซียน ข้อ ๒๐ ระบุว่า โดยหลักการพื้นฐาน ให้การตัดสินใจของอาเซียนอยู่บนพื้นฐานของการปรึกษาหารือและฉันทามติ

พัฒนาการของอาเซียนมากกว่าครึ่งศตวรรษที่ผ่านมาทำให้ปฏิเสธไม่ได้ว่า “อาเซียนเป็นสิ่งมหัศจรรย์” (Makbubani & Sng, 2017) อาเซียนสามารถนำสันติภาพที่ยั่งยืนมาสู่ภูมิภาค แม้ประเทศสมาชิกจะมีความแตกต่างกันทางเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา วัฒนธรรม และระบบการปกครอง อีกทั้งมีขนาดใหญ่หรือเล็กไม่เท่ากัน แต่ไม่มีความพยายามครอบงำอาเซียนโดยประเทศสมาชิกใด และอาเซียนจะเพิ่มขีดความสามารถทางสถาบันของกระบวนการและการประสานงานของอาเซียน เพิ่มประสิทธิภาพการทำงานขององค์กรต่าง ๆ ของอาเซียน รวมทั้งสำนักเลขาธิการอาเซียน โดยให้คณะมนตรีของแต่ละประชาคมอาเซียนดำเนินงานตามวิสัยทัศน์อาเซียน ๒๐๒๕ ที่มุ่งเน้นการรวมตัวกันและการพัฒนาร่วมกันของประเทศสมาชิก (Integrating Countries, Integrating Development)

ถึงกระนั้นก็ตาม ปัจจุบันอาเซียนยังเผชิญกับปัญหาหรือสิ่งท้าทายหลายประการ ไม่ว่าจะเป็น (๑) หลักฉันทามติ (๒) หลักการไม่แทรกแซงในกิจการภายใน (๓) ปัญหาในทะเลจีนใต้ (๔) สถานการณ์ทางการเมือง (รัฐประหาร) ในเมียนมา และ (๕) ความสัมพันธ์ระหว่างอาเซียนกับมหาอำนาจ (สหรัฐฯ และจีน)

๑. หลักฉันทามติ (Consensus)

ฉันทามติคือ การเห็นพ้องร่วมกันอย่างเป็นเอกฉันท์ เป็นกระบวนการตัดสินใจของกลุ่มรัฐที่เน้นความยินยอมและเห็นชอบร่วมกันอย่างเป็นเอกฉันท์จากทุกรัฐ ไม่ว่าจะรัฐเล็ก รัฐใหญ่ต่างมีสถานะเท่าเทียมกัน ซึ่งหมายความว่า การตัดสินใจนั้นจะเป็นที่ยอมรับและได้รับการปฏิบัติตามสาระสำคัญของฉันทามติคือ ทุกรัฐต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจด้วยความสมัครใจ โดยมีการปรึกษาหารือกัน ยินดีรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่าง มีการประนีประนอม มีการตัดสินใจและ

ยอมรับที่จะปฏิบัติตามการตัดสินใจนั้น นักวิชาการบางคนเห็นว่า ฉันทามติช่วยรักษาผลประโยชน์ของประเทศเล็กด้วย (Loke, 2005) ฉันทามติทำให้ประเทศภายนอกเห็นว่า อาเซียนเป็นเอกภาพ โดยความพยายามสร้างความเข้าใจร่วมกันต่อปัญหา และหาหนทางที่จะประนีประนอมโดยไม่มี การตำหนิกันในที่สาธารณะหรือปล่อยให้ความเห็นขัดแย้งกันทำลายภาพลักษณ์ของอาเซียน (Acharya, 1998)

แม้การใช้หลักฉันทามติจะเป็นผลดี ทำให้ประเทศสมาชิกอาเซียนมีความสบายใจ (comfort) ในการร่วมมือกัน แต่มีข้อวิจารณ์ว่าอาเซียนเป็นองค์การที่รวมตัวกันอย่างหลวม ๆ ไม่สามารถให้ผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรม ฉันทามติทำให้การดำเนินความร่วมมือของอาเซียนเป็นไปอย่าง เชื่องช้าเพราะต้องได้รับความเห็นชอบจากทุกประเทศสมาชิก หากสมาชิกประเทศใดประเทศหนึ่ง ไม่ต้องการร่วมมือก็ทำให้โครงการนั้นไม่สามารถดำเนินไปได้ นอกจากนี้ ความร่วมมือระหว่าง อาเซียนกับประเทศภายนอก และการจัดระเบียบอำนาจในภูมิภาค (Regional architecture) ต้อง อาศัยหลักฉันทามติของอาเซียนเพื่อสามารถทำให้หลักการ “อาเซียนเป็นศูนย์กลาง” (ASEAN Centrality) หรือการมีบทบาทนำของอาเซียนสามารถดำเนินไปได้ แต่ในบางเรื่องที่เกี่ยวข้อง เสถียรภาพและความมั่นคงของภูมิภาคและมีความขัดแย้งสูง อาเซียนกลับไม่สามารถมีฉันทามติ เช่น ปัญหาข้อพิพาทในทะเลจีนใต้ที่ประเทศสมาชิกอาเซียนไม่มีท่าที่เป็นเอกภาพในการต่อสู้กับ ความก้าวร้าวของจีน (Saichai Leelianou, 2021) และอาจเปิดโอกาสให้มีการแทรกแซงจาก ภายนอกดังเช่นที่เกิดขึ้นเมื่อกัมพูชาเป็นประธานการประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนในปี ค.ศ. ๒๐๑๒ และเห็นผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่จะได้รับจากจีนมากกว่าความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ของอาเซียน กัมพูชาจึงประกาศไม่มีแถลงการณ์ของที่ประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียน เนื่องจากไม่สามารถตกลงกันได้ในร่างเอกสารแนบการประชุมเรื่องปัญหาในทะเลจีนใต้ที่เสนอโดย ฟิลิปปินส์ ซึ่งกัมพูชาต้องการแก้ไขร่างเอกสารฯ ให้เอื้อประโยชน์แก่จีน เป็นการตอบแทนเงินที่ให้ความช่วยเหลือจำนวนมากแก่กัมพูชา ส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของอาเซียนในสายตาประชาคม ระหว่างประเทศอย่างมาก

โดยที่อาเซียนตระหนักดีถึงมุมมองในด้านลบของหลักฉันทามติ จึงได้แก้ไขปัญหาโดยระบุไว้ในกฎบัตรอาเซียน ข้อ ๒๐ (๒) หากไม่สามารถหาฉันทามติได้ ที่ประชุมสุดยอดอาเซียนอาจตัดสินใจว่าจะทำการตัดสินใจเฉพาะเรื่องนั้นอย่างไร แต่คำถามคือ หากที่ประชุมสุดยอดไม่สามารถหาฉันทามติได้ อาเซียนจะอย่างไร ส่วนสูตร ASEAN minus X คือ ประเทศสมาชิกใดมีความพร้อมที่จะ ปฏิบัติตามข้อตัดสินใจ สามารถดำเนินการได้ ประเทศสมาชิกที่ยังไม่พร้อม รอให้พร้อม จึง

ดำเนินการได้ (กฎบัตรอาเซียน ข้อ ๒๑) จะใช้ในการอนุวัติตามข้อผูกพันทางเศรษฐกิจเท่านั้น ไม่สามารถนำมาใช้กับเรื่องการเมืองและความมั่นคงที่คงใช้หลักฉันทามติ

๒. หลักการไม่แทรกแซงในกิจการภายใน

หลักการไม่แทรกแซงกิจการภายในของประเทศสมาชิกอื่นหมายความว่า การประเทศสมาชิกจะไม่เข้าไปแทรกแซง ไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับกิจการภายในและเขตอำนาจรัฐของประเทศสมาชิกอื่น และไม่เข้าไปในดินแดนของประเทศสมาชิกอื่นโดยไม่ได้รับความยินยอม รวมถึงไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับปัญหาความขัดแย้ง ไม่วิพากษ์วิจารณ์หรือแสดงความคิดเห็นต่อความสัมพันธ์ของประเทศสมาชิกอื่น หลักการไม่แทรกแซงกิจการภายในมีแนวคิดจากหลักการเคารพในอำนาจอธิปไตยของรัฐอื่น จึงมีความสัมพันธ์กับหลักการห้ามใช้กำลัง หรือการไม่ใช้กำลังต่อบูรณภาพแห่งดินแดน หรือความเป็นอิสระทางการเมืองของรัฐอื่น (ชันทนภรณ์ บุญเกิดทรัพย์, ๒๕๖๗)

หลักการไม่แทรกแซงกิจการภายในของประเทศสมาชิกที่เป็นหลักการสำคัญในสนธิสัญญาไมตรีและความร่วมมือในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ค.ศ. ๑๙๗๖ และในกฎบัตรอาเซียน เป็นหลักพื้นฐานทางกฎหมายที่อาเซียนยึดมั่นมาตลอดเพราะความหลากหลายทางเชื้อชาติ ภาษา วัฒนธรรมของประเทศสมาชิก การเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับกิจการภายในของประเทศสมาชิกอื่นอาจเป็นชนวนให้เกิดความขัดแย้งกันได้ดังที่เคยเกิดขึ้นแล้ว

แม้หลักการไม่แทรกแซงในกิจการภายในของรัฐอื่นเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดสันติภาพในภูมิภาคเพราะช่วยป้องกันไม่ให้เกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐ แต่ปัจจุบันสหประชาชาติมีข้อยกเว้นการใช้หลักการไม่แทรกแซงในกิจการภายในของรัฐอื่นแล้ว โดยเฉพาะการแทรกแซงด้วยเหตุผลทางด้านมนุษยธรรม (Humanitarian Intervention) หรือหลักการความรับผิดชอบในการปกป้อง (Responsibility to Protect Principle) สำหรับอาชญากรรมร้ายแรงที่ประชาชนในประเทศอื่นประสบโดยรัฐบาลของประเทศนั้นไม่เต็มใจหรือไม่ดำเนินการเพื่อคุ้มครองประชาชนของตน จึงเป็นหน้าที่ของประชาคมระหว่างประเทศต้องช่วยเหลือประชาชนเหล่านั้นที่ประสบภัย

ปัจจุบันประเทศสมาชิกอาเซียนยังไม่ยอมรับค่านิยมสากลร่วมกันทุกประเทศ โดยเฉพาะค่านิยมประชาธิปไตย ค่านิยมสิทธิมนุษยชน บางประเทศสมาชิกยังยึดมั่นในหลักการไม่แทรกแซงในกิจการภายในของประเทศสมาชิกอื่น จึงไม่แสดงความคิดเห็นในเชิงวิพากษ์วิจารณ์กันเองเพราะถือเป็นเรื่องภายในของประเทศสมาชิกอื่น หรือบางประเทศสมาชิกยังคงยึดถือผลประโยชน์แห่งชาติของตนเป็นที่ตั้ง จึงไม่แทรกแซงในกิจการภายในของประเทศสมาชิกอื่นเพราะเกรงว่าหากตนอยู่ในสถานะเดียวกันจะถูกแทรกแซงบ้าง หรือเสียผลประโยชน์ของประเทศตน

การสู้รบตามชายแดนระหว่างไทยกับกัมพูชา ไทยยืนยันจะใช้กลไกทวิภาคีในการแก้ไขปัญหา ตามกฎบัตรอาเซียน หมวด ๘ การระงับข้อพิพาท ข้อ ๒๒ รัฐสมาชิกต้องพยายามที่จะระงับข้อพิพาททั้งปวงอย่างสันติให้ทันท่วงทีโดยผ่านการสนทนา ปรีชาหาหรือและการเจรจา โดยปฏิเสธข้อเสนอของมาเลเซีย ประธานอาเซียนที่จะเป็นผู้ไกล่เกลี่ย (กฎบัตรอาเซียนข้อ ๒๓ (๒) รัฐสมาชิกที่เป็นคู่กรณีในข้อพิพาทอาจร้องขอให้ประธานอาเซียนหรือเลขาธิการอาเซียนทำหน้าที่เป็นคนกลางที่น่าเชื่อถือ ประนีประนอมหรือไกล่เกลี่ย) แต่กัมพูชาต้องการจะนำเรื่องเข้าสู่การพิจารณาของศาลสถิตยุติธรรมระหว่างประเทศ จนกระทั่งประธานาธิบดีทรัมป์แห่งสหรัฐฯ เข้ามาแทรกแซงจนนำไปสู่การหยุดยิง มาเลเซียจึงฉวยโอกาสในฐานะประธานอาเซียนเข้าเป็นสักขีพยานร่วมการลงนามหยุดยิงระหว่างไทยกับกัมพูชา แต่ประเทศสมาชิกส่วนมากของอาเซียนยังคำนึงถึงหลักการไม่แทรกแซงในกิจการภายใน จึงไม่ได้แสดงความเห็นในเรื่องความขัดแย้งไทย-กัมพูชา

อย่างไรก็ดี หลักการไม่แทรกแซงในกิจการภายในของประเทศสมาชิก ในบางกรณีอาจมีผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของอาเซียนในฐานะองค์การความร่วมมือระดับภูมิภาคที่ต้องแสดงบทบาท เช่น การไม่วิจารณ์การทำรัฐประหารหรือการไม่วิจารณ์การละเมิดสิทธิมนุษยชนในเมียนมา โดยเฉพาะการใช้กำลังปราบปรามประชาชนที่ประท้วงรัฐบาลทหารเมียนมาเนื่องจากเกรงว่าประเทศตนเองอาจโดนวิจารณ์บ้าง หรือการวิจารณ์ประเทศสมาชิกอื่นอาจส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจต่อประเทศตน เช่น การปิดด่าน ทำให้ค้าขายสินค้าไม่ได้ ทำให้อาเซียนถูกมองว่าไม่มีประสิทธิภาพ ไม่สามารถจัดการเรื่องภายในของตนได้

บางประเทศสมาชิกยอมรับและยึดมั่นในค่านิยมสากลโดยเฉพาะค่านิยมประชาธิปไตย สิทธิเสรีภาพ และค่านิยมสิทธิมนุษยชน จึงกล่าววิจารณ์การทำรัฐประหาร และการละเมิดสิทธิมนุษยชนในประเทศสมาชิกอื่นอย่างเปิดเผย เช่น อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์วิจารณ์การทำรัฐประหารในเมียนมาอย่างเปิดเผย หรือแม้กระทั่งติมอร์ เลสเตสมาชิกใหม่ของอาเซียนที่ฝ่ายตุลาการติมอร์ เลสเตรับคำร้องเรียนขององค์กรสิทธิมนุษยชนชาวจีน (Chin Human Rights Organization - CHRO) หลังจากเจ้าหน้าที่ CHRO ได้เข้าพบประธานาธิบดี โฮเซ รามอส ฮอร์ต้าของติมอร์ เลสเต และกล่าวหาว่ารัฐบาลทหารเมียนมาก่ออาชญากรรมสงครามและอาชญากรรมต่อมวลมนุษยชาตินับตั้งแต่การรัฐประหาร ๑ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๒๐๒๑ โดยฝ่ายตุลาการติมอร์ เลสเตอ้างว่าการรับเรื่องนี้ไว้พิจารณาคดีเป็นการใช้เขตอำนาจรัฐตามหลักสากล (ซึ่งถูกต้องตามกฎหมายระหว่าง

ประเทศ) แต่รัฐบาลทหารเมียนมาไม่พอใจ และเห็นว่าเป็นการละเมิดกฎบัตรอาเซียน และแทรกแซงกิจการภายในของเมียนมา ทำให้รัฐบาลทหารเมียนมาออกคำสั่งให้ทูตติมอร์ เลสเต เดินทางออกจากเมียนมาภายใน ๑ สัปดาห์

ดังนั้น หลักการไม่แทรกแซงในกิจการภายในของประเทศสมาชิกอื่นจึงเป็นสิ่งท้าทายต่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและภาพลักษณ์ของอาเซียนไม่สามารถจัดการกับปัญหาภายในภูมิภาคตัวเองได้ ทำให้อาเซียนอาจถูกมองว่าไม่สอดคล้องกับสภาพการณ์โลกที่เปลี่ยนแปลงไป

ถึงเวลาหรือยังที่จะมีข้อยกเว้นต่อหลักการไม่แทรกแซงในกิจการภายในของประเทศสมาชิกอื่นเหมือนกับสหประชาชาติที่ยอมรับหลักการความรับผิดชอบในการปกป้อง โดยอาจเริ่มจากปัญหาหรือประเด็นที่ไม่ใช่เรื่องการเมืองความมั่นคง แต่เป็นเรื่องที่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมของประเทศสมาชิก เช่น ปัญหามลพิษหมอกควันที่เกิดจากการเผาและลอยข้ามเขตแดนประเทศสมาชิก ซึ่งแม้จะมีความตกลงอาเซียนว่าด้วยมลพิษจากหมอกควันข้ามแดนตั้งแต่ปี ค.ศ. ๒๐๐๒ แต่ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้เพราะประเทศสมาชิกยังไม่ได้ร่วมมือกันอย่างจริงจังในภาคปฏิบัติ หรือการจัดการภัยพิบัติ น้ำท่วม แผ่นดินไหว โคลนถล่ม ที่ต้องการความร่วมมือในเชิงลึกและกว้าง ทั้งความร่วมมือในการแลกเปลี่ยนข้อมูลและการปฏิบัติที่ดีที่สุด

๓. อาเซียนกับข้อพิพาทในทะเลจีนใต้

ข้อพิพาทในทะเลจีนใต้คือ ข้อพิพาทเกี่ยวกับการอ้างกรรมสิทธิ์เหนือหมู่เกาะพาราเซลส์ และหมู่เกาะสแปรตลีย์ส์และน่านน้ำอาณาเขต รวมถึงหินโพล์พันน้ำ สันดอนทราย และแนวปะการัง ซึ่งเชื่อว่าเป็นพื้นที่ที่อาจมีแหล่งทรัพยากร ธรรมชาติโดยเฉพาะน้ำมันและก๊าซธรรมชาติ นอกจากนี้ยังมีการกระทำที่บั่นทอนความไว้วางใจระหว่างประเทศที่อ้างกรรมสิทธิ์ เช่น การถมทะเล การสร้างเกาะเทียม สร้างที่มั่นทางทหาร สนามบิน ตลอดจนการฝึกซ้อมรบทางทะเล และการจับเรือประมงสัญชาติอื่นที่เข้ามาทำการประมงในบริเวณหมู่เกาะทั้งสอง นำไปสู่ความตึงเครียดในภูมิภาค โดยมีหลายประเทศอ้างสิทธิ์ได้แก่ (เอกรินทร์ บำรุงภักดิ์, ๒๕๖๓. ปถุณต์ อภิรัตน์, ๒๕๖๐. และธรรมรัตน์ รัตนมณี, ๒๕๖๒.)

๑. จีนอ้างกรรมสิทธิ์ในทะเลจีนใต้โดยใช้แผนที่ประวัติศาสตร์ในปี ค.ศ. ๑๙๔๗ ที่เรียกว่า แผนที่เส้นประ ๙ เส้น (Nine-dot map) ครอบคลุมน่านน้ำร้อยละ ๘๐ ในทะเลจีนใต้ โดยจีนพยายามหาทางออกด้วยการเจรจาทวิภาคีกับประเทศที่อ้างกรรมสิทธิ์เป็นรายประเทศ

๒. เวียดนามอ้างว่า ประวัติศาสตร์เวียดนามเคยปกครองหมู่เกาะพาราเซลและหมู่เกาะสแปรตลีย์มาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ และยังครอบครองบางเกาะในหมู่เกาะสแปรตลีย์ พร้อมทั้งปฏิเสธอธิปไตยของจีนเหนือหมู่เกาะทั้งสองก่อนคริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๔๐ แต่เวียดนามมีท่าทีรวมชอมกับจีน

๓. ฟิลิปปินส์อ้างกรรมสิทธิ์เหนือสันดอนสการ์โบโรห์ (Scarborough shoal) ซึ่งอยู่ห่างจากฟิลิปปินส์ราว ๑๑๙ ไมล์ทะเล โดย

ฟิลิปปินส์ได้ยื่นฟ้องจีนกรณีสันดอนสการ์โบโรห์ต่อศาลอนุญาโตตุลาการระหว่างประเทศ ที่กรุงเฮก ในปี ค.ศ. ๒๐๑๓ และศาลอนุญาโตตุลาการระหว่างประเทศได้ตัดสินว่า การอ้างสิทธิ์เหนือ

ทะเลจีนใต้ของจีนไม่มีพื้นฐานทางกฎหมายรองรับก็ตาม แต่จีนไม่ยอมรับอำนาจศาลและคำตัดสินของศาลอนุญาโตตุลาการระหว่างประเทศ ปัจจุบันฟิลิปปินส์อ้างกรรมสิทธิ์เหนือสันดอนทรายโทมัสแห่งที่ ๒ (Second Thomas Shoal) ซึ่งอยู่ในหมู่เกาะสแปรตลีสส์ ห่างจากฟิลิปปินส์ราว ๑๒๐ ไมล์ทะเล โดยมีซากเรือ Sierra Madre ของฟิลิปปินส์ติดค้างอยู่ในสันดอนทรายโทมัสแห่งที่ ๒ ตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๙๙ ฟิลิปปินส์ส่งทหาร ๑๘ นาย สลับสับเปลี่ยนไปประจำการบนซากเรือ Sierra Madre ด้วย ฟิลิปปินส์อ้างว่า สันดอนสการ์โบโรห์และสันดอนทรายโทมัสแห่งที่ ๒ อยู่ในเขตเศรษฐกิจจำเพาะ ๒๐๐ ไมล์ทะเลของตนตามอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยกฎหมายทะเล ค.ศ. ๑๙๘๒ (United Nations Convention on the Law of the Sea 1982 - UNCLOS)

อย่างไรก็ดี ความขัดแย้งจีน - ฟิลิปปินส์ในทะเลจีนใต้ขึ้นอยู่กับแนวนโยบายของผู้นำฟิลิปปินส์ ในสมัยอดีตประธานาธิบดี Rodrigo Duterte ฟิลิปปินส์มีความสัมพันธ์ที่ดีกับจีนโดยมุ่งเน้นความร่วมมือทางเศรษฐกิจ สามารถบรรลุข้อตกลงกับจีนเรื่องการส่งกำลังบำรุงให้ทหารฟิลิปปินส์บนซากเรือ Sierra Madre ที่สันดอนทรายโทมัสแห่งที่ ๒ แต่ประธานาธิบดี Ferdinand Marcos Jr. แสดงท่าทีเป็นพันธมิตรใกล้ชิดกับสหรัฐฯ ไม่ทำตามข้อตกลงนั้น ทั้งนี้ ฟิลิปปินส์มีสนธิสัญญาป้องกันร่วมกันกับสหรัฐฯ (U.S.-Philippines Mutual Defense Treaty) ปี ค.ศ. ๑๙๕๑ ซึ่งประธานาธิบดี Ferdinand Marcos Jr. ได้แก้ไขสนธิสัญญาดังกล่าว อนุญาตให้สหรัฐฯ เข้ามาใช้ฐานทัพในฟิลิปปินส์มากถึง ๑๓ แห่ง

๔. มาเลเซียอ้างกรรมสิทธิ์เหนือบางเกาะและโคดหินในหมู่เกาะสแปรตลีสส์และน่านน้ำในทะเลจีนใต้ที่อยู่ในเขตเศรษฐกิจจำเพาะของตนตามลำดับ โดยอ้างอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยกฎหมายทะเล ค.ศ. ๑๙๘๒

๕. บรูไนอ้างเขตเศรษฐกิจจำเพาะตามอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยกฎหมายทะเล ค.ศ. ๑๙๘๒ แต่ไม่ได้มีข้อพิพาทกับจีนเพราะมีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจกับจีน 21st Century Maritime Silk Road ของจีนสอดคล้องกับวิสัยทัศน์ Wawasan Brunei 2035 ของบรูไน และบรูไนเป็นประเทศสำคัญในยุทธศาสตร์ 21st Century Maritime Silk Road ของจีน โดยจีนพยายามพัฒนาระบบขนส่งเพื่อเชื่อมต่อกับมหาสมุทรอินเดีย

๖. ไต้หวันก็อ้างกรรมสิทธิ์เหนือหมู่เกาะดังกล่าวโดยใช้แผนที่เส้นประ ๙ เส้นเพราะรัฐบาลเจียง ไคเช็กเป็นผู้จัดทำแผนที่เส้นประ ๙ เส้นในปี ค.ศ. ๑๙๔๗

โดยที่ทะเลจีนใต้เป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญทางทะเล เป็นช่องทางเชื่อมต่อระหว่างมหาสมุทรอินเดียนกับมหาสมุทรแปซิฟิก ๑ ใน ๓ ของการเดินทางเรือทั่วโลกต้องแล่นผ่านทะเลจีนใต้ ร้อยละ ๗๐

ของน้ำมันที่ใช้ในญี่ปุ่นต้องขนส่งผ่านทะเลจีนใต้ ทำให้สหรัฐฯ ซึ่งไม่ได้อ้างกรรมสิทธิ์เหนือหมู่เกาะในทะเลจีนใต้ แต่อ้างเสรีภาพในการเดินเรือและบินผ่านทะเลหลวงตามอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยกฎหมายทะเล ค.ศ. ๑๙๘๒ และได้ส่งกองกำลังทางเรือเข้ามาในพื้นที่ใกล้หมู่เกาะพิพาทเพื่อคุ้มครองความปลอดภัยในการเดินเรือพาณิชย์ผ่านทะเลจีนใต้ รวมทั้งทำการซ้อมรบในทะเลจีนใต้ และหลายครั้งที่เกิดการเผชิญหน้ากับกองกำลังทางเรือและอากาศของจีน นอกจากนี้ สหรัฐฯ และพันธมิตรยังมีวัตถุประสงค์ที่จะปิดล้อมจีนทางใต้ตามหลักภูมิรัฐศาสตร์ด้วย

ตั้งแต่ปี ๒๕๖๓ สถานการณ์ในทะเลจีนใต้มีความตึงเครียด โดยสามารถแบ่งเหตุการณ์เป็น ๓ กลุ่ม (กรมอาเซียน กระทรวง การต่างประเทศ, ๒๕๖๕b) ได้แก่

๑. การดำเนินการของจีน การจัดตั้งเขต Xisha (หมู่เกาะพาราเซลส์) และเขต Nansha (หมู่เกาะสแปรตลีย์) ภายใต้เมืองซานซา (Sansha) มณฑลไห่หนานของจีน ซึ่งรับผิดชอบดูแลเกาะและโขดหินในพื้นที่ทะเลจีนใต้ การตั้งชื่อเกาะโขดหิน และพื้นที่โดยรอบของทั้งสองเกาะ การจัดตั้งสถานีวิจัย การฝึกซ้อมรบทางทะเล การทดสอบการปล่อยขีปนาวุธระหว่างการฝึกซ้อมรบทางทะเล รวมถึงการประกาศใช้กฎหมายหน่วยยามฝั่ง (China Coast Guard Law) ซึ่งให้อำนาจแก่หน่วยยามฝั่งของจีนในการใช้กำลังในเขตพื้นที่ทางทะเลของจีน โดยมีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๒๐๒๑ และการออกประกาศโดยสำนักงานบริหารความปลอดภัยทางทะเลจีน (Maritime Safety Administration: MSA) ให้เรือต่างชาติบางประเภทแจ้งข้อมูลเมื่อเข้าสู่ทะเลอาณาเขตของจีน โดยมีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ๑ กันยายน ค.ศ. ๒๐๒๑ รวมถึงให้อำนาจหน่วยยามฝั่งจีนควบคุมตัวคนต่างชาติที่สงสัยว่าจะข้ามแดนโดยผิดกฎหมายด้วยตั้งแต่วันที่ ๑๕ มิถุนายน ค.ศ. ๒๐๒๔

๒. ความตึงเครียดระหว่างสหรัฐฯ กับจีน สหรัฐฯ ดำเนินการทั้งทางทหารและอื่น ๆ เช่น การแล่นเรือและส่งเครื่องบินเข้าไปใกล้พื้นที่พิพาทในทะเลจีนใต้ การฝึกทางทะเลร่วมกับพันธมิตรอาทิ กลุ่ม Quad และประเทศในยุโรปในเขตเศรษฐกิจจำเพาะของฟิลิปปินส์ ตลอดจนการประกาศความร่วมมือ AUKUS การออกถ้อยแถลงเพื่อปฏิเสธการอ้างสิทธิ์ของจีนอย่างชัดเจน ตลอดจนการออกข้อจำกัดการตรวจลงตราแก่เจ้าหน้าที่รัฐวิสาหกิจ เจ้าหน้าที่พรรคคอมมิวนิสต์จีนและกองทัพเรือ กองทัพปลดปล่อยประชาชนของจีนที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินกิจกรรมในทะเลจีนใต้นอกจากนั้น สหรัฐฯ และจีนมักหยาบคายและตอบโต้ท่าทีของอีกฝ่ายในการประชุมภายใต้กรอบอาเซียนกับประเทศคู่เจรจาด้วย

๓. ความตึงเครียดระหว่างจีนกับประเทศสมาชิกอาเซียนและประเทศอื่น ๆ เช่น กรณีเรือประมงเวียดนามจมเนื่องจากชนเรือลาดตระเวนของจีนบริเวณหมู่เกาะพาราเซล กรณีจีนละเมิด

เขตเศรษฐกิจจำเพาะ (EEZ) บริเวณหมู่เกาะนาทูนานาของอินโดนีเซีย และแนวปะการัง Whitsun ของฟิลิปปินส์ ตลอดจนการยื่นคำขอขยายเขตพื้นที่ไหล่ทวีปเกิน ๒๐๐ ไมล์ทะเลของมาเลเซียต่อ คณะกรรมาธิการกำหนดขอบเขตไหล่ทวีป (UN Commission on the Limits of the Continental Shelf: CLCS) นำไปสู่การที่ประเทศต่าง ๆ ได้แก่ จีน สหรัฐฯ เวียดนาม ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย ออสเตรเลีย สหราชอาณาจักร ฝรั่งเศส เยอรมนี ญี่ปุ่น และนิวซีแลนด์ แสดงท่าทีตอบโต้ระหว่างกันอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรผ่านเลขาธิการสหประชาชาติ

ทั้งนี้ ข้อพิพาทในทะเลจีนใต้ถือเป็นประเด็นอ่อนไหวในความสัมพันธ์จีน - ฟิลิปปินส์ เนื่องจากการดำเนินการของทั้งสองฝ่ายใช้มาตรการรุนแรง โดยเฉพาะเรือยามฝั่งจีนใช้ปืนฉีดน้ำแรงดันสูงยิงใส่เรือขนส่งเสบียงสำหรับนาวิกโยธินฟิลิปปินส์ ๑๘ นายที่ประจำการบนซากเรือ Sierra Madre ในสันดอนทรายโทมัส แห่งที่ ๒ หลายครั้งตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๒๐๒๑ จนถึงเดือนมิถุนายน ค.ศ. ๒๐๒๔ อย่างไรก็ตาม เมื่อ ๒๒ กรกฎาคม ค.ศ. ๒๐๒๔ จีนและฟิลิปปินส์สามารถบรรลุข้อตกลงเรื่องการส่งเสบียงให้ทหารบนเรือ Sierra Madre โดยจีนยอมให้ส่งอาหารให้ทหารบนซากเรือ แต่ไม่อนุญาตให้ส่งวัสดุก่อสร้างหรือซ่อมแซมเรือ

นอกจากนี้ เรือลาดตระเวนของกองทัพเรือจีนยังรุกล้ำน่านน้ำทางทะเลชูลูของฟิลิปปินส์ บริเวณหมู่เกาะ Cuya จังหวัด Palawan และเกาะ Apo โดยไม่ได้รับอนุญาตเมื่อเดือนมีนาคม ค.ศ. ๒๐๒๒ และกระทรวงการต่างประเทศฟิลิปปินส์ออกแถลงการณ์เมื่อวันที่ ๓๑ พฤษภาคม ค.ศ. ๒๐๒๒ ระบุว่าได้มีหนังสือประท้วงทางการทูตเพื่อแสดงท่าทีคัดค้านการกำหนดฝ่ายเดียวของจีนในการสั่งพักการประมงบริเวณทางตอนเหนือของทะเลจีนใต้ เป็นเวลา ๓ เดือนครึ่งในบริเวณทะเลจีนใต้ที่มีพื้นที่ครอบคลุมถึงทะเลฟิลิปปินส์ตะวันตก

อาเซียนให้ความสำคัญกับการรักษาสันติภาพ ความมั่นคง เสถียรภาพ ความปลอดภัย และเสรีภาพ ในการเดินเรือและบินผ่านทะเลจีนใต้ โดยประสงค์จะให้ทะเลจีนใต้เป็นทะเลแห่งสันติภาพ เสถียรภาพ และความไพบูลย์ (South China Sea as a sea of peace, stability, and prosperity) โดยเห็นว่าประเทศที่เกี่ยวข้องจำเป็นต้องระงับข้อพิพาทระหว่างกันอย่างสันติ โดยสอดคล้องกับกฎหมายระหว่างประเทศและอนุสนธิสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยกฎหมายทะเล ค.ศ. ๑๙๘๒ (UNCLOS) และขอให้ทุกฝ่ายมีความยับยั้งชั่งใจในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่อาจจะนำมาซึ่งข้อพิพาทในทะเลจีนใต้

ประเทศสมาชิกอาเซียนและจีนได้ลงนามใน Declaration on the Conduct of Parties in the South China Sea (DOC) เมื่อวันที่ ๔ พฤศจิกายน ค.ศ. ๒๐๐๒ โดยรัฐภาคียืนยัน

พันธกรณีต่อวัตถุประสงค์และหลักการของอนุสนธิสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยกฎหมายทะเล ค.ศ. ๑๙๘๒ และหลักกฎหมายระหว่างประเทศ เคารพสิทธิเสรีภาพในการเดินเรือและบินผ่านพื้นที่ขัดแย้งภายใต้หลักกฎหมายทะเล ส่งเสริมให้มีมาตรการสร้างความเชื่อมั่นและความร่วมมือของปฏิบัติการทางทะเล แก้ไขข้อพิพาทระหว่างกันโดยสันติวิธี และกำหนดขั้นตอนสำหรับการหารือในเรื่องต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการเป็นเพื่อนบ้านที่ดีและความโปร่งใส รวมทั้งยืนยันให้มีการจัดทำประมวลการปฏิบัติในทะเลจีนใต้ (Code of Conduct – COC) เพื่อเป็นแนวทางให้ประเทศที่เกี่ยวข้องปฏิบัติตาม

รัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนได้รับรองแนวทางการจัดทำประมวลการปฏิบัติในทะเลจีนใต้ (COC) ในปี ค.ศ. ๒๐๑๗ และมอบหมายให้เจ้าหน้าที่ระดับอาวุโสเจรจากับจีนเพื่อจัดทำ COC ต่อไป ประเทศสมาชิกอาเซียนและจีนได้เริ่มการเจรจาจัดทำ COC อย่างเป็นทางการเมื่อปี ค.ศ. ๒๐๑๗ โดยมีที่ประชุมเจ้าหน้าที่ระดับอาวุโส SOM on DOC (ระดับปลัดกระทรวง) และคณะทำงาน JWG on DOC (ระดับอธิบดี) เป็นกลไกหลักในการเจรจา การเจรจายังคงดำเนินอยู่แม้หยุดชะงักเพราะการแพร่ขยายของโรค COVID-19 ในช่วงปี ค.ศ. ๒๐๒๐-๒๐๒๑ อย่างไรก็ตาม ยังมีความเห็นต่างระหว่างอาเซียนกับจีนในเรื่องสถานะของ COC โดยจีนต้องการให้ COC เป็นเอกสารทางการเมือง ไม่มีผลผูกมัดทางกฎหมาย เพราะเป็นการปฏิบัติตาม DOC ที่เป็นเอกสารการเมือง ในขณะที่บางประเทศสมาชิกอาเซียนต้องการให้ COC มีผลผูกมัดทางกฎหมาย ปัจจุบันอาเซียนและจีนพิจารณาร่าง COC โดยรวม (Single Draft COC Negotiating Text -SDNT) เสร็จแล้ว แต่ยังมีหลายข้อความ/ประเด็นที่ยังมีความเห็นไม่ตรงกัน และต้องเจรจาทันทีต่อไป

นอกจากนี้ ประเทศสมาชิกอาเซียนและจีนได้จัดโครงการ/กิจกรรมความร่วมมือเพื่อปฏิบัติตาม DOC เป็นระยะ ๆ แม้อาเซียนจะไม่ใช่คู่กรณีกับจีนในปัญหาทะเลจีนใต้ และบางประเทศสมาชิกอาเซียนมีความใกล้ชิดกับจีนมากเพราะได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจหรือเงินกู้ในการพัฒนาประเทศ บางประเทศอ้างสิทธิในพื้นที่ทางทะเลในทะเลจีนใต้ แต่ไม่แสดงท่าทีคัดค้านจีน จะมีเพียงฟิลิปปินส์เท่านั้นที่แสดงท่าทีคัดค้านจีนในการอ้างสิทธิเหนือหมู่เกาะในทะเลจีนใต้ ทำให้อาเซียนขาดเอกภาพในการมีท่าทีร่วมต่อจีนในปัญหาทะเลจีนใต้

ท่าทีของจีนที่ยังคงเดินหน้าพัฒนาและติดตั้งอาวุธยุทโธปกรณ์บน ๒ หมู่เกาะในทะเลจีนใต้ การล้อมรอบทางทะเล รวมทั้งการห้ามเรือชาติอื่นทำการประมงใกล้หมู่เกาะดังกล่าว ในขณะที่สหรัฐฯ อ้างเสรีภาพในการเดินเรือและบินผ่านทะเลจีนใต้ตามอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยกฎหมายทะเล ค.ศ. ๑๙๘๒ ส่งเรือรบและเครื่องบินรบเข้ามาในทะเลจีนใต้เพื่อคุ้มครองการเดินเรือ

พาณิชย์ และข้อมรกับพันธมิตรอาจเป็นชนวนความขัดแย้งทางอาวุธได้หากเกิดความเข้าใจผิดหรือคาดการณ์ผิดของอีกฝ่ายหนึ่ง ส่วนอาเซียนไม่ต้องการให้เกิดการเผชิญหน้าเพราะจะส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพและความมั่นคงและการค้าในภูมิภาค และต้องการให้การเจรจาจัดทำแนวการปฏิบัติในทะเลจีนใต้ COC บรรลุผลโดยเร็ว แม้ COC จะไม่ได้แก้ไขข้อพิพาทเรื่องกรรมสิทธิ์เหนือหมู่เกาะในทะเลจีนใต้ แต่ COC จะเป็นกลไกส่งเสริมความไว้วางใจ สร้างความเชื่อมั่น และลดความตึงเครียด และระบุดำเนินการแก้ไขปัญหาย่างสันติ โดยพยายามเจรจาในเรื่องที่สามารถร่วมมือกันได้ก่อน เช่น การวิจัยร่วมทางทะเล การคุ้มครองสิ่งแวดล้อมทางทะเล ความร่วมมือกันบริหารเสรีภาพในการเดินเรือและบินผ่านน่านฟ้าเหนือทะเลจีนใต้ และการช่วยเหลือและกู้ภัยทางทะเล ซึ่งต้องอาศัยความมุ่งมั่นทางการเมืองในการผลักดัน

๔. อาเซียนกับสถานการณ์การเมืองในประเทศเมียนมา

การรัฐประหารยึดอำนาจรัฐในเมียนมาโดยพลเอกมิน อ่อง ลาย ผู้บัญชาการทหารสูงสุด เมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๒๐๒๑ โดยอ้างว่ามีการทุจริตในการเลือกตั้งในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๒๐๒๐ ได้ก่อให้เกิดปฏิกิริยาจากประชาคมระหว่างประเทศในทันที สหรัฐฯ ญี่ปุ่น แคนาดา อังกฤษ สหภาพยุโรป นิวซีแลนด์ ได้ประกาศไม่รับรองรัฐบาลทหารเมียนมาและคว่ำบาตรผู้นำทหารของเมียนมาที่ก่อการรัฐประหาร รวมทั้งรัฐวิสาหกิจที่หารายได้ให้แก่กองทัพเมียนมา อาทิ Myanmar Economic Holding Limited และบริษัท เอกชนที่ระดมทุนให้กองทัพเมียนมาด้วยการยึดทรัพย์สิน ห้ามการเดินทางเข้าหรือผ่านดินแดน และห้ามคนอเมริกันและสหภาพยุโรปทำการค้ากับนายทหารเมียนมาหรือบริษัทเมียนมาที่ถูกคว่ำบาตร รวมถึงการห้ามส่งอุปกรณ์หรือสินค้าที่อาจนำมาใช้ในกิจการตำรวจหรือทหาร ระบุว่าความร่วมมือและความช่วยเหลือแก่กองทัพเมียนมา

หลังจากเกิดรัฐประหาร ๑ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๒๐๒๑ ที่ประชุมผู้นำอาเซียน ณ กรุงจาการ์ตา เมื่อวันที่ ๒๔ เมษายน ค.ศ. ๒๐๒๑ ได้แสดงความห่วงกังวลอย่างที่สุดต่อสถานการณ์ในพม่า รวมถึงการใช้ความรุนแรงและการเสียชีวิตของประชาชน พร้อมทั้งเรียกร้องให้รัฐบาลทหารเมียนมาปล่อยตัวนักโทษการเมือง และที่ประชุมสุดยอดอาเซียนได้ออกเอกสาร Five-Point Consensus อันได้แก่

๑. เรียกร้องให้ยุติการใช้ความรุนแรงในพม่าในทันที และขอให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องใช้ความยับยั้งชั่งใจ

๒. ให้มีการเจรจาอย่างสร้างสรรค์ระหว่างทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเพื่อหาข้อยุติอย่างสันติเพื่อประโยชน์ของประชาชน

๓. อาเซียนจะส่งผู้แทนพิเศษของประธานอาเซียนเพื่อทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยในกระบวนการเจรจา โดยเลขาธิการอาเซียนให้ความสนับสนุน

๔. อาเซียนจะมอบความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมแก่เมียนมาผ่านศูนย์ประสานงานอาเซียน

เพื่อความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมในการจัดการภัยพิบัติ

๕. ผู้แทนพิเศษของประธานอาเซียนจะเดินทางไปเมียนมาเพื่อพบหารือกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

(Chairman's Statement on the ASEAN Leaders' Meeting 24 April 2021 ASEAN Secretariat, Jakarta, Republic of Indonesia)

แม้ว่าพลเอกมิน อ่อง ลาย ได้ร่วมการประชุมผู้นำอาเซียนและให้การรับรอง Five-Point Consensus แต่พลเอกมิน อ่อง ลายก็ไม่ได้ปฏิบัติตาม รัฐบาลทหารเมียนมาไม่ยินยอมให้ผู้แทนพิเศษของประธานอาเซียนพบกับนางออง ซาน ซู จี และผู้นำฝ่ายค้านที่ถูกคุมขัง รวมถึงรัฐบาลเอกภาพแห่งชาติ (National Unity Government) ด้วย โดยอ้างว่าบุคคลเหล่านั้นเป็นพวกผิดกฎหมาย เมื่อกัมพูชาเป็นประธานอาเซียนในปี ค.ศ. ๒๐๒๒ นายกรัฐมนตรีฮุน เซน และผู้แทนพิเศษของประธานอาเซียนได้เดินทางเยือนเมียนมาในเดือนมีนาคม และมิถุนายน ค.ศ. ๒๐๒๒ ได้พบหารือกับพลเอกมิน อ่อง ลาย และผู้นำทหารเมียนมา แต่ไม่ได้พบออง ซาน ซู จี ข้าหลวงใหญ่ด้านสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติเห็นว่าแรงกดดันของประชาคมระหว่างประเทศและของอาเซียนยังไม่มีประสิทธิภาพพอที่จะทำให้รัฐบาลทหารเมียนมายุติการใช้ความรุนแรง จึงเรียกร้องให้อาเซียนร่วมคว่ำบาตรรัฐบาลทหารเมียนมาและรัฐวิสาหกิจของทหารเมียนมา

ในการประชุมผู้นำอาเซียน ครั้งที่ ๔๐ และ ๔๑ ที่กรุงพนมเปญ เดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๒๐๒๒ เมียนมาไม่ได้ส่งผู้แทนเข้าร่วมประชุมเนื่องจากมาเลเซีย อินโดนีเซีย สิงคโปร์ และฟิลิปปินส์ไม่ต้องการให้ผู้นำทางการเมืองของเมียนมาเข้าร่วมประชุม แต่ให้เมียนมาส่งผู้แทนในระดับที่ไม่ใช่การเมือง (non-political level representative) เข้าร่วมประชุม ผู้นำอาเซียนได้ทบทวนความคืบหน้าในการปฏิบัติตาม Five-Point Consensus และเห็นว่าสถานการณ์ในเมียนมายังวิกฤตและเปราะบาง มีการใช้กำลังเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเป็นที่ห่วงกังวลต่อความพยายามในการสร้างประชาคมอาเซียน อาเซียนพร้อมจะช่วยเหลือเมียนมาในการหาข้อยุติที่ยั่งยืนต่อสถานการณ์ในปัจจุบัน และ

เรียกร้องให้รัฐบาลทหารเมียนมาปฏิบัติตาม Five-Point Consensus พร้อมทั้งสั่งการให้รัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนร่างแผนกำหนดระยะเวลาในการปฏิบัติตาม Five-Point Consensus ให้รัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนทบทวนเรื่องผู้แทนที่ไม่ใช่ระดับการเมืองของเมียนมาที่จะเข้าร่วมการประชุมผู้นำอาเซียนและการประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนเมื่อถึงเวลาเหมาะสม เรียกร้องให้ทุกฝ่ายลดการขยายความขัดแย้งและยับยั้งชั่งใจ ฝ่ายที่ถืออาวุธต้องรับผิดชอบและถูกประณามสำหรับการใช้ความรุนแรง เรียกร้องให้รัฐบาลทหารเมียนมาอำนวยความสะดวกในการมอบความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมของอาเซียนโดยไม่มีการเลือกปฏิบัติเนื่องจากรัฐบาลทหารเมียนมาไม่ยินยอมให้คณะช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมของอาเซียนเดินทางเข้าไปสำรวจพื้นที่ที่มีความต้องการความช่วยเหลือที่อยู่นอกเขตการควบคุมของรัฐบาลทหารเมียนมา แต่หลังจากนั้นไม่นาน รัฐบาลทหารเมียนมาสั่งปล่อยตัวนักโทษการเมืองเกือบ ๖,๐๐๐ คน รวมทั้งอดีตนักการทูตอังกฤษ และผู้สื่อข่าวญี่ปุ่น

ที่ประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ ๔๓ เมื่อวันที่ ๕ กันยายน ค.ศ. ๒๐๒๓ ได้มีแถลงการณ์การทบทวนและการตัดสินใจของผู้นำอาเซียนเรื่องการปฏิบัติตามฉันทามติ ๕ ประการ (ASEAN Leaders' Review and Decision on the Implementation of the Five Point Consensus) ยืนยันว่าฉันทามติ ๕ ประการเป็นเอกสารอ้างอิงหลัก (main reference) ในการแก้ไขวิกฤตการณ์การเมืองในเมียนมา เรียกร้องให้กองทัพเมียนมาและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องหยุดขยายความรุนแรงและยุติการโจมตีเป้าหมายพลเรือน ให้ผู้แทนพิเศษของอาเซียนติดต่อกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในเมียนมาต่อไป ยืนยันการตัดสินใจของที่ประชุมสุดยอดครั้งที่ ๔๐ และ ๔๑ ที่ให้ผู้แทนเมียนมาที่ไม่ใช่ระดับการเมืองเข้าร่วมการประชุมสุดยอดและการประชุมระดับรัฐมนตรีของอาเซียนจนกว่าจะมีความคืบหน้าในการปฏิบัติตามฉันทามติ ๕ ประการ ให้ฟิลิปปินส์เป็นประธานอาเซียนในปี ค.ศ. ๒๐๒๖ (แทนเมียนมา) ให้ส่งความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมแก่ผู้พลัดถิ่นภายในเมียนมาเนื่องจากการสู้รบ ขับเคลื่อนความพยายามของอาเซียนเพื่อแก้ไขสถานการณ์ทางการเมืองในเมียนมา รวมทั้งส่งเสริมความร่วมมือกับประเทศสมาชิกอาเซียนและประเทศเพื่อนบ้านของเมียนมาในการแก้ไขสถานการณ์ทางการเมืองในเมียนมาและผลกระทบซึ่งรวมถึงปัญหาอาชญากรรมข้ามชาติ ยาเสพติด และการค้ามนุษย์

ปัจจุบันสถานการณ์ในเมียนมาเลวร้ายลงเมื่อเกิดการสู้รบระหว่างกองทัพเมียนมากับกองกำลังชนกลุ่มน้อยตั้งแต่ปลายเดือนตุลาคม ค.ศ. ๒๐๒๓ โดยกองกำลังสามฝ่ายที่เรียกว่า “พันธมิตรสามพี่น้อง” ในรัฐฉาน รัฐคะฉิ่น และกองทัพอาระกันันในรัฐยะไข่ ได้ร่วมมือกันต่อสู้กับทหารรัฐบาล

เมียนมาภายใต้ “ปฏิบัติการ ๑๐๒๗” และยังมี การสู้รบระหว่างกองกำลังชนกลุ่มน้อยกับทหาร รัฐบาลเมียนมาในรัฐชินทางตะวันตกติดต่อกับอินเดียในรัฐคะยา (กระเหรี่ยงแดง) และรัฐกระเหรี่ยง ผลการสู้รบปรากฏว่า กองทัพเมียนมาเป็นฝ่ายเพลี่ยงพล้ำ เสียฐานที่มั่นและพื้นที่การควบคุม หลายร้อยแห่ง รวมทั้งเส้นทางคมนาคมหลักในรัฐชนกลุ่มน้อย

ในการประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ ๔๗ ที่กรุงกัวลาลัมเปอร์ เมื่อวันที่ ๒๖ ตุลาคม ค.ศ. ๒๐๒๕ ผู้นำอาเซียนได้แสดงความห่วงกังวลอย่างลึกซึ้งต่อการขยายตัวของความขัดแย้งและ สถานการณ์มนุษยธรรมในเมียนมา เรียกร้องให้รัฐบาลทหารเมียนมาปฏิบัติตามเอกสารฉันทามติ ๕ ประการ ซึ่งยังคงเป็นเอกสารอ้างอิงหลัก (main reference) ในการแก้ไขวิกฤตการณ์ทางการเมือง ในเมียนมา ประณามการใช้กำลังรุนแรงต่อพลเรือน สาธารณูปโภค และโครงสร้างพื้นฐานของพล เรือน ตลอดจนเรียกร้องให้สร้างสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยสำหรับการจัดส่ง ความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมโดยไม่เลือกปฏิบัติ ทั้งนี้ ผู้นำอาเซียนได้มีเอกสารเรื่องการขยายการ หยุดยิงในเมียนมาเมื่อ ๒๘ มีนาคม ค.ศ. ๒๐๒๕ เพื่อให้สามารถจัดส่งความช่วยเหลือด้าน มนุษยธรรมเข้าไปในเมียนมาได้โดยไม่มีการเลือกปฏิบัติ

เวลาผ่านไปเกือบ ๕ ปีแล้วที่ผู้นำอาเซียนเสนอ Five-Point Consensus (เม.ย. ๒๐๒๑) รัฐบาลทหารเมียนมายังใช้ความรุนแรงกับประชาชนที่รวมตัวกันประท้วง โดยสังหารประชาชน รวมทั้งเด็กมากกว่า ๕,๐๐๐ คน เผาบ้านเรือนประชาชนในเขตต่อต้าน ทำให้ชาวเมียนมานับแสน คนต้องอพยพหนีภัย แม้รัฐบาลทหารเมียนมาประกาศจะจัดการเลือกตั้งทั่วไปหลายครั้ง แต่ก็เลื่อน การเลือกตั้งออกไป จนในที่สุด รัฐบาลทหารเมียนมาได้จัดการเลือกตั้งทั่วไปในปลายเดือนธันวาคม ค.ศ. ๒๐๒๕ จนถึงสิ้นเดือนมกราคม ค.ศ. ๒๐๒๖ รวม ๓ รอบ แต่ถูกวิจารณ์ว่าเป็นการเลือกตั้งที่ ไม่ยุติธรรม ไม่เสรี และเชื่อถือไม่ได้ เนื่องจากรัฐบาลทหารเมียนมาใช้กฎหมายกีดกันพรรคการเมือง ฝ่ายตรงข้าม และจับกุมคนที่มีความเห็นต่างทางการเมือง บางพื้นที่ยังอยู่ในสถานการณ์การสู้รบ หรือมีความขัดแย้ง นอกจากนี้ รัฐธรรมนูญเมียนมา ปี ค.ศ. ๒๐๐๘ ยัง ระบุให้ผู้บัญชาการทหาร สูงสุดแต่งตั้ง งบประมาณทางทหารเป็น สมาชิกสภาทุกระดับได้ ร้อยละ ๒๕ การเลือกตั้งครั้งนี้ จึงมีผู้ออกมาใช้สิทธิเลือกตั้งน้อย

แม้ว่าอาเซียนจะพยายามใช้มาตรการกดดันรัฐบาลทหารเมียนมา แต่รัฐบาลทหาร

เมียนมายังคงไม่ปฏิบัติตาม Five-Point Consensus ทำให้ประเทศภายนอกมองอาเซียนว่าเป็นองค์การระดับภูมิภาคที่อ่อนแอ ไม่มีประสิทธิภาพเพราะไม่สามารถจัดการกับปัญหาภายในของตัวเองได้ ซึ่งสาเหตุส่วนหนึ่งเป็นเพราะบางประเทศสมาชิกไม่จริงจังกับการแก้ไขสถานการณ์ทางการเมืองในเมียนมาเนื่องจากยึดมั่นหลักการไม่แทรกแซงกิจการภายในของประเทศสมาชิกอื่น ด้วยเกรงว่าประเทศตนจะถูกวิจารณ์บ้าง และการวิจารณ์เมียนมาอาจส่งผลกระทบต่อการค้าชายแดน นอกจากนี้ บางประเทศสมาชิกไม่ให้ความสำคัญกับค่านิยมสากลเรื่องการปกครองระบอบประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชนมากนัก

๔. อาเซียนกับประเทศมหาอำนาจ

ภัยคุกคามของอาเซียนเป็นภัยที่มาจากภายนอกตั้งแต่เริ่มการก่อตั้งคือ ภัยคอมมิวนิสต์ หลังจากสงครามเวียดนามยุติลง ประเทศอินโดจีนทั้งสามกลายเป็นคอมมิวนิสต์ แต่ความขัดแย้งระหว่างเวียดนามกับกัมพูชาประชาธิปไตยหรือเขมรแดงได้นำไปสู่สงครามอินโดจีนครั้งที่ ๓ ทำให้อาเซียนต้องร่วมมือกันผลักดันเวียดนามออกไปจากกัมพูชา เมื่อสันติภาพกลับคืนมาในภูมิภาค อาเซียนเริ่มพัฒนาการรวมตัวกัน แต่การแข่งขันระหว่างสหรัฐฯ กับจีนเพื่อมีอิทธิพลเหนือประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทำให้บรรยากาศแวดล้อมระหว่างประเทศไม่เอื้อหนุนการรวมตัวกันของอาเซียน ในทางตรงข้าม บางสถานการณ์ยังเปิดโอกาสให้มหาอำนาจจะแทรกเข้ามาสร้างความแตกแยกในหมู่ประเทศสมาชิกอาเซียนด้วย

๔.๑ ความสัมพันธ์อาเซียนกับสหรัฐฯ

อาเซียนได้รับการก่อตั้งขึ้นมาในลักษณะที่มีท่าทีเอนเอียงไปทางสหรัฐฯ แม้รัฐมนตรีถนัดคอมันตร์จะโน้มน้าวผู้นำประเทศสมาชิกอาเซียนผู้ก่อตั้งอีก ๔ ประเทศโดยให้เหตุผลว่า ถึงเวลาที่ประเทศในภูมิภาคจะก่อตั้งองค์การระหว่างประเทศระดับภูมิภาคเพื่อช่วยเหลือกันเองในยามที่สหรัฐฯ ไม่สามารถเป็นที่พึ่งของประเทศในภูมิภาคได้ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา อาเซียนดำเนินการต่าง ๆ บนพื้นฐานความคิดแบบสหรัฐฯ (American - oriented thinking) และความไม่แน่นอนของนโยบายสหรัฐฯ ต่ออาเซียนทำให้ความสัมพันธ์อาเซียน-สหรัฐฯ ขึ้น ๆ ลง ๆ (Mahbubani and Sng, 2017.)

ตั้งแต่สงครามเย็น สหรัฐฯ ให้ความช่วยเหลือทางทหาร และลงทุนในหลายประเทศสมาชิกอาเซียน นักศึกษาจำนวนมากของประเทศสมาชิกอาเซียนเดินทางไปศึกษาในสหรัฐฯ นักศึกษา

หลายคนกลับมาเป็นชนชั้นนำในประเทศ จึงมีความผูกพันและเป็นเครือข่ายกับสหรัฐฯ หลังสงครามเวียดนาม สหรัฐฯ ได้ถอนตัวออกจากภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่สหรัฐฯ ได้ร่วมมือกับอาเซียนและจีนอย่างเงียบๆ ในการผลักดันเวียดนามออกไปจากกัมพูชาและลดบทบาทสหภาพโซเวียตในเวียดนาม

อย่างไรก็ดี หลังจากสงครามเย็นสิ้นสุดลง สหภาพโซเวียตล่มสลาย สหรัฐฯ กลายเป็นมหาอำนาจหนึ่งเดียว แต่สหรัฐฯ กลับลดบทบาทของตนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ลงอย่างมาก ไม่ได้ให้ความสำคัญกับอาเซียนดั้งเดิม รวมทั้งมองข้ามจีน โดยหันไปให้ความสำคัญกับประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชน และบางกรณีทำให้เกิดปัญหาในความสัมพันธ์กับอาเซียน เช่น ในปี ค.ศ. ๑๙๙๗ สหรัฐฯ ประกาศว่า Madeleine Albright รัฐมนตรีต่างประเทศสหรัฐฯ จะไม่เข้าร่วมการประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนกับสหรัฐฯ หากอาเซียนตัดสินใจรับเมียนมา ภายใต้อาณัติของรัฐบาลทหารเป็นสมาชิก และสหรัฐฯ ไม่สนใจที่จะช่วยเหลือประเทศสมาชิกอาเซียนที่ประสบวิกฤตเศรษฐกิจการเงินในเอเชียในปี ค.ศ. ๑๙๙๗ ไม่ว่าจะเป็นไทย อินโดนีเซีย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ ในขณะที่สหรัฐฯ รีบเข้าช่วยเหลือเกาหลีใต้

แต่หลังจากกลุ่มก่อการร้าย Al-Qaeda ถล่มตึก World Trade ในโคกนาฏกรรม ๙/๑๑ สหรัฐฯ ตระหนักว่าจำเป็นต้องพึ่งพาพันธมิตรทั่วโลกในการจัดการกับการก่อการร้ายระหว่างประเทศ จึงหันมาหาอาเซียนอีกครั้ง โดยสหรัฐฯ และอาเซียนได้ลงนามในปฏิญญาร่วมว่าด้วยความร่วมมือเพื่อต่อต้านการก่อการร้ายระหว่างประเทศในปี ค.ศ. ๒๐๐๒ และได้พัฒนาความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันมากขึ้นเรื่อย ๆ จนเป็นความสัมพันธ์ระดับหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ในปี ค.ศ. ๒๐๑๕ และเป็นความสัมพันธ์ระดับหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์อย่างรอบด้าน (Comprehensive strategic partnership) ในปี ค.ศ. ๒๐๒๒

เมื่อจีนพัฒนาประเทศมากขึ้นเรื่อย ๆ (The Rise of China) ตามนโยบาย ๔ ทันสมัย (Four Modernizations) ของอดีตนายกรัฐมนตรี Deng Xiaoping ที่ต้องการพัฒนาจีนให้เป็นประเทศสมัยใหม่ภายในปี ค.ศ. ๒๐๐๐ และประธานาธิบดีคนต่อมาโดยเฉพาะ ประธานาธิบดี Jiang Zemin, Hu Jintao และ Xi Jinping ได้สานต่อนโยบายดังกล่าว และมีการคาดการณ์ว่าเอเชียจะเป็นภูมิภาคที่มีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจสูงสุดในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๑ ซึ่งย่อมกระทบต่อผลประโยชน์ของสหรัฐฯ ในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก ประธานาธิบดี Barack Obama แห่งสหรัฐฯ จึงได้ประกาศนโยบาย Rebalance to Asia หรือ Pivot to Asia ในปี ค.ศ. ๒๐๑๑ เพื่อกระชับความร่วมมือกับประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันได้แก่ จีน ญี่ปุ่น เกาหลี

ใต้ ฟิลิปปินส์ ออสเตรเลีย อินเดีย รวมทั้งประเทศสมาชิกอาเซียน โดยการประชุมสุดยอดอาเซียน-สหรัฐอเมริกา ตั้งแต่ปี ค.ศ. ๒๐๑๓ สหรัฐฯ ส่ง John Kerry รัฐมนตรีต่างประเทศสหรัฐฯ เข้าประชุมแทนประธานาธิบดี Barack Obama และประธานาธิบดี Barack Obama ได้เข้าร่วมการประชุมสุดยอดกับอาเซียน ครั้งที่ ๒ ในปี ค.ศ. ๒๐๑๔ ที่กรุงเนเปเตอร์ นับเป็นครั้งแรกที่ประธานาธิบดีสหรัฐฯ เข้าร่วมประชุมกับผู้นำอาเซียน ประธานาธิบดี Barack Obama ได้จัดประชุมสุดยอดอาเซียน-สหรัฐฯ ครั้งแรกที่เมือง Sunnylands ในปี ค.ศ. ๒๐๑๖ ประธานาธิบดี Donald Trump เข้าร่วมการประชุมสุดยอดอาเซียน-สหรัฐฯ ครั้งที่ ๕ ที่กรุงมะนิลา ในปี ค.ศ. ๒๐๑๗ หลังจากนั้นประธานาธิบดี Trump ส่งผู้แทนเข้าร่วมการประชุมสุดยอดกับอาเซียนในปี ค.ศ. ๒๐๑๘ -๒๐๒๐ จนกระทั่งประธานาธิบดี Joe Biden ได้ประชุมร่วมกับผู้นำอาเซียน ๓ ครั้ง ระหว่างปี ค.ศ. ๒๐๒๑-๒๐๒๓ และส่งผู้แทนเข้าร่วมในการประชุมครั้งถัดมา เมื่อ Donald Trump เป็นประธานาธิบดีสหรัฐฯ ครั้งที่ ๒ ได้เข้าร่วมการประชุมสุดยอดอาเซียน-สหรัฐฯ ในปี ค.ศ. ๒๐๒๕ โดยมุ่งหวังจะเป็นสักขีพยานการลงนามในเอกสารหยุดยิงระหว่างไทยกับกัมพูชา

แม้ยุทธศาสตร์ Rebalance to Asia หรือ Pivot to Asia ในปี ค.ศ. ๒๐๑๑ มีจุดมุ่งหมายที่จะกระชับความสัมพันธ์ระหว่างสหรัฐฯ กับกับประเทศในเอเชียตะวันออกและตะวันออกเฉียงใต้ แต่ยุทธศาสตร์ Rebalance to Asia ถูกมองอีกด้านว่ามีเป้าหมายที่จะปิดล้อมการก้าวขึ้นมาเป็นมหาอำนาจของจีน เนื่องจากสหรัฐฯ ได้ส่งเสริมความสัมพันธ์และความร่วมมือกับ

ป ร ะ เ ท ศ

ที่ล้อมรอบจีน นั่นคือ ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ ออสเตรเลีย บางประเทศสมาชิกอาเซียนที่มีปัญหาพิพาทในทะเลจีนใต้กับจีน โดยในยุทธศาสตร์ Rebalance to Asia สหรัฐฯ จะส่งกำลังร้อยละ ๖๐ ของกองทัพเรือและกองทัพอากาศมาประจำการในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก และในปี ค.ศ. ๒๐๑๕ สหรัฐฯ เสนอการจัดทำความตกลงการค้าเสรี Trans-Pacific Partnership (TPP) ที่ไม่มีจีนและดำเนินการทางการทูตโดยอาศัยความขัดแย้งที่จีนมีกับประเทศเพื่อนบ้าน แต่ยุทธศาสตร์ Rebalance to Asia กลับไม่เป็นผล จีนสร้างเสริมกำลังทางทหารให้แข็งแกร่งมากขึ้น และเข้าร่วมในความตกลงว่าด้วยความเป็นหุ้นส่วนอย่างครอบคลุมระดับภูมิภาค (Regional Comprehensive Economic Partnership) กับอาเซียน และจีนยังเสนอข้อริเริ่มหนึ่งแถบหนึ่งเส้นทาง (One Belt One Road) ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ระดับโลกด้วย

อย่างไรก็ดี สหรัฐฯ ไม่ได้ดำเนินการตามนโยบาย Rebalance to Asia มากนักเพราะสหรัฐฯ ติดพันกับภารกิจที่สำคัญกว่าในภูมิภาคอื่น โดยเฉพาะการต่อต้านการก่อการร้ายของกลุ่ม

Al-Qaeda และกลุ่ม IS สถานการณ์ในตะวันออกกลาง สงครามในซีเรีย สถานการณ์ในอิรักและอัฟกานิสถาน รวมทั้งสถานการณ์ในยูเครนปี ค.ศ. ๒๐๑๔ ซึ่งสหรัฐฯ สนับสนุนกลุ่มต่อต้านล้มล้างประธานาธิบดี Viktor Yanukovych ที่เอนเอียงเข้าหารัสเซีย และทำให้ยูเครนกลายเป็นพันธมิตรของสหรัฐฯ แต่ก็ทำให้รัสเซียส่งกองกำลังเข้ายึดแหลมไครเมียเพื่อรักษาที่มั่นทางยุทธศาสตร์ของตน ในขณะที่ความช่วยเหลือทางทหารของสหรัฐฯ ต่อประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ลดน้อยลงเมื่อเทียบกับช่วงเวลาก่อนที่มีการประกาศใช้นโยบาย Rebalance to Asia (Council on Foreign Relations, Rebalance to Asia Led to Drop in Security Assistance for Southeast Asia. <https://www.cfr.org/rebalance-asia/#/>) เมื่อ Donald Trump ก้าวขึ้นมาเป็นประธานาธิบดีสหรัฐฯ จึงประกาศใช้ Free and Open Indo-Pacific Policy ในปี ค.ศ. ๒๐๑๙ เพื่อหาพันธมิตรในภูมิภาคอินโด-แปซิฟิก สนองตอบผลประโยชน์ของสหรัฐฯ ในภูมิภาค คือ สกัตกั้นจีน โดยไม่ได้ให้ความสำคัญกับอาเซียนมากนัก

๔.๒ ความสัมพันธ์ระหว่างอาเซียนกับจีน

ความสัมพันธ์อาเซียน-จีนเริ่มขึ้นตั้งแต่เกิดปัญหากัมพูชาที่ทั้งสองฝ่ายร่วมมือกันผลักดันเวียดนามออกจากกัมพูชา เมื่อปัญหากัมพูชาจบลง ความสัมพันธ์อาเซียน-จีนพัฒนาอย่างรวดเร็วโดยจีนได้เป็นประเทศคู่เจรจาของอาเซียนในปี ค.ศ. ๑๙๙๖ เพียงระยะเวลา ๗ ปีของการเป็นประเทศคู่เจรจา ความสัมพันธ์อาเซียน-จีนได้รับการยกระดับเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ในปี ค.ศ. ๒๐๐๓ และจีนยังเป็นประเทศแรกที่แสดงความพร้อมที่จะลงนามในพิธีสารต่อท้ายสนธิสัญญาว่าด้วยการจัดตั้งเขตปลอดอาวุธนิวเคลียร์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEANWFZ) ในปี ค.ศ. ๒๐๒๑ อาเซียนและจีนได้ยกระดับความสัมพันธ์เป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์อย่างครอบคลุม

ความสัมพันธ์อาเซียน-จีนเริ่มเปลี่ยนไปตั้งแต่ปี ค.ศ. ๒๐๐๗ จีนใช้นโยบายที่แข็งกร้าวมากขึ้นกับประเทศในภูมิภาค โดยเฉพาะการอ้างกรรมสิทธิ์เหนือหมู่เกาะพาราเซลส์และหมู่เกาะสแปรตลีย์ในทะเลจีนใต้โดยใช้แผนที่ประวัติศาสตร์ที่จีนเขียนขึ้นมาเอง ทำให้เกิดความขัดแย้งกับบางประเทศสมาชิกอาเซียนที่อ้างอาณาเขตทางทะเลของตนตามอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยกฎหมายทะเล ค.ศ. ๑๙๘๒ และจีนยังขยายอิทธิพลทางทหารเข้ามาในทะเลจีนใต้ด้วยการถมทะเลสร้างเกาะเทียม การสร้างที่มั่นทางทหาร และการซ้อมรบในทะเลจีนใต้ แม้อาเซียนและจีนจะลงนามในปฏิญญาว่าด้วยการปฏิบัติของภาคีในทะเลจีนใต้ ค.ศ. ๒๐๐๒ (Joint Declaration on the Conduct of the Parties in the South China Sea -DOC) แต่

ปฏิญญาดังกล่าวเป็นเอกสารทางการเมืองที่ไม่ได้มีผลผูกมัดทางกฎหมาย นอกจากนี้ การจัดทำประมวลการปฏิบัติในทะเลจีนใต้ (Code of Conduct -COC) เพื่อใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติในสถานการณ์ต่าง ๆ ในทะเลจีนใต้ซึ่งเริ่มตั้งแต่ปี ค.ศ. ๒๐๑๗ ก็ยังไม่แล้วเสร็จ

แม้จีนเป็นประเทศคู่ค้าอันดับ ๑ ของประเทศสมาชิกอาเซียนต่อเนื่องมาตั้งแต่ปี ค.ศ. ๒๐๐๙ จนถึงปัจจุบัน จีนให้ความช่วยเหลือและเข้ามาลงทุนในโครงการขนาดใหญ่ในบางประเทศสมาชิกอาเซียนจนเกิดปัญหาการครอบงำทางเศรษฐกิจและผลกระทบทางสังคมในประเทศนั้น ๆ ให้ความไว้วางใจของอาเซียนที่มีต่อจีนลดน้อยลง (ธรรมรัตน์ รัตนมณี, ๒๕๖๒) จีนที่พัฒนาประเทศจนกลายเป็นมหาอำนาจ (superpower) จึงไม่ได้เป็นพี่ใหญ่ (big brother) ของประเทศเล็กในภูมิภาคอีกต่อไป แม้ว่าจีนจะใช้นโยบายเพื่อนบ้านที่ดี (Good Neighbourhood policy) ในปี ค.ศ. ๒๐๑๓ เพื่อกระชับความสัมพันธ์กับประเทศที่มีเขตแดนติดต่อกับจีน และประเทศในเอเชีย ทั้งทางด้านความมั่นคง การพัฒนา และความเจริญทางเศรษฐกิจเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันบนพื้นฐานของหลักการการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ (Peaceful Co-existence) แต่หลายประเทศยังมีความหวาดระแวงจีน และเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับสหรัฐฯ เพื่อต่อต้านจีน เช่น ฟิลิปปินส์ ซึ่งได้ลงนามในข้อตกลง Enhanced Defense Cooperation Agreement กับสหรัฐฯ อนุญาตให้สหรัฐฯ เข้ามาใช้สิ่งอำนวยความสะดวกในฟิลิปปินส์เพิ่มอีก ๔ ฐานทัพ และอนุญาตให้สหรัฐฯ ติดตั้งขีปนาวุธพิสัยกลางในฐานทัพด้วย (China Today, China's Good Neighborhood Policy Gains Support Across Asia. http://english.chinatoday.com.cn/2018/commentaries/202411/t20241108_800383339.htm และ Embassy of the People's Republic of China in the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, Outlook on China's Foreign Policy on Its Neighborhood In the New Era. http://gb.china-embassy.gov.cn/eng/zgyw/202310/t20231024_11167100.htm)

ในปี ค.ศ. ๒๐๑๓ ประธานาธิบดี Xi Jinping ของจีนได้เสนอข้อริเริ่มเส้นทางเศรษฐกิจทางบก (Silk Road Economic Belt) เชื่อมโยงจีน เอเชียกลาง ยุโรปตะวันออก และยุโรปตะวันตก และเส้นทางสายไหมทางทะเลในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๑ (21st Century Maritime Silk Road) เชื่อมโยงจีนกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เอเชียใต้ และแอฟริกาผ่านทะเลจีนใต้และมหาสมุทรอินเดีย เชื่อมโยงกับยุโรปผ่านทะเลเมดิเตอร์เรเนียน โดยให้มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในจุดสำคัญตลอดเส้นทาง ประเทศตะวันตกเรียกข้อริเริ่มนี้ของจีนว่า Belt and Road Initiative (BRI) โดยมีประเทศในเอเชีย แอฟริกา และยุโรปที่อยู่ใน BRI แล้ว ๑๕๑ ประเทศ และจีนได้ก่อตั้ง

กองทุน Silk Road Fund ในปี ค.ศ. ๒๐๑๔ และธนาคาร Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB) ในปี ค.ศ. ๒๐๑๕ เพื่อให้เงินกู้แก่ประเทศที่เข้าร่วมโครงการ BRI ในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อการพัฒนาและการรวมตัวกันทางเศรษฐกิจ ปัจจุบัน AIIB มีประเทศสมาชิก ๘๖ ประเทศ

ข้อริเริ่ม 21st Century Maritime Silk Road ของจีนทำให้มีการก่อสร้างท่าเรือในพม่า ศรีลังกา ปากีสถาน รวมทั้งในประเทศหมู่เกาะแปซิฟิก ซึ่งจะเปลี่ยนคุณภาพของอำนาจในภูมิภาคอินโด-แปซิฟิก ทำให้จีนสามารถขยายอิทธิพลมากขึ้นในภูมิภาค

เมื่ออาเซียนเสนอเอกสาร ASEAN Outlook on the Indo-Pacific 2019 เพื่อจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในภูมิภาคที่รวมทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งมหาอำนาจโดยเฉพาะจีนและสหรัฐฯ โดยอาเซียนมีบทบาทนำผ่านกลไกของอาเซียน ใช้ความร่วมมือเป็นทางออกของความขัดแย้งของประเทศต่าง ๆ รวมทั้งมหาอำนาจในภูมิภาคอินโด-แปซิฟิก ในขั้นต้น จีนมีความหวาดระแวงว่า ASEAN Outlook on the Indo-Pacific 2019 เป็นส่วนหนึ่งของนโยบาย Indo-Pacific Strategy ของสหรัฐฯ ที่จะปิดล้อมจีน แต่หลังจากที่อาเซียนอธิบายและทำความเข้าใจกับจีนแล้ว จีนแสดงความพร้อมที่จะร่วมมือกับอาเซียนภายใต้ ASEAN Outlook on the Indo-Pacific 2019 เพราะมีสาขาความร่วมมือสอดคล้องกับข้อริเริ่มหนึ่งแถบ หนึ่งเส้นทาง

๔.๓ ความสัมพันธ์ระหว่างสหรัฐฯ กับจีน

ความสัมพันธ์สหรัฐฯ กับจีนเริ่มขึ้นเมื่อประธานาธิบดี Richard M. Nixon เดินทางเยือนปักกิ่งในปี ค.ศ. ๑๙๗๒ เพื่อสร้างอำนาจการต่อรองของสหรัฐฯ ในความสัมพันธ์สหรัฐฯ กับสหภาพโซเวียตที่มีปัญหาขัดแย้งกับจีนแล้ว โดยสหรัฐฯ ยอมรับนโยบาย “จีนเดียว” (One China Policy) หลังการสถาปนาความสัมพันธ์สหรัฐฯ - จีนในปี ค.ศ. ๑๙๗๙ ความสัมพันธ์สหรัฐฯ กับสหภาพโซเวียตเริ่มตึงเครียดเพราะสหภาพโซเวียตยึดครองอวกาศในปีก่อน (ค.ศ. ๑๙๗๙) แต่ความสัมพันธ์สหรัฐฯ กับจีนเป็นไปอย่างลุ่ม ๆ ดอน ๆ ไม่ว่าจะเป็นประเด็นทวีปเอเชียโดยเฉพาะปัญหาไต้หวัน การควบคุมค่าเงินหยวนของรัฐบาลจีน การขาดดุลการค้าของสหรัฐฯ ต่อจีน รวมถึงปัญหาระหว่างประเทศ โดยเฉพาะการพัฒนาอาวุธนิวเคลียร์ของเกาหลีเหนือ การแผ่ขยายอิทธิพลของจีนในทะเลจีนใต้ และการละเมิดสิทธิเสรีภาพและสิทธิมนุษยชนโดยเฉพาะเหตุการณ์ที่จตุรัสเทียนอันเหมินในเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๙๘๙ ที่รัฐบาลจีนใช้กำลังสลายกลุ่มผู้ชุมนุมประท้วงเรียกร้องประชาธิปไตย ทำให้สหรัฐฯ คว่ำบาตรจีน

ความสัมพันธ์สหรัฐฯ - จีนกลับมาดีขึ้นในสมัยประธานาธิบดี Bill Clinton ซึ่งเป็นประธานาธิบดีสหรัฐฯ คนแรกที่เยือนจีนในปี ค.ศ. ๑๙๙๘ หลังเหตุการณ์เทียนอันเหมิน ประธานาธิบดี Bill Clinton ได้มีส่วนช่วยสร้างเงินจากประเทศด้อยพัฒนาที่มีค่าแรงงานวันละ ๒ ดอลลาร์สหรัฐฯ ให้ก้าวขึ้นมาเป็นมหาอำนาจเศรษฐกิจอันดับสองของโลกในปัจจุบันโดยลงนามใน U.S.-China Relations Act เมื่อเดือนตุลาคม ค.ศ. ๒๐๐๐ อันนำไปสู่การฟื้นฟูทางการค้าระหว่าง ๒ ประเทศ นักธุรกิจอเมริกันได้ย้ายฐานการผลิตไปลงทุนในจีนเพื่อใช้ประโยชน์จากแรงงานราคาถูก ตลาดที่ใหญ่มหาศาล และระเบียบกฎเกณฑ์ที่หละหลวม ทำให้ปัจจุบันจีนเป็นฐานการผลิตที่ใหญ่ที่สุดในโลก สหรัฐฯ สนับสนุนให้จีนเข้าเป็นสมาชิกองค์การการค้าโลก และจีนได้ส่งนักศึกษาจีนไปศึกษาในสหรัฐฯ และประเทศในยุโรปตะวันตกจำนวนมาก เมื่อสำเร็จการศึกษา นักศึกษาจีนได้กลับไปช่วยกันพัฒนาประเทศ รวมทั้งการลอกเลียนแบบเทคโนโลยีตะวันตกมาพัฒนาประเทศจนเจริญก้าวหน้า และหลังโศกนาฏกรรมที่ตึกเวิร์ด เทรด ในเดือนกันยายน ค.ศ. ๒๐๐๑ สหรัฐฯ และจีนได้ร่วมมือกันในการต่อต้านการก่อการร้ายระหว่างประเทศ

ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างสหรัฐฯ กับจีนตั้งแต่สมัยประธานาธิบดี Bill Clinton ประธานาธิบดี George W. Bush และประธานาธิบดี Barack Obama (คนละ ๒ สมัย รวม ๒๔ ปี) ทำให้เศรษฐกิจสหรัฐฯ กับเศรษฐกิจจีนผูกพันและพึ่งพากันอย่างมาก นักธุรกิจอเมริกันมาลงทุนในจีน จีนเป็นฐานการผลิตที่ใหญ่ที่สุดในโลก สหรัฐฯ เป็นตลาดใหญ่สำหรับสินค้าจีน โดยมองข้ามปัญหาได้หัววัน ส่วนจีนได้เงินทุนและเทคโนโลยีของสหรัฐฯ มาพัฒนาประเทศ แม้ว่าประธานาธิบดี Barack Obama จะหันมาให้ความสำคัญกับเอเชียโดยเฉพาะจีนโดยเริ่มนโยบาย Rebalance to Asia ในปี ค.ศ. ๒๐๑๑ แต่ไม่ได้มีการปฏิบัติตามนโยบายมากนัก

ในปี ค.ศ. ๒๐๑๒ ประธานาธิบดี Xi Jinping ของจีนประกาศวิสัยทัศน์ China Dream หรือ Chinese Dream โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการฟื้นฟูที่ยิ่งใหญ่ของจีน (Great Rejuvenation of the Chinese nation) ทำให้จีนเป็นประเทศสังคมนิยมสมัยใหม่ที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ เป็นสังคมนิยมที่สอดคล้องกับลักษณะประจำชาติของจีน มีความเป็นอารยะ ประชาชนจีนมีคุณภาพชีวิตที่ดีและมีความกลมกลืนกันของคนในชาติ (harmonious) เป็นจีนที่จะร่วมมือกับประชาคมโลก ภายในปี ค.ศ. ๒๐๔๙ อันเป็นปีครบรอบ ๑๐๐ ปีของการปฏิวัติจีน และมีการคาดการณ์ว่าเอเชียจะเป็นภูมิภาคที่มีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจสูงสุดในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๑ ย่อมกระทบต่อผลประโยชน์ของสหรัฐฯ ในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก

เมื่อ Donald Trump ก้าวขึ้นมาเป็นประธานาธิบดีสหรัฐฯ ในปี ค.ศ. ๒๐๑๗ ด้วยสโลแกน Make America Great ประธานาธิบดี Trump จึงเห็นว่าจีนกำลังจะเป็นมหาอำนาจคู่แข่งสหรัฐฯ จากเศรษฐกิจการค้าที่จีนเติบโตเร็วมากจนมีระบบเศรษฐกิจที่ใหญ่อันดับสอง รองจากสหรัฐฯ และคาดว่าเศรษฐกิจจีนจะใหญ่กว่าสหรัฐฯ ในปี ค.ศ. ๒๐๓๐ ประธานาธิบดี Trump จึงใช้นโยบายเผชิญหน้ากับจีนในสงครามการค้าโดยเรียกเก็บภาษีนำเข้าเหล็กในอัตราร้อยละ ๒๕ และอลูมิเนียมร้อยละ ๑๐ จากจีน และเรียกเก็บภาษีนำเข้าสินค้าจากจีนในวงเงิน ๖๐ พันล้านดอลลาร์ เพื่อเป็นการลงโทษจีนที่ ขโมยทรัพย์สินทางปัญญาของบริษัทสหรัฐฯ โดยจีนโต้ตอบด้วยการเก็บภาษีนำเข้าสินค้าจากสหรัฐฯ ในวงเงิน ๓ พันล้านดอลลาร์สหรัฐฯ (RYT9, ส่งเส้นทางความสัมพันธ์สหรัฐฯ-จีน พิสูจน์วาทะ “ไม่มีมิตรแท้และศัตรูถาวร” ๒๘ มีนาคม ค.ศ. ๒๐๑๘ <https://www.ryt9.com/s/iq41/2804675>)

ในช่วงปลายของประธานาธิบดี Donald Trump สมัยแรก ความขัดแย้งสหรัฐฯ กับจีน ได้ถูกยกระดับจากสงครามการค้า (Trade war) กลายเป็นสงครามเทคโนโลยี (Tech war) โดยสหรัฐฯ สั่งห้ามบริษัทเทคโนโลยีการสื่อสารของจีนคือ บริษัทหัวเว่ย (Huawei) และบริษัท ZTE ดำเนินธุรกิจสหรัฐฯ โดยอ้างว่า ชิพของหัวเว่ยมีอุปกรณ์จารกรรมข้อมูล และสหรัฐฯ ยังชักชวนให้พันธมิตรของสหรัฐฯ ได้แก่ แคนาดา และประเทศในยุโรปตะวันตกห้ามการทำธุรกิจของบริษัทหัวเว่ยด้วย นอกจากนี้ แคนาดายังจับกุมและกักตัวเมิ่ง หว่านโจว ประธานเจ้าหน้าที่ฝ่ายการเงิน ลูกสาวของผู้ก่อตั้งบริษัทหัวเว่ยนานเกือบ ๓ ปี ในข้อหาฉ้อโกงจากการลักลอบทำธุรกิจกับอิหร่านตามคำขอของสหรัฐฯ

ในปี ค.ศ. ๒๐๑๙ สหรัฐฯ เริ่มใช้นโยบาย Free and Open Indo-Pacific Policy อีกทั้งยังริ้วฟื้นการหารือด้านความมั่นคง ๔ ฝ่าย (Quadrilateral Security Dialogue -Quad) ประกอบด้วยออสเตรเลีย อินเดีย ญี่ปุ่น และสหรัฐฯ ในปี ค.ศ. ๒๐๑๗ และจัดตั้งการหารือด้านความมั่นคง ๓ ฝ่าย (Trilateral Security Dialogue) ระหว่างออสเตรเลีย อังกฤษ และสหรัฐฯ (AUKUS) ในปี ค.ศ. ๒๐๒๑ เพื่อปิดล้อมจีนที่กำลังก้าวขึ้นมาเป็นมหาอำนาจใหม่ โดยสมาชิก AUKUS จะร่วมมือกันในด้านข้อมูลข่าวกรอง ไสเบอร์ เทคโนโลยีควอนตัม ไฮเปอร์โซนิก สงครามอิเล็กทรอนิกส์ นวัตกรรม และขีดความสามารถใต้ทะเล โดยสหรัฐฯ และอังกฤษช่วยเหลือออสเตรเลียในเรื่องเรือดำน้ำพลังงานนิวเคลียร์ ต่อมา Quad ได้ขยายสมาชิกโดยรับนิวซีแลนด์ เวียดนาม และเกาหลีใต้ เป็นสมาชิก และพัฒนาเป็น Quad Plus ในปี ค.ศ. ๒๐๒๑

ในขณะที่จีนยังสามารถพัฒนาเทคโนโลยีได้ล้ำหน้า ปัจจุบันจีนเป็นผู้นำในเทคโนโลยี 5G ที่รองรับการเชื่อมต่อสัญญาณทั่วโลกมากกว่าร้อยละ ๗๐ จีนมีบทบาทด้านการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยีและเครือข่ายโทรศัพท์มือถือในประเทศกำลังพัฒนาโดยเฉพาะในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียง เอเชียกลาง แอฟริกา และหมู่เกาะในมหาสมุทรแปซิฟิก เพื่อส่งเสริมความเชื่อมโยงด้านโทรคมนาคมภายในประเทศเหล่านี้ รวมทั้งมีโครงการก่อสร้างสายเคเบิลโทรคมนาคมใต้น้ำเชื่อมโยงกับประเทศหมู่เกาะ เช่น ไมโครนีเซีย คิริบาส และนาอูรู นอกจากนี้ จีนยังเป็นประเทศผู้ส่งออกเทคโนโลยี AI ระบบจดจำใบหน้าและการเฝ้าระวังให้มากกว่า ๕๐ ประเทศ

เมื่อต้นเดือนมีนาคม ค.ศ. ๒๐๒๓ Australian Strategic Policy Institute (ASPI) ได้จัดทำ ASPI's Critical Technology Tracker ระบุว่า ปัจจุบันจีนได้ทำการวิจัยและพัฒนา สร้างนวัตกรรมมากมายจนมีเทคโนโลยีมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจโลก (Critical technology) เป็นอันดับ ๑ ใน ๕๗ สาขาจาก ๖๔ สาขาเทคโนโลยี ล้ำหน้าสหรัฐฯ ซึ่งครองอันดับ ๑ เพียง ๗ สาขาเท่านั้น (<https://www.aspi.org.au/report/critical-technology-tracker>) อย่างไรก็ตาม สหรัฐฯ ยังเป็นผู้นำเทคโนโลยีด้าน Quantum (ทฤษฎีฟิสิกส์ที่อธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติในระดับอะตอมและเล็กกว่าอะตอม) และ Semiconductor แม้จีนจะมีแร่ธาตุหายาก แต่สหรัฐฯ มีเทคโนโลยีที่พัฒนา Semiconductor หรือ chip ให้เป็น chip ขั้นสูงที่เป็นพื้นฐานในการพัฒนาปัญญาประดิษฐ์หรือ AI โดยสหรัฐฯ ปิดกั้นจีนจากเทคโนโลยี software และเครื่องจักรการผลิต chip ขั้นสูง รวมถึงห้ามนักวิทยาศาสตร์หรือบุคลากรอเมริกันไปทำงานในโรงงานผลิต Semiconductor ในจีนเด็ดขาด แต่การปิดกั้นของสหรัฐฯ ก็กระตุ้นให้จีนพัฒนา Semiconductor ของตนเอง

ปัจจุบันความสัมพันธ์ทางการค้าสหรัฐฯ - จีนแย่งลงอีกเมื่อจีนผลิตสินค้าอุตสาหกรรมใหม่ ๓ ประเภทได้แก่ แผงเซลล์แสงอาทิตย์ ยานยนต์ไฟฟ้า และแบตเตอรี่ลิเธียมไอออน มากเกินไปจนล้นตลาด และสหรัฐฯ นำเข้าสินค้าจีนจนกระทบต่อภาคการผลิตของสหรัฐฯ ทำให้คนงานในสหรัฐฯ ตกงานจำนวนมาก สหรัฐฯ ขาดดุลการค้ากับจีนเป็นจำนวนมหาศาล เรียกเหตุการณ์นี้ว่า China Shock ซึ่งเคยเกิดขึ้นแล้วในต้นคริสต์ทศวรรษ ๒๐๐๐ เมื่อจีนผลิตสินค้าจำนวนมากเข้าสู่ตลาดโลก ประเทศในยุโรปและญี่ปุ่นกังวลกับ China Shock เช่นกัน จึงหาทางป้องกันด้วยการออกกฎหมายส่งเสริม การวิจัย การผลิต และการพัฒนาคน รวมทั้งตรวจสอบ และสอบสวนการส่งออกสินค้า ๓ ประเภทดังกล่าวของจีนว่ามีการอุดหนุนอย่างผิดกฎหมายจากรัฐบาลจีนหรือไม่ อย่างไร

เมื่อประธานาธิบดี Donald Trump เป็นประธานาธิบดีสหรัฐฯ สมัยที่ ๒ ในปี ค.ศ. ๒๐๒๕ ได้ประกาศเก็บภาษีพื้นฐานร้อยละ ๑๐ กับสินค้าของประเทศที่ทำการค้ากับสหรัฐฯ ทุกประเทศ และเก็บภาษีโต้ตอบตั้งแต่อัตรา ๑๐-๔๕ กับประเทศที่ได้เปรียบดุลการค้าสหรัฐฯ เมื่อวันที่ ๒ เมษายน ค.ศ. ๒๐๒๕ เพื่อปรับดุลการค้าที่สหรัฐฯ เสียเปรียบประเทศต่าง ๆ มาเป็นเวลานาน และต้องการให้บริษัทอเมริกันกลับเข้ามาลงทุนในสหรัฐฯ รวมทั้งการลงทุนจากบริษัทต่างชาติเพื่อที่สหรัฐฯ จะสามารถพึ่งพาตนเองได้ ไม่ต้องนำเข้าสินค้าจากต่างประเทศและเป็นการสร้างงานให้คนอเมริกัน แต่นักเศรษฐศาสตร์ทั้งหลายมองว่าการเก็บภาษีโต้ตอบของสหรัฐฯ จะนำไปสู่การโต้ตอบทางภาษีในวงกว้างมากขึ้น (สงครามการค้า) ทำให้มูลค่าการค้าระหว่างประเทศลดลง อัตราการว่างงานสูงและอัตราเงินเฟ้อสูง เศรษฐกิจจะชะงัก (Stagflation) เศรษฐกิจถดถอย (Recession) และเศรษฐกิจตกต่ำ (Depression) ทั่วโลกในที่สุด มาตรการโต้ตอบทางภาษีของประธานาธิบดี Trump จะนำมาซึ่งปัญหาต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมมากมายในสหรัฐฯ และยังทำลายระบบการค้าเสรีที่ประเทศเกือบทั่วโลกยึดมั่นมาเป็นเวลานานหลายทศวรรษแล้ว

อย่างไรก็ดี ๑ สัปดาห์ต่อมา ประธานาธิบดี Trump ประกาศเลื่อนการบังคับใช้ภาษีโต้ตอบ (ยกเว้นกับจีน) ไปอีก ๙๐ วัน เนื่องจากญี่ปุ่นและจีน ผู้ค้าประกันหนี้รายใหญ่ของสหรัฐฯ ด้วยการถือพันธบัตรของรัฐบาลสหรัฐฯ และยังมีกองทุนการเงินสากลอเมริกันเทขายพันธบัตรรัฐบาลสหรัฐฯ ซึ่งทำให้เงินดอลลาร์สหรัฐฯ และพันธบัตรรัฐบาลสหรัฐฯ ลดค่าลง อันส่งผลต่อความน่าเชื่อถือของสหรัฐฯ ทั้งนี้ อย่างไรก็ตาม ประธานาธิบดี Trump ยังคงเก็บภาษีนำเข้าพื้นฐานร้อยละ ๑๐ จีนโต้ตอบด้วยการขึ้นภาษีนำเข้าสินค้าจากสหรัฐฯ ในอัตราเท่ากันทันที แบบตาต่อตา ฟันต่อฟัน ทั้งสองฝ่ายได้เพิ่มอัตราภาษีนำเข้าจนถึงร้อยละ ๑๔๕ สำหรับสินค้านำเข้าจากจีนและร้อยละ ๑๒๕ สำหรับสินค้านำเข้าจากสหรัฐฯ สหรัฐฯ พุ่งเป้าเล่นงานจีนเพราะเห็นว่าจีนเป็นคู่แข่งที่มีศักยภาพและขีดความสามารถทัดเทียม (Peer competitor) กับสหรัฐฯ สหรัฐฯ จึงจำเป็นต้องสกัดการเติบโตของจีนที่กำลังจะก้าวขึ้นมาแทนที่สหรัฐฯ ในอนาคต (คาดกันว่า ค.ศ. ๒๐๓๐ ระบบเศรษฐกิจจีนจะใหญ่ที่สุดในโลก แข่งหน้าสหรัฐฯ)

การคงอัตราภาษีสูงไม่ได้ก่อผลดีให้ประเทศใด แต่จะเป็นผลร้ายแก่สหรัฐฯ และจีนเพราะเศรษฐกิจของทั้งสองประเทศมีความผูกพันกันมาก ไม่สามารถจะแยกจากกันได้ (de-coupling) ในที่สุด สหรัฐฯ จึงติดต่อขอเจรจากับจีน โดยมีการเจรจากันที่นครเจนีวา สวิตเซอร์แลนด์เมื่อต้นเดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๒๐๒๕ และได้ข้อสรุปเบื้องต้นว่าสหรัฐฯ จะเก็บภาษีนำเข้าสินค้าจากจีนร้อยละ ๓๐ และจีนจะเก็บภาษีนำเข้าสินค้าจากสหรัฐฯ ร้อยละ ๑๐

นอกจากนี้ สหรัฐฯ ยังมองข้อริเริ่ม Belt and Road Initiative (BRI) ของจีนว่าเป็นการแพร่ขยายอิทธิพลของจีนทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองในภูมิภาคอินโด-แปซิฟิก สหรัฐฯ เริ่มใช้นโยบาย Free and Open Indo-Pacific Policy ในปี ค.ศ. ๒๐๑๙ เพื่อแย่งชิงพันธมิตรกับจีนที่กำลังรณรงค์โครงการ “หนึ่งแถบ หนึ่งเส้นทาง” (Belt and Road Initiative -BRI) นอกจากนี้ สหรัฐฯ ยังได้ริเริ่มการหารือความมั่นคง ๔ ฝ่าย (Quadrilateral Security Dialogue -Quad) ประกอบด้วยออสเตรเลีย อินเดีย ญี่ปุ่น และสหรัฐฯ ในปี ค.ศ. ๒๐๑๗ และได้จัดตั้งการหารือความมั่นคง ๓ ฝ่าย (Trilateral Security Pact) ระหว่างออสเตรเลีย อังกฤษ และสหรัฐฯ (AUKUS) ในปี ค.ศ. ๒๐๒๑ เพื่อปิดล้อมจีนที่กำลังก้าวขึ้นมาเป็นมหาอำนาจใหม่ โดยสมาชิก AUKUS จะร่วมมือกันในด้านข้อมูลข่าวกรอง ไชเบอร์ เทคโนโลยีควอนตัม ซีปนาวุธความเร็วเหนือเสียง สงครามอิเล็กทรอนิกส์ นวัตกรรม และขีดความสามารถใต้ทะเล โดยสหรัฐฯ และอังกฤษช่วยเหลือออสเตรเลียในเรื่องเรือดำน้ำพลังงานนิวเคลียร์ ต่อมา Quad ได้รับนิวซีแลนด์ เวียดนาม และเกาหลีใต้ (ประเทศที่มีความห่วงกังวลกับการขยายอิทธิพลของจีน) เข้าร่วมในการหารือในรูปแบบ Quad Plus ในปี ค.ศ. ๒๐๒๑

ในด้านการทหาร จีนได้ทุ่มเทงบประมาณการทหารเป็นจำนวนมากถึง ๒๓๑ พันล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ในปี ค.ศ. ๒๐๒๔ (สหรัฐฯ เป็นประเทศที่มีงบประมาณทหารมากที่สุดในโลก) โดยในระยะเวลา ๒-๓ ปีที่ผ่านมา จีนจัดสรรงบประมาณให้แก่กองทัพปลดปล่อยประชาชนจีนเพิ่มขึ้นต่อเนื่องปีละร้อยละ ๖-๗ และสามารถสร้างเครื่องบินรบ รุ่นที่ ๕ แบบล่องหน (เครื่องบินรบ ขับไล่ รุ่น J-35A) เช่นเดียวกับเครื่องบินรบ ขับไล่ รุ่น F-22 และ F-35 ของสหรัฐฯ และ SU-57 ของรัสเซีย ปัจจุบันจีนมีเรือบรรทุกเครื่องบิน ๓ ลำ มากเป็นอันดับที่ ๒ รองจากสหรัฐฯ (๑๑ ลำ)

กรณีไต้หวันเป็นอีกประเด็นขัดแย้งระหว่างสหรัฐฯ กับจีน จีนถือว่าไต้หวันเป็นมณฑลหนึ่งของจีนซึ่งจะต้องรวมเข้ามากับจีน และการประชุมสมัชชาใหญ่ (Party Congress) ของพรรคคอมมิวนิสต์จีนเมื่อต้นเดือนมีนาคม ค.ศ. ๒๐๒๓ จีนแสดงท่าทีจะผนวกไต้หวันเร็วขึ้น(นายทหารระดับสูงของสหรัฐฯ คาดว่า จีนมีแผนจะผนวกไต้หวันในปี ค.ศ. ๒๐๔๙ ซึ่งเป็นปีครบรอบ ๑๐๐ ปีของการจัดตั้งสาธารณรัฐประชาชนจีน) แม้สหรัฐฯ จะยอมรับนโยบาย “จีนเดียว” แต่สหรัฐฯ ก็มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับไต้หวันเนื่องจากไต้หวันอยู่ในแนวป้องกันของสหรัฐฯ ด้านมหาสมุทรแปซิฟิก และการที่จีนกำลังพัฒนาอาวุธและกองทัพอย่างรวดเร็ว สหรัฐฯ จึงให้ความสำคัญแก่ภูมิภาคอินโด-แปซิฟิกมากขึ้น และกระชับความร่วมมือด้านความมั่นคงกับพันธมิตรในกรอบการหารือด้านความมั่นคง ๔ ฝ่าย (ออสเตรเลีย อินเดีย ญี่ปุ่น และสหรัฐฯ)

หรือกลุ่ม Quad และกรอบการหารือความมั่นคง ๓ ฝ่าย (ออสเตรเลีย อังกฤษ และสหรัฐฯ) หรือ AUKUS นอกจากนี้ สหรัฐฯ ยังใช้สงครามรัสเซีย-ยูเครนเป็นตัวอย่างให้จีนตระหนักถึงผลของการรุกรานได้เห็นว่าจีนจะประสบกับต่อต้านที่เข้มข้นและยาวนาน

ดังนั้น ภูมิภาคอินโด-แปซิฟิกจึงเป็นพื้นที่ความขัดแย้งแห่งใหม่ระหว่างสหรัฐฯ กับจีน โดยทั้งสองมหาอำนาจพยายามช่วงชิงประเทศในภูมิภาคเป็นพันธมิตร

๔.๔ ความสัมพันธ์อาเซียน-สหรัฐฯ-จีน

แม้อาเซียนจะเป็นองค์การความร่วมมือระดับภูมิภาคที่ประสบความสำเร็จในการรวมตัวกัน ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม แต่สิ่งท้าทายจากภายนอกของอาเซียนยังเป็นเรื่อง ที่โต้แย้งกัน หากเป็นเรื่องที่ไม่มีประเด็นการเมืองความมั่นคงระหว่างประเทศหรือไม่มีมหาอำนาจ เข้ามาเกี่ยวข้อง อาเซียนสามารถตอบสนองได้อย่างดีและรวดเร็ว เช่น การจัดตั้งศูนย์ความร่วมมือ อาเซียน-ญี่ปุ่น เพื่อพัฒนาบุคลากรด้านความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์ (ASEAN-Japan Cyber security Capacity Building Centre -AJCCBC) สำหรับเตรียมความพร้อมด้านความมั่นคง ปลอดภัยทางไซเบอร์ในอนาคต หรือศูนย์อาเซียนเพื่อการศึกษาและการหารือด้านการพัฒนาที่ยั่งยืน (ASEAN Centre for Sustainable Development Studies and Dialogue -ACSDSD) เพื่อสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนแห่งสหประชาชาติ (SDGs) 2030 ของสหประชาชาติ

แต่อาเซียนจะไม่สามารถทำอะไรได้มากนักหากเป็นเรื่องที่มีผลประโยชน์ของมหาอำนาจ เข้ามาเกี่ยวข้อง และความเป็นเอกภาพของอาเซียนจะถูกทดสอบทันที รวมถึงขีดความสามารถของ อาเซียนในการตอบสนองต่อสิ่งท้าทายนั้นด้วย โดยเฉพาะการแก้ไขข้อพิพาทในทะเลจีนใต้ที่ อาเซียนยังไม่สามารถผลักดันการจัดทำ Code of Conduct (COC) สำหรับทะเลจีนใต้ให้แล้วเสร็จ เพราะเป็นเรื่องที่มีผลประโยชน์ของจีนและสหรัฐฯ เข้ามาเกี่ยวข้อง หรือแม้กระทั่งความต้องการ ของอาเซียนที่จะให้ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเขตสันติภาพ เสรีภาพและความเป็นกลาง ตาม Declaration on Zone of Peace, Freedom and Neutrality ตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๗๑ ก็ยังไม่ มีผลในทางปฏิบัติเพราะมหาอำนาจไม่ให้ความสนใจ

ปัจจุบันการเมืองระดับโลกและระดับภูมิภาคสะท้อนให้เห็นถึงการแข่งขันกันมีอำนาจและ อิทธิพลของมหาอำนาจ กล่าวคือ ความขัดแย้งระหว่างสหรัฐฯ กับรัสเซีย โดยเฉพาะสงคราม รัสเซีย-ยูเครน ซึ่งส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจและการเมืองโลกอย่างมาก การแข่งขันและความ ขัดแย้งระหว่างสหรัฐฯ กับจีนในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก ยุทธศาสตร์ Indo-Pacific ของสหรัฐฯ

ที่เสนอกรอบความร่วมมือทางเศรษฐกิจ Indo-Pacific Economic Framework (IPEF) และเชิญประเทศกำลังพัฒนาในภูมิภาค รวมทั้งประเทศสมาชิกอาเซียนเข้าร่วม และการรวมตัวทางเศรษฐกิจของประเทศกำลังพัฒนาที่เป็นตลาดเกิดใหม่ขนาดใหญ่ ๕ ชาติ ได้แก่ บราซิล รัสเซีย อินเดีย จีน และแอฟริกาใต้ (BRICS) ที่เชิญประเทศกำลังพัฒนาที่เป็นตลาดเกิดใหม่ (Emerging Markets and Developing countries) เข้าร่วมเป็น BRICS Plus ซึ่งอินโดนีเซีย มาเลเซีย เวียดนาม และไทย ได้เป็นพันธมิตรของ BRICS แล้ว และในการประชุมสุดยอด BRICS ปี ค.ศ. ๒๐๒๔ BRICS ได้รับอินโดนีเซีย อียิปต์ เอธิโอเปีย อิหร่าน และสหรัฐอเมริกาบราซิล เป็นสมาชิกใหม่ และเปลี่ยนชื่อกลุ่มเป็น BRICS+ นับเป็นสิ่งท้าทายอาเซียนว่าจะดำเนินนโยบายไปในทิศทางใดท่ามกลางการแข่งขันทางภูมิเศรษฐกิจโลก

การกลับมาเป็นประธานาธิบดีสหรัฐฯ ครั้งที่ ๒ ของ Donald Trump ที่มีนโยบายทำสหรัฐฯ ให้ยิ่งใหญ่อีกครั้ง (Make America great again) เป็นสิ่งท้าทายสำหรับทุกประเทศในโลก การประกาศเก็บภาษีพื้นฐานร้อยละ ๑๐ กับสินค้าของประเทศที่ทำการค้ากับสหรัฐฯ ทุกประเทศและเก็บภาษีโต้ตอบตั้งแต้อ้อยละ ๑๐-๔๙ กับประเทศที่ได้เปรียบดุลการค้าสหรัฐฯ เมื่อวันที่ ๒ เมษายน ค.ศ. ๒๐๒๕ เป็นเหตุการณ์ช็อกโลก นอกเหนือจากการชู่จะโต้ตอบประเทศที่จะไม่ใช้เงินดอลลาร์สหรัฐฯ การชู่จะยึดดินแดนของประเทศอื่นที่สหรัฐฯ ให้ความสำคัญ อาทิ กรีนแลนด์ คลองปานามา การถอนตัวออกจากองค์การระหว่างประเทศมากกว่า ๖๐ องค์การ การใช้กำลังฝ่ายเดียวเพื่อผลประโยชน์ของสหรัฐฯ โดยไม่คำนึงถึงกฎหมายระหว่างประเทศ และการให้ความสำคัญทางทหารกับภูมิภาคอินโด-แปซิฟิกเพื่อการรับมือกับการขยายอิทธิพลของจีน “คู่แข่งที่ทัดเทียม” (peer competitor) ของสหรัฐฯ ได้เพิ่มอุณหภูมิความขัดแย้งและความไม่แน่นอนในการเมืองและเศรษฐกิจโลกมากขึ้น

ในโลกปัจจุบันที่แตกเป็นเสี่ยง ๆ (Fragmented world) เนื่องจากมหาอำนาจมีความขัดแย้งและแบ่งฝ่ายกันชัดเจนมากขึ้น ทำให้มีความเสี่ยงสูงทางภูมิรัฐศาสตร์และภูมิเศรษฐกิจ (Geopolitical and geoeconomic risks) อันอาจกระทบต่อสันติภาพและเสถียรภาพของโลก และภูมิภาค Indo-Pacific เป็นเขตหนึ่งของความขัดแย้งทางภูมิรัฐศาสตร์และภูมิเศรษฐกิจ อาเซียนจะเอาตัวรอดได้อย่างไร ในอดีตที่ผ่านมา แนวปฏิบัติของอาเซียนในการดำเนินความสัมพันธ์กับประเทศภายนอกคือ ผูกมิตรกับทุกฝ่าย และพยายามดำเนินความสัมพันธ์กับมหาอำนาจให้ได้สมดุล โดยใช้ความร่วมมือกัน (collaboration) เป็นทางออกของความขัดแย้งและสร้างประโยชน์แก่อาเซียนโดยรวม ในปี ค.ศ. ๒๐๑๙ อาเซียนได้จัดทำเอกสาร ASEAN Outlook

on the Indo-Pacific 2019 เพื่อเป็นกรอบนำทางสำคัญ (key guiding framework) สำหรับการมีบทบาทของอาเซียนในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิกและมหาสมุทรอินเดีย โดยเฉพาะการสร้างสภาพแวดล้อมสำหรับสันติภาพ เสถียรภาพ และความเจริญไพบูลย์ โดยผ่านกลไกของอาเซียน อันได้แก่ การประชุมเอเชียตะวันออก การประชุมอาเซียนว่าด้วยการเมืองและความมั่นคงในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก การประชุมรัฐมนตรีกลาโหมอาเซียนกับประเทศคู่เจรจา และการประชุมทางทะเลของอาเซียน โดยอาเซียนเรียกร้องให้ประเทศคู่เจรจาเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมของ ASEAN Outlook on the Indo-Pacific 2019

ASEAN Outlook on the Indo-Pacific 2019 ระบุความร่วมมือ ๔ สาขา ได้แก่ ความร่วมมือทางทะเล (Maritime cooperation) การเชื่อมโยงกัน (Connectivity) เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนของสหประชาชาติ ๒๐๓๐ (UN Sustainable Development Goals 2030) และความร่วมมือทางเศรษฐกิจและสาขาอื่นที่เป็นไปได้ (Economic and Other Possible Areas of operation) เป็นพื้นฐานสำหรับอาเซียนในการมีความสัมพันธ์ที่สมดุลและความร่วมมือที่เป็นประโยชน์แก่ทุกฝ่าย (ASEAN Secretariat. 2021a, January และกรมอาเซียน กระทรวงการต่างประเทศ. (๒๕๖๕a)

จีนได้แสดงความพร้อมที่จะร่วมมือกับอาเซียนตาม ASEAN Outlook on the Indo-Pacific 2019 เนื่องจากสาขาความร่วมมือของ ASEAN Outlook on the Indo-Pacific 2019 สอดคล้องกับความร่วมมือในข้อริเริ่มหนึ่งแถบ หนึ่งเส้นทางของจีน ในขณะที่สหรัฐฯ ภายใต้รัฐบาลของประธานาธิบดี Trump ยังไม่มีมีท่าทีชัดเจนกับ ASEAN Outlook on the Indo-Pacific 2019 แม้ว่าอดีตประธานาธิบดี Joe Biden จะสนับสนุนอาเซียนและเห็นด้วยกับ ASEAN Outlook on the Indo-Pacific 2019 ก็ตาม โดยประธานาธิบดี Trump มองภูมิภาคอินโด-แปซิฟิก เป็นการแข่งขันทางยุทธศาสตร์ระหว่างสหรัฐฯ กับจีน ประธานาธิบดี Trump จะให้ความสำคัญกับผลประโยชน์อเมริกันก่อน จึงไม่ได้ให้ความสำคัญกับอาเซียนเหมือนกับอดีตประธานาธิบดี Joe Biden ดังนั้น อาเซียนจะต้องพยายามเชื่อมโยง ASEAN Outlook on the Indo-Pacific 2019 เข้ากับ Free and Open Indo-Pacific โดยเฉพาะ Indo-Pacific Economic Framework ของสหรัฐฯ ที่ต้องการกระชับความร่วมมือด้านเศรษฐกิจ ในขณะเดียวกัน ควรเร่งการดำเนินความร่วมมือกับจีนในสาขาที่เป็นผลประโยชน์ร่วม และเป็นไปได้ก่อน

เอกสารอ้างอิง

กรมอาเซียน กระทรวงการต่างประเทศ. (๒๕๖๕ a). ASEAN Outlook on the Indo-Pacific : AOIP.

กรมอาเซียน กระทรวงการต่างประเทศ. (๒๕๖๕ b). เอกสารภูมิหลัง สถานการณ์ในทะเลจีนใต้.

ชนันภรณ์ บุญเกิดทรัพย์. (๒๕๖๗). หลักการไม่แทรกแซงกิจการภายในในบริบทอาเซียน : เปรียบเทียบกับกฎบัตรสหประชาชาติ. วารสารรามคำแหง ฉบับนิติศาสตร์, 13(1).

ธรรมรัตน์ รัตนมณี. (๒๕๖๒). ความขัดแย้งระหว่างจีนกับสหรัฐฯ ในทะเลจีนใต้ที่มีผลต่อบทบาทของไทยในอาเซียน.

ธีระ นุชเปี่ยม. พัฒนาของอาเซียนในช่วง ๔ ทศวรรษแรก. มปท, มปป.

กระทรวงการต่างประเทศ. <https://image.mfa.go.th/mfa/0/yZ0EO327fd/nbt/nbt11/IS/11002.pdf>

ปฤถัต อภิรัตน์. (๒๕๖๐). ไทยต่อทะเลจีนใต้และการมองไปข้างหน้า. กระทรวงการต่างประเทศ. <https://image.mfa.go.th/mfa/0/yZ0EO327fd/nbt/nbt9/IS/9029.pdf>

ยุทธฤทธิ บุนนาค อนุรักษ์ชนนท์ ลีเม บุญสืบสาย และธนัชฐา สุกกล้า. (๒๕๖๖) การแข่งขันทางเทคโนโลยีระหว่างสหรัฐอเมริกากับจีน : นัยต่อภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และไทย. วิเทศปริทัศน์. <https://isc.mfa.go.th/en/content/การแข่งขันทางเทคโนโลยีระหว่างสหรัฐอเมริกากับจีน>

ภูวีน บุญยะเวชชีวิน. (๒๕๕๙). กระแสความคิดสังคมนิยม: บทปริทัศน์เบื้องต้น. Veridian E-Journal, Silpakorn University, ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๒ เดือนพฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๕๙

ลัฐกา เนตรทัศน์. (๒๕๖๒, กันยายน ๒๗). ความสัมพันธ์อาเซียน-สหรัฐฯ และความท้าทาย. https://lawforasean.krisdika.go.th/File/files/Article_2_ASEAN-US-Relations.pdf

วิทย์ บัณฑิตกุล. (๒๕๕๔). รู้จักประชาคมอาเซียน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สถาพรบุ๊คส์.

สุรินทร์ พิศสุวรรณ. (๒๕๕๕). อาเซียน รู้ไว้ ได้เปรียบแน่. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์.

เอกรินทร์ บำรุงศักดิ์. (๒๕๖๓, สิงหาคม ๒๕). ข้อพิพาททะเลจีนใต้: ใครอ้างกรรมสิทธิ์เหนือพื้นที่นี้บ้าง. BBC News ไทย. <https://www.bbc.com/thai/international-53893154>

Acharya, A. (1998). Culture, security, multilateralism: The 'ASEAN way' and regional order. *Contemporary Security Policy*, 19(1), 55–84. <https://doi.org/10.1080/13523269808404179>

Acharya, A. (2003). *Constructing a security community in Southeast Asia*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203393345>

Ang, Cheng Guan. (2019). *Southeast Asia after the Cold War: A contemporary history*. National University of Singapore. (2019)

ASEAN Charter (2008).

ASEAN Secretariat. (2021 a, January). *Asean Outlook on the Indo-Pacific*. ASEAN Secretariat. https://asean.org/wp-content/uploads/2021/01/ASEAN-Outlook-on-the-Indo-Pacific_FINAL_22062019.pdf

ASEAN Secretariat. (2021 b, April 24). *Chairman's Statement on the ASEAN Leaders' Meeting*. Asean. <https://asean.org/wp-content/uploads/Chairmans-Statement-on-ALM-Five-Point-Consensus-24-April-2021-FINAL-a-1.pdf>

CIA. (2025, February 12). *Burma*. *The World Factbook*. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/burma/>

Jin Canrong. *America's Relationship with China changed under Obama*. *World Economic Forum*, 14 December 2016 <https://www.weforum.org/agenda/2016/12/america-china-relationship/>

Leelianou, S. (2021). *Does ASEAN's Consensus Decision Making Remain Relevant?* [Flinders University]. https://flex.flinders.edu.au/file/1b0b82bd-e5bf-4b49-9680-3e2524cbb0a6/1/Leelianou2021_MasterCopy.pdf

Loke, B. (2005). *The 'ASEAN way': towards regional order and security cooperation?* *Melbourne Journal of Politics*, 30(2005–2006), 8–38.

Mahbubani, K., & Sng, J. (2017). *The ASEAN miracle: A catalyst for peace*. NUS Press.

Pomfret, John (2016, November 18). *America vs. China: A Competitive Face-off between Two Pacific Powers*. *Washington Post*.

<https://www.washingtonpost.com/graphics/national/obama-legacy/relations-with-china.html>

Wikipedia in various topics such as Quadrilateral Security Dialogue, Trilateral Security Dialogue, Free and Open Indo-Pacific Policy, AUKUS, BRICS, Belt and Road Initiative, B3W

World Economic Forum. (2016, December 14). How America's relationship with China changed under Obama. World Economic Forum. <https://www.weforum.org/agenda/2016/12/america>